

Landesbibliothek Oldenburg

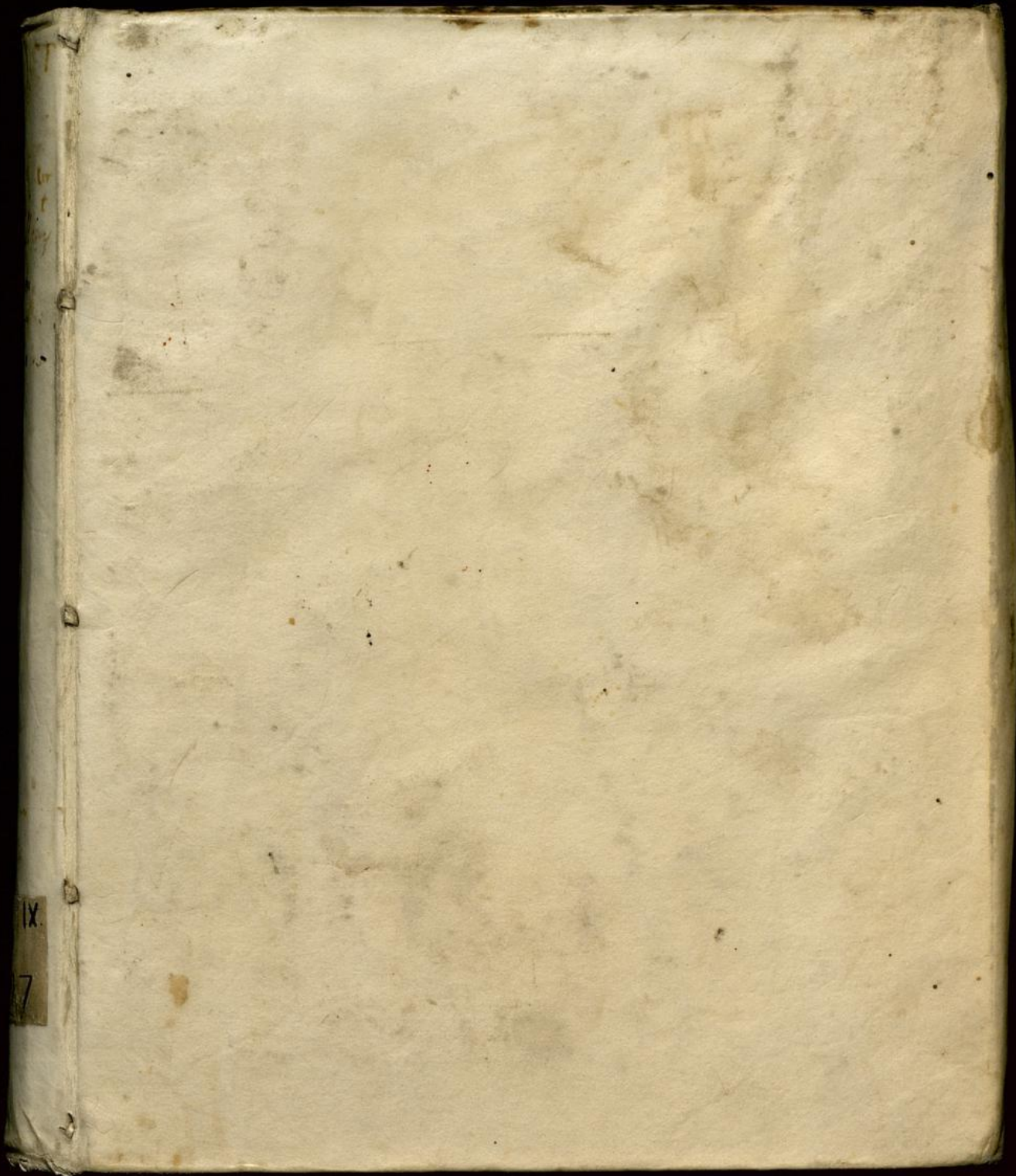
Digitalisierung von Drucken

**Historia Colloqvii Ieverensis Inter Lutheranos Et
Reformatos Anno clō lō LXXVI. instituti, Ex Idoneis
Monumentis Adornata**

Feustkingius, Johannes Henricus

Servestae, 1707

urn:nbn:de:gbv:45:1-3394

D. 1717

Handwritten text, possibly a title or author's name, in cursive script.

Handwritten text, possibly a date or a name.

Handwritten text, possibly a name or a title.

Gesel. IX.

B

827

Geschicht. IX.

B

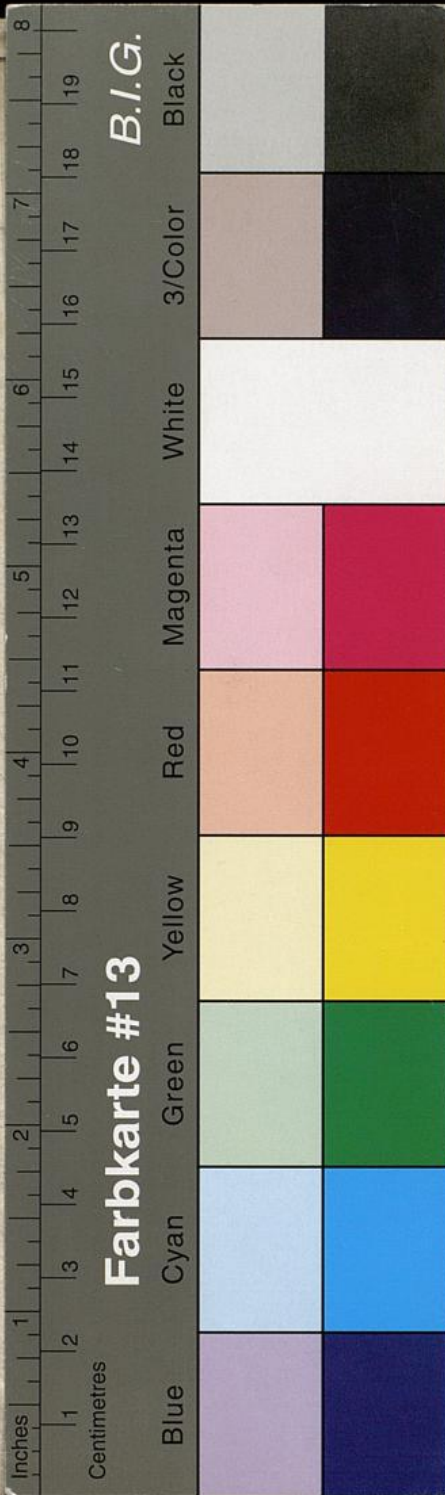
28

827

2841

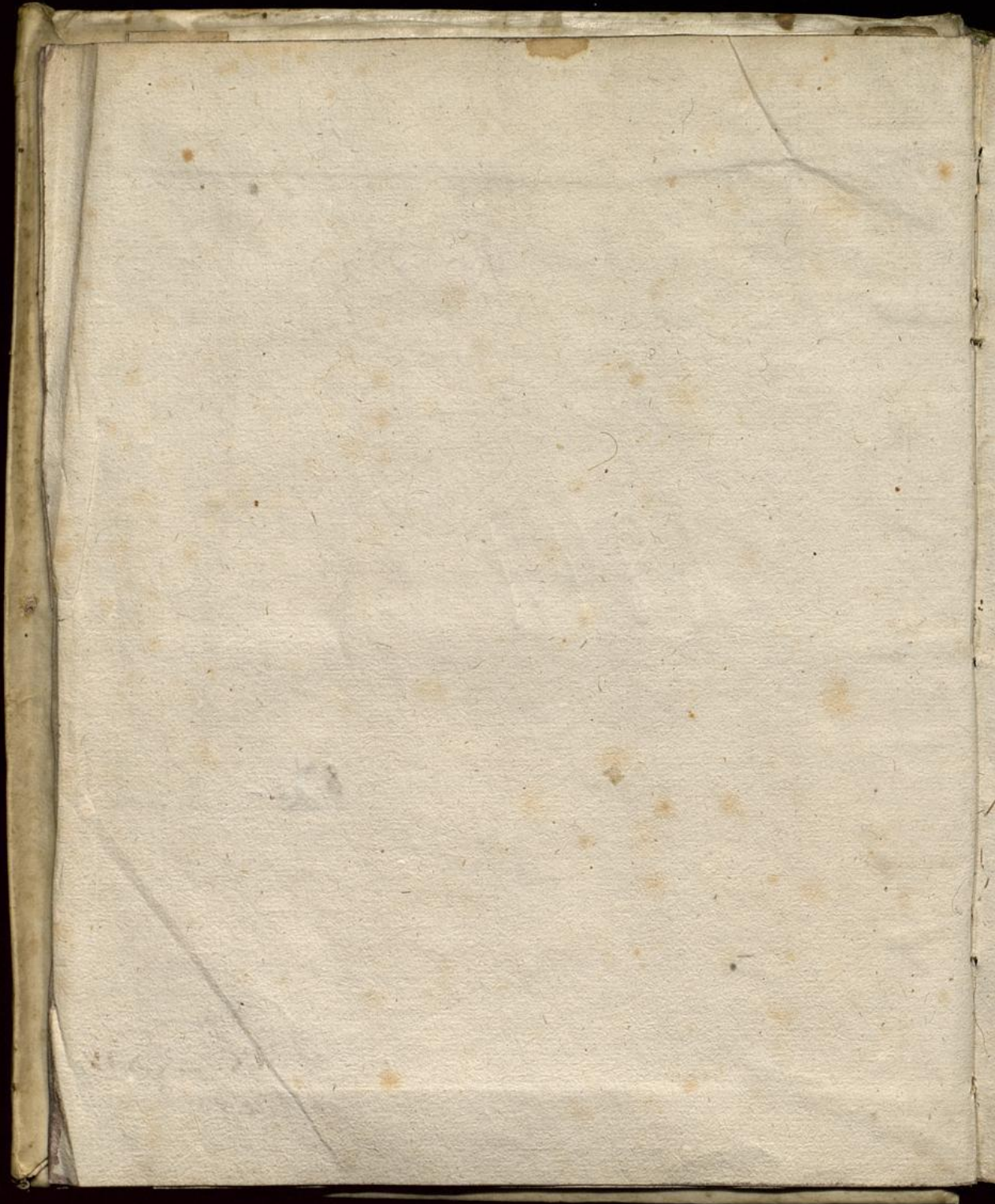

6710

87/2

Journal
MDCCLXXIV.
A. Schroeder

HISTORIA
COLLOQVII
IEVERENSIS

INTER

LUTHERANOS ET REFORMATOS

Anno cto 15 LXXVI. instituti,

EX IDONEIS MONUMENTIS ADORNATA

Cui subjiciuntur

IPSIUS COLLOQUII ACTA,
CUM INCERTI AUCTORIS ANNOTATIONIBUS

nunc primum edita

A

D. IO. HENR. FEUSTKINGIO,
SERENISS. PRINCIPP. SERVESTA-ANHALTINIS
à Sacris Primariis, & Consiliis Ecclesiasticis.

SERVESTÆ,

Apud HÆREDES FINGELIANOS,

Anno cto 1600 VII.

HISTORIA
COLLOQUII
TEVERENSIS

IN FERIA

LUTHERANOS ET REFORMATOS

Anno d. 1578

EX IDONEIS MONUMENTIS ADORNATA

EX BIBLIOTHECA
OLDENBURGENSI

CUM VARIIS AUCTORIS ANNOTATIONIBUS

Primum edita

IOHANNES FÜRSTENBERG
SERENISS. PRINCIP. SERTESTA-ANNATINIS
& SACRIS PRAESIDIIS & CONSILIIIS ECCLIASTICIS

1578

APUD HERRMANNIUM

Anno d. 1578

SERENISSIMIS
PRINCIPIBUS
SERVESTA
ANHALTINIS,
TERRARUM JEVERENSIIUM
IN
OSTRINGIA;
RUSTRINGIA
ET WANGERLANDIA
PRINCIPIBUS
DYNASTIS,
PRINCIPIBUS SUIIS AC DOMINIS
LONGE CLEMENTISSIMIS,
PRÆSENTEM
DE REBUS SACRIS JEVERENSIBUS
COMMENTARIUM LIBRUM,
EX VETERI ROMANORUM FORMULA,
DAT, DICAT, ET CONSECRAT:
PRÆCIPUE VERO
ILLARUM REGIONUM PRINCIPI HÆREDI,

SERENISSIMO, ET AUGUSTISSIMI NOMINIS
PRINCIPI, AC DOMINO,
D O M I N O,
I O H A N N I
A U G U S T O,
A N H A L T I N O R U M
P R I N C I P I,
S A X O N U M, A N G R I V A R I E N S I U M E T
G V E S T P H A L O R U M
D U C I,
A S C A N I E N S I U M
C O M I T I,
S E R V E S T A N O R U M E T B E R N B U R G E N S I U M
N E C N O N
J E V E R E N S I U M E T K N I P H U S A N O R U M
D Y N A S T Æ,
P R I N C I P I A U G U S T O, A D M A X I M A
Q V Æ V I S N A T O.

SERENISSIME PRINCEPS,
DOMINE CLEMENTISSIME!

Avebis pietati meae, AUGUSTISSIME PRINCEPS, et, quam Augusto Tuo nomini, de rebus sacris Reverensibus, inscribo opellam, sereno ac hilari, Tibiq; proprio vultu, admittes. Hæc enim Serenitati Tuæ omni jure debetur, quum Majorum Tuorum, ex Comitibus Oldenburgensibus, memoriam, præclare renovet: præcipue vero, Johannis, augusti Herois consilia, factaque omnia illustret, ejusque in ecclesiam, & provinciam Reverenssem, beneficia ac merita, quæ certe eximia sunt & admiranda, recenseat, & omnium virtutum commemorationem, veluti in tabula quadam, complectatur atque sistat. Tulit familia Oldenburgensis maximos Reges, ac immortalis gloriæ Principes, & sapientiæ, & justitiæ, & fortitudinis laude accumulatos. Sed, si recte judicamus, consilii que calculos exponimus, pietate, consilio & sapientiâ, optimos quosque, Johannes æquavit, Princeps, magnitudine rerum gestarum, ita clarus & concelebratus, ut omnibus illis virtutibus paucos pares, multos inferiores, nullos superiores habuerit. Erat ille vere, lumen quoddam, ac Heros suæ ætatis, & toga verendus, & sagæ metuendus, in quem omnium oculi conjecti, conjunctorumque animi defixi erant: ad eo inter magnates & clypeos terræ eo tempore erinebat,

] o [

& auctoritate, ceteris anteibat, & ceu Nestor quidam, suis consiliis dictisque, complurimos moderabatur! Sed ad eam rem non armis, sed studio & impetu animi laudatissimo usus est. Etenim, bellica laude suae aetatis Principes, facile superavit, tamen ea non contentus, vitam sibi acerbam esse duxit, nisi Feverensi Dynastiae, cujus possessor à Maria Wimmeckenensi erat scriptus, praeclearam quandam accessionem adjungeret, pacemque & concordiam, veluti novus quidam Atlas, humeris suis, in eandem importaret. Maturo itaque consilio, dissensiones praecavere, & in terris Feverensibus, certamina tollere, sopire rixas, & distractiones abolere, conatus est, & ut purior caetus pacatum, tranquillumque statum haberet, omni studio allaboravit. Exarserat semel apud Feverenses dissidium Sacramentarium, quod quandoque suppressum nonnihil, non multo post tamen, iterum erupit, & ecclesiam afflixit, disturbavit ac laceravit. Tentabant ac persequebantur omnes vias eruditi, quibus hoc pestiferum incendium restringere possent, sed quo laborabant acrius, eo malum serpebat latius, & totam fere Ostringiam, Rustringiam & Wangerlandiam pervagabatur. Plus tamen proficiebat illustrissimus Comes Johannes, qui, indicto colloquio Feverensi, tantum effecit, ut dissidia tollerentur, & in concordiam salutarem animi distracti reducerentur. Tanta enim erat in augusto Heroe excellitas animi, ut, quod alii, non sine summo periculo, se facere posse arbitrarentur, id ille, propitio Numine, comiteque industria, prudentia & virtute suscepit,
trans-

transegerit & confecerit. At quanquam hæc magna fuerunt in Johanne, augusto illo, eoque primo, ex Comitibus Oldenburgenfibus, Jeverenfium Dynafta, vix tamen majus quicquam est, quam quod Te, AUGUSTISSIME PRINCEPS JOHANNES AUGUSTE, Principem Hæredem, tam provinciæ Jeverenfis, quam omnis virtutis, fapientia & eruditionis, post fe reliquit. Is enim Tu es, quem non tantum illustris à Johanne, augusto Oldenburgenfium Comite, per fanguinis tubulos deducta virtus condecorat, fed excujus pectore, tanquam ex fonte augusto, divina quoque humanaque fapientia, & Principe, augusto loco, & ad res augustas prognato, digna dimanat, unde & poffeffionem avitæ & augustæ laudis, ex merito, & jure quodam occupasti. Quod tamen de Te in præfens parce admodum fcribo, & timide commemoro, quod & pudor Tuus generofus, laudes meas refpuat, & ego, timiditate quadam fummiffa, ab iis persequendis, represso modestiæ vultu, refugiã. Id tamen diffimulare neque poffum, neque debeo, virtutum & ornamentorum Tuorum adfpectu; ita me femper incensum effe, ut de illis præclara, fumma & augusta, & Anhaltinis & Jeverenfibus Tuis pollicear. Atque ut Johannis, augusti Comitiffa fama fapientia, undique ad fe allexit Theologos, & eruditæ pietatis viros: Sic virtutis ac doctriinæ Tuæ celebritas & meã tenuitatẽ invitavit, ut infcribendam augusto Tuo nomini duxerim, hanc colloquii Jeverenfis enarrationẽ. Concepta illa est in Sereniffimi Parentis Tui fole, crevit in illius urbe Principali; cui itaque exponenda, nifi illi Soli, vel ejusdem

dem Filio Hæredi, qui & patrias terras illustrat, & ad gubernandas illas, immensum suum animum disponit, & nihil nisi digna Augusto Principe meditat. Poterunt alii, quorum in generatione aurum vel argentum miscere voluerunt superi, offerre aliquid limatius: ego vero, cui religionis nostræ veritas præstat auro & argento, nihil sincerius. Accipe igitur, SERENISSIME PRINCEPS, quod demisse offero, & obedienter trado, monumentum Jeverense, sereno vultu, & indulgentissima Tua dextera dignare, eique angulum quandam, aut si mavis, qualescunque latebras, in nova Tua Bibliotheca indulge, & ita habe, me quidem solvisse, quod debui, sed adhuc debere tamen omne, quod solvi. Sic in religione votorum desino & conquiesco, Deumque, familiæ Tuæ statorem, qua possum animi pietate, precor, ut Jeveram Tuam, quã cum Johanne Oldenburgensi amas & in sinu foves, contra ancipites casus, & dubias rerum vices, temporumque injurias & vicissitudines muniat, & firmissimis semper præfidiis tueatur & defendat, Teque Ipsum, cum Serenissima Tua Coniuge FRIDERICA, christianissima illa Heroïna, sospitem & florentem conservet, & perpetua omnium rerum felicitate augeat, & vita pariter diuturna & stabili coronet. Hoc meorum caput est votorum, hæc summa desideriorum omnium, hæc ratio & regula sanctissimarum obsecrationum mearum. Servestæ Anbaltinorum, Mense Decembri, anno reparatæ salutis c. l. lxxxvii.

CELSISSIMÆ TUÆ SERENITATI

devotissimus

JO. HENR. FEUSTKINGIUS

D. JO. HENRICI FEUSTKINGII,
DE
COLLOQUIO
JEVERENSI,
INTER
LUTHERANOS ET REFORMATOS
ANNO *cl b LXXVI.*
INSTITUTO,
SCHEDIASMA
HISTORICO-THEOLOGICUM.

D. Jo. Henrici Feustkingii
DE
COLLOQUIO
JEVARIENSI
INTER
LUTHERANOS ET REFORMATOS
ANNO MDLXXXV
INSTANTIO
SCHEDELIANA
HISTORICO-THEOLOGICUM

PROOEMIUM.

QUum exprimendum essem daturus Chalcographo Colloquium, inter Lutheranos & Reformatos, apud Frisiones, Jeveræ institutum, venit mihi in mentem, facturum me operæ pretium, si aliquid præenarrarem. Per molestum vero, atque gravem laborem subii in exquirendis, comportandis, atque concinnandis iis, quæ ad cognoscendam colloquii istius historiam facere videntur. Etenim omnes, qui controversias fidei data operæ evoluerunt, aut de conciliis, synodis, colloquiis & publicis congressibus scripta adornarunt, profundo silentio eandem prætereunt, aut, quæ enarrant, paucis verbis absolvunt: nimirum Jeveræ, jussu Comitis Oldenburgici, Anno c^o l^o LXXVII. fuisse habitum colloquium de re sacramentaria præcipue. Solus Hamelmannus, acerrimi ingenii, & diffusæ lectionis Theologus, sed qui habitu Historici pleraque conscripsit, relictis duobus de rebus Oldenburgicis commentariis, res gestas in hoc negotio tangit, & brevi quodam, ac veluti compendiario itinere demonstrat, nec parvas concertationis istius reliquias conservat: gaudeoque merito, talem tunc extitisse Virum, qui non ma-

a 2 gis

gis Oldenburgerſes & Delmenhorſtenſes, quam Jeverenſes res, actaque, literis mandaverit, & ingenii bonitate uſuque, plus conſecutus fuerit, quam alii, præſertim ævo ipſius, arte curaque conſequi potuerunt. Cum Hamelmanno, parem indiſtriæ laudem conſecutus eſt Johannes VVigandus, Epiſcopus Pomezaniensis, cujus imperterriti Viri cum omnia ingenii monumenta poſteriorum fama memoriaque digna ſunt: tum illud præcipue, quod de Sacramentariismo conſignavit. In eo enim ut multa alia, ita etiam Synodi Jeverenſis acta commendat, & in omnium legentium conſpectu ponit, ſed, quæ ad expoſitionem hujus collationis pertinent, plane negligit, nec ejus cauſas exponit, nec formam & circumſtantias declarat. Eadem quoque in iis deſidero, quæ de hoc negotio Nicolaus Selneccerus, Theologus tanto ſeverior, quanto cordatior, anno c1o 1o LXXVII. Lipſiæ promulgavit: & conſiteor, eſſe obſcuram ubique hujus argumenti hiftoriam, atque tam negligenter traditam, ut ne collocutores quidem nominentur, aut idonee deſcribantur. In tanta rerum penuria, quome verterem, ignoravi. Equidem ſperabam, fore, ut ex tabulariis Jeverenſibus ea acciperem commentaria & diaria, aut alia inſtrumenta, quibus deſectum ſupplerem, aut egeſtati meæ ſubvenirem. Neque erat, cur facile deſperarem. Commorabatur enim, fati cujuſdam benignitate apud Jeverenſes, cum inæſtimabili ſuo Principe,
ejus-

ejusdem Cancellarius, & Minister status intimus, Joh. Ernestus de Schönleben, Vir antiquo natalium splendore, doctrinae copia, religiosa pietate, quae genti huic quasi propria est, & consiliorum gravitate aequae illustris. Hic, ut studia nostra mirifice fovet & tuetur, ita inter infinita, quae eum fevere circumstabant, publica negotia, ad archivum Heri sui se recepit, & quae inusitata Viri benevolentia fuit, in excutiendis istis scriniis, nulli tempori, ac operae nulli pepercit, saltem ut idonea praesidia ex illis reportarem. Sed nihil horum potuit invenire, aut explorare industria Schönlebiana. Quamobrem, ad fragmenta reversus, quae hinc inde dispersa observaveram, collegi, & ex iis sequentem enarrationem adornavi: quae alii tradiderunt, ea meo quasi testimonio muniti, & quae reticuerunt, pertinaci quae potui diligentia, erui & explicavi, neque inimicorum invidiam veritus, nec amicorum gratiam aucupatus. Equidem non semel cogitavi, vel toto hoc scriptiois labore supersedere rectissimum, vel certe nonnulla, quae in nostro scripto de religionis causa enarrantur, reticuisse me, & pressisse silentio, melius esse; ut & nullum in discrimen cum veritatis Lutheranae hostibus veniremus, & cum iis tantum, quos constaret invictam veritatem, & non fucam pietatem diligere & magnificare, haec differerentur, & recordando quasi ventilarentur. Sed vicit cupiditas mea proferendi in medium & lucem omnia, cum praesertim indies eorum

numerus, ex quibus historiam condidi, minueretur, & bona, vel non mala spes esset, compluribus non modo jucundam, sed utilem quoque fore lectionem scripti istius. Idcirco, propter aliorum vel odium, vel improbitatem, aut contradicendi pruritus hos aut voluptate, aut fructu cognitionis fraudandos esse, non putavimus. Ceterum, exemplar actorum quod subjunxi, eruditi cujusdam Viri gratia, qua me complectitur & fovet, suppeditavit. Quis autem fuerit incertus ille autor, qui breves, sed non proletrias in colloquium annotationes conscripsit, iisdemquem testamentum Christi, contra Japetum, Quantium & Meppelensem propugnavit, mihi certo non constat. Feverensem illum fuisse, qui tempore habiti colloqui vixit, aut rerum Feverensium non ignarum, manifestum est ex illis, quæ manu allevit. Et sunt nonnulla, quæ faciunt, ut suspicer, nec præter rationem, fuisse eundem Gerhardum Honnichium, Ecclesiæ Feverensis Antistitem, Virum longe doctissimum, qui Hamelmanni socius, arduo huic fidei negotio adfuit, ac sacris studiis fundandis tuendisque, fortunas vitamque suam impendit. Quomodo autem Hamelmannus, ecclesiæ hac disceptatione profuerit, & veluti alter quidam Thaddæus, pro fide semel tradita decertaverit, meum non est dicere: aliorum sit statuere & judicare. Mihi hoc unum serena conscientia profiteri licet, nihil hodie a Reformatis in causa sacramentaria nobis opponi, aut a Samuele Strimesio interpolari, quod ille non represserit & debellarit. Qui fidem non habet dictis, Meppelensem & Quantium
 cum

cum Strimesio conferat, & eandem semper ludi fabulam, deprehendet, permutatis tantum personis. Sed de his in sequentibus agam, multis id a me studiose efflagitantibus, qui compendiosa lectione Historiam Colloquii Feverensis cognoscere properabant. Quorum ego voluntatem secutus, primum de colloquii Autore: deinde vero, de occasione, de loco, in quo illud institutum: porro, de collocutoribus, processu & causis, disceptationem ejus suadentibus, imo urgentibus: ac tandem, de ejusdem fructu, non ex recepta magis consuetudine, quam ipsius rei necessitate, præfundum esse magnopere censeo. Annuat æternum, præpotensque Numen, & successus instituti exoptatos clementer largiatur.

CAP.

De

COLLOQUII JEVERENSIS

AUTORE,

JOHANNES XVI.

COMITE OLDENBURGICO-DELMENHORSTENSI.

§. I.

QUæ, permutata rerum facie, CAROLI WILHELMI, Anhaltinorum Principis, pii & magnanimi, dominatum agnoscit dynastia Jeverensis, illa, temporibus priscis, Frisionum Rustringiaæ sedes & clientela salutabatur. Sed Dynastæ & Capitanei titulum ac honorem, communi populi suffragio, primus in has terras intulit Edo VVimmeckenensis, qui fortitudinis documenta eximia in Ostringia & VVangerlandia dederat, ac imperii faciem ita verterat atque immutaverat, ut nullum Frisiaci dominatus vestigium retineret. Post eum nominatur Edo, cognomine Junior, & Christophorus VVimmeckenensis, Heros omnibus virtutibus bellicis excellens: qui cum sine liberis masculis, anno cl^o 15 XVII. è vita discesserat, ad stolatum Dynastam, sororem Virginem Mariam, tandem translata est insignis illa dynastia, quam Chytræus Ducatum sæpe nominat, sed VVinkelmannus, eam dynastia superiorem, & Comitatu æqualem, laudat atque extollit.

§. II. Acceptum refertur huic Viragini Mariæ, quicquid fere humanitatis, elegantiaæ & pietatis, in hæc oras
im-

importatum est. Nam & vicos & templa, scholasque ac judicia constituit & restauravit, atque abjectis ecclesiæ Romanæ idolis, religionis Christianæ fundamenta peregrina posuit, ac homines fanaticos, Anabaptistas Belgas, & permultos Zwinglianos, ad verum Dei cultum traduxit, adeoque optima ratione, & piis virtutibus iter ad gloriam est ingressa. Formulam interreligionis Pontificiæ, cum Carolus V. promulgasset, atque essent, qui eam Jeverensibus obtrudere vellent, Maria, partem, quam elegerat, meliorem, veritatem nimirum semel agnitam, per sancte custodivit, & normam iudicii evangelici nullam aliam admittendam censuit, præter scripta Prophetica, Apostolica, & Augustanam confessionem, quæ in luce clarissima, frequente senatu imperii, ab ipsis Principibus & civitatibus veræ religionis A. MDLXXX exhibita erat & recitata. Hujus doctrinam & ritus, approbantibus bonis omnibus, in omnes ecclesias dioceseos invexit: contra, quicquid reliquum fuit ex religionē Mariana Romanensium, id penitus abolevit Jeverensium Maria, missaque & aliis superstitiosis ceremoniis sive abusibus, universæ ditionis suæ subditis interdixit. Quid? quod sacra, à divo Luthero emendata, semper conservavit, & pro sua erga patriam charitate, peculiari sanctione providit, ne novis corruptelis, post fata ultima, depravarentur. Fluvius Jada, quin ipse Oceanus Germanicus, loquerentur pietatem Dominæ, si possent loqui. Omnia au-

debat propter illibatam fidem Virgo illibata, omnia pericula patriæ causa adibat patriæ mater. Sed nusquam tuta fides erat, ne in patria quidem. Frisiorum Comites vicinos habuit, sed non amicos. A multis subditis contemptus, à Comite Edzardo odia, ab aliis pericula metuendum fuit. Sed non fregerunt ista virilem animum virginis, sed erexerunt magis. Nam & incolarum Jeverensium jura contra Frisios Comites, summa constantia tutata est, & aliorum injurias generoso contemptu irrisit, & pectore vere martio conculcavit.

§. III. Anno clō Io LXXV, cum quadraginta amplius annos patrium ducatum sub Burgundiæ aulæ patrocínio rexisset, mortua est Maria, septuagenaria major, devenitque ditio Jeverensis ad domum Oldenburgico-Delmenhorstensem, cui biennio ante mortem, A. clō Io LXXIII, terras istas supremis tabulis jam tum commendaverat. Primus autem, qui irriguæ illius dynastiæ accessione nova, Comitatum Oldenburgensem adauxit, Comes Johannes erat, divæ Mariæ Confobrinus. Simulac enim illa in vivis esse desiit, jus dominiumque supremum huic Jeveræ obtigit. Neque enim Edzardo, Orientalis Frisæ Comiti licuit, Jeveram, ex Mariæ voluntate, & Procerum consensu Comiti Johanni concessam & traditam, suo arbitratu, & callidis artibus, adimere legitimo hæredi, & transferre aliorsum. Præterquam enim, quod id non erat in potestate Edzardi, Johannes quoque, summotis aliis hæ-

hæredibus & agnatis, jure proximus extitit, & voluntate suffragioque Virginis, ad quam ea res pertinuit, Jeverenses terras reportavit, illasque Oldenburgensi Comitatu addidit, & hinc non ad alios, quam ad legitimos successores, nominatim ad Oldenburgenses Comites, & his extinctis, ad Principes Selvestanos transiit, quibus Gallorum & Danorum motus fraudi esse non potuerunt, multo minus prohibuerunt, quin jure suo uteretur Johannis Anhaltini filius CAROLUS WILHELMUS, Herus meus indulgentissimus, regnique ad se delati successionem & partem juste repeteret & vindicaret.

§. IV. Antiquissima autem est illa stirps Oldenburgica, ex qua Johannes prognatus, atque divino consilio contigit, ut virtutes ejus toti orbi notæ adhuc sint ac testatæ. Id vero alias constat, quod tanta hujus gentis amplitudo & incrementa fuerint, ut maxima ex parte Europæ Principes cognatione attigerit, necessitudinique suæ jam inde antiquitus innexos habuerit. Ex stirpe Witekindi Magni Oldenburgenses Comites descendunt, ex his vero prodierunt multi præstantes virtute & rerum gestarum gloria Heroes, Reges, Principes & Comites, laude mea majores, & late propagatis familiis hodiernum clari. Inhabitarunt illi arcem Oldenburgum, sive Altenpurgum, ædificari cœptam à Walberto, Angriuariæ, Nordalbingiæ & Westphaliæ Duce. Hæc, uti Dresserus censet, in potestate Comitum Oldenburgicorum fuit, usque ad Ottonem Comitem, qui cum

fratre Christiano ditionem divisit, & in sua parte hæreditaria, Hoiensi Comitatu, & Bremensi civitati vicina, arcem condidit ad rivum Delmæ, cui Delmenhorsti nomen indidit Anno clō cc XLVII. Inde Comites Oldenburgenses & Delmenhorstenses nomen habent. Tametsi enim distincti Comitatus fuerunt, propter distinctos, uti lego, agnatos: tamen hæres utriusque comitatus tandem factus est Dietericus fortunatus, in cuius familia usque ad tempora Antonii Güntheri permansit, qui pari cum majoribus prudentia & felicitate ditiones hæreditarias administravit. Hoc vero extincto, quum masculino hærede legitimo stirps Oldenburgensis destitueretur, Comitatum occupavit Danus, ex Oldenburgensi stemmate propagatus. Sed gubernationem Dynastiæ Jeverensis, immortalis gloriæ Princeps Johannes Anhaltinus, ex Magdalena Oldenburgensi natus, sibi vindicavit, suprema voluntate Avunculi Antonii Güntheri Jeveræ possessor scriptus. Plura desino hic commemorare, ac, quod pietatis meæ caput est, & Anhaltinatu Cisalbino, & Dynastiæ Jeverensi, quam *divinæ benedictionis quoddam compendium* dico, pacem & concordiam, bona inter mortales magna, salva semper & integra servari opto, & à summo Numine anxie exspecto.

§. V. Inprimis, digna est memoria & laude sempiterna Oldenburgensium familia, propter Comitem JOHANNEM, cujus in ecclesiam studia & merita, ac industria in imperio Romano, rebus compluribus illuxit.

Na-

Natus ille est A. cō 15 XL Patre Antonio, & matre Sophia Saxonica, qui filium probe diligenterque à primis annis educandum instituendumque curaverunt. Nec diffiteri possum, Johannis primam ætatem, deditam disciplinis fuisse, iisque artibus, quibus generosi animi ad veræ religionis scientiam, & civilem rerum cognitionem atque usum instruuntur. Etsi enim rempublicam, ab Antonio Parente bene præclareque institutam, ac legibus armisque communitam, accepit; tamen ad tuenda parta bona non minus, quam ad paranda, consilio & industria opus est. Proinde ab Ephoro suo *Luca Backmeistero*, Theologo postea Rostochiensi, doctrina, Principe digna, liberaliter institutus, & literis non vulgaribus, sed interioribus & reconditis perpolitus est. Anno cō 15 LIX cum Friderico, electo Daniæ Rege, & Augusto, Saxonum Electore, Comitia Francofurtensia, quæ à Rege Ferdinando indicta erant, adiit: ubi consilia electionis, & multa acta imperii spectavit, & cum itineris sui sociis in admiratione omni populo, cunctisque ordinibus, fuit. Salutavit quoque elegantissimam Misniæ urbem, & Electoralem sedem Dresenam, & in ea summorum hominum voluntates sibi devinxit, talisque est habitus, ut non tantum, in ludo Martis & Palæstra, opera ejus magni esset, sed jam illa quoque ætate, cujus tempus multi patiuntur obscurum prorsusque inglorium latere, aperto bello idoneus judicaretur. Adsunt etiam, quæ dedit, mira fortitudinis exempla. Etenim non tantum contra Gothanos in Thuringia, anno cō 15 LXVII arma induit, &

magnum Principem, qualis fuerat tum in Saxonia Augustus, fortiter adjuvit, sed & Danorum Friderico, quem fratris loco habebat, A. c1515 LXIII. militavit, ac contra Ericum XIV. copias duxit, neque una vice in Gothia meridionali apud Helmostadienses cum hoste concertavit. Et ingentem certe gloriae cumulum, comite fortuna, illa tempestate est consecutus. Tanta enim hostium jactura facta est, ut maxima pars fuerit desiderata, & memorabilis tunc fuit Johannis virtus, qui documenta Ducis magnanimi & fortis eo tempore dedit, & Sveonibus terrori esse coepit.

§. VI. Nec vero in armis praestantior, quam in toga fuit. Nam & aedificiis, & suburbiis, & novis jactis aggeribus terras exornavit, honestae disciplinae consulit, concordiae causa nihil non egit, & eo in suos subditos fuit animo, eaq; pietate, ut, quicquid potuit ad provincias ornandas & ditandas conferre, in id summa ope incumberet. Praeterea, superiores coluit, atque agnatos, praecipue Henricum, Praesulem Bremensem, & Güntherum, Johannem Güntherum, Wilhelmum, & Albrechtum, Comites Swartzburgenses, permultum amavit, femina dissensionum inter eos sustulit, bella sopivit, honestas leges suis praescripsit, ac incolarum, Wangeroensium praecipue, dissolutos mores correxit, judicia ubique constituit, & multis laboribus, magnisque impensis, salutem publicam mari terraque custodivit, quin & acerrimus juris defensor, rei publicae custos

&

& conservator diligentissimus extitit, curæque hujus testificatione animum, amoris plenum, omnium temporum statu, &, rebus etiam bello inclinatis, populo suæ ditionis sat abunde luculenterque declaravit.

§. VII. Ad actiones sacras venio, in quibus recensendis tanto ero brevior, quanto Johannis religio omnibus est notior. Dedit enim pietatis argumenta ubique, dum afflictis solatio, & adjumento omnibus fuit. In administratione autem luxum omnem evitavit, quodque aliis præcepit, suo exemplo in semetipso præbuit. In ordinandis ecclesiæ rebus, ipse permulta sua manu confecit, & nihil prætermisit, quod ad verum Dei cultum pertineret. Quæ in templis audiverat, indefesso linguæ famulatu, & pio mentis obsequio, semper domi repetebat, & in summis negotiis nonnullas horas scripturarum lectioni tribuebat. Anno clō lō LXXIV. scholam Oldenburgensem restauravit, eamque liberalibus studiis, eruditis moderatoribus, & redditibus auctam exornavit, ut nulla schola Germaniæ fuerit inferior. Fecit autem illud consilio summo, & zelo quodam pio & salutari, ut officina cultus divini & sapientiæ esset, in qua fundamenta & firmamenta doctrinæ de Deo, artium & linguarum traderentur & propagarentur, & plus præsidii & roboris haberet ea religio, quæ auspiciis divi nostri Lutheri perpurgata, innixa est æterno Dei verbo, perpetuaque vetustatis consensione suffulta. Hanc enim Johannes unice amavit, &

con-

constanter, summaque gravitate est tutatus, hujus gratia Bibliothecas condidit, officinas typographicas instituit, & varia scripta, ascetica præsertim, imprimi curavit, ut subditis innotescerent, adeoque res sacras mirum in modum auxit, auctas conservavit, conservatas ad posteros feliciter transmisit.

§. VIII. Cum vero domus Oldenburgensis à Johanne Comite hoc sancto præsidio munita firmataque esset, tum paucis post annis, infestata illa est ab hominibus fanaticis, salusque ecclesiæ Jeverensis periclitari cœpit. Etenim, qui post varias turbas in provinciis Rhenanis, in Frisiam devenerant Anabaptistæ, in dynastia etiam Jeverana nidulari occœperunt, & horrenda flagitia, specie cujusdam effrenati zeli, & mandati divini, defensitarunt. De quibus supprimendis, cum longe & late grassarentur, Johannes pias quoque suscepit cogitationes, indixitque colloquium, A. clō 16 LXXVI. sub præsidio Burchardi Steinbergii, Vice-Comitis Oldenburgico-Jeverensis, cum Anabaptistis, undique publica fide convocatis, habendum. Comparuerunt quatuor obstinati idiotæ, homines literarum rudes, sed qui intolerabili audacia scripturæ oracula corradebant, ex iis centonem consarcinabant, & depravatis explicationibus ceu fidiculis ad deliria sua detorquebant. His opponebat Comes unicum Theologum, sed omnium mætaologorum malleum, Hermannum Hamelmannum, qui veluti Hercules quidam novus, nō contra duos, sed quatuor
Anta-

Antagonistas mascule depugnavit. Sed obstinati hominum animi, cum nullis argumentis potuerint ad saniores mentem reduci, soluto colloquio, imperio Magistratus supremi, Jevera & adjacenti regione discedere jussi sunt. Ex eo tempore Jeverensis dynastia Anabaptistarum furores non amplius, aut rariuscule, est experta.

§. IX. Hic ego non possum non quorundam extremam impietatem ex animo detestari, qui, cum auro optatior fruuntur, autores suasoresque sunt Principibus, ut neminem quovis modo ad certam quandam religionem adstringant, sed conscientiarum libertatem suis subditis liberrimam permittant. Alii, cum Joh. Josepho Wincklero, præpostero illo Magdeburgensium Conciliatore, *quemlibet Principem in sua regione PAPAM esse*, deblaterant, saltem ut cuilibet religioni introducendæ, quæ Magistratui ad palatum est, aut in qua rationes dominatus sui fundari sentit, occasionem subministrant. At vero, quid hoc est aliud, quam hac persuasionem velle Principes præcipua suæ gloriæ & dignitatis laude spoliare? quid in Principibus manebit reliquum, quod eorum auctoritatem commendet, si omnium, quantumvis discrepantium opinionum liberam professionem subditis concedant? Imperantibus cura esse debet, *ut Dominum Deum suum timeant, & verba, & ceremonias ejus sancte conservent*, Deuter. XVII. Hoc vero fieri planè non potest, quando cives quodlibet-

beticis, non vero idoneis & rectis de Deo opinionibus imbuuntur. Alia mens erat Comiti Oldenburgensi, qui unius veræ religionis cura vel maxime delectatus, Ezechiaë, Josiæ, aliorumque Regum mores atque ingenium referebat, nec permittebat, ut alius, quam in lege divina præscriptus cultus, Deo exhiberetur. Hinc sæpe professus est, *se Lutheranae veritatis amatorem esse, & velle, ut eosdem etiam sese profiterentur subditi: si qui vero id facere recusarent, aliter se facere non posse dixit, quam ut eos, quo unicuique liberet, emigrare patiantur.* Inter multas sententias præcipuas & memorabiles, in ore & animo etiam hoc habuit dictum. *Malo terris meis privari, & exilii ærumnas extra terras meas perferre, quam veram Evangelii doctrinam, à Luthero perpurgatam, in terris meis abjicere, aut in officio, Deo & Ecclesiæ ejus debito, claudicare.* Tandem & hoc usurpavit: *qui leves sunt in negotio veræ religionis, atque illius professione, aut cum calendario religionem permutant, similes sunt mari meo Wangerogeni, quod modo in hanc, modo in contrariam partem cursum suum mutat.* O felicem vereque beatam ecclesiam, & rempublicam, cui tales Principes & Magistratus divina largitur clementia, qui sibi cavent à ministerio eorum, quibus perinde est, quam religionem profiteantur. Quo nomine comitatui Oldenburgensi, & dynastiæ Jeveranae, ego ex intimis animi præcordiis gratulor, quod, singulari Dei bonitate, in Johanne XVI Comitem habuerit, sub cujus

jus patrociniis, in lucem producta veritas, contra tenebrarum potestatem constanter asserta & propugnata: cujusque paterna cura, ecclesia Christi Jeverensis & adversus Zwinglii depravationes, & Anabaptistarum furores præservata est atque defensa.

§. X. In talis sanctioris vitæ spacio, quum inchoasset annum, quem climactericum magnum nonnulli vocant, post graves labores, quos patriæ causa sustinuit, in lectulum depositus, nonnisi sacra animo pervoluit. Dolebat peccata sua, & minima quidem delicta intra se prosequeretur planctu. Neque enim Centaurorum instar vixit Comes hic piissimus, qui quævis admissa facinora vasto hiatus devorant, & amplissimo conscientiae rictu quælibet flagitia deglutiunt, sed minutissima etiam peccata, peccata in deliciis, peccata quotidianæ incurfionis ita deplorabat, quasi gravissimorum criminum reus esset. Ceterum, non domum ille respiciebat, quæ amissura erat Dominum gratissimum: non uxorem Elisabetham Schwartzburgicam, quæ deploratura erat maritum jucundissimum: non liberos, Antonium Güntherum, Annam Sophiam, Mariam Elisabetham, Catharinam, & Magdalenam Anhaltinam, qui desideraturi erant exoptatissimum Parentem: sed unum Christum, quem sanctissime coluerat, unice animo fixo amplexabatur, & sublatiis manibus in auxilium vocabat, qui vocantem exaudiit, amplexantem sustinuit, spiritumque manibus suis commendatum A. cl. l. c. III

placidissime sustulit, adeoque felicitatem in se speratam est consecutus. Et hæc fuerunt, quæ breviter commemoranda judicavimus de Colloquii Jeverensis autore, qui ita certe vixit, ut magnitudine animi & rerum gestarum imperium, sed pietate & cura religionis ecclesiam impleverit: ita vero mortuus est, ut triste desiderium pietatis suæ bonis omnibus & posteris reliquerit.

C A P. II.

De

OCCASIONE & CAUSA
INSTITUTI APUD JEVERENSES
COLLOQUII.

§. I.

Occasionem & colloquii causas expositurus, non repetam initium ab ovo, quod ajunt, videlicet à commemoratione originis contentionum inter Lutheranos & Reformatos, sed præsentis instituti causas explicabo. Qui curiositatem optimi Comitis in hoc negotio redarguunt, ipsi maxime videntur hoc loco accusandi. Ea certe fuit Divi Herois pietas in Deum, & in Dei ministros, divinæque legis interpretes propensio, ea gravitas, severitas, is in religionem orthodoxam zelus, ut curiositatis crimen piissimo Comiti impingi minime debeat aut possit. Non latuit sapientissimum Johannem, quantæ molis & momenti rem, expositam omnium judiciis, tanta inprimis ex Belgis ingeniorum varietate & licentia, susciperet: denique, non
abs-

absque magna molestia hoc ipsum perfici posse, optime perspectum habuit. Hæc autem omnia vicit veritatis zelus, atque erga Jeverenses, quos Zwingliani, & suspecti quidam fratres infestabant, sincerus amor: posthabitis igitur omnibus, huic rei unice vacare voluit Comes, ut capitales errores & consilia Crypto-Calvinianorum hoc actu detegerentur, atque ad amplificanda ecclesiæ Jeverensis pomœria quasi via quædam sternere-
retur.

§. II. Fuit ex Anabaptistarum colluvie homo quidam obscurus, Menno Eibenstochius, qui Johannem Comitem, cujus autoritate actus hic Jeveræ fuit institutus, de religionis suæ certitudine & veritate dubitasse, eoque sine colloquium hoc indictum, ut scrupulus animo eximeretur, secum demurmuravit. Quæ certe calumnia est Anabaptistica, & summa Alastoris in Heroem injuria. Voluit pius Comes in hoc solenni actu ordinationis suæ sacrae exponi fundamenta, & quid à Pastoribus Calvinianis in ea desiderari posset, diligenter examinari. Deinde, etiam hoc spectavit, ut in tali congressu unum atque alterum, quem à vero religionis scopo aberrare judicabat, ad veræ religionis gremium adduceret, patefacto videlicet mendacio, & illustrata veritate. Quæ vero ista cavillandi libido est, quando doctrinæ cœlestis illustrandæ gratia disputatio publice indicitur, id eo rapere, quasi is, cujus autoritate id fit, de religione dubitet? Anne hoc est tenebra bipenni omnes

occasionibus congressuum & collationum de doctrina, in uniuersum refecare.

§. III. Nunc, ut redeam ad propositum, veram colloquii causam commemorabo. Cum fanaticorum errores viderentur in ecclesiis Oldenburgensibus repressæ & hinc exterminatæ, & restarent dissidia quædam circa ritus, & externa ecclesiæ: cogitavit inclytus Comes de dissidiis istis, idonea ratione componendis. Et hac in re Constantini & Theodosii exemplum imitatus & secutus est, & sine dubio non tam humano affectu, quam Spiritus S. impulsu, negotium hoc in gloriam Dei, & veritatis propagationem, & in ecclesiarum & Scholarum, in terris Oldenburgensibus Augustanam Confessionem profitentibus, utilitatem, & salutarem & quietem concordiam, intrepide aggredi cœpit. Re igitur cum aliis deliberata, An. clō 10 LXXIII. feriis votis requisitus est in arcem Oldenburgensem D. Nicolaus Selneccerus, inuictus ille Theologorum Saxoniorum umbo, qui animose & strenue reliquiis sacramentariis restitit, & vetus fermentum expurgare studuit, non metuens inuectivas, calumnias, vociferationes, & scorpionum ictus atque morsus. Huic præstantissimo Viro, qui ob magna in ecclesiam merita, atque summam in rebus sacris eruditionem, Theologorum quidam Princeps salutabatur, expositus est animus, & pium studium, & desiderium Comitum, & consilium, quod semper sobrium & moderatum erat, ab ipso est petitum, qui-

quibus rationibus diffidia propter ritus componi atque tolli, & quo modo salutaris concordia conservari, & ad posteros propagari, atque rituum harmonia introduci posset. Intellecta hac tam pia, tam necessaria, tam sancta, & ad seram usque, si quæ futura est, posteritatem merito celebranda voluntate inclyti Herois: Selneccerus, & Deo & Comiti gratias egit, atque unicum medium, quo ad aliquam Concordiam perveniri posse censebat, proposuit, quod erat, ut certæ leges ecclesiasticæ ferantur, & sacrae constitutiones promulgentur, quæ essent omnium rituum normæ & cynosuræ, & quibus singuli Ecclesiarum Pastores, & supernarum potestatum Antistites, uti Arnobius Theologos vocat, subscriberent.

§. IV. Consilio isti salutari pro religiosa pietate & incredibili zelo suo locum relicturus Johannes, non Selneccero tantum, generoso illi Christi athletæ, sed & Oldenburgerum & Jeverensium Theologo præcipuo Hermanno Hamelmanno, laborem conscribendi ejusmodi ordinationem, sive constitutionem sacram imponi curavit: in quo certe securus est pios Reges & Principes, Josuam, Davidem, Salomonem, Hiskiam, Josiam, & alios permultos, qui de ritibus & officiis ecclesiasticis juxta verbum Dei provide constituerunt. Illi clementissimo Comitis mandato obsecuti, tanta fide & dexteritate ORDINATIONEM ECCLESIASTICAM adornarunt, ut omni ulteriore censura judicaretur, hodieque judicetur superior.

§. V.

sup. §. V. Quum ergo liber ita esset adornatus, ut nihil amplius potuerit desiderari, petierunt singuli, ejusdem constitutionis sacrae subscriptiones. Et affirmare auisim, Antistites & Pastores ecclesiarum permultos egisse gratias Comiti Oldenburgico, quod ad subscriptionem admitterentur, non paucos quoque ultro obtulisse subscriptionis suae voluntate, quosdam etiam aliquo modo ægre moram tulisse, quod ad subscriptionem in aulam Oldenburgensem non mature requirerentur. Atque hoc ideo refero, ut de mendaciis Conradi Quantii & Johannis Meppelensis constet, quibus rumor spargebatur, quasi coacti, aut ad minimum inviti, nonnulli subscripserint, sie würden nicht unterschrieben haben/wenn sie nicht hätten unterschreiben müssen.

§. VI. Quo pacto autem ex his colloquium Jeveræ enatum fuerit, paucis enarrabo. Cum ita ecclesias Jeverenses esse dissipatas Anabaptistæ calumniarentur, ut nulla fere esset, cui cum altera conveniret, & vero Inclutus Comes videret, publicato libro ordinationis, omnes concertationes Oldenburgenses ita discussas, protritas, & explicatas esse, ut pristina pace & tranquillitate ecclesiæ frui possent: divino plane instinctu in eam cogitationem incidit, qua suscipere magis salutarem mortalium nemo potuit, ut, ad quorundam *Φιλονομία* & libidinem coercendam, in dynastia etiam Jeverensi thesaurus iste ecclesiasticus reciperetur. Erant enim in his terris, quas hæreditario jure à piissima illa Heroïna

Maria, divus noster Heros acceperat, homines summe fanatici, qui Vespertilionum instar, ecclesias Jeverenses circumvolitabant, nec minus recto pede ad veritatem Evangelii incedebant: erant, qui nostram doctrinam, omni pudore & metu projecto, multarum hæresium infimulabant, tamen Megalandri Lutheri autoritatem semper in ore tulerunt, & Augustanæ Confessionis salutarem doctrinam subinde creparunt, & nihil minus quam Lutheri masttyges videri voluerunt: erant tandem in his oris, qui sub scriptis Alberti Hardenbergii, Bremensium Turbatoris, incautis animabus mera toxica propinabant, & antiquatis orthodoxorum libris, nil nisi centones Calvinii insidiosè obtrudebant; quorum fraudes & insidiæ, quantumvis clandestinæ, ut detegerentur, & ecclesiæ Jeverenses ab Hardenbergii veneno præservarentur, JOHANNES, divino zelo incensus, conventum Jeveræ instituit, atque ordinationem ecclesiasticam, ab Oldenburgensibus felici fide receptam, à Theologis exteris quoque approbatam, Jeverensibus etiam ad subscribendum proposuit, eandemque voluit esse *corpus doctrinæ Jeverensis*, quod emi, & in omnibus ecclesiis reponi debuit in usum Ministrorum, ut eidem conformia docerent. *Qua in re illustris Comes*, Selneccero judice, in epistola ad Henricum, Archiepiscopum Bremensem, *officium omne laude dignum fecit, quod exemplo esse merito debet aliis, præsertim piis magistratibus, ut imitatione sancta &*

d

DEO

DEO grata, eradicari curent blasphemias & deliria, quæ, à manipulo Sacramentario & Anabaptistico, atque aliis impiis, in ipsius ecclesiæ Christi gremio & agro disseminata, opprimunt & suffocant sanctissimum semen verbi divini & Sacramentorum. Id quod pluribus pertractat præfatio libri *Selnecceriani*, de hypostatica naturarum in Christo unione, quæ eam ad rem est conferenda.

§. VII. Commemorabo autem integram rerum gestarum seriem, qua, ad mandatum inclyti Comitum, a Ministris ecclesiarum Jeverensium petitæ sunt subscriptiones, judicium Lectori perbenevolo delegaturus, utrum vel à justitia, vel ab æquitate deflexisse optimus Comes jure dici queat. Ceperunt autem illæ approbationes, anno clō 15 LXXVI. cum insequenti, hoc modo: Primum, nonnulla recitata sunt de consilio vere pio & Christiano, atque cura pro vulneratæ ecclesiæ salute, & salutari concordia perillustris Comitum Oldenburgici, volentis consulere & mederi his terris, contra Adversariorum insidias, & dissidia domestica. *Quibus contentionibus, & intestinis dissidiis, nisi occurratur, metuo*, Johannes ab Halle dicebat, *ne ecclesiæ Jeverenses, non Adversariorum crudelitate, sed nostris certaminibus evertantur.* Et certe, nisi DEUS optimi Comitum oculos mirabiliter aperuisset, veritas negata, dexteritas mutata, doctrina depravata, certitudo adempta, consolatio annihilata, securitas & petulantia plus quam Cyclopica horrendum in modum fuisset con-

confirmata. Postea, de convocatione Pastorum quædam sunt commemorata, iisdemque mandatum est, ut Evangelicam veritatem secundum sanctam scripturam, & puriora corpora doctrinæ, quæ ecclesia, vel usus diuturnus approbavit, legendaque hæctenus recepit, & in posterum recipiet, prædicent ac explant, nec quicquam eis ex proprio sensu contrarium vel dissonum adjiciant, sed illis semper insistant, quæ ab ipsius sacri codicis verbis, rite ac sane ex Doctorum interpretationibus intellectis, non discordant. Tertio, de ipso ordinationis ecclesiasticæ libro dictum est, quod nihil in eo sit fucatum, nihil obscurum, nihil flexiloquum, aut ambiguum, sed simplicissima ecclesiarum nostrarum doctrina. Cujus subscriptione, si nihil aliud efficitur, tamen hoc summum esset, quod os obstrueretur adversariis, qui promulgabant, Jeverenses cum Jeverensibus pugnare, & Cadmæorum fratrum instar, in propria viscera sævire. His omnibus subjuncta est admonitio, ad omnes & singulos directa, ut unusquisque, suæ conscientiæ rationem habendo, nihil vel in gratiam vel alicujus odium faceret, nec dubia, & hæsitante conscientia librum ordinationis suffragio suo comprobaret, sed, si forte scrupuli in animo hærent, eos aperte, & sine omni metu patefaceret. Ex quibus in proclivi est, nemini, præter voluntatem suam, obtrusum illud scriptum, sed Mystrarum liberrimis judiciis, quid in eo vel probarent, vel rejicerent, Jeveræ esse subjectum.

§. IIX. Hæc, cum a Cancellario D. Johanne ab Halle, summæ & autoritatis, & non fucatae pietatis Viro, publice recitata essent, nemo bonus quicquam in eo desideravit, sed cordati omnes pro beneficio tanto, quo majus in ecclesiam conferri non posset, DEO gratias egerunt, ac librum ordinationis, sine omni hæsitacione, manu menteque approbarunt, non additis, nec reservatis ullis conditionibus. Alii ignari, vel quid scriptum esset in libro, vel an recte omnia scripta essent, causati nescio quas causas, cum JOHANNES HENRICO JAPETO, Schortensium Pastore, subscribere recusabant, postea tamen, perbene ab Hamelmanno informati, subscripserunt, pacemque ecclesiæ, cui uni hæc opera dicata erat, omnibus modis promoverunt. Sed, ut optima quæ serviunt ecclesiæ ædificationi, molimina, nunquam omnibus placuere, ita etiam subscriptio ab omnibus non est impetrata. Duo enim ex Sacramentariorum grege, CONRADUS QVANTIUS, Wadwardensium: & JOHANNES MEPELENSIS, Sillenstedensium ecclesiarum Ministri, quia habebant, quod in ordinatione ecclesiastica, satis frigide desiderarent, subscriptionem declinarunt, quod tamen veritati & bonitati libri nihil præjudicat, quemadmodum conciliorum decretis, atque canonibus, ex eo nihil decedit, quod à complurimis Sectariis principio vel contradictum est, vel quorundam consensus non sine difficultate impetrata.

tratus. Atque hi Duum Viri, nimii Calvinianarum partium studii suspecti, colloquio Jeverensi occasionem suppeditaverunt. Pudebat enim eos errores Zwinglianos profiteri, & tamen in pectore iisdem adstipulabantur, quos, simulandi & dissimulandi artibus, veteratoria quadam calliditate utentes, necesse erat, ne clancularii veritatis hostes magis apertis nocerent, è latebris suis, quibus se abscondebant, protrahere, veramque, quam fucō obtegebant, faciem, ecclesiæ oculis exponere. Hinc ad colloquium Jeverense An. cō 15 LXXVI. perventum est, in quo, utrum Quantius & Meppelensis ad genuinam atque veram de sacra cœna sententiam traduci possent, ab Hermanno Hamelmanno, Henrico Tilingio, atque aliis præsentis & constantis animi Viris, attentabatur. Sed res ita cefit, ut illi in sententiis, hæctenus à se defensis, pertinaciter confisterent, neque horrendos & Sacramentarios errores ejurarent.

§. IX. Sunt adhuc nonnulla, quæ ad LIBRUM ORDINATIONIS pertinent, singularia, & minime prætermittenda, eaque ab aliis vel cursim atque obiter memoriæ tradita sunt, vel penitus neglecta. In quibus exponendis ita versabor, ut brevitatis, quoad ejus fieri potest, per omnia rationem habere velim, & quæ circa scriptum istud observanda erunt, strictim attingenda putem. Illud constat, semper habuisse ecclesias symbola sua: symbola inquam, non tantum

d 3

illa,

illa, quæ in omnibus Christiani orbis partibus recipiuntur, & piorum suffragio approbantur, sed & talia, quæ, post restauratam religionem, particulares ecclesias devinciunt, eas nimirum, quibus præcipue sunt præscripta. Sic Borussia, corpus doctrinæ Prutenicum: Gedanum, Jacobi Wartenii notulam: Luneburgum, corpus doctrinæ Julium: Norimberga, libros, ut vocat, normales: Pomerania, corpus doctrinæ Pomeranicum: Thuringia, corpus doctrinæ Christianæ Thuringicum, suis in ecclesiis voluerunt esse normam, cui omnes Pastores ecclesiarum subscriberent, ut pax & concordia conservaretur. Eodem consilio, laudabili certe & salutari, Oldenburgensium Comes tale scriptum ecclesiæ adornari curavit, quod Pastores, quibus pium propositum hoc, & intentio bona non ignota erat, deinceps approbarent, & communi subscriptione ratum haberent. Confectum illud est Lipsiæ, bono sane, pioque fine ac zelo, non tamen privato arbitrio, sed auspicio supremi Magistratus, si dispositionem respicias, à D. Nicolao Selneccero, sed lingua vernacula Jenæ impressum, Ao. cl^o 1707. LXXIII. typis Donati Ritzenhanii, comprobantibus & ratum id habentibus præclaris Theologis Saxonix, Misniæ & Thuringiæ. Ipsum volumen, in tres partes distributum est, quarum una, doctrinam; altera, ritus; tertia, bona ecclesiæ complectitur. Doctrina quidem duplex in hoc ordinationis libro comprehensa,

fa, una falsa est, quam heterodoxam appellant, altera vera, quæ Lutherana audit, cujus capita in Augustana Confessione continentur, ea scilicet Confessione, quæ anno seculi Lutherani trigesimo à Principibus, & civitatibus quibusdam, Cæsari est exhibita, & in celebri conventu recitata. Adhæc, profanas loquendi formulas, quæ novitate sua animos conturbant, atque pias aures offendunt, fugiendas quoque docet: contra, quibus phrasibus res sacræ omnium tutissime ab ecclesiæ Ministris efferri possint, solide non minus ac eleganter inculcat: quod iis de causis factum est, ne petulanti novitatis affectatione à proprietate sermonis ecclesiastici apud Oldenburgenses & Jeverenses discedatur. Est enim diligentia, digna piis & eruditis sacerdotibus, propter concordiam ecclesiæ, loqui cum ecclesia. Nam petulans mutatio, vel errores parit, vel dissidia, & plerumque periculosis erroribus via sternitur, quando plerique, piscatoriam Spiritus S. simplicitatem nauseantes, sub integumento ornatus atque elegantiae alicujus, *ναίβοφωρίας* introducunt, & ecclesiam DEI, ejusdemque successum & florem inturbant, ac, quanta possunt audacia, infringunt. Quod ipsum, ut divus Comes præcaveret, hunc, de quo dixi, librum publicavit, solidum sane ac exasciatum, & per universas suas regiones sanxit, ut secundum eum, veluti normam, omnes conciones instituerentur, erroresque cum illo pugnantes refutarentur.

§. X.

§. X. Quum vero liber ille sit repetitio doctrinae salutaris & orthodoxae, non absque causa quaesitum fuit: qua ratione in eo *corpus doctrinae* Philippi Melancthonis, ejusdemque *examen*, ut vocatur, *ordinandorum*, tanquam norma, quam Pastores in docendo & judicando sequerentur, ecclesiis Jeverensibus potuerit commendari? Nam vel superficialia scripti inspectio evincit, solideque commonstrat, quod Philippus in eo Synergismum stabiliat, quod de Filio DEI minus orthodoxe sentiat, usum legitimum rerum adiaphorarum pervertat, Evangelium cum lege confundat, justitiam fidei imperfecte & ambigue proponat, nec satis perspicue distinguat inter justitiam imputatam, & novitatem vitae inchoatam, quod communicationem idiomatum non recte definiat, neque doctrinam de Sacramentis sufficienter tradat & explicet, sed ambiguis & flexiloquis loquendi formulis, Calvinismo bipatentes portas aperientibus, in eodem utatur, ita, ut D. Jacobus Andreae, acerrimi iudicii, magni zeli, magnaeque pietatis Theologus, verissime dixerit, *permulta in eo falsa esse, quae in aliorum gratiam sunt scripta, & quae Saxoniae Elector ex scholis & ecclesiis suis velit exterminata.* Quod si tales errores, capitales certe, scripta haec Melancthoniana contineant: quem igitur ad modum laudare ea potuit liber ordinationis, veluti normam, confitendi, proponendi & defendendi in terris Jeverensibus fidem? Hic pra-

præmonendum illud duco, Selneccerum, cui ob eruditionem, & agendi dexteritatem, in componendo libro ordinationis præcipuæ erant partes, nominis Melanchthoniani permagnum fautorem, quin & admiratorem fuisse, adeo, ut in *recitationibus* suis scribere non vereatur: *qui Philippum non agnoscit Præceptorem, eum necesse est, merum esse asinum, & beanum superbissimum: unus Philippus nobis sufficit, nec indigemus novis monstratoribus. p. 328.* Inprimis, CORPUS ejus DOCTRINÆ, permagni semper fecit, &, *post Biblia, meliorem librum non extare*, intrepide asseveravit. Ex quo factum, ut splendidissimis encomiis illud extolleret, &, quibus admovebatur provinciis, ceu normam & formam doctrinæ, hunc in modum commendaret, *ut, qui diversum ab eo sentiret, is defectio- nis à communi Præceptore, & consequenter à Luthero ipso argueretur, & schismatis nomine suspectus haberetur.* Hos vero Selnecceri conatus, intentione equidem non mala susceptos, nec ferre, nec silendo approbare potuit D. Martinus Chemnitius, ob judicii acumen permagni semper habitus: hinc in epistola, Brunovici Ao. clō 15 LXXI. scripta, de corpore doctrinæ Philippi, sub quo Crypto-Calviniani, virus Sacramentarium ecclesiis Saxonis & Anhaltinis obtrusuri, morbidæ causæ præsidium quærebant, sequentem in modum judicavit: *de scriptis Philippi reverenter sentio, & ea propter methodum & utiles expli-*

e catio-

cationes amo ; sed scripta illa non possunt esse norma doctrinae, cum sint privata scripta, & in illis quaedam sint controversa, ut in loco, de arbitrio & cæna Domini. Atque ideo etiam, Ao. cl. l. LXIX. & LXX. in CONVENTU SERVESTANO, cum propositum fuisset, ut corpus illud Witebergense ab omnibus ecclesiis pro norma doctrinae reciperetur, recusatum hoc fuisset. Cumque Commissarii peterent, sibi ostendi, quid in illo corpore desideraretur, monstrarunt ipsis ad oculos in multis locis errores. Hæc atque alia considerans Selneccerus, & penitus introspectans ad secretiora illa studia & consilia Philippi, quæ certe pro incrustando Calvinismo satis strenue militabant, examen & corpus doctrinae Melanchthonianum non amplius, ceu normam quandam infallibilem, Pastoribus commendavit, sed illud propter methodum, elegantiamque styli, & utiles explicationes, uti aliis provinciis, ita & Oldenburgensibus ac Jeverensibus, legendum atque observandum præscripsit: in Theologia, hanc ob causam ait in recitationibus l. c., non habemus methodum meliorem, quam in scriptis Philippi, ex Philippo phrasas & verba, apta rebus, ac definitiones petimus. Addo & hoc, Selneccerum hujus scripti commendatione, non respexisse posteriores libri editiones, paulo ante, aut post Lutheri obitum, magno cum scandalo immutatas, & à Philippistis fœdatis, insertis & adjectis iis, quæ cum simplicitate & puritate doctrinae manifestissime pugna-

gnabant, sed primam libri editionem, quæ Wittebergæ A. cto Io. XXI. vidit lucem, consideravit, illibatam certe, nec erroribus coinquinatam, & quam ipse Lutherus tanti fecit, ut eam, in præfatione scripti de servo arbitrio, contra Erasinum, *invictum libellum, non solum immortalitate, sed canone quoque ecclesiastico dignum*, appellitarit.

§. XI. Et hoc illud publicum ordinationis ecclesiasticæ scriptum est, hoc publicum confessionis Jeverensis symbolum, quod cura ingenti, impensis maximis, studio ac labore indefesso, inclytus Oldenburgerum Comes publicavit, eoque, diffuentes ecclesias coadunivit, disjunctas copulavit, atque dispersas collegit. Nemo credat, nos illud scripturæ sacræ libris, quos Viri, divino afflatu percussi, consignarunt literis, æquare, quemadmodum Quantius & Meppelensis fingebant, imo libenter fatemur, ne quidem cum Augustana Confessione, communi omnium Protestantium calculo approbata, id hac in parte pari passu ambulare. Est enim atque manet ecclesiæ particularis Homologeticum, ad quod non tam fides ipsa, quam externa ejus publica professio, in tractu saltem Jeverensi, examinabatur. Esto etiam, unum atque alterum ex Crypto-Calvinianis, & Hardenbergii pullis, subscriptionem libri recufasse. Quid tum? Num inde puritati doctrinæ, in libro ordinationis expressæ, quicquam decedet? haud certe magis, atque ipsi decessit Evengelio, quod Judæis fuit scandalum, gentibus vero, stultitia. Nam unius

rei plures sunt fines. Recusatio illa, à Quantio & Mep-
 pelensi facta, hoc commodi præstitit, ut multorum
 hominum corda & cogitationes revelarentur, quæ
 prius latebant absconditæ, & latuissent diutius, nisi per
 librum hunc detectæ, & in publico congressu, in lucem
 quasi protractæ fuissent. Interim, quæ immortalis
 DEI gratia fuit, tota Ostringia, Wangerlandia, & Rust-
 ringia, librum istum, tanquam præclarum depositum,
 & magni pretii thesaurum, Ao. cl. l. LXXVI. appro-
 bavit, atque, ut nihil in eo fuerit mutatum vel innova-
 tum, summis viribus operam dedit. Et ad hanc sen-
 tentiam, conceptis verbis, sequentibus annis alii sub-
 scripserunt, Viri, doctrina pariter & vitæ sanctimonia
 conspicui. Horum nomina, sicuti in manu scripto
 codice, ex archivo piissimi Principis mei, ad me perve-
 nerunt, suppeditabo, & cum lectore communicabo.
 Ac primo quidem loco, ex Ecclesia *Hohenkirchensi*, ma-
 nu menteque subscripserunt Jodocus Edzardi, Lubertus
 Glanæus, Balchasar, & Theodorus Thobingii; ex
 Pastoratu & Paroecia *Niendana*, Ulricus Zyadonius,
 Casp. Major, Christoph. Zyadonius Zwiterda; ex *Sil-
 lenstedensi*, Daniel Thomas, Eilhard Roverus, Engelber-
 tus Johannis, Antonius Wagner; ex *Schortensi*, God-
 fried Artius, Joh. Japetus; ex *Middochensi*, Rudolphus
 Nicol. Frisius; ex *Oldorfensi*, Rudolph Frisius; ex *Min-
 sensi*, Ulferdus Rittenius, Joh. Pylstickerus; ex *Sandensi*,
 Joh. Wantcher, Romerus Christoph. Howidanus; ex
 San-

Sandalensi, Ægydus Lyranus, Joh. Eckelius, Frideric. Bakhuf. Gerhard Prætorius; ex *Tettenfi*, Edzard. Ludolphus Middochius, Joh. Glaserus; ex *Clevernenfi*, Joh. Wegenerus; ex *Pakenfi*, Fridericus Boso, Arnoldus Rudolphi; ex *Heppensi*, Richardus Sandenius; ex *Wiar densi*, Theophilus Carbo, Joh. Winthorst; ex *Hobensiefiana* ecclesia, Onias Theodoricus; ex *Wüppelensi*, Joh. Sartorius, Henr. Rennecherus; ex *Wadwardensi*, Georgius Henetus, Reinerus Ligarius; ex *Westrumensi*, Joh. Emberus, Gerdhard Alvius, Gerhard Bakhuf; ex *VViefelfensi*, Christophorus Rudolphi; ex ecclesia in *insulâ VVangerogenfi*, Hermannus Lenzius, Jacobus Wantſcherus; ex urbe & metropoli *Jeverensi*, Gerhardus Howickius, Georg. Auriga, Gerhardus Sartorius, David Herenius, Joh. Major, Henricus à Garle, Theorus Bakhufius, Martin. Lenzius, Mauritius Georg. Brandesius, & Joh. Nigrinus, verbi ~~verbi~~ divini ministri, sinceritate vitæ, & gravitate docendi, quondam inclyti, quorum Virorum merita, quæ in cœtum DEI puriorem extant summa, nulla unquam ætas conticescet, nec hominum negligentia oblterabit. Quibus præmissis, pergo nunc ad ea sigillatim commemoranda, quæ circa urbem, in qua colloquium fuit habitum, evenerunt. Non describam autem hoc loco totum Dynastiæ Jeverensis tractum, nam hoc ad officium Cosmographi spectat, sed ea tantû annotabo, quæ antiquitatem sapiunt, & præ cæteris observationem quandam merentur.

LOCO, UBI HABITUM COLLO-
QUIUM, URBE JEVERA.

§. I.

Jevera, antiquis Gevesandum appellata, totius Dynastiae propugnaculum est, metropolis ac epitome, non procul ab ostio Jadae, in Visurgim & Oceanum germanicum semet exonerantis, sita. Distat Aurica tribus, Embda quinque, & Oldenburgo sex lapidibus, arcemque habet tormentorum numero, & rerum bellicarum abundantia munitissimam, quae alto aggere, & profundissima fossa cincta, muro lateritio clauditur. Edo VVimmeckenensis, permultis immunitatibus, beneficiisque, eandem auxit, & postea amplificavit atque excoluit Maria, ac tam plurima in ea sede perfecit, quae nomen ejus immortalitati consecrarunt. Aliquamdiu Capitaneis Ostringiae fuit obnoxia, atque à Comitatu Oldenburgensi separatas rationes habuit, quoad vixit Maria Jeverensis; verum enim vero, hac mortua, comitatu illi inserta, perpetuoque juncta fuit, usque ad tempora Antonii Güntheri. Post hujus decessum, Principes Servesta-Anhaltini eandem susceperunt administrandam, & cura virtuteque sua hodie-num tenent & tuentur, & legibus & judiciis, perbene constitutis, cum laude moderantur.

§. II. Ex paucis horarum intervallis, pharus & insula

sula VVangerogenſis, quæ VVangriæ oculus eſt, prominet, à navigantibus pro tutiſſima navium ſtatione concelebrata. Ex urnis, in hac inſula quondam re-
 pertis, probari poteſt, Inſulanos cremaffe cadavera,
 & collegiſſe ex buſto cineres, eosque in urnis fictili-
 bus repoſuiſſe. Unde non diſſimulo, erroneam mi-
 hi ſemper viſam eſſe illorum ſententiam, qui promul-
 gant atque ſcribunt, Inſulanos, projectione cadave-
 rum in mare contentos, non adhibuiſſe cremationis
 ritum. Quod contra fidem antiquitatis affertur, quæ
 cineres combuſtorum corporum in Inſula Anhaltina
 VVangerogenſi quondam monſtravit. Sed ab hoc
 Paganorum ritu diſceſſerunt VVangerogenſes, rebus
 ſacris initiati. Fuere, qui præter urnas, numos etiam
 oſtenderunt, ibidem reſertos, ac veterum imagini-
 bus ſignatos, quos haut dubie Friſones, variis impli-
 cati bellis, in has oras Oceani, veluti prædam, ab ho-
 ſtibus captam, priſcis temporibus aſportarunt.

§. III. Mare inſulamque VVangerogenſem relin-
 quamus. Provehamur in continentem. Sita eſt urbs
 Jevera in planitie, loco commo-
 do, nec inamœno, multisque ædificiis exornata. Incendio duabus vici-
 bus ſœdata eſt, anno nimirum cl^o CC LX, & cl^o Io
 LIII, quæ calamitas priſtinum urbis ſtatum inſigniter
 mutavit. Mox ædes ruruſum extructæ ſunt, ſed non
 in eam amplitudinem creverunt, ut priſtinum ſplen-
 dorem & numerum exæquarent. Nihilominus amœ-
 nitas

nitas agri, & fides civium, & cura commerciorum cum Batavis & Anglis, induxit veteres Ostringiæ Dominos, ne longius ab urbe recederent, sed aulæ suæ sedem & clientelam eò transferrent. Templum habet, quod vetustate se commendat, non adeo obscurum, sed bene exstructum, & turri præditum ac exornatum. Quum sacra romana adhuc in usu essent, magno in honore templum Jeverense fuit, quia per multæ indulgentiarum literæ, à Præsulibus Bremensibus, aliisque missæ, tanquam ancilia, cœlitus delapsa, in illo custodirentur. Nunc vero, puriori cultui destinatum, Sepulcro viraginis Mariæ, sed sine cultu, superbit. Cives in præcipuis opulentia laudibus ponunt πολυάρχους, πολυμήλεις και πολυβέτας, nec difficulter à mari impetrant, quod à terra illis negatur. Agricultura ab incolis eò usque culta est, atque novis inventis aucta & locupletata, ut, quibus locis fluctus intumescabant, & æquora naves secabant, nunc vere campi Elysi enitescant, qui tanto cum fœnore depositum reddunt, ut, quo recondantur gramina & fruges, locus non supersit sub tectis, sed sub dio in metas atque mergites hinc inde sint per areas agrosque accumulandæ.

§. IV. Neque minus in progignendis elegantissimis hominum ingeniis, ad omnis eruditionis cultum efflorescentibus, Jevera semper felix fertilisque est habitata. Nam, ut alios Viros, inter magnos maximos,
præ-

prætermittam, religiosam illam, amplissimam & præstantium ingeniorum feracissimam familiam EDZARDIANAM condidit, cujus in puriorem DEI coetum merita, uti sempiterna sunt, ita & à posteris sancte conservari, & per omnia ætatum tempora, assidue debent commemorari.

§. V. Ceterum, interiora urbis ornamenta tot tamque præclara sunt, ut ea vix oratione complecti, aut enarrare, multo minus exornare queam. Dynastia inprimis terra marique, tum situ etiam ac descriptione Insulæ Wangerogensis nobilis, ac rebus omnibus, ad humanum usum, cultumque vitæ necessariis, maxime insignis est. Ex quo sane *flos & firmamentum Frisionum, quin etiam ipsum cornu tñs ἀμαρθελας*, non immerito habetur. Etsi autem hæc ornamenta eximia DEI dona sunt, & voce literisque prædicanda, tamen præstabiliior, majorique laude efferenda est illa felicitas, & immortalis DEI beneficium, quod, absq; ullis impedimentis, instaurata sacra retinet, & facta tecta conservat. Una & simplex religionis doctrina, quæ universam Dynastiam, tanquam ros quidam celestis, suaviter rigat & perfundit, in ejusdem metropoli viget, & una mente animoque precationum formulæ instituuntur, dissensionum occasiones & causæ præciduntur, & vita moresque, idonea sacri coetus disciplina, reguntur, annitentibus & incumbentibus venerandis civitatis sacerdotibus, doctrina excultis, & fan-

sanctitate egregiis, ut emendata sacra à corruptelis, & omni perversarum opinionum labe, integra vindicentur. In quo laudabilem operam præstiterunt sacerdotum Antistites, jam in cœlo triumphantes, Johannes Honnichius, Jodocus Edzardus Glanæus, ac D. Alardus Vakius, libro *de uniendis Christianorum animis* hodiernum celeberrimus, qui de cultu divini in Wangerlandia, Ostringia & Rustringia præclare meruerunt, ut posteritas, Virorum memoriam grata mente veneretur, ac perpetuo in animis suis mansura illorum monumenta relinquat. Neque reticendum est LYCEUM, illustre civitatis, & totius Dynastiæ ornamentum, quod literarum studiis ibidem floret, & in quo, post emendatam à Luthero religionem, Doctorum partes susceperunt solertissimi juventutis formandæ artifices, in omni eruditionis genere versati, & multam doctrinarum laudem in orbe literato consequuti.

§. VI. Atque hæc illa urbs est, in quam, consilio vere pio ac salutari, colloquium transtulit Oldenburgensium Comes. Hic ille locus est, eruditorum congressu celebratus, in quo divus Heros illud spectavit, ut quos à vero religionis scopo aberrare judicaret, atque *ὑπελόγῃ* fovere prævideret, ad idoneam de rebus divini sententiam adduceret. Hæc illa sedes est, in qua huic rei vacare voluit prudentissimus Heros, ut Calvinianorum callida consilia & sophistications

ones

ones solenni hoc actu detegerentur, detecta reprimerentur, repressa condemnarentur, atque ad amplificanda ecclesiæ Jeverensis pomœria, quasi via quædam sterneretur. Hic tandem rhodus ille Jeverensis, hæc illa palæstra, hic campus martius est, in quo Hamelmannus, strenuus ille Christi Athleta, pro fide semel tradita, summa qua potuit fide, depugnavit, sed & Adversarios resupinavit, debellavit, eorumque strophas elisit & confregit. Uter vero, num Hamelmannus, an Quantius & Meppelensis, huic certamini ansam & occasionem præbuerit, uter etiam frigidam suffuderit, ut bellum hoc magis magisque exardesceret, ex brevi hac narratione patebit, quam, ut ex publicis colloquii actis repetamus, ipsa rei, de qua agit, gravitas, & Hamelmanni nostri innocentia exigit.

C A P. IV.

De

IIS, QVI COLLOQVIO JEVERENSI INTERFUERUNT.

§. I.

JOHANNES, Oldenburgensium Comes, permagna cura & contentione id egit, ut inveniret rationem, expediendi se, & regiones suas, ex illis tricis, quas repurgatæ religioni male quidam feriati homines neccebant: eos puto, qui, quod Calvinum sub pectore occultabant, cum palam inficiarentur, se ejus partibus favere, Crypto-Calvinianorum nomine notati sunt.

f 2

Pro-

Proinde, ut horum præstigiatorum, qui illis temporibus fraudulencia sua etiam acutissimos fallebant, nefaria consilia dissiparet, synodum Ao. c15 Is LXXVI. die 4. Aprilis, Jeveræ indixit, & cum Theologis hoc decretum fecit, ut ad sacerdotium nemo admitteretur, aut in eodem toleraretur, *nisi ordinationem ecclesiasticam, & quoad doctrinalia & ceremonialia, manu menteque approbaret.* Publicavit hoc decretum per omnem Wangerlandiam, Ostringiam & Rustringiam, & singulos ecclesiarum Ministros literis hortatus est, ut illud ratum haberent. Sed offensi eo Johannes Henricus Japetus, Conradus Qvantius, & Johannes Meppelensis, Viri non adeo indocti, fremere & repugnare non tantum totis animis & viribus occiperunt, sed & subscribere omni ratione recusarunt. Atque hæc illa triga erat, quæ sub Calvinii signis militabat, & Hamelmanno in certamine religionis objiciebatur.

§. II. De eorum vita parum, aut nihil nobis constat. Nec operæ præcium duco, hujusmodi fanaticorum, qualis quidem Qvantius & Meppelensis fuit, res gestas pertexere, quando obscurus labor est, obscurorum & indignissimorum hominum vitas & facta, momentaque omnia evolvere ac explicare. Belgas illos fuisse, nec animi dotibus prorsus destitutos, ipsius colloquii acta promulgant. Hoc saltem dolendum est, quod Calvinistæ illius Bremensis, Alberti Hardenbergii

gii partes in se susceperint, hujusq; autoritate & consiliis ecclesiam Jeverensem disturbarint. Non vero publice statim, sed clanculum & privatim primo, postea demum, demagogicas artes edocti, pro suggestu Wadwardensi & Sillenstedensi virus suum populo instillarunt, atque ordinationem ecclesiasticam, annis abhinc multis ab Oldenburgeribus receptam, exagitarunt, allatarunt, & mordaci ac theonino dente arrosferunt. Quod quidem adeo mirandum non est, quandoquidem Calviniani, qui unquam purioribus divini nominis cultoribus negotium facesserunt, clandestinis semper machinationibus, privatorum animos in secretioribus angulis occupare prius soliti sunt, quam publicum sub illustriori tecto docendi munus obire.

§. III. Operæ pretium fuerit, de iis figillatim agere, qui, Calvinianorum partibus addicti, colloquio Jeverensi interfuerunt. In quo certe primum locum JOHANNES HENRICUS JAPETUS occupat, Ecclesiae Schortensis Pastor, qui ita cum Sacramentariis colludebat, ut non modo purior religio apud Schortenses multum damni pateretur, sed & orthodoxi, inprimis Johannes Honnichius, Antistes Jeverensis, acerrimus corruptelarum Calvinianarum oppugnator, ansam inde arriperent, de Japeti constantia atque fide, addo etiam puritate, addubitandi. Inprimis, circa usum rerum adiaphorarum & indifferentium fanaticis

cesserat, & plus æquo indulserat, ita, ut libertas Christiana in ecclesia Schortensi periclitaretur, & confessio veritatis titubaret. His ergo atque aliis de causis moti plerique orthodoxorum, Herum suum monuerunt, ut in doctrinam & confessionem Japeti accuratius inquireret. Et sane inclytus Oldenburgensium Comes, nihil in se desiderari passus, Viri confessionem sæpius postulavit, quam etiam Gelsitudini ipsius exhibuit, cum hac perpetua clausula & attestatione, *se corpus doctrinæ Oldenburgensis in omnibus probare & approbare, iis saltem exceptis, quæ de Exorcismo & Sacramento Altaris in eodem habentur.*

§. IV. Ut vero omnia, quæ hic differuimus, rite capiantur, ipsa libri verba audire, & ordinationem ecclesiasticam perlustrare juvabit. Et de EXORCISMO quidem, antiquissima illa, & à primis ecclesiæ nascentis seculis derivata consuetudine, sequentia P 3 & Y y inculcat. *Es muß ein grosser Unterscheid gehalten werden, zwischen dem, darin die rechte Substantz der Tauffe stebet, und zwischen Gebeten, Lectionen, und andern Ceremonien, so sonst dabey gebraucht werden. Und weil unter denselbigen Ceremonien etliche sind, an welchen offentlicher Aberglaube henget, als wie man im Pabsthum handelt, mit geweihten Saltz, mit dem Speichel, mit dem Ave Maria, mit dem Oel, Chrisam und brennendem Lichte, also, daß die Krafft und Wirkung, so eigentlich der heiligen Tauffe gebæret, gegeben und zugeschrieben wird dem geweihten Saltz, dem Oel und Chrisam, wie solches ihre Agende ausweist, als sollen dieselben Ceremonien bey der Tauffe unterlassen und weggethan werden. Aber andere nützliche Lectiones, Gebet und Fragen, (quorsum etiam refertur Exorcismus, ut dicatur: Fabre aus du unreiner Geist*

Geist etc.) dadurch die Lehre von der Tauffe, von der Erb-Sünde, vom Glauben, von der Wiedergeburt und Erneuerung, kurtz und nützlich erkleret wird, sollen gehalten werden, wie in dem Tauff-Büchlein Lutberi verfasst ist. Quod articulum de Sacra COENA attinet, hunc certe per multas paginas R 3 *seq.* ita tuetur, ut & vera eius fundamenta producat, & corruptelis Sacramentariorum satisfaciatur, è quibus sequentia, notatu præcipue digna, excerpimus. *Nachdem des Pabsts Opfer-Meß, Kelch-Rauberey, und andere Mißbrauche, durch Gottes Wort offenbabret und niedergelegt seyn, und gleichwohl der Satan uns den Schatz, so wir im Abendmahl haben, nicht gern rein wolt lassen, versucht ers ietzund durch die Sacrament-Schwärmer, auff eine andere Weise, nemlich: Er laßt im Abendmahl Brodt und Wein essen und trincken, den Todt des Herrn verkündigen, aber den besten Kern nimmt und raubet er beraus, nemlich, den Leib und Blut des Herrn. Und obwohl die Calvinisten ietziger Zeit denselbigen Irrthum so herrlich schmücken, daß es einem Einfaltigen fast zu bebend ist, so ist doch dieses die Summa ihrer Meinung, daß der Leib und das Blut Jesu Christi, von dem Brodt und Wein, welches hier auf Erden im Abendmahl gereicht, und empfangen wird, so weit, und noch weiter abgeschieden sey, denn der Himmel von der Erden ist, denn sie wollen, daß Christi Leib und Blut nach dem Wesen ietzund nur allein im Himmel, und nicht hier auf Erden, da das Abendmahl gehandelt wird, seyn sollen, daß also dasselbige, was uns hier auf Erden im Abendmahl, durch die Hand des Dieners gereicht, und mit unserm Munde empfangen wird, nicht sey der wahre, wesentliche Leib und Blut Christi, sondern nur allein Brodt und Wein, es werde aber genennet Christi Leib und Blut darum, daß es sey ein Zeichen, dadurch entweder bedeutet, oder die Krafft des abwesenden Leibes und Blutes Christi uns gereicht werde, der Glaube aber müsse mit seinen Gedancken sich vom Abendmahl abwenden, und hinauff steigen über alle Himmel, und dase*
selbst

selbst den Leib und das Blut Christi geistlich genießen. Das ist im Grunde aller Sacrament-Schwärmer endliche Meinung, sie mögen sich schmücken und verdrehen, wie sie immer wollen oder können. Diese Meinung kan nun für der Vernunft, mit gar ansehnlichen Schein geschmückt werden, aber fromme Christen werden erinnert, daß sie mit den Worten des Abendmahls nach ihren Gedancken nicht spielen sollen, dieselben ihres Gefallens zu deuten, denn es sind Wort des Testaments des Sohnes Gottes, daran so viel gelegen ist, daß, wer nicht recht unterscheidet dasjenige, was im Abendmahl des Herrn gereicht und empfangen wird, nemlich, daß es sey der Leib und das Blut Christi, der isset und trincket ihm das Gerichte. Nun ist dieser Handel leicht und klar, wenn wir nur allein einfältig dabey koenten, oder wolten bleiben, was der Mund ausredet, von welchem der Vater aus dem Himmel rufft: Das ist mein lieber Sohn, den sollt ihr hören. Denn im Abendmahl des Herrn, ist etwas fürbanden, das wird uns durch die Hand des Dieners gereicht, und wir haben Befehl, daß wirs mit unserm Munde empfangen sollen, da Christus spricht: Nehmet, esset und trincket, welches nicht kan von geistlichen essen und trincken allein verstanden werden. Nun ist die Frage: was dasselbige sey? Brodt sehen wir, Wein schmecken wir wohl, es ist aber die Frage, ob dasselbige, das im Abendmahl gegenwärtig ist, das durch die Hand des Dieners gereicht, das mit unserm Munde, mit essen und trincken empfahen wird, ob das allein Brodt und Wein sey? Darauf antwortet der, der die Wahrheit selber ist, das nemlich, das da gegenwärtig ist, das durch die Hand des Dieners gereicht, und mit unserm Munde empfangen wird, das ist mein Leib, das ist mein Blut. Und daß wir ja nicht zweiffeln dürffen, ob diese Worte einfältig, wie sie nach den Buchstaben lauten, sollen verstanden werden, oder ob man ihnen eine andere Deutung geben sollte: so hat der Herr Christus solche Wort seines Testaments, an etlichen Orten in der Schrift wiederholet, und selbigen die Auslegung dabey gesetzt, mit deutlichen klaren Worten: Es ist mein Leib, der für euch gegeben wird: Es ist mein

mein Blut, das zur Vergebung euer Sünden vergossen vvir. *Und Paulus 1. Corinth. 10.* Das Brodt, das vvir brechen, ist participatio corporis Christi, eine gemeine Austheilung und Nießung des Leibes Christi. *Das ist doch ja deutlich und klar gnug, den Text mit der glossa gegeben, was da sey, das im Abendmahl mit Hand und Mund gereicht und empfangen vvir, ob der Leib und Blut allein geistlicher Weise, durch den Glauben empfangen, item, ob vvir müssen binauff gen Himmel steigen, vvenn vvir den Leib und das Blut des Herrn Christi empfangen vvollen, oder, ob Christus zu uns kömmt, und allhier auff Erden in seinem Abendmahl uns seinen Leib und Blut reiche und gebe, denn auff diese Fragen alle, giebt Christus richtige, klare Antwort: Das euch im Abendmahl hier auff Erden gereicht vvir, das ihr mit eurem Munde empfanget, das ist mein Leib, der für euch gegeben vvir, das ist mein Blut, das für euch vergossen vvir, zur Vergebung der Sünden. Nicht aber essen vvir den Leib Christi also natürlicher Weise, wie ein Stücke Rindfleisch, das mit den Zähnen zerkauet, eingeschlungen, im Magen verdauet vvir, etc. wie die fleischliche grobe Vernunft gedencket, und den Christen zumisset; sondern, weil Christus spricht: Nehmet; esset, das ist mein Leib, so gläuben vvir, obs gleich nicht natürlicher Weise geschicht, daß es dennoch gleichvvol vvhaffrig geschehe, auff übernatürliche himmlische Weise, welche dem Stifter dieses Abendmahls allein bekant ist. Wir gläuben, was er sagt, Modum aber, wie es geschehe, befehlen vvir dem, der es gesagt. Und hier soll uns nicht irren, daß solches unser Vernunft vwuunderlich, seltsam und ungereimt düncket zu seyn, denn die ist in Gottes Sachen eine Närrin, 1. Corinth. 1. und 2. und muß gefangen genommen vverden unter dem Gehorsam Christi, 2. Corinth. 10. So ist auch vvider keinen Artickel des Glaubens. Denn, daß die Calvinisten mit hohen prächtigen Worten fürgeben: Weil es nicht ist eine natürliche Eigenschaft eines vvhahren menschlichen Körpers, daß er auff eine Zeit zugleich, mehr denn an einem Orte vvesentlich seyn könne, und aber Christus einen vvhahren menschlichen Leib, mit allen vvesentlichen Eigenschaften,*

ten, uns allenthalben gleich, nur allein die Sünde ausgeschlossen, an sich genommen, Hebr. 2. und 4. so vermöge er nicht, salva humanitatis suae veritate, mit seinem Leibe und Blute im Himmel zugleich, und an allen den Orten auff Erden, da sein Abendmahl nach seiner Einsetzung gehalten vVird, vVesentlich gegenvVartig zu seyn, ob gleich die Wort seines Testaments also lauten. Dar auff giebt unser Glaube eine richtige, gründliche, klare Antwort, nemlich, daß nicht allein das wahr sey, welches wir gerne zugeben und bekennen, daß Christus nach seiner menschlichen Natur, uns seinen Brüdern allenthalben gleich ist, ausgenommen die Sünde, sondern, daß auch diß feste stehe, und wahr sey, weil die menschliche Natur in Christo mit der göttlichen persVentlich vereinigt und erhaben ist, über alles, was genennet kan werden, nicht allein in dieser, sondern auch in der künftigen Welt, Ephes. 1. daß Christus mit seiner menschlichen Natur, und durch dieselbe viel könne, vermöge, und ausrichte, das sonst den wesentlichen natürlichen Eigenschafften, eines schlechten menschlichen Cörper gantz und gar unmöglich wäre, denn sein Blut reiniget uns von Sünden, 1. Job. 1. In seinem Blut haben wir die Erlösung, und Vergebung der Sünden, Coloss. 1. In seinem Blut sind wir gerecht, Rom. 5. Sein Fleisch ist gegeben für der Welt Leben, Job. 6. Er gehet mit seinem Cörper durch verschlossene Thüren, Job. 20. Wandelt auff dem Wasser, Matth. 14. Ihm ist nach seiner menschlichen Natur alles in seine Hände gegeben, Job. 13. Matth. 11. Ja alle Gewalt im Himmel und auff Erden, Matth. 28. und werden gleichwohl dadurch die Naturen nicht vermischet: Weil nun derselbige in seinem Testament, von dem Brodt und Wein, so im Abendmahl gereicht und empfangen werden, spricht: Das ist mein Leib, das ist mein Blut, solt ihm das unmöglich seyn, darum, und aus der Ursachen, weil es die natürlichen Eigenschafften in unsern Cörpern nicht vermügen? ja, unser Glaube bestätigt diß vielmehr, weil ers gesaget hat, ob es gleich den natürlichen Eigenschafften des menschlichen Cörper nicht möglich ist, so vermags doch der, dem alle Gewalt gegeben ist, im Himmel und auff Erden, auch nach seiner menschlichen Natur. Also auch giebet unser Glaube

be gute, beständige Antwort daruff, wenn die Calvinisten ein groß Geschrey darüber machen: Christus ist mit seinem Leibe gen Himmel gefahren, derohalben kan er mit demselbigen nicht hier auff Erden bey uns in seinem Abendmahl seyn. Denn die Himmelfarth Christi ist nicht eine schlechte, räumliche Veränderung des Orts, wie Elias gen Himmel gefahren ist, oder wie ein armes Vöglein von der Erden auff einen Baum fliehet, wie die Sacramentarii mit ihren kindischen Gedancken davon dichten, sondern also redet die Schrift darvon, daß Christus, durch seine Himmelfarth, alle irrdische Schwachheit abgelegt, und sey dardurch gesetzt, zur Rechten der Majestät und Krafft Gottes, Marc. 16. Actor. 2. Hebr. 1. Luc. 22. also, daß ihm auch, nach seiner menschlichen Natur, alles unterworfen, er über alles, was gewaltig und kräftig ist, ja über alle Himmel, und über alles, was Nahmen hat, (ausgenommen Gott selbst,) erhöhet, 1. Petr. 1. Ephes. 1. Solte ihm denn Stätte, Raum und Ort hindern, daß er nicht vermöchte, was er in seinem Testament ausgesprochen, ja auch, nach seiner Himmelfarth, wiederbolet und bestätigt hat? 1. Corinth. 11. das kan, darff, muß und soll unser Glaube nicht sagen, sondern eben dieselbige Artickel des Glaubens, die als streitig vvider den einfeltigen Verstand des Testaments Christi, von den Sacramentariis angezogen vwerden, bestätigen und bekräftigen denselben vielmehr.

§. V. Non diffitebitur, quisquis attento studio hæc perlegerit, quæ paulo prolixius ex ordinatione allegavimus, solida illa esse, atque exasciate à Senecero conscripta. Nihilominus Japetus, instituta apud Jeverenses mutua *συμβάσεις*, censoriam sibi virgulam sumebat in ea, quæ auspiciis ipsius Comitum, totius provinciæ Oldenburgensis suffragiis, atque omnium ordinum consensu, erant constituta, approbata & confirmata. Ad hæc, tacere nec voluit, nec potuit

Hamelmannus, *Theologus*, ipsius Cancellarii Oldenburgensis iudicio, *tanta prudentia, eloquentia & eruditione exornatus, ut omnes sophisticaciones Calvinianorum potuerit retundere*: hinc, animadvertens, Japetum manifesta impietatis signa prodere, imo in tota doctrina *καλφιαρίζειν καὶ σασιάζειν*, turbas dare, labemque & maculam ecclesiis Jeverensibus aspergere; hinc, inquam, Hamelmannus, jubente & tantum non flagitante Japeto, quicquid circa exorcismum huic videbatur obscurum, doctè illustrabat, quicquid dubium erat, clarissimis verbis explicabat, tandem, quicquid in Sacra Cœna, obtorto collo, in partes Calvini & Hardenbergii rapuerat, à perversa, & verbis institutionis repugnante interpretatione, tam solide graviterq; vindicabat, *ut Japetus, secundum commentatoris annotatiunculam, Viro Theologo non potuerit resistere*. Quapropter, non modo mentem & sententiam suam candidè & orthodoxe aperuit, sed & retractare dicta satius duxit, quam, quæ Meppelensis & Quantii pertinacia & ambitio erat, dissimulando aut defendendo errata, novam conscientiaæ adspergere labem: *acquiesco, eam ob causam dicebat, & letus subscribo ordinationi ecclesiasticæ inclyti Herois nostri, & interim & vobis, Magnifici Domini, & imprimis D. Superintendenti, pro pia institutione gratias ago.*

§. VI. Japeto in congressu juncti erant CONRADUS QUANTIUS, & JOHANNES MEPPEL-
LEN-

LENSIS, Ministri Wadwardenses & Sillenstedenses. Quid ergo rerum tradere moliti illi fuerint, proximum est, ut edisseratur. Quum autem exploratum sit, quod modo intelleximus, Calvinii & Hardenbergii hæresin ab iis disseminatam fuisse, de ipsorum dogmatibus facile judicari potest. Nihil temere asserendum duco, nec ad singula discutienda descendam, sed brevi velut penicillo saltem adumbraturus sum, quibus maxime opinionibus, ceu veneno aliquo, Jeveram oppleverint. Et quidem initio, exorcismum aggressi sunt, quem virulento odio infectabantur, ex eo capite, quod confessionem doctrinæ de vi & efficacia baptismi sistat. Verba, quibus eundem hostili animo oppugnarunt, recensere, hoc quidem loco, lubens supersedeo, utpote quæ abunde in actis occurrunt, ubi vel profanæ sententiæ, impiaque asserta proferuntur, vel crimina falsi enarrantur. Neque in his substitit præposterus illorum zelus, sed ulterius progressi, Lutheri Catechismum suspectum reddere, plebem simplicem defraudare & decipere, scholas, vix dum reformatas, disturbare, vastare, imo penitus evertere studuerunt, novas plane, absurdas & sacramentarias opiniones ecclesiæ obtrudentes. Dehinc, ultimum Salvatoris nostri Testamentum proterve infestant, atque eorum tela & argumenta sua in colloquio direxerunt, ut, negata majestate divina carnis Christi, quam *ubiquitatem* per calumniam nominabant, negata item vera ac re-

ali præsentia corporis & sanguinis Christi in Sacramento, eorundemque orali perceptione, erroneas suas opiniones de finita & creata, mediæque inter divinam & humanam, potestate, carni Christi communicata: de spirituali, etiam sola, & per fidem, ad cælos evolantem, expediunda manducatione corporis Christi, de significativa tandem, & *æstivâ* ejusdem præsentia: & similes alias absurdas, DEIque verbo contrarias sententias mordicus tuerentur, nostras vero ecclesias horrendæ, & cogitatu saltem tremendæ crassæ ubiquitatis, nec non cyclopicæ & capernaiticæ devotionis corporis Christi, aliorumq; absurdissimorum paradoxorum insimularent, verba phrasisque inverterent, statum controversiæ premerent, illoque neglecto, ad alia profilirent. Inprimis, hoc omni reprehensione dignum est, quod, toties admoniti à Cancellario, toties convicti ab Hamelmanno, toties ad absurdum redacti à Tilingio, Calvinismum non abjicere, sed defensiunculis suis, toties toties iteratis, turbare ecclesiam, & piorum aures & mentes offendere, quam digna eruditæ palinodia & moderatione, salutari concordiæ incumbere maluerint. Certe, quod de Qvantio acta referunt, *in eo apparuisse disciplinæ Calvinianæ formam, & profligatæ pertinaciæ exemplar, ad indolem veterum hæreticorum comparatum*, idem de Meppelenfis ingenio & indole judicandum est. Hinc, animadvertens, cælum & ærem Jeverensem sibi socio-

cio-

cioque non amplius favere, stationem suam deseruit, & cum *Quantio*, in Bataviam se contulit, in qua, nec vocati, nec confirmati, semet in sacrum munus & suggestum ingessere. Quum vero *WOIPO OITENSIS*, cujus apostasia adhuc minus innotuerat, controversiæ huic se admisceret, & *Crypto-Calvinianis* & *Sacramentariis Jeverensibus* opem laturus, contra *Hamelmannum*, patrocinium fusciperet, ibi *Hamelmannus Goliatho* isti, in *post-colloquio*, ita mascule respondit, ut fraudes & imposturas *Woiponis* toti orbi Christiano detegeret.

§. VII. Nunc mihi temperare nequeo, quin de iis aliquid commemorem, qui ex ordine politico, nostram causam in colloquio adjuverunt, ac *Japetum*, *Quantium* & *Meppelensem* debellarunt, eosque ad saniores sensus redire, optaverunt. Persona Princeps, quæ, jussu *Comitis Oldenburgensis*, auctoritate sua congressum rexit, & ne perfunctorie & tumultuarie res sacræ gererentur, præsidio suo effecit, *Vice-Comes BURCHARDUS à STEINBERG* est, quamquam & colloquentis subinde assumeret schema. Hic, uti doctrinæ & laboris: ita & tantæ existimationis & famæ erat, ut, in gravissimis quibusve confessibus, ad deliberationes de rebus sacris, missus à *Comite Legatus*, adhiberetur. Et, nisi me omnia fallunt, in hoc ipso colloquio talem se præstitit, ut, & ob animi pietatem, & in religionis sensu puritatem, atque in officio

cio parrhesiam & dexteritatem, bonis omnibus commendari possit.

§. IIX. Steinbergio associabatur D. JOHANNES ab HALLE, Cancellarius Oldenburgicus, qui in omnibus sibi impositis partibus, Viri solide docti & exercitati, Disputatoris exacti, & denique Consilarii pii, christiani & modesti officio functus est. De eruditione ejus colloquium testatur. Sive enim ex sacrarum literarum codice quæstio mota fuerit, ita solide sedem & indolem veræ & genuinæ sententiæ animadvertere potuit, ut ex equestri ordine secundum non habuerit; sive ex Patrum scriptis definiendum aut decidendum aliquid fuerit ab Hamelmanno, rursus talem se præstitit, ut illum Lutheranis admirandi, Calvinianis vero indignandi materiam præbuerit. Non inficior, permultos fuisse Viris Principibus à cancellis, qui, cum ab ingenii dotibus, atque eruditione politica, satis parati & instructi essent, ad res suas, domi cum laude peragendas; ἀλλοτριεπισκοπεῖν, & non tantum factorum alienorum foris censores, sed & rerum sacrarum Aristarchi esse maluerunt, qui nemini non obeliscos figerent, atque summum suum Magistratum vel technis circumvenirent, vel ecclesiam voce scriptisque offenderent & disturbarent. Prostant hac de re exempla quamplurima, ab omni ævo à nobis observata. Thomas Morus, Angliæ Cancellarius, se ipsum rebus sacris intrusit, ac *responsionem*, ut vocat,

ad

ad convitia Lutheri conscripsit, quin etiam flabellum fuit, quibus alii, præcipue ii, qui tum scientiarum principatum in Anglia tenebant, adversus sanctum Virum irritarentur. D. Nicolaus Crellius, Cancellarius Dresenensis, homo perfidus & seditiosus, totus in eo fuit, ut, Urbani Pierii svasu, constantes Theologos, & intemeratæ fidei assertores diffamaret, ludibrio exponeret, excruciaret, officiis spoliaret, vinculis manciparet & excarnificaret, introductoque Calvinismo puriorem DEI cultum penitus tolleret ac extirparet. Bartholomæus Gerike, Cancellarius Servestanus, nomen *Antonii Bembellone de Godentiis* mentitus, *pio suo tempestivoque*, verius impio atq; intempestivo *suscitabulo*, autor svasorque Viris Principibus fuit, ut conscientiarum libertatem & *ἀριστοκρατίαν* suis subditis liberissimam permetterent, & mixturam quandam Lutheranismi & Calvinianismi introducerent, eamq; aliis commendarent. Autor *Cabbalæ denudatæ*, Christianus Knorrius à Rosenroth, Cancellarius Sultzbacensis, purioris fidei capita ad Cabbalismum, in gratiam recutitorum, reduxit, atque hinc fanaticis, aliisque mysterii Cabbalistici sive interpretibus, sive admiratoribus, frigidam suffudit. Henricus Gebhardus Wefenerus, Cancellarius Rutheno-Geranus, assumpto nomine *Gottlibii Heylandi*, seditiosum illud dogma, antiquam intelligo millenariorum fabulam, ceu monstruosam Cerinthi sub novo foedere propaginem, nova facie

h

in-

incrustavit, asseruit, editisque subinde scriptis, Geræ promulgatis, eandem mordicus defendit: quo ipso puriorem DEI cœtum graviter conturbavit. Alia mens erat Cancellario Oldenburgensi. Non iis assentiebatur, qui religionem attemperari volunt, vel ad Principum, vel aliorum quorumcunque in aulis & scholis eminentium cupiditates, multo minus illis herbam porrigebat, qui mordicus retinent errores impios, & cum à voce divina, tum iudiciis recte sentientium rejectos & condemnatos. Acerrime vero id hominum genus fugiebat, & toto pectore execrabatur, quod superbissime, & Giganteo plane ausu, omnes religiones deridet, tanquam fabulas & inania terricula-
 menta. Denique, nec extra vocationis limites evagabatur, nec virgulam sibi censoriam in Orthodoxos, privato ausu & arbitrio, sumebat, nec illotis manibus in res sacras involabat, sed totus in eo occupabatur, ne alia, præter eam, quæ à Lutherò, ad verbi divini regulam, constituta fuerat, doctrina, in ecclesias Jeverenses, ab intempestivis Hardenbergii propugnatoribus inveheretur. Equidem Calvinianis in more positum est, eum *ἀλλοτριοεπισκοπίας* statim insimulare, qui, licet vocatus & quasi compulsus, exterarum ecclesiarum curam habet, & Reformatorem conatus manifestat, ac per colloquia, literas & consilia erroneis aditum in sanctiora ministeria præcludit, & orthodoxam causam tuetur. Sed irreligiosum facinus erit,

ἀλλο-

ἀλλοτρίοις ἐπισημοῖς flagitio infamare illustrem Cancellarium, quippe quem inclytus Comes, ut Jeveram intraret, ut colloquentes in ea audiret, ut causam DEI & pietatis peroraret, rogaverat, requisiverat, jusserat. Poterat certe quietius Oldenburgi permanere, & rerum suarum, quas in amplissimo officio per plurimas habebat, satagere. Sed maluit Jeveræ pietatem suam DEO, & industriam hominibus demonstrare, quam Oldenburgi reculis suis consulere, & ecclesias Jeverenses, in acie novaculæ constitutas, susque deque habere.

§. IX. Superest HENRICUS TILINGIUS, Philosophiæ Doctor, qui cum Halleo disputationi Jeverensi interfuit, & collocutorem magna dexteritate & iudicio præstitit. Hujus Viri opera, multiplici rerum scientia, doctrinæque præstantia, tanti æstimata est, ut non vulgari eum stipendio respublica Bremensis aliquando conduxerit, ut eidem esset à consiliis, & simul Secretarii illius urbis vices sustineret. In quo officio non Politici tantum, sed & Theologi munia fideliter explevit, & tranquillitatem ecclesiæ, cum suo sæpe periculo & detrimento, est tutatus. Nam & D. Alberti Hardenbergii, qui, ea ætate, in summo templo Concionatoris munereungebatur, imposturas, intrepide detexit, easque, cum Johanne Timanno, verbi divini Ministro, & Johanne Rolwagenio, urbis Syndico, ingenti zelo cohibuit ac repressit, & famosi illi-

us Consul, Danielis Burenii, ecclesiae subdole sese insinuantis, fraudes & molitiones in lucem protulit, atque, in pleno Senatus Bremensis confesso, de erroribus Hardenbergii, jampridem discussis, & periculosis Burenii technis, vere Calvinianis, conquestus, colloquium Brunovici Ao. clb lō LXI. impetravit, *in quo, teste Wigando de Sacramentariismo p. 387. b, exposito totius causae processu, & rationibus gravissimis explicatis, Consilarii & Legati Principum, & Statuum inferioris Saxoniae, cum Theologis D. Paulo ab Eitzen, D. Chytræo, Morlino, Heshusio, Chemnitioque, pronuntiarunt, ut Hardenbergius intra dies XIV. ex urbe Brema discedat, nec ullam in ea urbe concionem amplius habeat, nec usquam in toto inferioris Saxoniae circulo deinceps commoretur.* Sed propter hoc decretum, Calvinianis maxime invisum, orto apud Bremenses inter Burenium & Tilingium majori dissidio, discedere hic coactus, Oldenburgum evocatur, ubi illustris Comitis Consiliarius est constitutus, aggerumque judicio praefectus. Observatu dignum est, quod in actis legitur, Tilingium *in ingenium & linguam suam dominium absolutum exercuisse, tantaque ubertate doctrinae Juridicae & Theologicae, tanta etiam subtilitate fuisse instructum, ut unus ille, omnibus Sophistis potuerit opponi, atque hinc inchtum Comitem saepe dixisse: Ich habe an ihm einen Mann / der wol rathen / wol schreiben / und wol reden kan.* Et certe profusam Viri eloquentiam, solidam
 cru-

eruditionem, & naturalem facundiam, Quantius & Meppelensis audiverunt, &, postquam res ad conflictum devenit, & in arenam descensum fuit, satis experti sunt, quantus esset Tilingius, qua animi fortitudine, qua fide, quo spiritu cœlestem veritatem asseruerit & defensitaverit, ita, ut omnibus fuerit admirationi. Longe sunt plura, quæ de Tilingii virtute & meritis referri poterant, quæ tamen intra hos cancellos constringi nequeunt. Dicamus de Tilingio, quod, teste Eusebio & Sozomeno, *Constantius Chlorus*, Imperator Ethnicus, de constantibus fidei assertoribus enunciaverat: *Tales viros in præcipuis, & maxime necessariis & familiaribus reponendos esse, & longe præferendos ærariis, quæ ingentibus thesauris sunt referta.*

§. X. De reliquis, qui congressum Jeverensem frequentarunt, STATIO REINKINGIO, Judice Provinciali, & THEODORO EYBENIO five EIBICHIO, Quæstore Oldenburghensi, nihil in promptu mihi est, quod dicam. Nam, si ullum eruditionis historicæ genus à rerum Oldenburghensium & Jeverensium scriptoribus parce admodum excultum est, vitarum id certe recensioem esse, quisquis rem recto judicio consideraverit, ultro fatebitur. Illud tamen haut obscure ex actis colligitur, eos & ob eruditionem, & agendi prudentiam, illustri Comiti apprime charos fuisse. A contentioibus equidem & rixis politicis, ut qui maxime, abstinerunt, interim doctrinæ cœlestis puritatem,

tem, ab omnium pravaram opinionum, quocunq;
illæ nomine censerentur, corruptelis vindicandam ju-
dicarunt. Ambo enim in aulam & curiam Comitum
Oldenburgensis adsciti erant, & arcanorum consilio-
rum conscii. Cui hominum generi, post Principem
ipsum convenit, affectu, cura, studio religionis sinceritatem & complecti, & promovere.

§. XI. Destitutor idoneis ad uberiolem enarratio-
nem monumentis: hinc, missis Viris politicis, eos e-
narrabo, qui ex ordine sacro nostras partes Jeveræ for-
titer egerunt & tutati sunt. Assiduam disputationis
auditorum se præbuit *Johannes Honnichius*, qui sacra
Jeverentia curabat ac moderabatur. Adfuisse & *Her-
mannum Accumensem*, qui iisdem temporibus litera-
rum amore Jeveræ degebat, acta commemorant.
Primas tamen hoc loco tenuit HERMANNUS HA-
MELMANNUS, Theologiæ Licentiatus, non tam
vulgo notus, quam eruditus concelebratus, qui, veluti
Atlas quidam, totam colloqui molem humeris suis
sustentavit. Pauca nobis de hoc Theologo, quod
dolemus, innotuerunt, nec plura, quam quæ sequun-
tur, potuimus explorare. Memoria tamen ejus, &
nostro denique officio, nos satisfacisse arbitramur, si
dixerimus: Virum fuisse, cujus eruditio, opera, indu-
stria, fides & constantia ecclesiæ plurimum emolu-
menti attulit. Dedit illum nobis urbs Osnabrugensis,
in qua Carolus, cognomine magnus, victor Saxonum,
epi-

episcopatum fundavit. Qui, cum in juventute Lutherum & Melanchthonem audisset, non tantum disciplinas liberales, sed & magna cura Theologiam didicit. Quare Antistes ecclesiarum in Comitatu Oldenburgensi & Delmenhorstensi designatus est, & munus Episcopi Lutherani sedulo diligenterq; obivit, conciones magna gravitate & facundia habuit, contumaces objurgationibus, & verbis, ad severitatem compositis, taxavit, atque illorum vitia animo soluto ac libero, maximeque præsentis reprehendit, moestorum animos consolatus est, gregem sibi commissum curavit, & nihil prætermisit, quod ad animæ & corporis salutem pertineret. Fuit latine græceq; doctus, & in artibus dicendi ita exercitatus, ut disputando nulli cederet. Sed & in reliqua literatura, historica, genealogica, & ecclesiastica, quantus Vir fuerit, quantumq; rem literariam utilissimis scriptis promoverit, illustraverit, non potest ullo satis calamo deprædicari. Nemo hodie per totam vitam tantum veterum historicorum legit, quantum ille & scripsit, & accuratissimis judiciis ornavit, & vastis sæpe voluminibus exposuit. Loquuntur illud codices manuscripti, qui in Bibliotheca Guelberhytana insigni numero asservantur, magna sane diligentia, nec minori judicio elaborati, de rebus gestis in aula Clivensi, de actis ecclesiasticis in urbe Bergensi & Marchensi, de renato evangelio in ecclesia Wesaliensi, Lippiensi, Lusatensi, Osna-

nabrugensi, Monasteriensi, Alensi, Mindensi, Paderbornensi & Coloniensi, de familiis illustrium, de rebus Gvestphalicis. Testantur illud libri commentarii de rebus Oldenburgensibus, nec non de traditionibus veris & falsis, de Patribus ecclesiasticis, eorumq; scriptis & erroribus, in quo patristico studio ita versatus erat, ut, si Chemnitium excipiamus, parem ea aetate non haberet. Qua re magnam sui admirationem passim excitavit, nec minorem sibi apud evangelii hostes acquisivit auctoritatem. Qua sine si fuisset, non potuisset Ao. clō Io LXVI. frequentare colloquium Lemgaviense, cum erudito quodam ex Lucelburgensibus Viro, qui, ut autor est Wigandus in *Anabaptismo* p. 549. 589., isthoc Hamelmannum encomio ornavit: *audio, Te doctum & studiosum antiquitatis esse, & propterea à multis dici Patristam. Profecto, non mihi hactenus per totam Germaniam, praesertim inferiorem & Phrysiam cursitanti, contigit ex Patribus commodior, & ad rem ipsam accommodatior responsio, quam à Te. Et cum Lucelburgensis ille, cui Carolottadius commentis suis sive praeverat, sive portas & fenestras bipatentes aperuerat, nihil amplius in summo Viro desideraret, quam quod sibi nomen LICENTIATI, ut Papistæ nomina Magistri nostri sibi gloriose tribuunt, temere arrogaret, cum Christus dicat, unus est Magister, nolite appellari Magistri; è re sua esse judicavit, impactum sibi fastum his verbis à se remove: quod obijcis arrogan-*

gan

gantiam, facis ex Tuo affectu. Christus ait: unus Magister, ut intelligatur, nos omnes pendere ab illo uno. Novisti, requirere Paulum tam à Diacono, quam Episcopo, ut ab exteris honestum habeat testimonium. Cum ergo mihi usurpo istum titulum Licentiati Theologiæ, ostendo, me à piis & celebratissimis Ecclesiarum Doctoribus, & Academiis, quæ matrices & seminaria Ecclesie DEI sunt, honestum habere testimonium. Idem quoque Paulus dicit Eph. 4. Christum dedisse ecclesie dona & Prophetas, & Apostolos, & Doctores & Pastores. Et quanquam Christus dicat Joh. 10. Unus est Pastor, & unum ovile, tamen de aliis Pastoribus, quos ipse mittit, ait quoque Paulus. Plures ergo sunt sub Christo, quem Petrus Archi-Pastorem appellat, Pastores, ita & plures Doctores, qui ab illo docti sunt, & sub horum nomine comprehenduntur Licentiati. Quanta autem est illa animi intemperies, & prodigiosa libido convitiandi, cum personatus ille Petrus Warenborch ab Altenkirchen, in responsione Neostadiensi p. 3., Hamelmannum hominem μαζόχανον, Sycophantam, bestiam & arietem, impudenti calamo appellitare non erubescit? Tu, pie lector, memor judicii extremi, in quo non solum petulans & protervus calumniator, sed etiam, qui manifestæ calumniæ nimis faciles præbuit aures, pœnas daturus est, non ex nuda accusatione obscuri tenebrionis, sed ex tot beati Viri scriptis, & sacris pro ecclesia laboribus de eo facito judicium. De secundi seculi Theologis EUSE-

BIUS, lib. IV. hist. Eccl. c. 24., *erant, ait f. m. 118., tum hæretici, qui, in morem zizaniorum, sinceram Apostolicæ doctrinæ sementem vitiarunt, quos, pii ecclesiarum Pastores, tanquam feroces quasdam bestias, undique ab ovibus Christi fugarunt ac excluserunt, partim ad monitionibus & adhortationibus ad fratres, partim ipsos hæreticos propius aggressi, ac questionibus, nugarumque illorum subversionibus, in faciem absque scripto objectis, nonnunquam & scriptis commentariis, opiniones eorum per elenchos accuratissime redarguentes.* Id quod tanta animi confidentia, tanto illibatæ religionis amore, & propagandæ in ecclesia intemeratæ veritatis studio, fecit Hamelmannus, ut nullis se à proposito periculis, nec morte ipsa pateretur deterreri. Inveniuntur hodie proh dolor! Theologi *ἰδοτέγοι*, Doctores Laodiceistæ, tepidi mercenarii, qui, officii sui immemores, lupum, gregi imminentem, non inclamitant, & errores fanaticorum vel admittunt, vel eorundem placitis tacite applaudunt, vel saltem eos exculpant, extenuant, vel certe non confutant, & severe arguunt, sed satis habent, perverfis intempestive cedere, adulari, omniaque in medio & incerto relinquere. Quod, ut homines fanatici communiter, ita nunc inprimis faciunt Theologi Hallenses, &, qui illos sequuntur, apud Helmstadienses, D. Joh. Fabricius; apud Altdorfinos, D. Joh. Mich. Langius; apud Parthenopolitanos, Joh. Joseph. Winklerus; apud Werbenses, Godofredus Arnoldus: pietatis &

im-

impietatis focii, atque impari jugo copulati. Non ita animatus erat Hamelmannus noster, quippe qui adversariis ne ad horam cedere voluit, sed omnibus corruptelis & erroribus semet fortiter objecit, & cœlestem veritatem magno zelo asseruit ac propugnavit, & quicquid ei adversum erat, toto animo averfatus est, improbavit, graviterque cohibuit, eoque ipso effecit, ut alii, saniora edocti, erroribus nuntium mitterent, alii in eo veritatis tramite, quem semel feliciter ingressi erant, firmiter consisterent, neque ab eo, vel fanaticorum insidiis, vel alia aliqua ratione, se abduci paterentur. Quod certe vel unicum Hamelmanni exemplum movere debet Theologos illos politicos, quominus Calvinianis Dogmatistis, & hominibus aperte fanaticis, vel latum unguem cedant. Cedendo enim & connivendo nunquam mitescit, sed semper magis ferorescit Satanas, & veritatis divinæ hostes, Christi; perduelles, ista levitate ferociores in divexandis orthodoxis evadunt, & in horridis suis sententiis confirmantur, ecclesia denique universa, quam amphibii illi homines cessione ista & moderatione sua, se servaturos somniant, misere disjicitur, vastatur & evertitur: id quod non una historia ex sacris luculenter comprobabat. Sed ad Hamelmannum, strenuum illum religionis nostræ vindicem, redeo, & in eo cetera quoque omnia adeo eximia fuisse sancte pronuntio, ut vix ullus hominum memoria inveniat, in quem liberali-

us dona sua profuderit natura. Heroicum animo e-
 jus robur instillaverat DEUS, ut, cum & ratio svade-
 ret, & necessitas imperaret, nullum conflictum detre-
 ctaverit. Nam, qvum Meppelensis in tales angustias
 conjectus esset, ut, audita Theologorum nostrorum
 explicatione, ne contrahiscere quidem potuerit, Ham-
 melmanno nihilominus ogganniret: *si Tu ires Gemu-
 am, vel Tigurum, vel Heidelbergam, & ibi cum Docto-
 ribus, & Professoribus, & Pastoribus disputares, haberes,
 qui Tibi respondere possent*, ille, nec Genevenses metu-
 ens, nec Tigurinos & Heidelbergenses reformidans,
 præsentis statim animo, & pectore vere martio, re-
 spondit: *facerem, si istis mediis ad talem disputatio-
 nem vocarer, vel pertraherer, sicut ad hanc, vobiscum
 Jeveræ habendam, vocatus & ordinatus sum. Nam, non
 pudet me evangelii.* Neque id incredibile videri debet
 in eo, cui nihil uspiam consignatum est literis, quod
 non legisset: nihil legisset, quod non memoria con-
 tineret, unde, tanquam ex promptuario aliquo, sin-
 gula proferret, & suo quæque loco collocaret. Quam-
 obrem fiebat, ut in disputationibus, colloquiis, con-
 fabulationibus & collegiis Gellianis, cum antiquorum
 auctoritatibus decertandum esset, integras ex sancto-
 rum Patrum, aliorumque Doctorum libris, paginas ita
 memoriter referret, ut, quod stupendum est, ne unam
 quidem syllabam peccaret. In quo AUGUSTI VA-
 RENII, augustissimi nominis Theologi Rostochien-
 sis,

sis, gloriam adeptus est, quippe cujus memoria erat tanta, quantam in nemine, quem quidem ex Doctolibus Academicis noverim, me vidisse & cognovisse memini. Totum codicem Hebræo-Græcum, cum omnibus, quæ extant, versionibus noverat, ut ejus non modo capita & commata, sed & commatum puncta & distinctiones, cum esset opus, admirabili laude memoriæ ex cathedra referret, id quod, juvenis ego, non sine stupore sæpius audivi. Talis quum erat Hamelmannus, nullus fere fuit, eruditionis laude conspicuus, quocum illi aut amicitia non esset, aut usus literarum. Præcipue, à Johanne, Antonio, & Antonio Günthero, Comitibus Oldenburgensibus, permagni semper habitus, & ab aliis Viris Principibus, civitatibus & ordinibus, in consilium super ecclesiasticis negotiis haut raro adhibitus est, aut absens consultus. Uti vero hisce rebus immortalem sese & incomparabilem reddidit Hamelmannus noster, ita ejus duo imprimis merita singularia in ecclesiam extant, quorum alterum, ut alia crebra & gloriosa certamina omittam, synodus Lemgaviensis est, supra à nobis commemorata; alterum, colloquium Jeverense, ab Oldenburgensi Comite coactum, in quo talem se præstitit fides Parastata, ut & puriorem doctrinam strenue defenderit, & eorum fraudes detexerit, felicissimeque profligaverit, qui cœlestem veritatem adulterare, perque horrendarum opinionum portenta Je-

veræ obrepere, atque eo ipso ecclesiæ pacem disturbare, simul & formam fidemque ejus contaminare, fuerunt adnisi. Quo quidem pacto exploratæ ecclesiæ Jeverenses, & ab erroribus, quibus infectæ erant, repurgatæ sunt. Quin & eodem congressu effectum, ut omnis ista regio, corpus doctrinæ Oldenburgense unanimi consensu amplecteretur. Longum foret, enarrare ceteras curas, negotia & occupationes, quas ille pro ecclesia subierit: unde etiam Oldenburgi, in qua per multos annos docuit, & populum in recta fide confirmavit, rexit & conservavit, tot laboribus defunctus, tot curis exhaustus, septuagenarius obiit, anno seculi Lutherani nonagesimo quinto.

C A P. V.

De

ARGUMENTO ET PROCES-
SU COLLOQUII.

§. I.

PRolixius paulo, quam volui, longe certe strictius & brevius, quam debui, & rerum gestarum gravitas requirit, hactenus exposui initia, & quasi fundamenta colloquii Jeverensis. Nunc ad ejus materiam accedo, quam, à Japeto, Quantio & Meppelensi delineatam, Johannes Honnichius Hamelmanno transmisit. Præclare autem Tullius ait, *magnorum Virorum congressus non debere esse vel mutos, vel de rebus inani- bus & ludicris*: multo minus Christianorum conver-
satio

satio & congressus debet esse mutus, vel de rebus, aut inutilibus nugisque, aut etiam de malis, & ad pessimum finem directis: quandoquidem ipsorum est, meditari in lege Domini die ac nocte, seque invicem assidue verbo Domini erudire, admonere & ædificare. Proinde nostrum erit, arduum illud ac grave argumentum enarrare, de quo Jeverenses disputandum censuerunt. Ex multis autem doctrinæ capitibus duo imprimis erant, de quibus disceptabatur; unum, de *lavacro regenerationis*. Ex quo statim intelligitur, exorcisticis illis Jeverensium contentionibus non futilem quandam ceremoniam, sed præcipua cœlestis doctrinæ capita à Japeto, Quantio & Meppelensi oppugnata fuisse; alterum, de *verendo cœnæ Dominicæ mysterio*. Hujus enim potissimum veritas illa ætate in controversiam vocabatur: & jam antè confabulationem Jeverensem, Ao. clb Io LX. in colloquio Heidelbergenfi, & Ao. clb Io LXIV. in synodo Maulbrunnensi, colloquendi hoc argumentum inter Lutheranos & Calvinianos fuerat. Unde & hodie ab Heideggero, Picteto, Witsio, Strimesio, aliisque Doctoribus Henoticis, pro tessera utriusque religionis, & objecto, de quo iriri inter nos & Calvinianos concordia possit, articulus ille habitus, non quod solus ille sit, sed quod præcipuus. Errores enim in ceteris quoque confessionis Augustanæ articulis Zwinglio-Reformatos fovere, eosq; capitales: à nostris, præcipue Theologis Darm-
sta-

stadinis dudum est demonstratum. Debuissent certe verba testamentaria, cum sint verba ipsius Filii DEI, apud Jeverenses ab omnibus, in timore Domini, summa reverentia observari; sed nescio, quis malus genius sacrosancta illa verba, tanquam *μηλον ἔριδος*, in contentionem deduxit, ut, quod debebat esse vinculum conjunctionis & consensionis, inde orta fuerint turpissima certamina, & horrendæ altercationes.

§. II. In processu & forma colloquii hoc maxime urserunt Oldenburgenses, ut nihil tumultuarie, omnia vero ordine & decenter peragantur, tum etiam disputaturos, inprimis Japetum, Meppelensem & Quantium hortati sunt, ut absque pervicaci rixandi studio, modeste & placide inter se collatis argumentis, hunc unum sibi scopum utrinque præfigant, ne sagittas citra veritatem ejaculentur. Quibus ita compositis, cum nihil restaret amplius, nisi ut, collatis cõminus signis, adversæ acies concurrerent, in ipsam palæstram disputatoriam, quam illustrissimus Comes in arce Jeverensi esse voluerat, deventum est. Dies, disputationi dictus, erat mensis Aprilis quartus A. cõ 15 LXXVI., sed, impetrata ab illustri Comite potestate, nescio ob quas causas, mense ejusdem anni secundo, statim factum est initium disputandi, & quidem à Japeto. Materia confabulationis de exorcismo erat, quem ille virulenter oppugnabat, atque modis omnibus abrogatum cupiebat, ex eo capite, quod Apostolis non fuerit

fit in usu. Ad hæc Hamelmannus regerebat, permulta in ecclesiis extare, sacris literis non contraria, quæ Apostolorum ætate non fuerunt, satis autem esse, quod ritus exorcizandi paulo post Apostolorum tempora, & quidem ex Apostolica de efficacia baptismi doctrina, originem traxerit. Excipienti postea Japeto, nec loca Patrum de exorcismo occurrere, responsi hoc datum est ex Augustino: *neminem, ex parvulis aut juvenibus, ad regenerationis venire sacramentum, nec prius fontem vitæ adire, quam EXORCISMIS & exsufflationibus Clericorum, spiritus ab eis immundus abigatur, ut tunc vere appareat, quomodo Princeps mundi mittatur foras.* In exorcismo enim omnino apparet, quomodo Princeps mundi foras mittatur, cum eum in finem ritus ille prius adhibetur, quam baptismus peragatur, ut Patrini, & qui cum illis adsunt, animadvertant, infantem per lavacrum aquæ à potestate Satanæ liberari. Atque hinc exorcismo, præsertim si eum, ut ritum ecclesiasticum, à baptismo abstrahamus, vis abigendi immundum spiritum nequaquam tribuitur, cum in exorcismo spiritui immundo tantum denuntietur, ut egrediatur ab infante, in baptismo, jam jam ipsi impertiendo. Concludamus hanc materiam, nullis difficultatibus obsessam, verbis Johannis Hallei, Cancellarii Oldenburgico-Jeverensis: *Male argumentantur Calviniani ab exorcismo Papistico ad Lutheranum. Quid ad nos Exorcistæ Papistarum? Nos adhibemus exorcismum,*

*num, ut picturam tyrannidis Diaboli & efficaciam baptis-
malis. Esto, quod talis ritus non sit à Christo mandatus;
ostendendum, quod sit prohibitus. Ergo est res adiaphora,
& testimonium libertatis OLDENBURGICÆ.*

§. III. Inde differere cœpit Japetus de sacramento
altaris, sed minori cum contentione, quod fraudes &
sophisticationes Viri manifestiores essent, quam ut
possent argumentis, aut alio honesto schemate fucari.
Præcipue, ipsum S. Coenæ sacramentum aggressus, ver-
ba, quibus Christus Dominus & Servator noster in
institutione usus fuerat, non ita, ut sonant, & super
ea mentis humanæ conceptus naturaliter fertur, sed
figurata & tropice accipienda esse, statuebat. Hic Ja-
peti fuerat, in primis sacrae scripturæ effatis assertionem
suam confirmare, cum nescio ad quas ratiunculas ille
divertebat. Causabatur, propositiones sacramentales
non esse personales. Quid tum postea? Nec Hamel-
mannus hoc inficiabatur; interim, modum præsentia
corporis & sanguinis Christi, exemplo copulationis
duarum in Christo naturarum, docte illustrabat & de-
clarabat, in quo certe multos excellentes Doctores ex
erudita antiquitate secutus est, Justinum, Cyprianum,
Augustinum, Leonem, Gelasium, Chrysostrumum,
qui, hac ipsa similitudine, mysterium sacramenti Coe-
næ Dominicæ explicant. Docent enim, quantum ex
solida declaratione formulæ concordia p. 735. intelligo,
quemadmodum in Christo duæ distinctæ, & non mu-
tatae

tatæ naturæ inseparabiliter sunt unitæ: ita in sacra cœna, duas diversas substantias, panem videlicet naturalem, & verum naturale corpus Christi, in instituta sacramenti administratione, his in terris simul esse præsentia. Quod tamen non ita est accipiendum, quasi unio hæc corporis & sanguinis Christi cum pane & vino sit personalis unio, qualis est utriusq; naturæ in Christo; sed est unio *sacramentalis*, uti eam purior ecclesia appellavit, ab imaginaria, & mere significativa, quam maxime distincta, adeoque vera & realis conjunctio, per quam contingit, ut una cum pane & vino, à quolibet Communicante, corpus ipsum, & sanguis JESU Christi revera, & citra mentis cogitationem accipiat.

§. IV. Est vero hæc doctrina, de collatione unionis sacramentalis cum personali, quam, præeunte Patrum choro, Hamelmannus in colloquio Jeverensi propugnavit, fides præusta in oculis Calvinianorum: proinde in *admonitione Neostadiensi c. 9.* eandem exagitant, & variis cavillis & sophisticationibus elidere & labefactare student, clamantes; *hoc pacto confundi duos distinctos articulos, de persona Christi, & de cœna Domini.* Verum, vanitas hujus cavilli facile patet, si illud duntaxat attendatur, accommodationem istam fieri, & à veteribus factam esse, non ἀπλῶς, sed κατὰ τὴν, salva nimirum modi unionis diversitate, opposita modo Arianis, modo Nestorianis, modo Eutychanis,

modo Valentinianis, modo aliis hæreticis, veritatem alterutrius naturæ negantibus. Ac, si confusionem horum articulorum Calviniani tantopere abhorrent, cur quæso ipsimet eosdem proterve confundunt? eoccur pro afferenda *ansæ* corporis & sanguinis Christi in coena, ex tremendo illo mysterio de persona Christi, cum Quantio & Meppelenfi hodiernum argumenta mutuatur? & præsentiam rerum coelestium pugnare clamitant cum ascensione Christi in coelum, cum sessione ad dextram, cum reditu ad iudicium, cum proprietatibus veri & naturalis corporis humani? ex Strimesio, Heideggero & Picteto subinde oggerentes, verum corpus humanum esse haut posse, quod simul & semel in coelo, in terris, in coena ubique præsens adesse statuatur.

§. V. Sed propius ad rem accedamus. Quæ Japetus obstare opinabatur, quo minus propositiones istæ: *hic panis est corpus Christi, hoc vinum est sanguis Christi*, conferre recte possint cum his personalibus: *hic homo est DEUS, DEUS est homo*, illa eo tendebant: nimirum, in prædicationibus personalibus non naturam disparatam abstractam prædicari de natura disparata, itidem abstracta, sed concretam de concreta: non licere dicere, natura Christi divina est natura humana, vel contra: natura Christi humana est natura divina, sed fas esse, tantum affirmare: DEUS, & filius DEI est homo, & rursus: hic homo est DEUS, & filius DEI.

Sed

Sed scire debuisset bonus ille Japetus, in sacramentalibus etiam propositionibus prædicari suo modo concretum de concreto, non naturam disparatam abstractam de natura disparata, itidem abstracta: & sicuti nefas duco, affirmare: natura Christi humana est natura ejusdem divina, ita nec dicere par est: natura hujus panis est natura corporis Christi, sed hoc tantum adferere licitum est & concessum, hic panis est corpus Christi. Præterea, cum panis dicitur corpus Christi, non intelligitur panis communis, sed panis, in quo actæ sunt gratiæ, & qui post consecrationem eucharistia est, rebus duabus, terrena & cœlesti, constans. Communis enim panis tantum denotat panem, & tam est abstractum quid à corpore Christi, quam natura divina est abstractum quid à hypostasi τῆ λογῆ, & humanitate in ea subsistente. Panis autem, in quo actæ sunt gratiæ, sive panis benedictus, præterquam quod panis est, connotat etiam rem cœlestem, hoc est, corpus Christi, pani sacramentaliter unitum, & quandam analogiam habet cum voce DEUS, quæ hypostasim, & consequenter humanitatem, in ea subsistentem, respicit ac notat. Panis autem sic sumtus, in ordine ad corpus Christi, non est natura disparata abstracta à corpore Christi, sed concretum quid ex pane & re cœlesti, hoc est, ex pane & corpore Christi. Quæ sane interpretatio nostra, non mere philosophica est, aut loquaciter litigiosa & nova, multo minus

nus in cerebro nostro, heri, aut nudius tertius conficta, sed ad stipulatorem habet magnum ecclesie nostrae Doctorem Gerhardum. *Quemadmodum*, inquit ille in Loco de Coena §. 137., *in abstracto divina natura non praedicatur de humana, & contra: sed tantum in concreto; ita quoque de pane eucharistico non simpliciter & absolute praedicatur, quod sit corpus Christi, sed in unione & usu sacramentali.* Et tantum de propositionibus sacramentalibus: panis eucharistiae est corpus Christi, vinum eucharistiae est sanguis Christi. Quarum declarationi, ad similitudinem enunciationum personalium, filius DEI est homo, & hic homo est filius DEI, ab Hamelmanno institui solitae, nihil obesse, quae à Japeto objecta sunt, ex dictis constare putamus.

§. VI. Pergendum est ad sequentes confessus, in quibus contra exorcismum coeperunt argumentari Conradus Quantius & Johannes Meppelensis, *homines*, ut acta habent, *intus & in cute Calviniani.* Hi, quamvis variis ingenii dotibus excellerent, eas tamen extantioribus vitiis foedabant. Neque enim veritatis studio ducebantur, ut in exorcismum tantopere irruerent, & ecclesias Jeverenses hoc ipso disturbarent, cum multa indicia bonitatem causae suspectam dederint: sed, uti colligo, praemiorum ostensione à Bremensibus allekti, in hoc praelium descenderant, aequae alias pro Oldenburgensibus & Jeverensibus militaturi, si spes

nu-

numi affulsisset. Hinc illud consequbatur, ut sapissime, cum alia elabendi rima non pateret, crambem, decies coctam, ad nauseam recoquerent, omnia miscentes, singula perturbantes, clara obscurantes, in sepiaë morem, quo securius laterent, aut, ab Hamelmanno aperte convicti, suam potius sententiam contorquerent, quam victos sese faterentur. Nihil enim ferebant ægrius, quam vinci argumentando. Inprimis vero, omnes nervos ingenii eo convertebant, ut quoquo modo sacramentum altaris labefactarent, imo everterent, & quidem ex ratione, & ipsis verbis institutionis, sophisticè petitis argumentationibus. Nemo nostrum adeo bardus & stupidus, aut plane insanus fuit, qui Christi corpus in cœna, vel localiter adesse, vel cum pane illud consubstantiari, aut, ullo alio modo physico, uniri scripserit, aut docuerit? vel, qui dentibus illud devorari, conteri, masticari, in chylum & sanguinem converti, vel per febrim aut somnum, statuerit? vel, qui extra sacramentum, corpus Christi in omnibus locis localiter expansum, aut in creaturis localiter extare, crediderit? Attamen, hanc atque aliam convitorum farraginem Calviniani Jeverenses non in doctrinam tantum, sed in ipsum etiam Christum, Salvatorem nostrum, evomuerunt. Ad sunt alia, ac multo plura Calvinianæ doctrinæ emblemata, quæ si quis recensere velit, integram Iliada conscribere necesse habeat; phrasium saltem faciam mentionem, qui-

quibus Quantius & Meppelensis, ecclesiis Jeverensibus, in publico congressu, litem movere, atque suam, de figurata & tropica verborum Christi expositione, ejusdemque corporis & sanguinis à Cœna Dominica absentia, sententiam perorare, haut dubitaverint. Nimirum, docuerunt, scripserunt, & in eruditorum confesso, omni pudore projecto, clamarunt:

I. *Dissentire Evangelistas in verbis institutionis, adeoque κατά τὸ πρῶτον, & absque tropo, eadem non posse intelligi aut explicari.*

II. *Naturam sacramentorum, quæ sunt signa gratiæ, hoc non ferre, ut in iisdem præsens sit corpus.*

III. *Præsentiam corporis Christi in cœna, papisticum idolum, & artolatriam stabilire,*

IV. *Articulum ascensionis, sessionis ad dextram, reditus ad judicium, & naturam veri corporis impedire, quo minus credendum, Christi corpus esse in cœna.*

V. *Christum dixisse: hoc facite in mei commemorationem; proinde, ibi non esse corpus Christi, tanquam rem ipsam, ubi duntaxat est memoria.*

VI. *Christum in prima institutione, cum nondum dedisset corpus suum in mortem, nec dum effudisset sanguinem, non potuisse corpus suum & sanguinem dare discipulis edendum & bibendum.*

VII. *Patres primitivæ ecclesiæ non dicere: Christum, ipsum corpus suum, sed figuram duntaxat corporis sui dedisse discipulis; id quod etiam Philippum Melanchthonem in suis scriptis propugnare.*

IIX.

XIX. *Christi corpus semper esse visibile in terris, adeoque non esse in coena.*

IX. *Fidem, nihil, adeoque nec Christi corpus, praesens habere, sed tantum futura expectare.*

X. *Inter Lutheranos & Calvinianos dissidium esse sacramentarium, non de praesentia, aut re ipsa, sed de praesentia modo.*

XI. *Manducationem corporalem, nihil differre à Capernaitica.*

XII. *Corpus & sanguinem Christi, esse res spirituales, quæ fide accipiuntur, non ore.*

XIII. *Inutilem esse manducationem corporalem, & ecclesiae plane ignotam.*

XIV. *Manducationem corporalem, in ecclesia non esse urgendam, sed spirituales illam, quippe quæ hominem meliorem facit.*

XV. *Christi corpus, cum non sit in inferno, non posse esse ubique.*

XVI. *Impios, nec corpus, nec sanguinem Christi edere vel bibere, cum non manent in Christo.*

Sed longum est, hoc loco non modo singulos, sed praecipuos saltem Dipnosophistarum Jeverensium flosculos commemorare: qui, praeterquam quod in gratiam Sacramentarium Bremensium, scripti & conficti erant, insuper manifeste pugnabant cum divinis pandectis. Id quod Hamelmannus evidentissime monstravit, & contrariam sententiam forti-

ter asseruit, & per totum colloquium, ore calamoq; repetivit.

§. VII. Convocata ergo synodo Jeverensi, ne res ecclesiasticae in dies in deterius laberentur: Burchardus Steinbergius, Johannes Halleus, Hermannus Hamelmannus, Johannes Honnichius, Henricus Tilingius, Stadius Reinkingius, Theodorus Eybichius, & Hermannus Accumensis, capita errorum proposuerunt, sententias rogaverunt, lectis, collatis, ponderatisque singulis. Quantum & Meppelensem ad palinodiam hortati sunt, vocum & phrasium novitates fugere iusserunt, utpote ab inanis gloriae cupiditate proficiscentes: praeterea, omnis haereseos patrem, monstrarunt esse iustitiam; matrem, pertinaciam Calvinianam, quin & Quantum ac Meppelensem interdum se ipsos, obliqua disceptatione, prodere atque aperire, ostenderunt, modo rursus se obscurius involvere sermonibus, atq; his, seu involucris, & nebula caliginosarum phrasium, virus suum occultare. Postremo, sapissime submonuerunt; caute, pie, reverenter, ac sobrie tractandam esse de sacra Domini coena doctrinam, nec arroganter & temere omnia praecipitanda, & sine praemeditatione effutienda.

§. IIX. Commonefactiones istae Consiliariorum, Quantio & Meppelensi oblatae, adeo non flexerunt horum animos, ut etiam majores darent turbas, atq; arma sua in ipsum Hamelmannum expedirent, ortho-
do-

doxam doctrinam, quibus possent occasionibus, criminarentur; omniq; convitiis genere proscinderent. Ea est enim ambitiosorum hominum natura, ut ne quidem sobrias superiorum admonitiones ferre possint, sed, admoniti de erroribus, prorsus in rabiem agantur. Posteaquam igitur autoritate, existimatione, & eruditione Hamelmanni, graviter se premi sentirent, ac suo honori, & pastoralis officio metuerent, animum adjecerunt ad usitata Calvinianorum artificia, sophisticam puto, detorsiones, injurias, & vocum perplexitates, quæ modo veram præ se ferrent sententiam, modo post longas ambages blasphemias effunderent manifestas. Ne tamen, sine aliquo religionis prætextu, vermiculosam, & plane desperatam Calvinii causam agere viderentur, Patres, & Doctores primitivæ ecclesiæ in ore habebant: qui, cum de *figura & significatione corporis Christi in cæna*, haud raro scribant & loquantur, horum sese Patronos & defensores plenis buccis jactitabant; contra vero, Lutheranos Patrum rejectionem moliri, antiquos supplantare, veteresque antiquare, oratione plausibili, nec adeo jejuna, ad plebem proclamabant.

§. IX. Hamelmannus, partim amicorum rogatu, partim erroribus Quantii & Meppelensis adductus, denuo illos hortatur: ut, missis erroribus, & scripturarum detorsionibus, sanam doctrinam defenderent: unum exorcismi ritum vocari in controversiam, lar-

girentur piam, & veterem illam consuetudinem ecclesiarum tranquillitati, nec pergerent Christi presentiam in cœna negare, fidem quandam volatilem defendere, & manducationem sacramentalem appellare capernaiticam lanienam, fugiendam omnem esse *καινοτομίαν*, & phrasin ecclesiæ summo studio retinendam. Cum hanc quoque commonefactionem in sinistram raperent partem, respondit Hamelmannus, se non frangi hæreticorum pertinacia, aut falsorum fratrum odio, sed iterum se monere, ut, missis, rejectis, & abjuratis Calvinistarum erroribus, in viam redeant, ordinationi ecclesiasticæ subscribant, libros scripturarum sine præjudicio legant, Patrum scripta majori studio & judicio evolvant, dicta veterum accuratius ponderent, intra metas eorum sese continent, & phrasas, ab ipsis juxta normam verbi divini usurpatas, nequaquam negligant, aut aspernentur. Ac cum jam vereretur Hamelmannus, ne Quantius & Meppelensis, ambitione, loquaci sophistica & stolidi jactantia, etiam alios incautos coetus diviniæ ministros circumvenirent, & ecclesiam Jeverensem majoribus rixis perturbarent, & distraherent, ad confutationem errorum, quos supra in §. VI. enumeravimus, semet accinxit, & omnia illa dicta obelisco notavit, quibus callide & malitiose, ad stabilienda somnia sua, abutebantur. De his capitibus omnibus, cum hodie renovata sint certamina atrocissima à D. Samuele Strime-

mesio, Professore Francofurtano, & ecclesiae suae Pastore, nihil, credo, gratius, nihil optatius accidere pia menti potest, quam copiosam, in Hamelmanni responsionibus & elenchis, rerum sententiarumque enarrationem ex pia & docta antiquitate, & purissimis sacrarum literarum fontibus, haurire.

§. X. Et primo quidem, Hamelmannus in defendendis verbis institutionis occupabatur, quae sunt fundamentum ἀμετάπτωτον, fundamentum inquam constitutionis & confirmationis, & principium πρώτων ἢ ἀμετάπτωτον, adeoque αὐτόπιστον ἢ ἀνεπὸδεικτον, καθ' αὐτὸ ἢ καθόλης, è quo controversia hæc sacramentaria apud Jeverenses unice erat dirimenda & dijudicanda. Oggerebant Quantius & Meppelensis, veterem subinde coccysum repetentes: non extare constantem & unanimum quandam consensum inter Evangelistas, in recitatione verborum, quibus hoc sacramentum fit institutum, atque ideo verba illa proprie & simpliciter accipienda non esse, quantumvis sententiam gignant Lutheranis congruam & acceptam, maximeque colaudatam. Quo argumento, illud præcipue intendebant, ut simpliciores, à veritate ad errorum præcipitia abducerent, & verba testamentaria ex oculis Jeverensium removerent, tanquam spiritualis intellectus remoras ac impedimenta, donec, quid de sacra synaxi statuendum sit, aliunde constituatur. Non incognitæ erant artes istæ & insidiæ Hamelmanno, quippe

qui facile intelligebat, talem inquisitionem doctrinae de coena, extra verba institutionis, revera esse deceptionem expeditissimam, & foecundissimum quoddam corruptelarum seminarium, quamobrem statim submonuit, & studiosissime inculcavit: ex hac, vel illa verborum apud Evangelistas discrepantia, nequaquam consequi: verba testamentaria per tropos, & figuratas significationes, in aliam, & cum *ῥητῶ* pugnantem sententiam, esse detorquenda, sed *τὸ ῥητὸν* verborum institutionis perpetuo ac constanter retinendum, tanquam unicam regulam, & infallibilem quandam normam declarationis verae & genuinae sententiae, perinde atque pia antiquitas, his quoque usa, innixa fuit, contra omnes errores Sacramentariorum. Illud equidem facile largiebatur Hamelmannus, tres Evangelistas, qui diversis temporibus, & diversis in locis, sua scripta consignaverunt, historiam institutionis paululum variatis, & permutatis verbis referre, id quod, certo Christi consilio, dubio procul factum est, ecclesiae nimirum in summa hujus rei tanto magis confirmandae causa, ut proprius, perspicuus, simplex ac disertus sensus colligatur, atque *τὸ ἀσφαλές* sanciantur; *Philip. III*, i. negabat tamen, ac pernegabat, in hac transpositione verborum, fieri, aut factam esse mutationem sensus verborum; ita, ut *σημασία*, & interpretatio Calvinianorum Jeverensium confirmetur, aut metonymica quaedam significatio absentis corporis

lip
E L

&

& sanguinis Christi substituatur. Utut enim de sanguine Christi paulo aliter loquantur Matthæus & Marcus, aliter Lucas, si ipsorum verba spectemus, tamen, si ad sensum, & rem significatam respiciamus, idem plane sentiunt, & dicunt omnes, atq; eo pariter collineant, ipsum Christi sanguinem, non ejus signum, tantum esse, quod, gratiis actis, bibere de poculo jubemur. Et illi quidem verbis conceptis id enunciant, dum Christum, accepto poculo, & gratiis actis, dixisse referunt: *Hoc* (intellige, quod de poculo hoc vos bibere jubeo,) *est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effunditur*, & quidem, ut Matthæus subjicit, *in remissionem peccatorum*. Hic vero, etsi cum Paulo de poculo in casu recto pronunciet, *quod sit novum illud testamentum*, attamen per adjectum *προσδιορισμὸν: ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι*, *in meo sanguine*; non in alio constituunt causam, quamobrem id novum testamentum sit, quam in sanguine Christi, quo illud testamentum novum sancitum est, præpositione *ἐν* pro *diâ* posita, & causam denotante, ut novum testamentum sit & dicatur *per*, vel *propter* sanguinem Christi, qui est sanguis ille novi testamenti: quia, quod de eo bibitur, est ille Christi sanguis, qui est sanguis novi testamenti, effusus pro multis, in remissionem peccatorum, ut Matthæus & Marcus dicunt. Sanguis Christi ergo, etiam juxta Lucam, bibitur de poculo hoc, qui proinde, dum poculum hoc dicit novum illud testamentum

tum

tum in sanguine Christi, implicite, & quoad rem etiam fateretur: hoc, quod de poculo illo bibitur, esse sanguinem Christi, qui est sanguis ille novi testamenti. Quo faciunt etiam verba, à Luca subjecta, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, *pro vobis effusum*: quæ si, ut constructio Grammatica requirit, ad poculum referantur, dicitur poculum hoc, *effusum pro nobis*, sensu eodem, quo *novum testamentum* dicitur, nempe, quod sanguinem Christi, qui est sanguis novi testamenti, pro nobis effusum, contineat, ut verba prædicta: τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, ad verba Christi tandem deveniant, cui, pro nobis effusum esse, proprie & formaliter convenit. Quæ certe ita comparata sunt, ut Apusistarum Jeverensium σημασίαν, tanquam fulmine quodam, prosterant, eamque, ut falsam & erroneam, & intentioni Evangelistarum plane contrariam, redarguant; contra vero, horum consensum omnibus modis evincant & commonstrent. Addo etiam hoc, Matthæum, institutionem ex ipso ore Christi audivisse, Marcum vero, atque Lucam, ab iis, qui à principio spectatores & Ministri sermonis Christi fuerunt, hoc est, Apostolis; neminem tamen tantæ fuisse audaciæ, ut, cum Quantio & Meppelensi, seraphicam illam, si Diis placet, glossam posuerint: hic panis σημαίνει, significat corpus meum, vel: est signum, aut figura corporis mei, ut, quemadmodum ore percipitis panem, sic fide, non etiam ore, manducetis corpus meum. Tacuerunt de
tali

tali metonymia Calvinistica omnes, nec quisquam illorum, non ipsum corpus & sanguinem Christi edi ac bibi, in narratione institutionis vel verbo significavit; è contrario omnes uno ore, & unanimi consensu, tradiderunt & reperiverunt testamentum Christi, & in repetitione usi sunt vel iisdem plane, vel æquipollentibus verbis, vel quædam insuper addiderunt, quæ adhuc clarius propriam, simplicemque verborum sententiam confirmaverunt. Sed Calviniani, manifestæ falsitatis convicti sunt sua πολυνοσηρία, dum varias, & numero fere innumeras interpretationes verborum Christi confinxerunt: quod erroris evidentissimum argumentum est, & infallibile spiritus vertiginis indicium.

§. XI. His immotis sententiæ nostræ jactis fundamentis, proximum est, ut congressum Jeverensem persequamur: & qua fide in explicando nostro mysterio Antagonistæ Hamelmanni porro versentur, candidè aperiāmus. Apponebant illi, uti jam dictum, crambem, centies coctam, ludentes vocabulis signi & testimonii, ac veterem subinde recoquentes παράληχον: dum ex eo, quod sacramenta sint *signa* gratiæ, absentiam corporis & sanguinis Christi in cœna sophisticè colligerent ac inferrent. Et certe, nisi cum gente sacramentaria, Quantius & Meppelensis profungis & stipitibus habuissent, quotquot Hardenbergii & aliorum abominationibus fidem dare recusabant,

m

nun-

nunquam profecto coccysum illum, ad dogmatis sui confirmationem, in medium attulissent. Tam enim illustre est illud ratiocinium, à *signo* desumptum, ut nos, ex nostra parte, ambabus, quod ajunt, ulnis id acceptemus, acceptatum ad Sacramentariorum structuram evertendam, etiam atque etiam urgeamus, cum Hamelmanno intrepide asserentes: *argumentum illud est pro nobis*. Concedimus enim, atque cum Hamelmanno nostro, ultro largimur: sacramenta, & esse, & ab antiquis ecclesiæ Doctoribus appellari *SIGNA*, non vero signa *κενὰ* tantum, vacua, nuda, aut inania, & mere significativa; aut, quod signata sint absentia, quemadmodum Quantius murmurabat, sed, quod sint signa *προσφερόμενα ἢ διαδοτικά*, atq; invisibiliter præsentia. Ex signo enim invisibilitas, nequaquam vero absentia corporis infertur, cum *signum*, Augustino finiente, *sit res præter speciem, quam ingerit sensibus, aliquid aliud in cogitationem ex se venire faciens*. Sufficit ergo, ad signandi rationem, ut res signata externis sensibus non sit obvia, si vel maxime præsens adsit. Columna nubis & ignis erat signum *DEI* gratiose præsentis, & columba signum Spiritus sancti descendens, nec tamen vel à columna, vel à columba *DEUS* aberat. Sic & externa symbola in sacramento, non sunt absentis corporis & sanguinis Christi significativa, sed, Hamelmanno dicente, præsentis exhibitiva: qualia signa Höpffnero, Rappolto, & aliis eu-
cha-

charistiæ defensoribus, propterea COMPLEXA appellatur. Manet itaque immotum hoc Hamelmanni fundamentum: aut rem signatam vere præsentem cum symbolis exhiberi: aut symbola, respectu rei signatæ, esse signa vacua, nuda & inania. Equidem, Jeverenses illi disputatores videri & argui volebant, sese nuda & inania signa, etiam respectu rei signatæ, statuere. Neesse igitur erat, ut faterentur, rem ipsam signatam, quæ est corpus & sanguis Christi, vere præsentem cum ipsis symbolis exhiberi, accipi & dispensari. Sed illi, cum Hamelmanno iisdem terminis utebantur, sed longe alia in significatione. Dum enim rem signatam percipi à credente fatebantur, non id agnoscebant, rem signatam, quæ est corpus & sanguis Christi, vere præsentem exhiberi, & sic verè præsentem exhibitam accipi & manducari: sed hæc omnia restringebant ad fidem, & spiritualem unionem cum Christo: quam, ut nemo cum Hamelmanno negabat, ad salutarem & vivificum hujus sacramenti usum esse necessariam: ita, sacramentalem unionem à fide nostra dependere, recte negabatur.

§. XII. Illa vero cavillatio, & calumniandi libido, quia tenuis erat, pellucebat, qua cum Quantio Mepelensis jactitabat, Oldenburgenses, propugnantes realem & substantialem præsentiam Christi in coena, stabilire eo ipso Papistarum idolum, & horrendam quandam missæ idololatriam. Nam ipsimet probe nove-

rant, Oldenburgensibus talem affingi sententiam, quam ordinationis liber ferre non possit. Neque enim illi affirmabant, multo minus publico quodam scripto declarabant, panis essentiam in corpus Christi essentialiter transmutari, vel saltem consubstantiari, ita, ut una panis & corporis Christi sit substantia, nec panem sic vel transubstantiatum, vel consubstantiatum, dicebant offerendum DEO Patri in sacrificium, aut adorandum, &, nescio in quos alios usus, asservandum: sed, panem & vinum in S. Coena substantiam & essentiam suam prorsus immutatam retinere, unanimi consensu edifferebant, dictitabant & eloquebantur. Adeoq; hoc absurdum, & impium *μεταβολας & συνυποστασις* commentum toto pectore averfati sunt Oldenburgenses, & averfantur hodie, quotquot Lutheri sunt discipuli & sectatores. Non equidem inficior, adhibuisse ordinationem Oldenburgensem tales particulas, quibus purior etiam antiquitas, in hac doctrina, citra ullam aliorum contradictionem, aut calumnias, est usa, nempe: corpus Christi IN, SUB & CUM pane, certo & vere praesens esse, & cum benedicto pane praesens distribui, & ab omnibus sumi. Sed hisce phrasibus nequaquam praesentiam loci ad locatum, aut corporalem aliquam coexistentiam, occultationem, sive impanationem, & localem inclusionem corporis Christi in & cum pane confinxit, quemadmodum ignominiose & contemptum, in odium ecclesiarum Oldenburgur-

burgico-Jeverensium, Hardenbergiani fabulabantur, sed candida hac simplicitate, præsentiam rei illocalis sub dispositione & ordinatione divina incrustabat, quam si credidissent Zwingliani, ecclesia ab istis phrasibus ultro abstinuisset, neque de verbis λογωμαχίαν aliquam movisset: quemadmodum divus Lutherus tradit in *stereomate eucharistico*, quo libro hoc fidei caput & solide perquisivit, & diserte explicuit, & contra Sacramentarios acriter propugnavit & defendit. Ac, si usus particularum illarum, & imprimis particulæ IN, de qua Jeverensibus præcipuum negotium erat, non est exhibitivus, sed inclusivus, ut localem quandam, crassam & physicam inclusionem corporis & sanguinis Christi, in symbolis eucharisticis, statim inferat: quomodo ab eadem accusatione, & crassis illis cogitationibus securus erit ipse Spiritus sanctus, quando DEUM IN omnibus, IN nobis, & Patrem IN filio, & filium IN Patre esse, vere non minus, quam emphatice testatur? *1. Cor. III, 16. Eph. IV, 6. Joh. XIV, 10.* Proinde figmentum papisticum, Hamelmanno & ceteris Oldenburgensium Doctoribus falso adscriptum, Dipnosophistis Jeverensibus remittimus. Interim tamen cum pia antiquitate, & Patribus purioris ecclesiæ intrepide docemus & affirmamus, IN, SUB, CUM pane (hæc enim vetustatis orthodoxæ, non Oldenburgensium, aut ab Hamelmanno excogitatæ, multo minus ex inferno profectæ sunt phrasæ, quem-

admodum Alastor ille Jeverensis Matthias Syllius, im-
pio ore eructabat,) LATERE occultatum corpus
Christi, siquidem non videtur, sed creditur; quod
perinde est, ac si dicatur, latet occultatum, seu, ut
Augustinus loquitur, *pane opertum est*, nimirum my-
stico, & incomprehensibili quodam modo: qui mo-
dus, cum negatione impanationis, nullam contradi-
ctionem includit, quod in verbo Domini recte insti-
tuti, facile intelligunt.

§. XIII. Ex hoc praesidio dejecti Jeverenses Anti-
Lutherani, cum, quid Hamelmanno opponerent,
non haberent; mox, mutata sede belli, in analogia
fidei, & articulo de persona Christi, receptum quaesi-
verunt, subinde scriptitantes; Christi corpus, salvis
proprietatibus veri corporis, salvo etiam articulo a-
scensionis, & sessionis ad dextram Patris, ut quæ cer-
tus coeli locus sit, nullibi in terris, & sic, neque in sa-
cramento eucharistiæ, esse posse. Portentis hisce ob-
viam iturus Hamelmannus, utrumque hoc sibi in hac
palæstra deinceps præstandum esse perspexit: nimi-
rum, non modo veram & realem præsentiam corpo-
ris & sanguinis Christi in cœna, ex verbis institutio-
nis demonstrandam: sed & ex eodem articulo, ex quo
arma mutuabantur Jeverensium turbatores, osten-
dendum, neque proprietates veri corporis, per præ-
sentiam illam sacramentalem, tolli aut aboleri: neque
etiam ascensionem in coelos, aut sessionem ad dex-
tram

tram Patris, aut reditum ad judicium, præsentia illi oblatæ. Nam, quod primum attinet, bene & sapienter submonebat Hamelmannus, corpus Christi, non verum modo, & naturale corpus esse & manere, *Luc. XXIV, 39.* sed etiam esse corpus ipsius filii DEI, qui cum tota plenitudine Divinitatis in illo habitat: *Coloss. II, 9.* ut adeo suo corpore, per unionem hypostaticam non in locum aliquem, sed in ipsam usque illocalem filii DEI personam, sive hypostasim assumpto, plus possit, quam hujus nostri corporis conditiones patiuntur, nimirum, ambulare in aquis, sursum moveri, & corpora solida penetrare. Sin hoc potest: cur sodes non possit corpus Christi, salva substantiæ suæ veritate, præter & contra usitatum naturæ ordinem adesse in pane, in omnibus locis, ubi cœna distribuitur. Retinuit Christus, ambulans super mare, naturale verum corpus, quod per veritatem, & proprietatem naturalis corporis, ipso actu grave: & tamen, quia ferebatur super mare, idem corpus ipso actu leve fuit. Idem ergo corpus Christi eodem momento, si naturam & proprietatem corporis consideres, ipso actu grave: & idem, si miraculum spectes, ipso actu leve. Quin, annon Petri corpus simul & mergebatur, & divina virtute sustentabatur, ne plane submergeretur? Imo illud ferrum natans in historia Elisæi, annon simul, eodemque actu, grave fuit: quia natura sua ferrum, quod grave: & eodem actu leve, quia nata-

natabat: nec tamen; quia natabat, amisit naturam & proprietatem ferri? Annon idem ignis, in historia Danielis, interfecit flamma sua viros illos, qui miserant tres illos juvenes in fornacem ignis: illis ipsis autem, qui ceciderant in medium camini ignis ardentis, nocere nihil potuit? Idem ignis & urens, & non urens. Has contradictiones, in creaturis, qua idem corpus, actu eodem, eodemque momento, & leve, & grave: idem elementum, & consumens, & non consumens, simul veras esse, existere posse, & revera etiam existisse, cum negare adversarii Jeverenses non potuerint: tanta tamen insolentia contra corpus Christi, à λόγῳ in unitatem personæ assumtum, surrexerunt: quasi nulla virtute divina fieri possit: ut idem corpus, respectu proprietatis naturæ, sit in coelo: respectu communicatæ, in personali unione, majestatis, sit extra coelum: respectu proprietatis naturæ, sit visibile, circumscriptum, palpabile: respectu communicatæ majestatis, sit quoque ἀόρατον, ἀναισθητον, & ἀπερίγραπτον. Per- vulgata res est, tres esse modos substantialiter alicubi existendi: localem, sive circumscriptivum, definitivum, & repletivum. Ergo, etiamsi corpus Christi non sit circumscriptive sub pane: tamen potest esse definitive, more spirituum: aut repletive, sive imple- tive, secundum modum dextræ DEI. Quod cum Hamelmannus urgeret, respondebant Jeverenses: di- versos istos existendi modos, non uni & eidem natu-
ræ,

ræ, sed diversis naturis competere. At vero, nemo nostrum, nec ipse Hamelmannus, hoc unquam negavit. Quod si enim corpus Christi mere esset physicum, nec in unitatem personæ τῆ λόγῃ assumptum, concederemus etiam, alio modo, quam circumscriptive & localiter, corpus Christi alicubi esse non posse. Sed, cum non tantum sit verum corpus: sed etiam unitum τῷ λόγῳ: cum ejus & conceptio, & natiuitas testentur, legibus naturæ non esse ita alligatum, quin alium quoque habeat existendi modum, quam localem & circumscriptivum; plures essendi modos de corpore Christi prædicari, minime erat insolens, aut absurdum. Cum enim assumpta sit humana natura, in unitatem personæ τῆ λόγῃ, recte fecissent Anti-Lutherani Jeverenses, si Hamelmannum edocuissent, an hæc existendi ratio quoque sit localis & circumscriptiva, hoc est, an humana natura assumpta, sit in divina assumente, tanquam in loco. Quia itaque alia est ratio corporis Christi, uti supra dictum, quam sit corporum nostrorum, omni impietate caruit, quod alia quoque ei in personali unione, per & propter personalem unionem, in colloquio Jeverensi tributa sit existendi ratio, qua possit esse alicubi, quam nostris corporibus. Quam existendi rationem, etsi in hac caligine mentis humanæ plene assequi, & explicare non possumus: fatius est, ut eam credamus, & defendamus, quam ut temere majestatem filii DEI;

n

quam

quam assumptæ carni communicavit, oppugnemus. Audiamus aliam Jeverensium sophisticationem. Cum Hamelmannus instaret: DEUM scire plures modos, quibus & facere possit, ut corpus Christi, salva substantiæ suæ veritate, sit simul in multis locis: hoc argumentum ita invertebant, maleque interpretabantur: quasi à beato Viro simpliciter ab omniscientia & omnipotentia DEI ducatur: nulla habita ratione voluntatis patefactæ, aut editæ promissionis: qua certe argumentandi forma, id Hamelmanno contra conscientiæ testimonium tribuerunt, quod illi, ne quidem per somnium, in mentem venit. Sciebat optime, DEI beneficio, divus Præsul, à scientia & potentia DEI, non esse deducenda argumenta: nisi prius de expressa DEI voluntate liquido constet. At vero, quid liquidius & certius esse potest, illis amplissimis Christi promissionibus: *Ero vobiscum, usque ad consummationem seculi. Ubi duo, aut tres, congregati fuerint, ero medius ipsorum?* Hæc testimonia, præsentiam nobis promittunt, non dimidii, sed totius Christi: quæ persona Christi, non tantum divina, sed humana quoque ejus natura constat. Hanc præsentiam totius Christi, qua nobis, in his terris existentibus, adest: in omnibus periculis nos protegit: in cruce & calamitate consolatur: contra insidias diaboli defendit: quando Hamelmannus urgebat, & adversarii eam oppugnabant, per proprietates corporis phisici, quod corpus Christi, si

præ-

præfens est in terris, necesse fit, ut sit visibile & palpabile: annon, jure & merito, proprietatibus corporis physici opponebat potentiam & scientiam DEI? num veritas propterea neganda promissionum divinarum: quia promissiones, cum legibus physicis, cum ratione & intellectu nostro, pugnare videntur? ita, quid aperi-
 tius dici potuisset à Christo: *Accipite, comedite, hoc est corpus meum?* qua promissione ID, quod manducandum jubet, corpus suum esse pronunciat. Hanc promissionem, cum Apufiastæ Jeverenses per proprietates veri corporis infestarent: annon, jure & merito, ut veritatem promissionis Christi Hamelmannus tueretur, sapientiam & potentiam DEI illis opposuit, cum de voluntate Christi abunde ipsi constaret: eamque in dubium vocare, minime omnium liceret? Non modo itaque audacia fuit & temeritas Jeverensium, veritatem promissionum divinarum, contra expressa verba promissionis, in dubium vocare: sed impietas etiam, & blasphemia: potentia, sapientia, & veritati divinae, opponere proprietates rerum creaturarum, quasi vero DEUS alligatus sit proprietatibus rerum creaturarum: nec omnia habeat in manu potentia suae: veritatemque & essentiam corporis conservare nequeat: nisi proprietates simul corporis physici immotas relinquat. Calumnia itaq; fuit, fingere: Oldenburgenses, ea, quæ à DEO non sunt patefacta, credenda obtrudere. Quod si Qvantius & Meppelensis dedissent

gloriam veritatis DEO, & promissiones filii ipsius; quibus præsentiam totius personæ promisit, non restrinxissent ad alteram naturam tantum: majestatem assumptæ humanæ naturæ, non odiosissime oppugnassent: nec verba institutionis allatrasent: certe, de DEI omnipotentia, omniscientia, & sapientia, in colloquio Jeverensi, nulla incidisset disputatio. Cumque, uti Hamelinannus præclare submonebat, expressam habeamus voluntatem DEI, in verbo patefactam, de iis tantum in ecclesiis nostris docemus, quorum perspecta est veritas: nihil in medium proferentes, de cujus certitudine dubitemus. Et, quidnam quæso fuit, quod ad veritatem humanæ naturæ, tanquam ad tutissimum asylum, tantopere confugerint Jeverani, dicentes: everti humanam naturam, si in pluribus locis simul esse dicatur? Nam, si Christi humanæ naturæ nihil adscribendum est, quod ex Philosophia nobis ipsi repugnare videtur: ergo nec Reformatorum fidei participatio, de corpore & sanguine Christi, credenda erit: quandoquidem in corpus & sanguinem Christi credere, id est, fide prorsus Reformatorum volatili credere, non minus ex placitis Philosophorum, veritatem humanæ naturæ evertit, quam si in pluribus locis simul præsens esse dicatur. Porro, nec illa sententia Hamelmanno poterat probari, quam Meppelensis, cum fido suo Achate Jeverensi, tanquam canonicam & catholicam obtrudebat: quasi propria illa verborum
testa-

testamenti Christi sententia convellatur, & evertatur, per transitum Christi ex hoc mundo ad Patrem. Nam Christus prius instituit cœnam, quam in cœlum ascenderet, atque adeo sic ascendit, ut cœnæ nihil decederet. Ascendit in cœlum, manetque in cœlo, ut in cœna tamen esse possit, & revera adsit. Unde, quid hic fidei articulus de ascensione & transitu involvat, & complectatur, scriptura teste, ex articulo, de sessione ad dextram majestatis & virtutis DEI, sumendum est. *Act. II, 32. seqq. Eph. I, 20. 1. Petr. III, 22.* Id quod symbolum Apottolicum quoque testatur, quando ascensionem in cœlos, mox conjungit cum sessione ad dextram DEI: *ascendit in cœlum, & consedit ad dextram DEI Patris omnipotentis.* Neque enim Christus, deposita exinanitione, qua in hoc mundo, ratione & modo hujus seculi, in forma servi conversatus fuerat, simpliciter in cœlos, quemadmodum reliqui electi, secundum corporis glorificati modum: sed, peculiari privilegio, **LONGE SUPER OMNES COELOS** ascendit, & in ipsum thronum DEI, quo nihil sublimius est, pervenit: ut, ad dextram DEI, ubique præsentem, confidens, impleret omnia, *Eph. IV, 10.* hoc est, præsens omnia in cœlis, & in terris administraret, atque creaturis omnibus dominaretur. Et secundum hanc virtutem, potentiam, & excellentiam, quæ humanæ Christi naturæ, ad dextram Patris exaltatæ, data est, ut omnia sibi subdicere, *Philipp. III, 21.* ita cor-

pus quoque, & sanguinem suum, in coena manducandum & bibendum, dare potest. Quam ob causam, ascensio in coelos, & sessio ad dextram, ad gloriam & potentiam Patris, praesentiae illi in coena obstare nequaquam potest: adeo, ut haec ipsa potius inde invicta confirmari & possit, & debeat. Nam verba coenae, in propria significatione, & diserte docent, & argumentis evincunt praesentiam corporis & sanguinis Christi in coena. Ergo, licet hoc non fiat, ratione aliqua huius seculi, quam non intelligimus, & comprehendere valemus: Christus tamen hoc, quod in verbis coenae, & aperte dixit, & sancte promisit, & ex composito ordinavit, alio modo, esto, nobis incomprehensibili, praestare potest, quia, ex ratione vivendi huius seculi, concessit in coelestem vivendi rationem. Et, quomodo hoc non esset consequens? cum Christus etiam, quando & ubi vult, praesentiam corporis sui in terra, visibiliter exhibere possit. *Act. IX, 4. 5.* Ac proinde, nos commodissime retorquemus hoc argumentum in audaculos istos Jeverensium disputatores: Christus supra & extra omnem locum evectus est, ad ipsam omnipraesentem DEI dextram atq; majestatem, ut imperium totius mundi capesseret, & potenter exerceret, & omnia in coelis & terris operaretur: quamobrem, licet visibilem & localem conversationem nobis subduxerit, nihilominus illocaliter, secundum modum dextrae DEI, nobis adesse potest, &

& in regno gratiæ etiam adest, ubi cœlestis dextræ auxilio præsentissimo opus est. Nam, non decuit eum, qui Rex, qui Sacerdos, qui Propheta, qui caput nostrum semper est, eo modo ad Patrem abire, & mundum relinquere, sicut fideles mundum relinquunt, & ad Patrem abeunt; sed mundum relinquere debuit, ut augustius impleat mundum; ad Patrem ire debuit, ut cum Patre suo inter nos sit, atque omnia operetur. *Joh. V, 17.* Uti vero ex absentia visibili & locali, ad absentiam simpliciter talem, pessime concluderunt Anti-Lutherani Jeverenses: ita etiam, à positione præsentiae unius, nimirum ejus, quæ in forma servi consummata, ad præsentiam aliam, vel plane tollendam, vel saltem negandam, contendere velle, absurdum æq; est, ac in rebus divinis periculosum. Reliquas sophisticaciones Quantii & Meppelensis, fortiter protrivit, & ita conculcavit Hamelmannus, ut non opus sit, aliquid addere. Confugiebant quidem ad visibilem Christi reditum ad judicium; verum, neque hic aliquid facit ad intervertendam invisibilem ejus præsentiam, qua in dextra majestatis omnia implet, & ambulat in medio candelabrorum. Nam, hujus invisibilis præsentiae respectu, reditus ad judicium, non per localem quendam descensum definitur, sed per revelationem, & apparitionem præsentiae suæ. *1. Cor. I, 7. 2. Theff. II, 8.* Quemadmodum igitur neque Hamelmannus, neque alius quispiam negabat, Christum

stum visibiliter in coelum adscendisse : ita, eundem visibiliter, & corporaliter rediturum esse ad iudicium, firma fide omnes profitebantur. Quod autem, quia visibiliter, & corporaliter rediturus est ad iudicium, propterea non sit praesens Christus in mundo inferiori, secundum humanam suam naturam : id non tantum cum amplissimis promissionibus de praesentia sui, hoc est, totius Christi, e diametro pugnat : sed etiam evertit illud ipsum fundamentum, cui hoc Jeverensium Anti-Lutheranorum argumentum innitebatur. Nam, Christus exaltatus est ad dextram virtutis & majestatis DEI, secundum humanitatem. Aut igitur dextra DEI, ad quam exaltatus est Christus, coelo superiori continetur, circumscribitur, & definitur : siquidem ex doctrina exaltationis Christi, secundum humanitatem, consequitur, Christum corpore suo, in hoc mundo inferiori esse non posse : aut, si dextra DEI coelo minime continetur, sed totam rerum universitatem comprehendit : qua conscientia Quantius, cum suo Meppelensi, Christum, secundum humanitatem, exaltatum ad dextram Patris, corpore suo à mundo inferiori excludere potuit ? Neque erat, cur ad particulam INDE, cum dicitur : *inde venturus est, iudicare vivos & mortuos*, se receperint. Quum enim hanc vocem ita interpretarentur, ut Christum, quando in nubes descendet, inde à dextra DEI remotum, ad iudicium venturum, illamque sedem interim in
coelis

coelis vacuum, donec eo revertatur, relicturum, affirmarent, in horrendas & apertas blasphemias sunt prolapsi. Hoc etenim pacto, Christi secundum carnem majestas imminueretur, imo prorsus evacueretur, & quidem illo ipso tempore, quo, secundum scripturas, in gloria Patris apparere debebat, *Matth. XVI, 27. cap. XXV, 31.* & quo illa majestate, ac virtute divina, partim liberante, partim vindicante, vel maxime opus habebit, ad exequendam finalem illam judicii novissimi sententiam. Sed hanc impiam Jeverensium glossam scriptura penitus evertit, & funditus subruit, quando disertis verbis testatur, & pronuntiat, Christum in universali illo judicio, cum sententiam perorabit ex nubibus, nequaquam abfuturum à dextra DEI, sed potius, divino illi majestatis throno insidentem, judicaturum omnem carnem. *Luc. XXI, 69. Matth. XIX, 28.*

§. XIV. Eadem ratione facile infringitur, quod Calviniani Jeverenses, de commemoratione Christi, minus profecto erudite, disputarunt. Pernegabant enim, corpus Christi præsens esse in coena, quod panis eucharisticus comedatur in Christi, Salvatoris nostri, memoriam, quæ est non præsentium, sed rerum duntaxat absentium. At, multæ hujus sophisticationis errores erant. Nam, propositio proprie intelligitur de absentia temporis præteriti, non vero rei. Sed enim vero, si propter memoriam, quemadmodum Meppe-

pelensis & Quantius opinabantur, res ipsa abesse putanda est: ipse DEUS quoque, ab omnibus Reformatis aberit, quando ipsius recordantur: neq; hoc modo dicendum, uti Cancellarius *Halleus* docte submonebat, Christum, in primo epulo eucharistico, fuisse præsentem, cum & in eo discipuli in Christi memoriam cœnarunt. *Et, quot quæso festa, quæ Hamelmani instantia erat, DEUS in veteri testamento instituit, quæ debebant in sui memoriam celebrari. Ergone ibi non adfuit? Nos ipsi celebramus in novo testamento festum pentecostale, festum Spiritus sancti, in memoriam Spiritus sancti, ergone ipse Spiritus sanctus non adest?* Tandem, quod non solum absentium, sed præsentium quoque memoria haberi possit, me quidem iudice, vel ex Paulino illo oraculo *2. Tim. I, 6.* manifestum est, in quo Apostolus *Timotheo in memoriam revocat donum illud, quod in ipso erat.* Neque enim opinor, illud à Timotheo abfuisse, quod in Timotheo esse, Paulus sancte asseverabat. Ad assumptum Jeverensium, illud addo, & respondeo: cœnam proprie non esse memoriam, sed esse institutam ad memoriam, non tam Christi, quam ipsius passionis: quia apud divum gentium Doctorem *1. Cor. XI.* memoria Christi, per mortis dominicæ annunciationem, signate explicatur & definitur.

§. XV. Ad ceteras Sacramentariorum Jeverensium objectiones, quibus evincere conabantur, Christum

stum in prima institutione , cum nondum dedisset corpus suum in mortem , non potuisse illud dare discipulis edendum , oppono Hamelmannianam , hoc est , simplicem , veram , firmam & irrefragabilem responsionem. Non esse scilicet , sine expressis scripturarum testimoniis , nostro imprimis arbitrato , quidvis de corpore Christi effutiendum , scribendum , aut imaginandum. Absurda enim , quæ hoc loco fingunt Adversarii , oriuntur tantum ex judicio rationis , quibus si opponatur mysterium fidei , de veritate & omnipotentia promittentis Christi , & conditione personali corporis Christi , absurditas omnis evanescit. Quia enim Christus omnium optime , & certissime novit , quid , & quantum corpore suo , nondum in mortem tradito ; efficere ac præstare & velit , atq; possit : idcirco non ex ingenii humani captu , & Calvinianorum liripipio , aut ex communibus naturæ legibus , sed ex verbo DEI , atq; testamento Christi , hæc res est definienda , credenda , admittenda , & recipienda : tametsi illa sit ultra , supra , præter , atque ideo contra omnem naturam naturatam. Esto , quod ex nostræ naturæ capacitate , & naturalibus legibus , non intelligamus , quomodo Christus sanguinem suum , quem nondum effuderat , commensalibus suis dederit bibendum : quid tum ? credamus id , quod plane non intelligimus : & , quod sensibus nostris nequaquam percipimus , & investigamus , id demus Christi Testatoris omnipo-

tentiæ, utpote cui, secundum hominem, data est omnis potestas in cœlo, & in terra, quod possit, juxta suam sacrosanctam institutionem, id, quod sancte promisit, efficere ac præstare. Sufficit, quod pro hominibus non effusum erat, id coram DEO, ut effusum, præsens fuisse. Eleganter non minus, quam solide, Achilles noster Jeverensis hæc explicavit: *Esaias, ait, centenis aliquot annis prior Christo, dixit tamen: Puer nobis natus est, Puer nobis datus est. Item, attritus est propter peccata nostra, ideo ejus fidei, & oculis spiritualibus, tam fuit præsens meritum Christi, atque si sub cruce stetisset cum Johanne. Sic ait Baptista: ecce agnus DEI, qui, in præsentem, tollit peccata mundi, item: sanguis Christi emundat nos à peccato. Porro, Apostolus ait: Christus est propitiatio pro peccatis nostris. Vides, omnia ibi in præsentem poni, ad denotandam efficaciam, quod omnia ut DEO, ita & fidei veræ, promissiones DEI sint præsentem.*

§. XVI. Audiamus vero aliud artificium, quo Jeverenses illi Apufiastæ, opinionem suam, de absentia corporis & sanguinis Christi, à cœnæ actione remotissimam, Jeverensibus incrustare conabantur. Postulabant nostri, & omni jure flagitabant, ut hoc suum dogma certis, firmis, manifestis, & perspicuis Patrum testimoniis, quibus, citra ambiguitatem, perspicua & certa asseveratione illud tradatur, ostenderent, docerent, & probarent. Factum hinc est, ut ad primitivam

yam

vam ecclesiam illi confugerent, & ex ea varias & dissimiles, sæpe etiam obscuras & ambiguas sententias cumularent, ut videantur, totius antiquitatis consensum & suffragia pro sua *ambola* habere. Præcipue, quod puerorum est, vocabulis certabant, ludebant, & apices syllabarum in veterum sententiis venabantur, antiquam illam cantilenam recantantes: Patres non dicere, Christum *ipsum corpus*, sed *figuram* duntaxat *corporis sui* dedisse suis discipulis. Prodigiöse autem impudentes, & temerarios esse oportet, qui Patres, dilucide realem & substantialem Christi præsentiam explicantes, nihil aliud voluisse dicere nugati sunt, quam figuram corporis Christi in cœna exhiberi. Si quis in rebus politicis, alterius verba & dicta ita malitiosè corrumperet, & depravaret, Viri certè ne quidem politice boni nomen amplius mereretur. ¶ Quid igitur statuemus de Qvantio & Meppelensi, qui non unius Doctoris, sed totius venerandæ antiquitatis verba & dicta tam nequiter corruperunt? Judicet, qui judicare potest. Non equidem ignorabat Hamelmannus, Theologus, in Patrum monumentis, ad stuporem usq; versatissimus, permulta ex primitivis ecclesiæ Doctoribus, à Calvinianis coacervari dicta, à particulis *typorum*, *symbolorum*, & *figurarum* desumpta, quibus evincere tentabant, in cœna Domini virtutem, operationem, & meritum longe absentis corporis Christi, nonnisi fide communicari: & per fidem spiritualiter

duntaxat, corpus & sanguinem Christi accipi: ita, ut unio sacramentalis nihil sit aliud, quam similitudo, siue analogia signi, & signati, quatenus nimirum corpus & sanguis Christi, cum pane & vino, aliquid similitudinis habent. Sed, quia videbat, Patres, honorarios illos arbitros, quando de signis & figuris in cœna Domini loquuntur, nunquam & nusquam inde consequentias nectere, contra substantialem præsentiam, sed diserte, & magnis asseverationibus confirmare: Christum, in usu cœnæ, etiam substantia corporis sui adesse, ore sumentium accipi, à nobis conjungi & uniri: tandem, quia videbat, veteres lanienam corporis Christi physicam, & Capernaitarum imaginationes acriter taxare, & submovere, ideo dicta Patrum, in quibus, appellationibus signorum, symbolorum & figurarum utuntur, non de omnimoda absentia corporis & sanguinis Dominici in cœna intellexit, sed de iis, quæ in externa illius actione proponuntur, videntur, & tractantur, hoc est, de externis & visibilibus speciebus, signis & symbolis explicavit, quibus invisibilis præsentia corporis & sanguinis Christi repræsentetur, & ceu mediis quibusdam, & vehiculis, nobis verissime exhibeatur. Ita enim ipsi Patres dicta sua declararunt, atque elementa, figuras, & signa corporis & sanguinis Christi vocarunt, ut simul clarissimis verbis affirmaverint, & scripserint, corpus & sanguinem Domini ibi præsentia esse. Bene & sapienter in hanc
rem

rem TILINGIUS, pereruditus ille colloquii Jeverensis hyperaspistes, Patres, agebat, *non sunt contra filios, sed nobiscum faciunt. Signa & figuras dicunt esse in sacramento eucharistico: sed hoc ita explicant, figuram & signum esse id, quod exterius sentitur, panem & vinum; veritatem vero, & rem internam, corpus & sanguinem Christi. Habent ergo, Conrade Qvanti, mentem sanam in corpore sano. Si Tu aliter illorum verba explices, injurius es in Patrum manes.* Id quod Hamelmannus ex pia antiquitate operose demonstravit, & veterum dicta contra omnes corruptelas præclare communivit.

§. XVII. Neque erat, ut, Philippi Melanchthonis autoritate, hac in palæstra sese tueri conarentur Jeverensium Dipnosophistæ. Non equidem diffitebatur Hamelmannus, sed disertis verbis affirmabat: *in scriptis, à Philippo editis, damnari Zwinglii sententiam, veramq; de sacra cœna doctrinam in iis reperiri;* sed hæc de primis Viri scriptis intellexit, in quibus sibi adhuc constabat, nec Vertumni, aut Eceboli instar, in veritate, semel agnita, vacillabat, sed puritatem doctrinæ cum Luthero mascule profitebatur. Quam puritatem ut evidentius assereret, libellum eucharisticum, anno clō 15 XXX. conscripsit, eumque Sacramentariis opposuit, in quo idonea Patrum testimonia collegit, quæ per claram & luculentam declarationem asserunt, corpus & sanguinem Christi substantialiter in cœna adesse, & dispensari. Certe, pulchrum quid & præ-
cla-

clarum, sonant illa, quæ in hujus libri præfatione ad Fridericum Myconium pro nostra sententia allegat, quibusdam, inquit, valde hebetes videmur, quod in verbis evangelii: hoc est corpus meum, non videamus metaphoram, nec intelligamus, nos ab infinitis questionibus, unius metaphoræ beneficio, liberari. Videtur insania esse, sententiam omnium longe absurdissimam mordicus tenere, cum aliam commodissimam offerat metaphoram. Hic desiderabunt in me iudicium etiam, quod in his testimoniis hyperbolas & allegorias non deprehenderim. Ego vero, non ignoro hæc σοφα φάγουσα, ut Poëta vocat, quibus medicantur has sententias alii. Verum, quid non poterit eludi hac arte. Ego has sententias Patrum, sine glossæ, nudas proposui; ut iudicium candido Lectori relinquerem, utrum de corporali præsentia loquantur, an de sola efficacia. Ego quidem statuo, eas præterea asseverare, quod corpus Domini vere adsit in cæna Dominica. Et porro: Ego nullam satis firmam rationem invenio, cur ab hac sententia (intelligit eam, quæ est Lutheri, & ecclesiæ Lutheranae propria,) discedamus. Fieri potest, ut alia sententia (Calvinianam notat,) blandiatur otioso animo, quæ est magis consentanea humano iudicio, præsertim sic instructa, & ornata argumentis, erudite excogitatis. Sed, quid fiet in tentatione, cum disputabit conscientia, quam habuerit causam dissentiendi à recepta sententia in ecclesia? Tunc ista verba: hoc est corpus meum, fulmina erunt. Quid hic opponet mens perterrefacta?

Etā? quibus scripturis, qua voce DEI, se munit, ac sibi
 persuadēbit, necessario hic fuisse interpretandam meta-
 phoram? Non satis periti videntur horum certaminum
 isti, qui tam facile serunt nova dogmata, qui sic dele-
 ctantur ingenio, ut magis admirentur vafre cogitatas
 rationes, quam verba scripturæ. Ego scio, quam leviter
 in tentatione excutiantur nobis è manibus rationes illæ,
 dissentientes à scripturis, quantumvis antea visæ plausi-
 biles. Hæc, atque alia plura, Melanchthon scripsit, &
 insigni studio convasavit, Luthero adhuc superstite,
 &, ob sophronismum, subinde eum pungentē & ob-
 jurgante. Sed, defuncto jam Luthero, à Lutherana
 puritate palam defecit, & Sacramentariorum errori-
 bus, seductus à Johanne Calvino, faventiozem non
 tantum se præbuit, verum etiam antiquam, atque or-
 thodoxam de cœna Domini doctrinam palam pro-
 didit, infestavit, &, sub specie moderationis, multo-
 rum zelum extinxit. Scribit, præclarus ille Philippus,
 sub calcem præfationis libelli, de anima: *religionem in*
docendo adhibendam esse, ne recte ab aliis tradita, petu-
lanter labefactemus: ut nonnulli summam hanc ingenii
laudem esse ducunt, astute evertere aliorum recte dicta,
nec cogitant, se DEUM habere spectatorem, & judicem
ejus petulantia, qui, cum præceperit: ne dicas falsum te-
stimonium, etiam severe puniet sophisticam, qua artes
conturbantur, qua ex re magna pernicies morum sequi-
tur. Me, tandem inquit, ludi illi, & sophisticatum præ-
 stigia

stigiæ non delectant, nec tam cupio esse Φίλιππος, quam Φιλαλήθης: sed relinquo Lectoribus iudicium. Fateor, me non una vice legisse Melanchthoniana illa, neque privatis affectibus, de quo solenniter coram Deo, & ecclesia ipsius protestor, hæc legisse; sed, si recte iudico, Philippus, immemor verborum suorum, ab hac ipsa, quam lectoribus reliquit, regula deflexit, nec in eo veritatis tramite, quem, cum Lutero, Vittebergæ & Augustoburgi, feliciter ingressus erat, firmiter perstitit, nec religionem in docendo & scribendo constanter adhibuit, sed recte à Lutero tradita, petulanter labefactavit, immutavit, innovavit, depravavit, ac saniora dicta, scriptis ad Bulingerum, & Electorem Palatinum Fridericum literis, astute everit. Pro veritate realis præsentis corporis & sanguinis Christi in cœna, uti par erat, nequaquam depugnavit, nec veritatem Lutheranam, verbis Christi consonam, & plane superstructam, amavit & coluit, adeoque neque Φίλιππος, neque Φιλαλήθης in eadem fuit. Non ignorabat hanc inconstantiam, atque Melanchthonianam molliem, immortalis gloriæ Princeps Theologus, & Theologus Princeps, GEORGIUS Anhaltinus: quapropter eum coram submonuit, & literis sæpe hortatus est, ut Calvinum debellaret, resupinaret, & inversi illius Luciani placitis & machinationibus contradiceret, nec sub ipsius scriptis falsas & erroneas opiniones, puriori Dei cœtui, cum multorum offendiculo, & exitio, obtrudi pateretur: sed
enim

enim vero, Philippus, quod non sine singulari cordolio, fateri necesse habemus, erga pium principem, vere Lutheranum, duriores se præbuit, & salutaria submo-
nentem, & verbis respuit, & literis increpavit, & animo averfatus est, donec tandem à sancto Lutheri deposito turpiter defecit, & in castra Sacramentariorum, tristissima apostasia, profilivit. Hinc suam de sacra Coena sententiam, Adversariis velificaturus, obscure proposuit, & in verbis eucharisticis tropum, illis non tam gratum, quam gratissimum, admisit, & nullam aliam manducationem corporis & sanguinis Christi in coena, quam spiritualement, quæ fit sola fide, aperte propugnavit: quem articulum, in augustissimo confessionis Augustanæ symbolo, plane, perspicue, & orthodoxe propositum, vivente adhuc divo Lutero, foedissime etiam variavit, enormiter truncavit & adulteravit, atque talem sacrae coenæ descriptionem composuit, quæ, cothurni instar, & nostro, & Calvinianorum dogmati poterat aptari. Quo ipso, postquam magnus Lutherus noster in vivis esse desiit, & viam aperuit, & bipatentes portas monstravit Zwinglianis, in nostras irrumpendi ecclesias, suumque virus de apusia corporis & sanguinis Christi in coena, liberrime spargendi. Quem errorem cum Jeverenses illi Apustastæ, nimium *Φιλιππιζοντες*, erraverint, mirum non est, quod, sub cothurno illo mutatae confessionis Augustanæ, latitaverint, & unius Philippi, tanquam communis præceptoris, autoritate decepti,

vel infcii, in errores Sacramentariorum fuerint prolapsi. Et si dicendum, quod res est, ipsa Philippi ad Sacramentarios defectio, ingentes illas, in ecclesiis Reverentibus turbas dedit. Constat enim, Quantum & Meppelensem ex schola Hardenbergii prodiisse: *Hoc enim autore & inventore, ut acta habent, cum Embdam se conferret, permulti, Carlstadiano veneno inquinati libri conscribebantur, imprimebantur, & passim in terris Reverentibus distribuebantur iis, qui sub Calvinii vexillis stipendia mereri maluerunt, quam in castris Dei contra Calvinum depugnare. Hos inter fuerunt Quantius & Meppelensis, homines intus & in cute Calviniani.* Hardenbergius autem, Philippi potissimum voluntate & consilio, caput suum extulit, & cœtum Bremensem disturbavit, atque, ut nostrarum ecclesiarum communioni subtraheretur, effecit, imo, pro honore Philippi, à quo ditatus erat, magis ille pugnavit, quam pro testamento filii Dei, per quem redemptus erat. Si enim Philippus, vel uno verbulo Hardenbergio restitisset, aut saltem literis significasset, se D. Lutheri doctrinam de sacra coena firmiter amplecti, Calvinistarum vero sententiam, quippe à verbo Dei alienam, toto pectore execrari, tum perfecto suam conscientiam liberasset, & archiepiscopalem illam sedem Bremensem, & in ea innumeras animas, à Philippi iudicio, tanquam ab oraculo quodam, pendentes, ex Calvinii faucibus eripisset, inque regiam veritatis viam revocasset. Verum

rum Calvinii placitis faventio- rem tum fuisse Philip-
pū, sufficientissime comprobatur epistola ipsius, ad
eundem Hardenbergium, A. d. 1560 LX. perscripta, in
qua Hardenbergio disvasit, ne in theatricam, ut ipse
nominat, eucharistiæ disputationem consentiat, atque
Chemnitium, Morlinum, Heshusium, Musæum, aliosq;
taxavit, & parum amice strinxit, à quibus putabat ista
consilia *συμβουσια* proficisci. Eidem quoque Harden-
bergio autor fuit, ut sibi Petrum Martyrem, hominem
Sacramentariorum placitis plane immersum, adjun-
gat Parastatam, & pollicitus est, se quoque ipsi affutu-
rum. Sic igitur in impio suo proposito confirmatus
Hardenbergius, perrexit, omnemque disputationem
de sacra coena, & toti ecclesiæ utilem, & Bremensibus
fructuosam, superbe detractavit. Quæ cum ita se ha-
beant, nemo amplius dubitabit, Philippum Witteber-
gensē, aut si mavis, Heidelbergensē, Hardenbergio
Bremensi: hunc vero Philippistis Jeverensibus, Quan-
tio & Meppelensi, & monitis & consiliis adfuisse, ut, re-
jecta nostrarum ecclesiarum sententia, Calvinii de coe-
na opinionem adoptaverint, & variatæ à Philippo
confessioni Augustinæ nomen suum dantes, sub ambi-
guis verbis, animi sui sententiam occultaverint, do-
nec in colloquio Jeverensi & Apusiam aperto defen-
derent, & levem tantum de modo præsentia in coena
dissensum superesse, publice profiterentur. At enim
vero, meræ nugæ erant, quæ de modo splendide jacti-

tabant, cum non tantum modum præsentia in dubium
vocarent, arietarent, & convellerent, sed & ipsius rei
nat. solay præsentiam proterve inficiarentur. Stolidè
autem, & Andabatarum more disputatur de modo
præsentia, ubi constat, rem ipsam esse absentem.

§. XIX. Calviniani Jeverenses, ut colorem indu-
cerent erroribus Sacramentariorum, latius evagaban-
tur, atque violentis sarcasmis, & argutis commentis,
orali manducationi, quæ in terris fit, & dignis & indig-
nis communis est, audacter insultabant. Ubi Hamel-
mannus statim præmonebat, manducationem Sacra-
mentalem, quæ ore fit, appellari oralem, non à modo,
sed ab instrumento; corporalem verò, ab objecto;
nimirum corpore Christi, quod vere accipitur, &
vescentibus exhibetur. Quum vero de hac mandu-
catione, quam distingvebat contra eam, quæ sola fi-
de peragitur, in colloquio Jeverensi sermo intitue-
retur, denuo submonebat: semper, & accurate, inter
physicam, naturalem & cyclopicam manducatio-
nem, & nostram oralem, distingvendam esse. Ete-
nim Jeverenses dipnosophistæ, quoties hanc, quæ
ore corporis fit, manducationem arietabant, phy-
sicam & naturalem illam crepantes, semper præsup-
ponebant, quæ non tantum fit sensibili in os rece-
ptione, sed etiam lingvæ & dentium masticatione, tra-
jectione in stomachum, & in ventriculo digestionem.
Hanc verò, cum, omni pietatis, & pudoris reverentia
pro-

prostituta, exagitarent, & multis argutiis oppugnarent, neque nostram, neque Oldenburgensium ecclesiarum doctrinam, sed impurissimi cordis sui figmentum, & imaginationes Capernaitarum accusabant, pungebant & insectabantur. Semper enim testati erant nostri, & in ipsa Oldenburgensium ordinatione, disertis verbis scripserant, quando de manducatione corporis Christi, quæ ore fit corporis, loquuntur, nullam sese physicam & naturalem fingere corporis Christi manducationem. Quemadmodum enim præsentia corporis Christi, licet sit vera, non tamen est physica vel naturalis: Ita & manducatio corporis Christi, licet fiat ore, non tamen est naturalis & physica, sed est, atque in æternum manet, manducatio supernaturalis & sacramentalis. De corpore enim Christi, in hac actione, plura non prædicabat Hamelmannus, quam à Christo erant tradita. Christus vero, simpliciter, & tantum loquitur, de manducatione, nequaquam vero de manducationis vel accidentibus, vel consequentibus: veluti de deglutitione, de traiectione in stomachum, & in ventriculo digestionem. Plura itaque corpori Christi in hac actione sacramentali non tribuebat, quam à Christo ipso prædicata, simplicem videlicet illam, quæ ore fit corporis, manducationem. Hanc vero manducationem corporis Christi, in cœna fieri, Apufiastæ illi simpliciter negabant, & quam argumentis evertere non poterant, eam verbis exagitabant, & horrendis

dis absurditatibus, ne quid gravius dicam, obruebant: qua in re, hodiernis, ut vocari volunt, Reformatis præ-
 iuerunt, iisque ad calumniandum non rimam aliquam
 monstrarunt, sed latam portam aperuerunt. Allega-
 bo hanc in rem Marcum Fridericum Wendelinum,
 Theologiæ suæ, in Gymnasio Seruestano, quondam
 Professore, qui de Davide Paræo, Heidelbergensium
 Doctore scribit, & sancte simul testatur, quod testa-
 mento suo sequentem confessionem inseruerit: *Ex a-
 nimo rejicio, atque detestor novos illos, ac horrendos erro-
 res, de ubiuitate veri & essentialis corporis Christi, deque
 ejusdem corporali præsentia, & orali manducatione sub
 numularia cœnæ hostia; quæ dogmata, non solum nullo
 prorsus nituntur Sacræ Scripturæ fundamento, aut Sym-
 bolorum consensu: sed è diametro pugnant cum Apostoli-
 cæ & Catholicæ fidei articulis, omnemque adeo evertunt
 consolationem Christianam, quocumque tanquam colore
 à Sophistis pingi soleant: Et cum illa recitasset Wen-
 delinus, in dedicatione, exercitationibus Anti-Gerhar-
 dinis præmissa, ipse Palatinus Palatino, discipulus Præ-
 ceptori supparasitatur, & Paræanæ huic vociferationi, se-
 quens hosianna acclamat: hæc beatus vir, magnusque
 Theologus, quo cum & meam animam esse volo. Interim
 pergit Wendelinus, oralitati fictæ & victæ Lutherano-
 rum recentium quidam tam pertinaciter inhaerent, ut sa-
 tiari ea in his terris non possint, sed in æterna quoque
 vita continuari, attamen sine hostiolis, expetant & cre-
 dant.*

dant. Et paulo ante: *ibimus, sine ubi-
tate, triumphantes, in eternam requiem, sanctis Christi
Apostolis, martyribus, & ecclesia veteri orthodoxa, comi-
tati. Ibimus in amplexus Servatoris, quem proprie, & o-
raliter, nunquam edimus, nunquam bibimus, nunquam ita
edisse & bibisse videri volumus.* Hæc illa probra sunt,
quæ, Goliathi instar, in exercitum Dei viventis conjecit,
& cum Davide Paræo repetivit Wendelinus, cer-
vicosus ille oralis corporis Christi manducationis ab-
negator, uti D. Gerhardus Titius, in epistola ad Kyl-
manfeggium eundem appellat, cui, & similibus ca-
lumniatoribus, per nos quidem ire, & fortunam, tri-
umphum, & requiem experiri licebit. Nos interim,
cum Petro procul stantes, erecto capite præstolabi-
mur, quorsum audacia illa Calvinianorum evasura, &
an Servator noster, justissimus judex, & ultor blasphemiarum,
ejusmodi præfractos verborum suorum con-
temtores, quos in hoc sacre cœnæ negotio deprehen-
dimus, expansis statim brachiis, amplexu suo sit excep-
pturus. Probe enim scimus, & ex testamentariis Chri-
sti verbis, plane convicti sumus, in iis recte percipien-
dis, tantum momenti situm esse, ut, qui ea male intelli-
git, aut impie contorquet, explicat, & beluarum
more allatrat, aut, hostili animo, insectatur, aut inde
non recte discernit illud, quod in sacra Synaxi exhi-
betur, aut corpus Christi à communi pane non di-
judicat, is indigne edendo & bibendo, damnationem

sibi & edat & bibat: quod cum Jeverenses Anti-Lutherani fecerint, & manducationem sacramentalem, quæ oralis est, & fictam, & falsam, & capernaiticam, omni pudore conculcato, appellaverint, prosciderint, & condemnarint, illorum vicem merito dolemus, & quod DEUS novit, ex animo deploramus.

§. XIX. Meppelensis, Plebanus in agro Sillenstedenfi, quasi constitutus Calvinianorum Patronus, summis viribus conatus est, pro sacramentali manducatione, argumentorum vim infringere: itaque omnes illorum solutiones & exceptiones, quantumvis frivolæ sæpe atque jejunas, proferre cœpit. Et primo quidem perstitit in assertione sua, manducationem corporalem nihil differre à capernaitica: responsum ei est ab erudito Viro, & Oldenburgensis fidei defensore, Henrico Tilingio; *erras, & tota via erras, quod corporalem manducationem, & capernaiticam, pro synonymis habeas. Illa enim denotat manducationem cum connotato organo oris, estque idem, quod manducatio, organo oris peracta, sive peragenda, sive cibus, in quem fertur, & manducationis modus physicus, seu naturalis & sensibilis, sive supernaturalis & insensibilis sit. Hæc vero importat præterea objectum, sive cibum, ut & modum manducandi physicum, sive naturalem & sensibilem; estque idem, quod manducatio cibi physici, sive naturalis, ore corporis naturalis, & sensibili modo peracta aut peragenda.* Meppelensis contra, ut posset τὴν Θείου Φυλάτ-

TEIV, quod sophistarum est proprium, hoc reposuit: corpus & sangvinem Christi non esse cibum ventris, sed mentis, non corporis, sed animæ alimoniam. Quid tum postea? Nec Oldenburgenses hoc inficiabantur. Ostendebant enim, corpus Christi, licet non sit cibus ventris, si hunc conferamus cum reliquis cibis, ad vitæ hujus sustentationem necessariis: esse tamen suo modo corporis alimoniam, quia illo caro nostra ad vitam æternam nutritur. Sed, quærerem ego ex Calvinianis Jeverensibus: quando corpus & sangvinem Christi mentis cibum dixerunt, an verè senserint, ipsi menti nostræ, quæ intra nos est, offerri ipsam substantiam corporis & sangvinis JESU Christi, ita ut fideli mente & corde nostro percipiatur? Si enim menti nostræ substantia corporis, seu ipsissimum corpus Christi verè offertur, quomodo illud, sicuti antea propalarunt, *ἰστιά* sua cœlo est inclusum? Hæc itaque veteris Adami perizomata fuere, quibus turpissimam nuditatem suam obvelarunt, & toti ecclesiæ imposuerunt, quando corpus & sangvinem Christi mentis alimoniam dixerunt, quæ fideli mente, & corde percipiatur. Hæc enim *κατ' ἰστίαν*, menti & cordi offerri, & à mente nostra, quæ intra nos est, percipi, tam non crediderunt Anti-Lutherani Jeverenses, quam sæpe creparunt, pertinaciter defenderunt, & proterve tutati sunt, ipsissimum corpus Christi in propria sua substantia cœlo inclusum manere.

§. XX. Post hæc, Meppelensis ille, ad varia sophismata confugit: quæ cum post tædiosas inculcationes tueri ad extremum non valeret, vix tandem adduci potuit, ut, pro stabilienda sententia, aliquid è sacris literis allegaret. Cœpit igitur in eo quærere præsidium cadaverosæ sententiæ, quo Christus discipulos est affatus: *edite, hoc est corpus meum; bibite, hic est sanguis meus.* In hisce verbis, quemadmodum duplicem manducationem, ita etiam duplex os constituebat: aliud corporis, quo externa symbola: aliud fidei, quo res signata, corpus & sanguis Christi, accipiuntur & manducantur. Sed enim vero, cum in actione cœnæ, Christus nulla usus sit distinctione, neque ullam docuerit quærendam divisionem aut distinctionem, temerarium certe fuit, quin imo blasphemum & impium, in negotio eucharistico, manducationem corporis Christi, a manducatione panis divellere & remove, eamque ad diversa instrumenta referre. Etenim, quæ in eodem sacramento, eademque actione, unita sunt sacramentaliter, illa, eodem quoque instrumento, accipiuntur: nisi unionem sacramentalem, ob instrumentorum diversitatem, in ipso usu sacramenti, dirimere & divellere voluerimus.

§. XXI. Porro, non minus malitiosa impostura, fraus & astutia erat, quod Meppelensis spirituales comestionem, semper creparet. Hanc enim, uti à salutaris usu cœnæ, Oldenburgenses non excludebant:
ita

ita, in verbis præceptivis, eandem stabiliri, recte pernegabant. Nam, si spiritualement manducationem tantum voluisset Christus, sacramentum altaris non condidisset: Constat enim, & Patres, in veteri instrumento, manducasse carnem Christi; verum, non sacramentaliter, sed spiritualiter tantum, quia, illa ætate, substantia carnis Christi nondum fuit in rerum natura, *Job. I, 14. Gal. IV, 4.* Et, cum nullum mandatum haberent, quod manducando pascha, vel manna, manducaturi sint corpus Christi: quod bibendo aquam è petra, bibituri sint sanguinem Christi: mirum non est, sed in promptu causa, quare oraliter in Vet. Test. corpus Christi non manducaverint. Ex eo autem, cum Mepelensi, concludere: ergo, ne nunc quidem oralem corporis Christi manducationem statuendam: quid aliud est, quam novum instrumentum, expressa promissione Christi spoliare: quæ promissio, à Christo addita, non tantum, quoad signa, sed etiam, quoad rem signatam, discrimen monstrat, inter sacramenta veteris & novi testamenti. Proinde, non frustra sacramentalis manducatio corporis Christi, ea demum nocte, qua se ipsum oblaturus erat Deo Patri sacrificium, pro peccatis totius mundi, est instituta, & solenniter, ad formam testamenti, munita & confirmata: Et in hoc cœlesti epulo, ecclesiæ suæ legare voluit, non spiritualement sui manducationem, sed, in sacramentali manducatione, ipsam substantiam carnis suæ, sive corporis,

Necesse itaque est, ut, quoad rem signatam hujus sacramenti, aliquid amplius accipiamus, in sacramentali manducatione, quæ est ipsius substantiæ & *ἰστίας* corporis & sanguinis Christi, in novo demum testamento instituta, quam in spirituali, quæ est *τῆς ἐνεργείας*, virtutis, meriti & efficaciam corporis Christi, & Patribus in veteri testamento fuit communis. Ad instantiam Jeverensium: nos omnia perfectius habere ex spirituali manducatione, quam orali illa: proinde, externam & oralem esse inutilem, regerebat Hamelmannus, negari consequentiam. Nam & auditu cordis melius percipimus evangelii doctrinam, quam externa aure; nec tamen inde sequitur; ergo externa aure eandem non percipimus aut acceptamus. Similiter, falsum erat alterum postulatum: rem spiritualem in hac vita aliter apprehendi non posse, quam fide. Contrarium enim diserte Christus testatur; *accipite, manducate*. Quod si verbum Dei instrumento auditus percipitur: quid prohibet, quo minus corpus Christi, res in eucharistia spiritualis, instrumento oris accipiatur.

§. XXII. Inter ultima argumenta, quibus Hamelmannus demonstrabat: sacramentalem manducationem non ad symbola tantum referendam esse, sed etiã ad rem signatam, ipsum videlicet corpus & sanguinem Christi, haut postremum, sed præcipuum erat, quod à manducatione indignorum deducebatur. Testis est Apostolus, *1. Cor. XI.* *impios, infideles & hy-*
po-

pocritas, indigne manducando & bibendo, reos fieri corporis & sanguinis Christi. Neesse itaque est, ut rem ipsam prius indigne accipiant, alioquin indigne manducando & bibendo, illum reatum corporis & sanguinis Christi non contraherent. Hujus argumenti evidentia & robore, quia Jeverenses Calviniani vehementer se premi animadvertabant, in eo etiam oppugnando, plurimum laboris posuerunt. Sed Hamelmanniana fortiora erant, quam ut à Meppelensi arietati potuerint. Melius ergo fuisset, digito label- lum comperescere, quam, cum hinnulo in leonem, puerilem impetum facere.

§. XXIII. Et ex hisce in medium prolatis, æstimet pius & cordatus lector, quid de tota Calvinianorum Jeverensium doctrina, eorumque in colloquio assertis, sit judicandum. Cum enim tam tetri errores inde nascantur, non est difficile cuivis Christiano videre, à quo autore sint profecti. Hic enim regula Christi locum habet: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Ac gravissime sane à Luthero, piæ memoriæ, est dictum: *neminem propter unum errorem fieri hæreticum.* Mox enim error errorem secum trahit, & Satan longam blasphemiarum telam contexere conatur. Cujus tristissimum exemplum in Quantio & Meppelensi videmus. Non ex violenter contortis consequentiis, quod multis hodie solenne est, affinxi Anti-Lutheranis Jeverensibus errores, sed ipsa eorum verba, quæ
in

in colloquio ante oculos jacent, lectori indicavi. Nec sane omnes hic adscripsi errores turbonum: sunt enim multo plures, cum in Theologia, tum Philosophia, atque etiam *αιερολογία*, pene innumerabiles & manifestæ: adeo, ut nihil aliud cogitare possim, quam Jeverenses blaterones, hoc unum studuisse, ut talem Theologiam inveherent in ecclesiam Jeverensem, quam neque Apostoli, nec Apostolici viri noverunt: sed tantum crassiores, & magis palpabiles lectori meo ostendi, & refutationes Hamelmannianas enarravi: ut sciat, sibi, in lectione colloquii Jeverensis, à præsentissimis venenis cavendum, & omnia cum judicio legenda, & ad normam verbi divini examinanda esse. Plurimæ etiam antilogiæ manifestissimæ passim occurrunt in colloquio, quas lector attentus facile poterit observare, atque inde colligere, spiritu vertiginis, Quantium & Meppelensem laborasse.

§. XXIV. Tandem, quod superioribus adjiciendum est, triumphum cecinit ante victoriam cum Quantio Meppelensis, in quo sibimetipsis sunt blanditi, quasi vera illa fuerint, adeoque omnibus persuasa, quæ de ascensione Christi, de dextra Dei, de cælo, ex Patribus, in præcedentibus, dixerant. Arbitror enim, quanta fuerit vanitas, astutia, & impudentia eorum, ab Hamelmanno satis demonstratum esse. Et cui hæc non sufficiant, quibus, in colloquio Jeverensi, heterodoxam impostorum sententiam impugnavit, ille

ille Hamelmanni librum *πολυμαθέστατον* consulat, de *responsionibus ad dicta Patrum veterum in ecclesia*, in quo & puriorem doctrinam graviter explicavit atque defendit, & argumenta, quibus Calviniani illam arietant & convellunt, suamque stabilire conantur, solide examinavit, &, cœlesti quodam religionis ardore incensus, pro conservanda religionis nostræ puritate, veluti pro aris & focus, strenue decertavit. Editus est iste libellus, oppido rarus, sed & longe utilissimus, Lemgoviaë, in qua urbe Hamelmannus illa ætate docebat, Anno supra sesquimillesimum sexagesimo octavo, in cujus, ad Theologos Mansfeldensis Comitatus, præfatione, cum varia legantur, quæ & ad rem faciunt, & doctrinam nostram, in colloquio Jeverensi propugnatam, ulterius propugnant, & Hamelmanni in Theologia patristica eruditionem, solidam sane, & exasciatum inlimul eloquantur, ea hoc loco enarrare & repetere, non pigrabor. Ita autem præfatur edecumatus Theologus: *Cum in ecclesia Antwerpiensi, cum Reverendissimo & Clarissimo Viro Cyriaco Spangenbergio, Martino Wolffio, & Joachimo Hartmanno, Venerandis ac Eruditis Pastoribus Islebiensibus versarer, ut ibi & piis inserviremus, & Calvinistis, si res ad disputationem processisset, opponeremur: eo tempore, quando parum otii supererat, cepi recolligere mea collectanea, eaq; revidere, & me ita ad futuram tunc disputationem præparare. Nam vobis vel imprimis constat, quomodo Adver-*

farii Calvinistæ, ante nostrum adventum, nostros sæpius provocaverant ad disputationem. Sed, illam cum ipsi postea detractarint, & ego colligendis & componendis tractatibus, eisque in ordinem redigendis, plane occupatus essem, voluit Clarissimus, & de Ecclesia Dei bene meritus vir D. Matthias Flacius, Illyricus, tunc noster ibi collega, ut hos tractatus prælis committerem & ederem, quos opinor aliquid lucis allatueros esse istis, qui cupierunt longiorem, ex Patribus, explicationem ejus quæstionis: an Christus homo sit in certo loco &c. factam fuisse in colloquio Maulbrunnensi. Nam ego omnia, quæ Adversarii ex Patribus proferre solent, probe expendi, & fontes consului, ut tandem aliquid certi haberem, ideo existimo, id à me nunc præstitum esse, ut, absque arrogantia, possim gloriari, à nemine hæctenus tam accurate testimonia illorum Patrum, quorum dicta contra nos plurimum citare solent ZWINGLIANI in hac quæstione, quæsitæ, examinata & explicata esse, quam in hoc tractatu sit factum. Scio interim, inter nostros Theologos, quosdam esse excellentes, & primæ notæ, ac summæ eruditionis viros, qui existimant, hodie Christum circumscriptum, & in certo cæli loco constitutum esse, commoti infirmis quorundam Patrum Testimoniis: Interim addunt isti: hujusmodi asser-tionem, non derogare veritati & præsentia corporis Christi in cœna Dominica. Verum, ego eo me adduci non patior, ut ita Christum hominem velim ad talem ne-

cessitatem, vel potius fragilitatem, astringere & dejicere, nisi forte vellem descendere ad castra SACRAMENTARIORUM, qui in ea assertione præcipuum suum robur ponunt: *Quoniam, si Christus est in ea patris dextera, quam æternus Pater habuit ab initio, antequam ullus locus esset; certe, ego non ausim, Christum ad aliquem locum astringere. Aliquando, de eadem questione, disputatum est inter me, & virum Eruditissimum, D. BERNHARDUM COPIUM, tunc scholas magna cum laude, & in magna discipulorum frequentia, Lemgovix gubernantem, nunc vero Doctorem Juris in Academia Marpurgensi, & is mihi aliquoties Augustinum objecit, sed ego ex Augustino & aliis Patrum Testimoniis probavi, ne quidem nostra corpora in altera vita, fore in loco, aut necessario astringi debere ad locum. Idem mihi etiam interdum accidit in inferiori Germania. Nec sane video, quomodo talis adversariorum assertio possit explicite ex scripturis probari. Nam quod adferunt illud Actuum III, 21. Quem oportet cælum suscipere usque ad tempora restitutionis omnium: unde concludere videntur, corpus Christi necessario oportere esse in cælo, & ideo in certo loco, ut propterea non possit esse in terris: illud nimis infirmum est. Cælum, præcipue significat habitationem Dei, & in illo testimonio Act. 3. nihil sane aliud intelligi potest. Jam vero habitatio Dei non potest corporalem locum denotare, cum Deus sit spiritus, Joh. IV. Vocem quoque,*

oportet, *ibidem valde urgent, sed probent prius Adversarii: id statim necesse esse fieri, quod verbo oportet effertur. Valde sane indignum est Christiana mente, asserere: Christum ita quandam coeli partem occupare, ut in ea cogatur esse, sedere, ambulare & stare. Rectius Augustinus, scribens contra Adamantium Manichæum. cap. 12. loquitur: Christum ascendentem in coelis pro spirituali, vero tamen corpore, spiritualement est sortitus habitationem. Simile quid de nostris corporibus futurum refert idem Pater aliquoties. Addit Hamelmannus, quod ridiculum sit: Calvinianos ita coelo Christum includere dicto isto Actor. 3. quasi ista ratione ipsi terra interdicta esset. Hoc si ita est, juxta Adversariorum oportet, quomodo igitur in terris vidit illum Stephanus? Et si juxta Zwinglianos, oportet Christum coelo includi, usque ad tempus restitutionis, quomodo igitur corporalibus oculis visus est in terris Paulo, qui se cum reliquis Apostolis facit oculatum testem resurrectionis Christi, 1. Corinth. XV. Descendit Hamelmannus ad alia loca vindicanda: Cum, inquit, nostri quoque objiciunt locum ex cap. 7. Hebr. Excelsior coelis factus est, quidam ex Adversariis, mox recurrunt ad germanicam Lutheri translationem, & græcum textum, ut illa verba ad personam Christi torqueant, quo etiam cogunt verba 8. cap. ibidem, si esset in terris, ne sacerdos quidem esset; ubi ajunt, autorem facere collationem & distinctionem locorum, ut doceat, Christum ibi esse Pontificem in*
 cœ-

coelis ad dextram throni Majestatis DEI, ideo non esse Christum in terra. Nam si in terra esset, non esset Sacerdos: itaque clarum, dicunt, evadere ex ista caeli & terrae distinctione & collatione, Christum in coelis agere, & non posse esse in loco, &c. *Hæ sunt quorundam technæ.* Ad has modeste respondet: *scio, quid græcis significet ὑψωται*: quia illud verbum & Hebr. 7. & Galat. 4. pro *fit* ponitur. Et inde Tigurina versio latina, & Beza, & Castalio retinent illam translationem, *excelsior, vel sublimior caelis factus est*: Et Germanica Tigurinorum versio sic habet: *Er ist höher worden / denn die Himmel sind ic.* Ita quoque non solum legit Oecolampadius, sed etiam explicite illum Textum de humana in Christo natura intelligit. *Scribit enim in suis super Epistolam ad Hebræos, in cap. 7. commentariis*: per coelos hic intelligi, non solum corporeas machinas, quibus sublimior est factus, etiam secundum humanam naturam: Nam secundum divinam naturam exaltari non potuit; sed & sanctos ipsos, quos scriptura aliquoties vocat coelum. *Quem locum quoque non aliter videtur explicare Calvinus. Patronus autem Zwinglianorum, THEODORETUS, in suis super hanc epistolam commentariis ita hunc locum explicat*: excelsior coelis factus est, quæ humanitatis propria sunt, & non divinitatis. Ut enim alia præmittam, illud: excelsior coelis factus est, quomodo Deo verbo convenit, qui est fabricatus omnia? *OECUMENIUS, quoque*

in suis commentariolis super hanc Epistolam de hoc loco scribit: in ipsum paternum solium confedit. Quod vero ait, factus, nonne declarat, quod hæc de ipsius carne loquatur. Deus enim verbum, semper extitit coelis sublimior. Pergit Hamelmannus: Multi ex simplicibus quærunt: quomodo hoc possit fieri, ut unum Christi corpus, ubicunque cœna administratur dominica, à multis sumatur? Huic quæstioni Divus Lutherus, Pater noster, ex sermone Augustini de tempore 145. in hanc sententiam respondet: quotidiano experimento cognoscimus, quod intellectus noster idem verbum cordis nostri, cum illum quodammodo voce vestimus, totus simul in corde nostro maneat, & totus cum assumpta voce mille hominum & corda & aures, uno eodemque temporis momento, percutiat, ut pronunciet quis verbum aliquod, exempli causa, Jesum, si unus tantum adsit auditor, totum audit quod dicitur, si duo tantumdem audiunt, nec minus audit vel maxima multitudo: neque tamen inter se sonum comminuunt, sed quod totum est omnibus, totum est singulis. Neque plures sunt voces, sed una sola, quam eandem omnes & singuli una audiunt &c. Ita quoque, Hamelmannus concludit, sentiamus de distributione corporis Christi. Nam, ut inquit Cyprianus, de cœna Domini, distributus Christus non demembratur, sed æqua portio omnibus datur, integer erogatur, incorporatur, non injuriatur &c. Et Ecclesia sic canit:

su-

sumit unus, sumunt mille, quantum isti, tantum ille, nec sumtus absumitur. *Aliam quoque similitudinem habent Patres, quæ hic quoque referri & accommodari poterit. Augustinus enim probat, ipsam animam corpore, quod corrumpitur, aggravatam, non particulatim per singula corporis membra dividi, sed in singulis particulis, totam atque integram inesse: Neque plures tamen, sed unam esse animam. Miramur igitur Adversariorum crassitiam, & impudentiam. Quæ omnia ab Hamelmanno consignata, & ex erudita antiquitate, & scripturarum monumentis congesta, ideo paulo prolixius recensuimus, & quasi in theatro spectanda, produximus, ut quam haud laudandis argumentis Calviniani rem suam semper egerint, & quid pro palliandis erroribus convasaverint, publice constet. Id quod amplius ex iis, quæ supra dicta sunt, apparebit. De reliquis erroribus, ut fallacibus, & fraude plenis, quos in medium protulerunt Quantius & Meppelensis, non est, ut pluribus agamus. Nam ea duntaxat repeterunt, quæ aliquoties ab Hamelmanno validissime erant discussa, protrita, & certis, & immotis scripturarum fundamentis conculcata. Quæ cum ita sint, æquum est, nos Deo ardentissimis votis sæpissime gratias agere, pro debilitata & fracta Calvinianorum in terris Jeverensibus potentia: Quam ut illis perpetuam esse velit, superest, ut sanctis suspiriis supplices precemur.*

CAP.

CAP. VI.

De

FINE ET FRUCTU
COLLOQUII.

§. I.

Nemo ignorabit, Gregorium Nazianzenum, magnum illum ecclesiæ purioris Doctorem, epistola quadragesima secunda ad Procopium, virum illustrem, scripsisse: constitutum sibi esse, omnem Episcoporum, & eruditorum congressum fugere, *ὅτι μηδεμίαν συνόδον τὸ τέλος εἶδον χρεσθόν, quod nullius synodi finem viderit felicem.* Iniquam certe hanc in omnes conventus, & de rebus divinius disputationes censuram, doctissimo, & pietatis studiosissimo Theologo, expressit quarundam consideratio, quibus non veteres controversiæ sopitæ, sed novarum semina sparsa, & certamina ecclesiastica, satis aliis funesta, funestiora reddita sunt & exasperata. *Pertinaces enim contentiones, quæ Nazianzeniana querela est, & dominandi cupiditates, ne ullis quidem verbis explicari queunt: citiusque aliquis in culpam vocabitur, dum de aliena culpa iudicium fert, quam ut aliorum perversitatem ipse comprimat.* Plurimos tamen congressus, plurimaque de religione inter partes litigantes instituta colloquia, ecclesiæ salutaria fuisse, tum evangelica historia: quæ Christum cum Pharisæis, Sadducæis & Legisperitis disputantem intro-

du-

ducit: tum antiquitatis ecclesiasticæ monumenta, satis testantur & evincunt.

§. II. Atque hic initio stultas vulgi opiniones nimium confutare, operæ pretium non duco, existimantis: colloquium illud inter Hamelmannum, & Calvinianos Jeverenses, prorsus inutile fuisse, cum post illud non subsequuta sit Quantii & Meppelensis conversio, & errorum palinodia. Hi certe effectum metiuntur ex suo cerebro, politico magis, quam Theologico. Permultæ enim leguntur Christi, cum multis adversariis, concertationes: magna fuit Stephano Protomartyri cum Hierosolymitanis disputatio, de abrogatione ceremoniarum Mosaicarum, & patefactione Messæ: neque tamen obstinati Judæi propterea, opinionibus suis abjectis, in Christianorum castra concesserunt. Lutherus, currus & auriga Israelis, cum Zwinglio collocutus est Marpurgi, verum nec hic conversus; imo, quod indurationis argumentum est, se ipso deterior est factus, paganismum quendam introducendo, &, quæ Viri liberalitas erat, gentilibus salutem promittendo. Ipse Philippus, quo nomine Jeverensibus nihil erat antiquius, complurimis colloquiis cum Pontificiis interfuit, & præfuit, Ratisbonæ, Wormatiæ, Spiræ; ostendant autem Philippistæ, quod illi, abjectis Romanensium idolis, & horrendis Papistarum abominationibus, ad piam, aut sanio rem mentem redierint? Indefecatae evangelii doctrinæ confer-

servatores, Martinus Chemnitius, Jacobus Andreae, Nicolaus Selneccerus, & alii præstantissimi Theologi, nec forum declinarunt, nec arenam subterfugerunt, sed cum Wolffgango Amlingio, Eranista illo Serveftano, collocuti Herzbergæ in Saxonibus sunt: num vero Amlingius inde emendatus, aut correctus? Sane, omnibus constat, nihil prius huic homini fuisse, nihil antiquius, amore Calvinismi. Huic omnia litavit, quæcunque in terris Anhaltinis fecit: cetera, parum, aut nihil curavit. Hinc non modo nulla ejus animum cura subiit, verane sint an falsa, quæ scripserit, quæ Serveftæ docuerit, sed convictus etiam, falsa eum scripisse, & erronea docuisse, gloriæ, quam à Philippistis aulicis aucupabatur, jacturant metuens, quidvis potius agere, quam delere & confiteri errata, pulchrum duxit. Ineptire ergo mihi videntur tales critici, & à Theologis signa & miracula expetere, qui fructum colloquiorum, ex hæreticorum emendatione, & sententiarum retractatione dimetiuntur. Non enim est ex eventu de consiliis & actionibus Theologorum judicandum, qui ex gubernatione divinæ providentiæ dependet. Universalis est promissio & consolatio, proposita ecclesiæ Doctoribus: *labor vester non erit inanis in Domino*, Esa. LXV, 23. I. Cor. XV, 58. *Verbum, quod egreditur de ore meo, non revertetur ad me vacuum, sed faciet, quæcunque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud*, Esa. LV, 10. II. Quare, cum dextra Domini abbre-

breviata non sit, & promissiones divinæ sint indubitata, nullius est, præcipiti iudicio, Dei opera antevertere, carpere, aut condemnare.

§. III. Sed, his sepositis, optima cum spe bonæ frugis, videamus potius, quem usum ex colloquio Jeverensi ecclesia perceperit. Primo quidem negari nequit, quæstiones, de integritate sacramenti altaris, de medio remissionis peccatorum, efficaciter applicandæ, & fidei confirmandæ, de bonis item testamentariis, &c. hoc colloquio Jeveræ discussas, tales esse, quibus salutis Christianæ fundamentum nititur. Atque istarum quæstionum veritas, in colloquio non tantum fuit proposita, sed & propria, ac genuina earundem sententia docte enodata. Quod enim proverbio dici solet: Vir virum acuit, id in congressu Jeverensi locum habuit, ubi, quid pro nostra sententia de vera & substantiali præsentia corporis & sanguinis Christi in cœna afferri, quid eidem posset opponi, evidenter cognitum fuit. Et certe toti ecclesiæ orthodoxæ, hoc negotio, palam innotuit, ecclesiarum Oldenburgeris confessionem ita comparatam esse, talibusque oraculorum cœlestium fulcris, & Patrum testimoniis inniti, ut conspectum Calvinianorum, & iudicia Philippistarum non extimescat. Magna hodiernum apud Reformatos admiratio est Hardenbergianæ eruditionis. Affirmare tamen ausim, nihil hoc tanto nomine dignum ab Hardenbergianis in colloquio Jeverensi præstitum esse,

deinceps adeo magnifice extollendi Hardenbergium, & deformandi Hamelmannum. Quare nullum est dubium, plurimos infirmos ex Jeverensibus, hoc actu mirifice fuisse confirmatos in agnita veritate, ubi videlicet eam à Quantio & Meppelensi, necquicquam impugnatam fuisse, cognoverint.

§. IV. Inprimis, qui utilitatem colloquii Jeverensis attentius metiri voluerit, is etiam atque etiam secum cogitet, quod in eo patefactæ sint absurditates, & in lucem protracti errores doctrinæ Calvinianæ, quos Hardenbergii defensores, scribendo, aut occultarunt, aut, obscura oratione, ita indicarunt, ut ab orthodoxis intelligi non potuerint. Quis obsecro credidisset, Calvinianos in terris Jeverensibus tam tetras sententias fovisse, tot abominandas blasphemias, quibus cœlestem veritatem non modo impie arrodabant, sed & pedibus quasi conculcabant, & ludibrio exponebant, sine omni pudore, propugnasse, nisi syrraxis ista in colloquio Jeverensi, tot tamque horrenda paradoxa, & monstra opinionum adversariis expressisset? erant ea, fateor, etiam antea scripta in Zwinglii, Oecolampadii, Bezæ, Calvinii, & Hardenbergii chartulis, quas decem nemo plaustris Jevera Oldenburgum provehat; sed nunquam, tanta perspicuitate & confidentia, consignata fuerunt aut defensâ. Proinde, qui fructum colloquii Jeverensis scire desiderat, is tanquam in fascem colligat absurditates & errores, à
Cal-

Calvinianis Jeverensibus, publice prolatos & defensos, atque in iis ideam religionis Calvinianæ consideret & contempletur. Sed tota hujus impietas, eaque stupenda, ab Hamelmanno mascule est detecta, refutata atque protrita.

§. V. Tandem, colloquium istud, eo fine etiam coactum est, & Jeveræ concelebratum, ut purior doctrina, in corpore doctrinæ Oldenburgensis, à Selnecero & Hamelmanno proposita, à tota ecclesia Jeverensi confirmaretur, veritas magis magisque illustraretur, & propagaretur, & ut adversariorum dogmata penitus cognoscerentur, & responsiones illæ, Calvinianis Jeverensibus datæ, aliquando testimonium essent, contra insanabilem eorundem pertinaciam, contra obfirmatam, in defendendis falsis sententiis, pervicaciam, & contra Vatinianum concordia in dynastia Jeverensi odium. Hanc enim ecclesiæ pacem, monstravit Hamelmannus, probe gnarus: pace ecclesiæ, propriam pacem contineri, & à tranquillitate ecclesiarum, ipsius etiam dynastia Jeverensis incolumitatem pendere: monstravit etiam media, quorum præsidio non modo illa & procurari & firmari, sed & remoræ, quæ quovis modo concordia, inter dissidentes Jeverensium Pastores, ineunda, rationes turbare, vel plane tollere possint, removeri debeant. Neque in cassum laboravit, laboriosissimus Theologus. Sanavit Babylonem, & sanata est. Atque hoc demum vere

est gemiscentis ecclesiae miseratione tangi, & pro aris
& focis depugnare.

§. VI. Ante vero, quam concludamus hoc caput,
plurimum refert, probe nosse Sacramentariorum, &
fanaticorum hominum artes, pravosque mores, quos
colloquium Jeverense vivis coloribus depingit &
commonstrat. Magnus gentium Doctor, 1. *Tim. VI,*
3. 4. indicat quasdam notas, quibus agnosci possunt
falsi Doctores, nimirum: *quod aliter doceant, neque
accedant sermonibus Domini nostri Jesu Christi, neque ei
doctrinae, quae secundum pietatem est, quod attoniti sint,
& à veritate alieni, menteque corrupti, à quibus est re-
cedendum.* Eosdem mores, maxime perversos ac
detestandos, in Quantio & Meppelensi, contemplamur
& notamus. Nam, quod primum indicium est, non
erant contenti simplici & plana doctrina Evangeli-
starum & ecclesiae Christi: sordebat illis Catechis-
mus Lutheri, & peregrinum quiddam & novum, ex
Hardenbergii schola, studebant adferre, ut in terris Je-
verensibus sibi compararent auctoritatem. Porro, ni-
hili faciebant doctrinam Christi testamentariam, so-
phistice eludebant spiritus sancti oracula, aut superbe
aspernabantur. Apertissimis scripturarum verbis, erro-
ris convincebantur, non tamen movebantur, ut lo-
cum darent veritati, & errata profiterentur. Adhuc,
doctrinae, quae poscit illibatam pietatem, quaeque ab
illa separari non potest, ut motus non separatur à vi-
ta,

ta, nullatenus accedebant; pleni erant simulationibus, non abstinebant à calumniis & blasphemis, orthodoxam Jeverensium ecclesiam deformabant, cum hostibus veritatis colludebant, nec tristi purioris cœtus scandalo movebantur. Quæ sane non veræ pietatis, sed Pietismi abominanda est doctrina, vim pietatis abnegans & evertens. Tandem, inflati erant & superbi, & turbine quasi dementati, ut sanam de sacra cœna doctrinam suscipere non potuerint. Postremo, non adhibebant fidem institutioni Christi, non tribuebant Deo veritatis laudem, sed, pro sua libidine, sacras literas contorquebant, & oraculis Spiritus sancti abutebantur, perinde ac si tesseris luderent, ut incautis, & minus exercitatis insiduas struerent ad decipiendum, & ad instillandum errores. Sed DEUS, justissimus iudex, extremam hanc malitiam, & veritatis privatione, & cœcitate percussione, graviter vindicabat, ut error errorem generaret. Nescit enim terminum error, qui tranquillum fidumque veritatis portum semel reliquit. Et ab hisce moribus, ac Jeverensium Sacramentariorum notis, non absunt illi, qui, nostra ætate, sub pietatis prætextu, religionem, à Lutthero reformatam, allatrant, puriorem Dei cœtum conturbant, ejusdemque ministros, ac intemeratæ fidei assertores & vindices, hostili animo insectantur. Namque & illi aliena docent, & nova scribunt, & peregrina promulgant. Gratiam Dei limitant, eamq;
cum

cum Terministis, fatali quadam periodo constringunt, quin etiam Aseburgicas, hoc est, musteas, inauditas, novas, ac peculiare visiones & revelationes jactant, iisque ecclesiam disturbant: sordet illis simplex & plana doctrina veterum Theologorum, imo, cum Peterfenio, horreni ingenii Viro, cum Langio, cum Arnolde, Dippelio, aliisque erronibus, nova dogmata ferunt, de salute Dæmonum; ignota Christo, ignota Prophetis, & Apostolis. Nihil autem perniciosius est ecclesiis, novis & peregrinis dogmatibus: fidei enim nervos incidunt, implent homines securitate profana, pariunt dissidia perpetua, & contentiones movent, persecutiones, & evertunt ecclesias. Etiam si homines Plani, erroris convincantur, perspicuis & evidentissimis testimoniis Christi & Apostolorum, nihilominus persistunt in sententia concepta, & profane derident pias & nervosas orthodoxorum censuras & refutationes: Nihili enim faciunt Dei verbum, neque ulla oraculorum perspicuitate adduci possunt, ut sermonibus sacris, & scripturarum fundamentis habeant fidem, cum & ipsam fidem non tam exigere vera, quam pia dogmata, non sine horrore, scribant & promulgent: id quod satanicum plane furorem sapit. Per magna quidem hypocrisis simulant pietatem, & jactitant amorem singularem, sed meræ sunt præstigiæ, & fucus: charitatem quidem veritati, sed pessime, anteferunt, nihilominus, ex charitatis lege, salutaria submonentes,
&

& saniora inculcantes, superbe contemnunt, nec errores suos revocant, aut delent, sed mordicus & superbe defendunt, quibus fascinati tenentur: non agunt poenitentiam, nec fidem habent, quæ est fundamentum pietatis; sed infidelibus, & divinæ veritatis hostibus adulantur, eorum nœnias & impropria, quasi coeleste quidpiam spirent, magnifice extollunt, palliant, & prologis suis galeatis luci exponunt: contra, orthodoxorum scripta inter reliquias Papatus referunt, & ecclesiam puriorem Babelismi nomine traducunt, aliisque horrendis calumniis deformant, onerant & conspurcant: quin & nova dogmata, ceu veritates, provehendæ pietati cumprimis idoneas, juventuti instillant, eaque sub specioso *æterni evangelii* nomine, tuentur ac propugnant, qualia genuinæ pietati, quæ sine fuce est, plane non conveniunt. Pii videri volunt, recte, non sunt, sed videntur. Si enim essent, veritatem sine pietate non allatrarent, nec novam quandam pietatem inveherent, nec ecclesiam peregrinis, & pietati adversis opinionum portentis turbarent. Quod manifestam impietatem sapit. Sunt etiam tumidi & arrogantes thrasones, ut ne seipsos quidem agnoscant: novos Prophetas, novos Reformatores, quin imo, cum genere hominum perfecto & plusquamperfecto, perfectos se jactitant, in vita imperfecta, & propriam suam umbram, cum Alexandri Bucephalo, in sole admirantur. Sua commenta pluris faciunt, quam Dei verbum, quod

t

non

non loquendi, sed vivendi normam constituunt, ludunt suis opinionibus, horribilique odio persequuntur, & sanam doctrinam, & orthodoxos ecclesiæ Doctores, quos libellis famosis arietant, & omni conviciorum genere infestant, eosque superioribus, quin & populo, variis artibus & dolis, invisos reddunt. Unde fit, ut veritate priventur, & horrenda cœcitate percussantur. Qui enim & ambitione, & profano novitatis studio, veritatem cœlestem impugnant, in horrendos errores abripiuntur, & tetra opinionum portenta, quæ extinguunt fidem & omnem pietatem. Id quod res ipsa loquitur. Hoc autem fit justo DEI judicio. Pura enim evangelii doctrina censentur indigni, qui aures à veritate avertunt, & mannam cœlestem fastidientes, carnes postulant: hoc est, qui ad verbum Dei nauseant, & fanaticas mysticorum opiniones audire & amplecti gestiunt. Tales vero profani & fanatici homines, qui Pietistarum nomine se efferunt, singulari studio, vitandi sunt, averfandi, & susque deque habendi: ex eo capite, quod sint pestes nocentissimæ, qui alios facile inficiunt, & scabiem suam, atque impios mores, aliis mox affricant. Nec est, quod spem conjiciamus, posse nos placare ipsos, nostro officio, & mansuetudine nostra ad concordiam invitare, aut Christiano servitio revocare ab erroribus ad mentem saniorum. Sunt enim ex eo ferarum genere, quæ nunquam cicurantur, hoc est, pertinacissimi sunt in malo, &

Quan-

Quantio & Meppelenſi, ferream habent cervicem, quæ
 flecti nequit: ſunt ergo judicio divino committendi,
 & aſſidue à nobis orandum, ut Deus illorum machi-
 nationes reprimat & impediat. Interim, peregregio
 Hamelmanni exemplo, redarguendi ſunt illorum er-
 rores, taxandi ſunt, pungendi, accuſandi, graviter re-
 futandi, & ora iſtis obturenda. Equidem viri am-
 bidextri, Theologi hujus ſeculi, non intrepidi, ſed te-
 pidi, & Lutherano nomine dealbati, ejuſmodi Theo-
 logiam cupiunt, precantur & exoptant, atque hujus fa-
 rinæ Doctõribus, Profeſſoribus & collegis delectantur,
 qui cum adverſariis non contendant aut digladientur,
 nullius doctrinam vituperent, ut maxime ab ea diſ-
 ſentiant, ſed ita, quod verum eſt, doceant, ſuiſque in
 ſcholis, in Gymnaſiis & Academiis inculcent, ne alios
 tamen acerbè reprehendant, ne forte pax publica per-
 turbetur: Si quis ſecus fecerit, & ſe falſis fratribus, ho-
 minibus Laodicæiſtis, & eccleſiæ proditoribus oppo-
 fuerit, ſtatim apud illos, turbator pacis, vir rixarum,
 contumax, contentioſus, &, quod horrendum dictu
 eſt, furioſus audit. Quæ calumnia tam altas, in mul-
 torum animis, radices egit, ut veritatis vel parva, vel
 plane nulla ratione habita, etiam cum ejuſdem jactu-
 ra, certamina illa ſublata optent. Et hujus generis ho-
 mines, paſſim in aulis Regum, & Principum, quinimo,
 in Academiis quibuſdam, hodie reperiuntur, qui cum
 pietate magnam prudentiam conjunxiſſe ſibi videntur:

tur: metuentes, ne coelum ruat, si falsi doctores, Sacramentarii, homines fanatici, Indifferentistæ, Syncretistæ & Pietistæ, pro meritis, à fidei ecclesiæ ministris, excipiantur, & paulo durius tractentur. Verum, hac ratione Hamelmannus, cum suis Parastatis, tanquam pacis, & tranquillitatis publicæ perturbator, censendus erit, qui Quantio & Meppelensi, aliisque erroneis, ne ad momentum quidem cessit: sed ad exemplum Christi, Prophetarum, & Apostolorum, & Patrum primitivæ ecclesiæ, sua perfecit, adeoque argvendus non est, sed collaudandus, quod falsæ doctrinæ, & errorum propugnatoribus, serio, graviter & constanter se opposuerit, eosdemque ardenti zelo taxaverit, & redarguerit. Non enim Hamelmanni, sed Dei, & veritatis hostes erant, non resipiscentes, sed incorrigibiles, & in erroribus Sacramentariorum morose perseverantes: his larva detrahenda erat, ut spiritus tenebrarum in illis cognoscatur: his parcere, non Theologica moderatio erat, sed immanis quædam crudelitas, & horrendum peccatum, in legem charitatis, in DEUM ipsum, & fidelium salutem. *Charitas*, inquit Petrus ex Salomone, *operit multitudinem peccatorum*, sed, ut limatissimi ingenii Theologus D. Andrea contra Grynæum, convenientissime submonuit, vitæ duntaxat, non doctrinæ; hæc enim non tegenda, non dissimulanda, sed revelanda, & cum suis Doctoribus, aperte redarguenda est & condemnanda. Omnia
nam-

namque tolerare potest Theologorum charitas, præterquam doctrinæ cœlestis impugnationem, & æternæ veritatis corruptelam.

§. VII. Quæ cum ita se habeant, ut habent omnino, fieri nequit, quin verus ingenuusque rerum æstimator, serio improbet, ac detestetur, obscuri illius, apud Sarmatarum populos, Scriptoris Jesuitæ Stanislai Winolskii inscitiam & audaciam, quod in propudiosis suis chartis, *de ecclesiæ vulneribus sanandis cap. 2. p. 23.* Hamelmannum, colloquii Jeverensis parastatam, & *turbatorem, & hominem Sacramentarium, & inter Lutheranos Phrisios Lutheranorum hostem* appellet. Fateor, quod, ne hariolando quidem, conjicere possim: cur Hamelmannus Sacramentariis, turbonibus & Anti-Lutheranis annumeretur, qui nullum unquam consensum aut collusionem cum Sacramentariis edidit. Sed placet, quid velit homuncio, quid vellicet, quid carpat, quid calumnietur, propius intueri. Quomodo enim ille *turbator* audit, qui omnium turbarum infensissimus hostis, pacem amavit, coluit, promovit, ac concordiam Oldenburgenses inter & Jeverenses, felicissime ordinavit & sancivit, & disturbatum ecclesiæ statum, integritati suæ, ac pristino nitore ac puritati restituit, & illius vulnera sanavit, &, quod sanctum Theologum decet, fracturas Josephi deploravit. Quanta est isthæc, in tenebrione, veræ historiæ crassa, & palpabilis ignorantia, quod eum *Sacramentarium* pronun-

nunciet ac calumniatur, qui, per totum vitæ decursum, à Sacramentariorum portentis abhorruit, eorumque argutias, coccyismos, & blasphemias, & stylo improbavit, & voce protrivit, & in publicis eruditorum congressibus conculcavit, ac condemnavit. Immo, quonam jure, *Lutheranorum hostis inter Lutheranos* ille nominatur, & tanquam ecclesiæ proditor, à Romanæ Thaidis amasio, prostituitur, qui ne sub specie quidem plausibili laudatæ alicujus moderationis, veritatem religionis Lutheranæ prodidit, sed ecclesiam, Lutheri opera reformatam, inter Lutheranos, frendente orbe & orco, defendit, fidei Lutheranæ decus asseruit, augustum Augustanæ confessionis symbolum vindicavit, solidam veritatem indagavit, inventam perspicue explicavit, & late propagavit, explicatam vero valide munivit, ac luxuriantes Calvinianorum segetes, in irrigua illa Jeverensium dynastia, fortissima manu cohibuit & repressit. Edisserat, obsecro, si Vir est Winolskius, contrarium. Contrarias vero Sacramentariismo, non autem Lutheranismò sententias, Hamelmannum aperte tenuisse, totumque nostrum extitisse, & Calvinianis adversum, ex illis ipsis, quæ ad illustrem Virum, *Casparem Schelenium*, arcis Schelenburgensis in Gvestphalia possessorem, anno cl5 15 LXIIX. perscripsit, ad oculum ostendo. *Dicam de causis* (inquit Hamelmannus, in dedicatione libelli, *de liturgia Calvinianorum*, quod ea non sit conformis
litur-

liturgiæ, quæ fuit semper usitata in primitiva ecclesia,) cur ego nunquam in Zwinglianorum castra descendere possim, nec alius bona conscientia svasor esse, ut ipsi sese Calvinistis adjungant. Hanc in rem permultas rationes, easdemque validissimas, allegat, quarum PRIMA est, quod hujusmodi gemmam æsopicam, hoc est, opinionem Sacramentariam, ut scribit D. Tilemannus Heshusius, & D. Erasmus Alberus, invenerit Zwinglius in epistola, Batavi cujusdam cistæ inclusa: deinde, quod hæc Zwinglius per somnium sibi revelata, à quodam monitore, nescit autem aterne vel albus fuerit, scribat. Carolostadius vero, ex odio Lutheri, suam excogitavit hæresim, ut multis bene notum est. SECUNDA causa est, quod & cum hæreticis omnibus, suum habeant principium, ex Philosophia & Geometria, discedentes à verbo Dei, dum ajunt: verum corpus esse tantum in uno loco. TERTIA causa est, quod Sacramentarii ipsi, secum dubitent, de sua ipsorum doctrina. Id quod ex Oecolampadii & Zwinglii epistolis non tantum enarrat, sed etiam probat, quin & Bilibaldum Pirchaimerum sistit, ad Oecolampadium, hunc in modum scribentem: *Accurate tuæ, & nimium sollicitæ argumentationes, circa singula momenta, in eucharistica causa, anxie luctantes, causam tuam omnibus reddunt suspectam. Splendidus enim & affectatus ille apparatus, verissimus est animi tui index, & proculdubio à depravata & anxia conscientia proficiscitur. Nam & Quintilianus dicit: multa argumenta ipsis præ-*

*preparationibus fidem amittere. QUARTA causa est, quod in explicatione verborum Domini in cœna dominica, valde inter se pugnent. Nam Zwinglius id Est, pro significat, sumit. Carolostadius pronomen demonstrativum ^{isto}, non ad panem, quem Christus porrigebat, sed ^{demonstrat} ad personam Christi, in mensa sedentem, referendum esse contendebat. Oecolampadius contra, iussit in voce corporis, quod dixit, non pro carne Christi accipiendum, sed pro figura corporis absentis. Calvinus inquit: corpus quidem Christi porrigi in cœna, sed per corpus intelligi vult *virtutem & efficaciam corporis*, non ipsam substantiam. Martyr sic ordinat verba cœnæ, vel potius invertit, ut per corporis præsentiam, fidei perceptionem intelligat. Beza autem repetit Zwinglii opinionem. QUINTA causa est, quod Sacramentarii non sint ingenui in sua confessione, sed quod *simulent & dissimulent, nunc se occultent, nunc se prodant, & plerumque sint ambigui, varii, & insidiosi.* Calvinus, recepit verba Augustanæ Confessionis, ubi dicitur: *vere & substantialiter sumi & exhiberi cum pane & vino corpus & sanguinem Christi, & interim ille negat, secundum substantiam exhiberi corpus.* Vivo Lutero, se aliquo modo occultavit, & non prius, nisi, illo mortuo, iniit rationem concordiaë cum Tigurinis, qui tamen semper rejecerunt verborum formas in Augustana Confessione, quas recepit Calvinus. *Wolfgangus Musculus*, cum reliquis Doctoribus superioris Germa-*

ma-

maniam, subscripsit formulæ concordiam. Sed postea, profectus Bernam ad Helvetios, eam repudiavit, & formulam illam loquendi: cum pane & vino, exhiberi corpus & sanguinem Christi, in locis suis communibus, reprehendit: Pari modo, ad Augustanam Confessionem ambigüe provocant *Heidelbergenses* Theologi. *Albertus Hardenbergius*, quomodo se Bremæ occulta-
verit, quomodo in Prothei morem, nunc huc, nunc illuc se inclinaverit, & in suis scriptis, & simul Brunsvigæ in synodo, plusquam notum est. **SEXTA** causa est, quod ipsi *Sacramentarii* atrociter quidem pro sua sententia digladiari videantur, interim pro levi re illam, si penitus inspiciamus & consideremus, habeant. Pro illa ratione ita concludit Hamelmannus: Cum *Sacramentarii*, Zwinglius & Oecolampadius, in colloquio Marpurgensi, à Luthero pro fratribus agnosci cupiverunt, manifestum est indicium, eos opinari: doctrinam de cæna Domini, esse inter *Adiaphora* ponendam, ac parum referre, utram sequaris, remque esse parvi momenti. **SEPTIMA** ratio est, quod plerique eorum, turbas dederint. Id quod clarissimis exemplis evincit. **ZWINGLIUS**, causa fuit belli Helvetici, & in eodem bello perit ipse: Quam tumultuose ubique egerit **CAROLOSTADIUS**, plusquam notum est. Quid alii multi egerint, patet multis: quomodo Bremæ, & ipse **D. HARDENBERGIUS**, & ipsius discipuli, ac adhaerentes, turbas Bremæ dederint, & **D. Simon Musæus**, et alii, per spi-

cuis scriptis declararunt. Discursionibus suis, passim in Danicis, Vandalicis, & Saxonice civitatibus turbavit ecclesias MARTINUS MICRONIUS, cum suis Sociis. WILHELMUS CLEINVITZIUS, & in Palatinatu, & alibi, idem tentavit. Quid egerit apud nos WALTHERUS TURNERUS, dimissus à Senatu, & WVILHELMUS VOSSIVS, Osnabrugæ: quid proderit huc referre? Veniam nunc ad inferiorem Germaniam. HERMANNUS STRICKERUS cum suis, inter quos potest ISEBRANDUS BALCKIUS numerari, quomodo passim & Proceres & simplicem plebem excitaverit, quis est, cui istud possit esse tacitum? OCTAVA causa est, quod etiam plerique eorum, videantur ordinem, & decorum veteris ecclesie contemnere, & omnia, que absque ulla impietate, observari possent, de veterum Patrum more, & ex laudabili antiquæ ecclesie consuetudine, rejicere: ut sunt dies festi. NONA causa est, quod plerumque ex una vocatione ad aliam transferint Sacramentarii. Quod ut demonstret, varios defultoriæ & pudendæ, in vocatione & religione, levitatis homines allegat. Beza, inquit, ex Jureconsulto factus est Theologus, ex Medico Micronius Theologus: ex Causidico & Jureconsulto Isebrandus Balkius Concionator Calvinista: ex Concionatore Calvinista, factus est Fusibedius Causidicus: ex Theologo & Concionatore Calvinista, factus est VVilhelmus Cleinvitzius Geometra & Mathematicus, & gloriatur etiam postea in editis scriptis; se jam non esse

esse amplius Theologum: Victorinus Strigelius, factus est ex oratore Lutheranus Theologus; ex Lutherano, Erasmius ac Localista: tandem, ex tali Protheo, factus est Zwinglianus, & in illorum castra transit, manibus, ore, & pedibus. DECIMA, quam subjungit, causa, hæc est, quod autores dogmatis istius, nostro tempore, misere perierint. Nam, ut multi ex nostris Theologis, solenniter annotarunt, horribiliter periit Carolostadius, necatus à Satana: Zwinglius, in acie, subito, & gravissime periit: cujus morte audita, turbatur Oecolampadius, & mox mœrore occumbit. Addit UNDECIMAM causam, quæ ita sonat: quod ex opinione Zwingliano- rum, & eorum doctrina, & Christi, & ipsius Sacramentorum sequatur contemptus: quod ego & in Frisia, & in inferiori Germania, re ipsa, non sine horrore, expertus sum, quia multos audiivi ironice, contemptissime, & turpiter loqui de tantis mysteriis, & de presentia corporis Christi in cœna: Quam in rem, & Zwinglii blasphemias allegat, qui eucharistiam vocavit, Deum impanatum, esculentum, coctum, frixum ac pistum. De Petri Blockii, & Isebrandi Balckii verbis, nihil subjungam, ne piorum aures offendantur. DUODECIMA causa, qua totum tractatum concludit, sequens est: quod vetustatis doctrina, nostræ, non vero Sacramentariorum sententiæ sit conformis. Nam sancti Patres in diversis suis scriptis, palam & aperte dicunt: corpus Christi, ejusque sanguinem, vere porrigi & esse in cœna. Sed

nusquam legitur, apud ullum probata fidei Doctorem, & Patrem veteris ecclesie, expressis verbis: Non est corpus Christi in cena.

§. IIX. Quam falsa itaque fuerit Winolskii, de Hamelmanni doctrina, relatio: ex iis, quæ hæctenus à nobis sunt recensita, sole meridiano clarius patescit. Lutheranâ fidem, ut constat, publicis scriptis professus, & eidem, quod ex supra dictis repetimus, immortalus est. Præcipue autem, veritatem articuli eucharistiæ in colloquio Jeverensi, ita patefecit, illustravit & comprobavit, ut successores Hamelmanni, Hamelmanno per mortem sublato, de levibus & vanis Sacramentarium opinionibus, victoriæ laudem exiguo negotio reportare possint. Et hæc, quæ potui, quanquam plura debui, innocentia, fama, & orthodoxia Theologi orthodoxi, deque ecclesia meritissimi, litavi: qui nihil magis voveo, oro, atque precor: quam, ut eidem, dudum denato, nati succrescant similes, qui ecclesie Lutheranae salutem ac incolumitatem, nec minore spiritu, zelo & orthodoxia, nec infeliciori successu tueantur atque defendant.

C A P. VII.

De

POST-COLLOQUIO

J E V E R E N S I.

§. I.

Qui perpetuus mali genii mos est, ut, turbatum pu-

purioſorem DEI coetum, magis magisque diſturbet, ejuſdemque ſucceſſum & florem, quanta poteſt audacia, infringat: idem, poſt habitum, cum Quantio & Meppelenſi, colloquium, apud Jeverenſes obtinuit. Vix enim illos debellaverat Hamelmannus, cum præter alia impedimenta, hoc etiam eidem objiceretur, ut WEMPO OITENSIS, homo quidem obſcurus, ſed perfrictæ frontis, & audaciæ magnæ, ex Belgio, monſtrorum alias fatiſ ferace, ſpem præter omnem, ac opinionem, proſiliret, & immotam, quam ille Jeveræ propugnaverat, doctrinam, temerario auſu impeteret, allatraret, aröderet. Res, Dei beneficio, eo jam erat producta, ut liber ille eccleſiaſticus, corpus doctrinæ Oldenburgenſe intelligo, à Theologis Jeverenſibus eſſet approbatus: nec quicquam reſtaret aliud, quam ut ſolenniter ſubſcriptus, omnibus eccleſiarum miniſtris in Oſtringia, Ruſtringia & Wangerlandia proponeretur. Hinc, quantum damni & impedimenti Calvinianiſi ſit emerſurum, probe animadvertēbat ille, qui infenſiſſimus paciſ & concordiaſ hoſtiſ eſt. Videbat nimirum, jugulum & cor ſuum peti, & omnibus erronibus, & Doctoribus fanaticis, omnem occaſionem præcidi, omnemque rimulam præcludi, quo minus amplius ſub moderationiſ nomine latitare, & virus ſuum clam, & quidem, ſub honeſto prætextu, in terris Jeverenſibus ſpargere poſſint. Experiebatur, graviter detectoſ eſſe, & ſolide refutatoſ, & plane ex-

sibilatos errores, quibus Philippismus laborat, & sub quo Meppelensis & Quantius dogmata Calviniana hæctenus occultarunt & palliaverunt. Cernebat, controversos religionis Christianæ articulos, in libro Oldenburgensi, ita decisos ac definitos, ut adversus eorum soliditatem ne portæ quidem inferorum sint prævalituræ. Prævidebat denique, nihil superesse spei & consilii, quo quidem subscriptio & promulgatio libri irenici impediri & everti possit. Quapropter de alio auxilio, & novis technis sollicitus fuit.

§. II. Quid factum? excitavit hominem turbulentum, Calvinistam audaculum, & dicaculum sophistam, Wemponem Oitensem, ut apertam ille veritatis viam in dynastia Jeverensi obstrueret, & objectis veluti repagulis, impediret. Nam cum Meppelensis & Quantius armis & robore inferiores essent, quam ut Hamelmanni spiritum & eruditionem sustinere possent: Wempo, precibus aliorum motus, suppeticas illis laturus, ceu Troilus quidam, in orbem prorupit, atque Hamelmanno, invicto illi Jeverensium Achilli, semet opposuit. Ingentem ex colloquio Jeverensi laudem consecutus noster erat, adeo, ut hominum scriptis & sermonibus, undiquaque celebraretur Hamelmannus, ab iis præcipue, qui egregiam viri eruditionem, & infinitam, & plane stupendam, in rebus diviniis, & archæologia sacra, lectionem, & summam disputandi peritiam ac dexterita-

ritatem, cum intrepido contra Adversariorum rorhos animo conjunctam, amabant, evehebant & admirabantur: hinc inquietus ille, & ferox Oitenfis, homo Calvinianus, aliorum Calvinianorum precibus inductus, & ipse ambitionis stimulo impulsus, in id omnibus nervis incubuit, ut si palmam, in colloquio Jeverensi reportatam, tanto Heroi, & Theologo præripere non posset, certe dubiam redderet, & facinus omne laude majus, juvenili quadam audacia, & cordatioribus ingrata dicacitate, obscuraret. Tentavit hoc facinus Wempe, eodem, quo colloquium Jeverense habitum est, anno, supra fesuimillesimum septuagesimo sexto: errant enim, & toto anno errant, decepti à Johanne Wigando, qui, anno demum sequente, coactum hoc fuisse, scribunt & promulgant.

§. III. Permultum autem interest, scire, ex quam schola prodierit Wempe, & quosnam Duces secutus ille fuerit: ex hisce enim facile judicare est, quid de discipulo, & scholæ alumno, ejusdemque doctrina, sit habendum. Wemponem vero Petri Rami, & Casparis Oleviani autoritate, in erroribus suis fuisse confirmatum, nemo dubitabit, qui in Post-Colloquio legerit, quantum tribuerit Duum - virorum istorum depravato judicio, & quomodo publice provocaverit ad eorundem scripta & consensum. Nostratum labores, sani & orthodoxi, & ad omnem pietatem compositi, ipsi foetebant, sordebant, & ceu pro-

profani & illaudabiles frigeant: contra, illorum nœnias, tanquam ancilia, cœlitus dilapsa, evehebat, collaudabat & admirabatur. Erant autem, Ramus & Olevianus, Calvinismo probe imbuti, & ecclesiam orthodoxam infestabant, eamque, novis sententiis & inauditis hactenus dogmatibus, ceu veneno, huc atque illuc inficiebant. Præterea, Rami consiliis, Hugonotæ in Gallia nitebantur: sed Oleviani opera factum est, ut Catechismus Heidelbergensis, in gratiam Calvinianorum, procuderetur, & in ecclesiis ac scholis Palatinatus traderetur. Ergo mirum non est, quod VVempero cum Sacramentariis fecerit, ac in conflictu omnia dixerit ad Calvinii sententiam tradendam, explicandam, & Jeverensibus inculcandam. Sed melius ille fecisset, & citra omnem dubitationem, longe rectius toti suæ factioni consulisset, si in Belgio mansisset, nec Jeverensium ecclesiam, coccyismis suis, & interlocutionibus afflixisset atque lacerasset: Ut vero, re ipsa omnibus testatum faceret, se, ex frequentissima Rami & Oleviani librorum lectione, aliquid reportasse, Sacramentariæ opinionis abominationem suam fecit, & criminandi, pervertendique libidinem, & nefandam testamenti Christi impugnationem toti orbi, et præcipue ecclesiæ Jeverensi, miser ille atque infelix, ita revelavit, ut omnes boni & cordati eundem Sacramentarium, et impium criminatorem, merito odent ac detestentur.

§. IV.

§. IV. Wempo, à Sacramentariis conductus, per Frisiam vagabatur, & præstigiis suis nonnullos pervertebat. Studiosum se dixerat esse, verum, non veritatis & pietatis, sed calumniarum & insectationum Magistrum; miro autem artificio didicerat, insinuare sese, in eruditorum familiaritatem: *petebat conditionem*, Hamelmannus ait, hoc est, Doctoris scholastici & Præceptoris officium prensabat, ubi vero omnia expiscatus erat, tum sese aperiebat, & ecclesiam puriorem calumniis infestabat, nova dogmata excogitabat, sacram Scripturam mire contorquebat, articulos fidei depravabat, & coelestem doctrinam, ad captum ingenii humani inflectebat: nihil ad rem respondebat, semel concessa & data, mox revocabat, coelum & terram miscebat, ut elaberetur, & nihil non tentabat, ut nuper natam Sacramentariorum opinionem tueretur, Zwinglianos & Calvinistas, ut homines sanctos & in vita modestos, pios & doctissimos admirabatur: contra, Lutheranos pungebat, & multis calumniis onerabat, & variis coloribus suos ornabat errores, ab Hamelmanno jam tum protritatos & refutatatos. Unum atque alterum enarrabo. Inde enim æstimari poterit, qualis sit opinio, quæ hujusmodi ratiociniis, tanquam fundamentis superstruitur, & illustre iudicium præbebit, qualia perizomata, mens humana sibi conquirat, & conficiat, quando semel constituit, à verbo DEI discedere & aberrare.

§. V. Primum vero, auctoritatem Augustanæ confessionis ardebat, eamque vel plane tollere, vel certe suspectam reddere conabatur. Probe enim sciebat, augustissimum illud symbolum, post Scripturam sacram, ordinationis Oldenburgeris & Jeverensis basin esse & fundamentum, & sufficere ad omnem destructionem impietatis hæreticæ, & ad confirmationem piæ in Christo fidei, hinc illud plusquam hostiliter impetebat, & omnibus modis exagitabat. Porro, permultis rhetoricis fucis declamitabat: verba coenæ explicanda & intelligenda esse, non sicut in propria & nativa significatione sonant, sed ita, ut analogia cum cæteris Sacramentis seruetur: Hinc subungebat, scripturam perpetuo usu, ubi de Sacramentis agit, tenere certum & peculiarem modum loquendi, nimirum, ut nativa Testamenti sententia deseratur & repudietur. Hæc ita indefinite, & universaliter inculcabat: sed, ubi ad probationes ventum est, tantum singularia quædam, & particularia exempla, ex quibus universalis conclusio nulla ratione confici potest, ab eo adducebantur. Unde fiebat, ut varias interpretationes verbis Christi affingeret, convenientes in figmento, de absentia corporis Christi. Contendebat etiam, non opus esse duplici manducatione corporis Christi, sed disputabat, à propria & nativa sententia verborum institutionis discedendum esse, propter hanc causam & rationem, quia satis sit & sufficiat unica, spiritualis scilicet,

licet, in coena manducatio. Præterea, multa alia corrasit argumenta, quomodocunque ad Sacramentarium Jeverensium causam contorta, quasi eam voluerit, non tam pondere, quam numero argumentorum æstimari: at enim vero, nolo eadem recensere, sed potius præterire: Neque enim talia sunt, ut opus sit de singulis instituere enarrationem. Errores ejus Sacramentarios, veluti in tabula quadam, saltem indicabo. Negabat in sacra synaxi rem coelestam, terrenam relinquebat, putamen sine nucleo: modum sumptionis, respectu rei coelestis, nimirum sacramentalem corporis & sanguinis Christi, impugnabat: veritatem & essentiam Sacramenti à fide sumentium suspendebat, & verborum testamenti Christi sensui nativo, alienum: proprio, tropicum: germano, spurium turpiter affingebat, & affingendo turpissime violabat.

§. VI. Disseram potius de scopo, quem Oitenfis sibi propositum habuit, qui procul dubio erat, ut Oldenburgensium ecclesiarum doctrinam, ab Hamelmanno Jeveræ expositam, & immotis scripturarum fundamentis, certissimisque orthodoxæ antiquitatis testimoniis, in publico, cum Quantio, Meppelensi & Japeto, congressu, communitam, in solidum labefactaret & convelleret: contra vero, Ramisticam & Olevianam, in gratiam Sacramentarium, ita assereret ac stabiliret, ut totus Jeverensium tractus, ipsius loqua-

eitate & juvenili dicacitate perſaſus, vera ſententia
 abjecta, falſam amplecteretur. Ad quem præcipu-
 um ſcopum, etiam alter, non minus principalis, ut
 ſupra conſtitit, acceſſit; nimirum, ut Hamelmanni
 nomen, quod non ſolum apud noſtras recte ſentien-
 tes eccleſias, ſed apud adverſarios etiam, præcipue ſa-
 niores, honorificum eſſe videbat, oppoſitionibus ſuis
 & declamationibus obſcuraret, ſuum vero, coetero-
 quin obſcurum, in omnibus compitis & Ramistarum
 triviis illuſtre & celebre circumferretur. In hiſce ope-
 ram ſuam poſuit Wempo, hoc opus ejus fuit, hæc cogi-
 tatio, huc omnia ſive conſilia, ſive artes, viresque com-
 paravit. Id qui ignorat, fateatur, ſe Wemponis inge-
 nium & mores ignorare. Sed ab utroque, quem ſibi
 propoſitum habuit, ſcopo, non ſine nominis ſui de-
 decore, & totius Sacramentariæ factionis labe atque
 ignominia, imo etiam detrimento & pernicie, toto
 celo aberravit. Ad noſtram enim, & orthodoxam
 Oldenburgenſium, & ipſius Hamelmanni ſententiam
 labefactandam, miſellus Wempo, ne unum quidem
 teſtimonium aut argumentum, quod aliqua ſaltem
 ſpecie pugnare contra eam videbatur, ex inſtructiſſi-
 mo ſui Oleviani & Rami penu afferre potuit: nihilo-
 minus, de erroribus deferendis, admonitus: non mo-
 do eos non deferuit, correxit, aut inconfiderate dicta
 reſecavit, ſed, urgente & premente illum ſpiritu eo, à
 quo erat *teruſſem*, illos inſuper defendit, &, quæ in-
 fau-

fausta ejus pertinacia erat, novis erroribus accumulavit. Habuerunt cœteroquin ipsi Apostoli sua corrigata, Lutherus suas habuit palinodias, Augustinus suas retractationum libros, Baronius sua emendanda, Belarminus suas recognitiones, nullas vero Oitensis agnovit: maluit enim manifestæ veritati obluctari, & propugnando antiquos errores, & opinionum portenta, novam conscientia adspargere labem, quam Hamelmanni monitis cedere, delicta profiteri, revocare asserta, & semel stabilita iterum retractare. Atque ex hoc fonte prodiit infrunita illa vox, quam, Hamelmanno præsentem, effutivit: *ad navem propero, & maneo in sententia mea.* Hic igitur Post-Colloquii Jeverensis infelix exitus erat, ut Wempo, tribunitius ille & refractarius Stentor, ac turbulentus Belga, neque piorum monitis obtemperaret, neque precibus illorum resipisceret, sed in Belgium multo pertinacior discederet, & tandem, versa navi, & abjectis armis, in suorum castra transiliret.

C A P. IIX.

De
**CONSENSU RECENTISSIMORUM
 REFORMATO-
 RUM, CUM SACRAMEN-
 TARIIS JEVERENSIBUS.**

§. I.

Inolevit multorum mentibus opinio, quod nostri

temporis Reformati, Majorum suorum erroribus, nuncium quasi remiserint, & rectius cum orthodoxis loqui & credere inceperint. Nec diffiteri possumus, non paucos hodie extare libros, à *Burneto, Vogelsangio, Witsio, Leydeckero, Strimesio, Spanhemio, Heideggero, Tilemanno Schenckio, Placettio, Piercæo, Werenselsio*, aliisque clarissimis ecclesiæ Reformatæ Doctoribus compilatos, in quibus, pressis & occultatis quæstionibus, & controversiis illis, quæ inter nos agitantur, talia leguntur, quæ prima specie, & secundum superficiem literæ, nostræ doctrinæ litem nullam intendere videntur, ut vel Jovem lapidem jurare quis possit, ipsos idem hodie nobiscum docere, confiteri, sentire & propugnare. Sed, si rem penitus consideremus, & recentissima illa Reformatorum scripta ad trutinam verbi divini exigamus, apparebit, illos ab antiquis Prædecessorum suorum erroribus, nec quicquam discessisse, sed in omnibus iis defendendis, pingendis, emolliendis, propugnandisque, improbo labore, adhuc occupari, quæ à Progenitoribus suis infelici hæreditate acceperunt. Quæ, quomodo vera sint, altius lubet cognoscere.

§. II. Quum vero Apostolo monente, nihil possumus contra veritatem, sed omnia pro veritate, non succensebunt Viri docti, si, quod res postulat, edisseram, & scapham scapham, missis verborum lenociniis, appellem. Quam callide novelli illi Doctores in controversiis, eucharistiam spectantibus, nostras voces imitari, &

& sermonem, verba, phrasisque disputando, scribendo, concionando inflectere, & ad nostra labia accommodare noverint, ipsi, artifices in hac arte, omnium optime noverunt. Affirmant nostræ ecclesiæ, realem corporis & sanguinis Christi in cœna præsentiam: affirmant & ipsi. Addunt nostræ, corpus Christi, verè & substantialiter ibidem adesse: nec dissentire illi videntur, dum Christum substantialiter in cœna præsentem scribunt, & quidem verbis, adeo speciosis, ambiguis, & cujuscunque menti attemperatis, adeoque ad fallendum compositis, ut vix quippiam in iis deprehendi possit, quod sanæ doctrinæ manifesto contrarietur. Hac primum arte imprudentiores & incautos aggrediuntur, & sophisticem hanc minus edoctis felicissime imponunt, & dogmata sua, nemine, & sæpius ne centoculo quidem Argo advertente, longe lateque disseminant: in progressu, si quando aliis, qui honorificum reformatorum nomen affectant, contradicendum est, dissensus capita extenuant, modestiam simulant, unionem & pacem ecclesiasticam crepant, & studium irenicum, magno nisu & conamine prætendunt, atque id agendum svadent, & omnibus modis inculcant, ut lenitate, & moderatione adhibita, animi coalescant, silentio potius pax redimatur, quam veritas afferatur, propugnetur, & ad posteros transmittatur. Sic homines inescare primo sciunt: inde, ubi eorum animos præoccupatos sentiunt, ex insidiis suis

pro-

profiliunt, ac dogmata sua liberius proponunt, nullam realem corporis Christi, nisi fide applicati, in cœna præsentiam agnoscentes, inque Zwinglii castra jam profugi, lingvam Lutheranam reformidant, planeque abjiciunt, atque adeo plus nocent, quam si aperto Marte congressi fuissent. Non enim perpetuum bellum, ita perniciosum unquam fuit, quam si ex induciis derepente bellum exoriat. Hunc fucum ut detegam, prorsusque elidam, errantes illos Jeverensium, Meppelensem, Quantum & Wemponem, quos à primario erroris dogmate *Sacramentarios* appello, non equidem cum tota ecclesia reformata, sed cum novissimis ejusdem Dogmatistis & Promachis conferam, & eandem semper ludi fabulam, permutatis tantum personis, ad oculum monstrabo.

§. III. Apusiastæ Jeverenses, nihil fortius negabant, quam quod Christi corpus in sacra cœna realiter adsit, distribuatur, & à communicantibus accipiat. Hinc enim tanto conatu, nullum, adeoque nec Christi corpus in pluribus locis, consequenter, nec in cœna præsens esse, pugnabant. Agedum! videamus, quid hodierni, cœtus Reformati, Doctores agant, quid musinentur, quid sentiant, & chartis suis illinant? Dicam sine ambagibus: post carecta latent, & summo studio cavent, ne ita concionentur aut scribant, *totum Christum, etiam corpore suo & sanguine*, ut verba testamentaria sonant, *vere, substantialiter & essentialiter*
præ-

præsentem adesse. Nunquam enim hoc concedent aut fatebuntur, cum illorum hæc non sit candida doctrina, atque ingenua animi sententia. Verum, ut speciem habeant, quam prætendant, in varias formas, Protei instar, sese torquent, dicentes: *in cæna, totum Christum, cum omnibus beneficiis, suis distribui.* Sed hanc phrasin interpretantur, & accipiunt spiritualiter, non alio modo, quam quo res aliqua longissime remota & absens, tradi & donari potest, licet is, cui traditur atque donatur, procul & longissime inde distet atque absit, veluti, si *Strimesio*, Francofurti ad Oderam viventi & permanenti, casula quædam, aut tuguriolum apud Jeverenses, à quibus longissime abest, tradatur. Pari ratione, magna verba faciunt *de merito & beneficiis totius Christi, qui in sacra cæna vescentibus distribuatur.* Sed enim vero, de distributione præsentis corporis & sanguinis Christi in sacro epulo, de quibus est controversia, altum manet apud Reformatos silentium. Et licet scribant, dictitent, & magno verborum apparatu promulgent, *nos corpori Christi incorporari*; hæc ipsa tamen hunc in modum interpretantur, non quod Christus carne & sanguine suo nobiscum, & in nobis existat: sed, quia spiritus, qui est in corpore Christi, quod procul & quam longissime à nobis abest, absensque manet, etiam in nostro corpore, veluti templo suo, habitat. Hoc vero est, aliud loqui, & scriptis comprehendere: aliud sentire, & abditis animi recessibus oc-

cultare, verbis testamentariis ludere, & de vera & substantiali corporis Christi præsentia, non aliter paratrægoediare, quam qua ratione in eunucho Terentii, amanti somnia depinguntur, dicente illo: *vide præsens, ut absens fies*, item: *absens absentem auditque videtque*. Annon vero insignis hæc aduersariorum petulantia est, quod vocabulis absentiae & præsentiae tam leuiter abutantur, totique ecclesiae, ne quid grauius scribam, imponant, ejusque membra naso suspenso teneant. Nequaquam negamus veram corporis in cœna præsentiam, magnifice gloriatur Samuel Strimesius, insignis ecclesiae reformatæ promachus, in observationum Henoticarum Hexade, *sed ipsam sancte credimus, & quidem non imaginariam, sed verissimam, realissimam & efficacissimam*: Verum, meræ verborum præstigiæ sunt, quibus Viadrinus ille Theologus utitur, verissimam, realissimam & efficacissimam præsentiam, à se sancte credi simulans. Nam, ejus opinione, *corpus Christi, nec in terra, nec in, cum, & sub pane adest*, sed à benedicto pane sacrae cœnae, longius distat, quam coeli cœlorum à terraqueo globo, id quod ex concionibus suis de *sacra cœna*, patrio sermone conscriptis, p. 246. 249. luculentissime patet. Annon vero subdola & detestanda hæc est in *Strimesio* impostura, aut, ut mollius loquar, calliditatis quoddam mysterium, id verbis præsens affirmare, de quo ipse in *epistola irenica* p. 166. cum Calvino & Beza profitetur, *corpus & sanguinem Christi à nobis*
-luc
tunc,

tunc, quando sacra administratur eucharistia, tanto locorum intervallo distare, quanto cælum à terra? Hoc cunctis est candidè agere, in re tanti momenti, quæ ad organicum fidei nostræ fundamentum spectat?

§. IV. Nemo, obtestor, credat, solum *Strimesium*, ex hodiernis Reformatis, superesse, qui cum Jeverensibus Sacramentariis, similia doceat, eademque inculcet, ac apusiam corporis Christi in cœna, tueatur & defendat. Nam pro isto inveterato errore, tanquam pro aris & focus, etiam alii hodiernum pugnant, fortiterque digladiantur. Ubi tamen repetendum illud est, quod de substantiali & corporali præsentia splendide scribant, & sesquipedalia verba projiciant & loquantur: Si vero instemus & quæramus, quid sibi velint ista substantiali & corporali præsentia, tum ita verba conformant sua, ut ad præsentiam spiritualem, quæ fidei est, statim provocent, & relabantur. Sin porro urgeamus, quid præsentia hæc spiritualis involvat, aut in quonam illa consistat, tum vero ejus specificam rationem in mera significatione, & *συνασία* rei absentis, constituent. Nequaquam falsa me scribere, aut surdis narrare fabulam, facile deprehendet, qui novissima Calvinianorum scripta vel per transfennam respicit. Sed placet illa evolvere, & quid Reformatorum coryphæi scribant, quid sentiant & loquantur, ex propriis eorundem verbis & declarationibus audire.

Sincera & dilucida REFORMATORUM, quod nomine

eorum OMNIUM spondere audeo, de cœna Domini sententia, hæc est, inquit illorum oraculum Strimesius, loco proxime allegato, quod omnes credentes, qui accipiunt, & manducant benedictum panem, accipiant & manducant corpus Christi crucifixum. Nam gloriosum, seu glorificatum Christi corpus, uti præfatur, ex sententia CALVINI & REFORMATORUM in cœlis est, ibidem sedens ad dexteram Patris, inde rediturus ad iudicandum vivos & mortuos; At crucifixum Corpus Christi in eucharistia præsens est. Quem errorem, crassum certe & palpabilem, cum Strimesio, in se defendendum suscipiunt, & summo studio proponunt, hodieque inculcant, apud Ultrajectinos *Franciscus Burmannus*, lib. 7. cap. 11. p. 379. *Synops. Theol. & Melchior Leydeckerus*, de veritate religionis, lib. 6. cap. 2. p. 616. apud Basileenses *Petrus Werenfelsius*, part. I. explicat. *Evangel.* pag. 483. apud Hassios *Otto Philippus Vietor*, in *Homil. Evangel.* p. 406. qui ad unum omnes corpus Christi, quatenus pro nobis traditum, & sanguinem ejus, quatenus pro nobis effusum fuit, in sacra coena exhiberi, intrepide affirmant, & omni nisu tuentur & defendunt. Sed, ista violentissima textus sacri depravatione, qua relativum *quod*, non quidditative, sed limitative accipiunt & interpretantur, absentiam corporis & sanguinis Christi in ecclesiam, volantibus vexillis invehunt, adeoque ipsum testamentum Christi, temerario ausu oppugnant. Ubicunque enim corpus Christi exinanitum ad-

adeſt & mortuum, non vero glorificatum, ibi nulla corporis Chriſti ſubſtantia, ſed merum corporis acci- dens adeſt, & quidem acci- dens præteritum. Contra, ſtatus exaltationis, quem iſtis ſophiſticationibus con- vellunt, & ſcandaloſa quadam metamorphoſi, in ſta- tum exanitionis tranſmutant, illud requirit, & jure ſuo poſtulat, ut ubicun- que nunc ſit corpus Chriſti, ibi glo- rificatum adſit, non vero exinanitum atque mortuum. Sed non opus eſt, conſecutiones neſtere, & magno co- namine monſtrare, quid, ex periculi plenis Reforma- torum hypotheſibus, prona & idonea illatione, ſequat- ur, quum recentes illi ſcriptores, Chriſtum infinita di- ſtantia, à ſe remotum & ſeparatum cupiant, veriſſi- mam, realiſſimam & ſubſtantialem præſentiam expreſ- ſis verbis ſine circuitione negent, convitiis inpetant, & neſcio cujus criminis inſimulent, & inſenſo animo proſequantur. Faciunt hoc in BELGIO *Franciſcus Burmannus*, Synopf. Theol. cap. 13. §. 4. p. 91. & *Frideri- cus Spanhemius*, Lugdunenſium Doctör, elench. con- trov. pag. 359. 360. qui orthodoxam, de coena Domini, doctrinam exagitant, rejiciunt & convellunt, & in illa Chriſtum abſentem introducunt, ac ejus corpus ſub pane eſſe poſſe, aperte inſiciantur. Quibus *Salomon van Till*, Leidenſium Theologus, patrocinator, cum in compendio Theologiæ p. 145. præſentiam Chriſti in ter- ris, dogma Pſeudo-Prophetarum appellat: à quo non ab- ludit *Johannes Braunius*, non in celebri Gröningeni-

un Professor, qui in *doctrina fœderum, part. 4. cap. 22. §.*
18. 21. sacramenta pro sigillis, non rerum præsentium,
 sed absentium habet, atque Lutheranos, veram & sub-
 stantialem corporis Christi præsentiam docentes, fal-
 sissima docere, audacter calumniatur. In BRITAN-
 NIA, *Gilbertus Burnetus*, Episcopus Salisburiensis,
 Christum non aliter esse, in ecœna, quam per unionem
 relativam, propugnat, & Zwinglianorum, sigillatim
 vero Petri Martyris, Martini Bucerii, & Johannis a Lasco
 improperiis, de remotione corporis & sanguinis Christi
 ab externis symbolis eucharisticis, subscribit, id quod
 ex *historia Reformationis Anglicanæ*, luculentissime pa-
 tet. In HELVETIA, omnes ecclesiæ reformatæ Do-
 ctiores, suis scriptis testatum faciunt, sibi cum Zwinglio,
 Martyre, Bullingero, Gualthero, Simlero, Myconio &
 Hospiniano, veteribus illis apud Helvetios Sacramen-
 tariis, permultum esse commercii. Qui scopus nullo
 negotio deprehenditur, si attendatur, apud Basileen-
 ses *Petrum Werenselsium*, P. II. Homil. Evangel. p. 690.
 apud Tigurinos *Joh. Henr. Heideggerum*, Tom. 2. Corp.
 Theol. f. 484. apud Genevenses *Benedictum Pictetum*,
 Theol. Christ. pag. 964. negare & pernegare, quod in
 sacra cœna verum corpus, & verus sanguis Domini
 nostri Jesu Christi, vere & substantialiter sint præsentia,
 atque cum pane & vino distribuuntur, & ore suman-
 tur, ab omnibus illis, qui hoc sacramento utantur. Id
 quod etiam in Bernensi compendio, ex *Ryssenii, Fur-*
reti-

retini, aliorumque Reformatorum scriptis compilato, p. 737. expressis verbis legimus, & observamus. Quid apud NASSOVIENSES, de coena Domini doceatur, vel ex solo *Johanne Melchiore*, ecclesiae & scholae Herbornensis antistite, colligere licet, quippe qui *Tom. 2. Opp. Theol. pag. 161. seq.* Lutheranorum doctrinam, de corporis & sanguinis Christi ad symbola, in ipso usu, praesentia, sarcasmi & conviciis proscindit, eamque ex fermento Papistico superstitem errorem nominare, nequaquam trepidat. In HASSIA, Reformatorum coetum in doctrina pariter & vita instruunt, ac moderantur *D. Thomas Gauterins*, ac *D. Tilemannus Schenkius*, Professores Marpurgenses, nec non *Otto Philippus Vietor*, Concionator aulicus. Cassellanus: Singuli autem ecclesiam nostram pungunt, vellicant, ejusque doctrinam perstringunt, & verum corpus & sanguinem Christi, in, cum & sub pane adesse, plenis buccis inficiantur: iste quidem, *in Theologia Didactica c. 37. §. 8. p. 504.* ille, *in principis religionis pag. 401.* hic vero, *in Homil. Evang. p. 404.* Ex MARCHIA, qui utramque nobis paginam facit, *Strimesius* prodeat, cui spiritus suus hoc suggestit, ut in concionibus suis de sacra coena, pag. 249. ex verbis angeli *Marc. XVI, 6.* male, quin imo pessime concluderit: *Corpus Christi non videtur in terra, non videtur in pane, neque ullo sensu, aut in terra, aut in pane percipitur, proinde, nec in terra, nec in pane adest: cui, coronidis loco, Henricum Hulsum, apud*
DUIS.

DUISBURGENSES Doctorem, subjungo, cujus accusatio, vel detestanda potius calumnia, ut propalam constet, lubet ejus verba, ex libro de *vallibus Prophetarum* pag. 72. audire: *Animum scortatorium produunt, calumniatur Hulsius, qui à Luthero se denominarunt Lutherani. Ova habent, ex quibus Basiliensis excludi queat. Scortantur in regimine, in ritibus retentis, in doctrina; At maxime in cœna evagantur, præsentiam corporis Christi, magis crude & ample credentes, ac credunt ipsi Pontificii, illud ubique ponendo, & in omni loco.* Sed hæc accusatio, præter veritatem Hulsianam, hoc est, Calvinisticam, nihil continet.

§. V. Consideremus vero causam, ob quam Jeverenses Sacramentarii, substantiam corporis Christi in cœna pernegabant. Hæc vero erat, quod fingerent, Christi humanam naturam, post ascensionem, in cœlo esse, non vero in terra: hinc, larga nimis illatione, inferbant, obstare illam, quo minus corpore & sanguine suo, hisce in terris, possit, externis elementis præsens adesse. Non alienum sese ab hoc errore ostendit cum *Thoma Gaudio*, Theologo Marpurgensi, l. c. Viadrinus ille Doctor *Strimesius*, quando in concionibus de sacra cœna pag. 246. hunc in modum argumentatur: *Christus corpore suo ascendit, de terra in cœlum, proinde corpore suo, non est in terra, neque in, cum, & sub pane in sacra cœna. Nam gloriosum ejus & glorificatum corpus, uti in epistola irenica, pag. 166. theologizat, ex CAL-*

VI

VINI & REFORMATORUM sententia, in cœlis est, ibidem sedens ad dexteram Patris. Unde, in homiliis, ante citatis, eucharisticis, pag. 60. ita terminos colligit: *si in usu sacræ cœnæ, in, cum, & sub pane, substantiale corpus Christi adest, in terra adhuc existit; Si in terra existit, non est in cœlo ad dexteram Dei Patris; Si non est in cœlo, ad dexteram Dei Patris, non potest inde venire, ad judicandum vivos & mortuos.* Quum tamen Christus, ut tyrones probe norunt, in cœlos ascendens, confederit ad dexteram Dei, quæ non est certus aliquis in cœlo locus, quo circumscribatur & contineatur, sed ipsa infinita Dei virtus, & majestatis divinæ gloria, quæ, cum nulli loco insit, nusquam tamen excluditur, sed cœlum & terram implet, *Ephes. IV, 10.* Non igitur cœlum, sed sessio ad dexteram Dei Patris, constitui debet terminus ultimus ascensionis hujus. Quæ sessio, cum citra omnem hujus, vel alterius loci respectum & intuitum, universale illud, cœli terræque imperium, Christo homini assignaverit, *1. Cor. XV, 25.* Strimesianum certe, hoc est, absurdum absurdorum absurdissimum fuerit, velle sessionem hanc illocalem, ad certum cœli locum restringere, & unius loci spatio terminare. Hæc responsio, perspicua, vera, certa, firma & solida est, ut non videam, qua conscientia, sub prætextu ascensionis Christi in cœlum, præsentiam ejus in cœna Strimesius possit improbare & repudiare. Peregregia certe sunt, & pulchrum quid sonant, quæ

Alardus Vaekius, Doctor Theologus, & Superintendens Jeverensis, de controversia hac sacramentaria annotavit: Nullum, inquit, in eleganti libro, de uniendis Christianorum animis in fide illibata, pag. 495. est scripturae testimonium, nullus fidei Christianae articulus, quo revera impugnetur praesentia corporis & sanguinis Christi in Eucharistia. Non facit articulus de Domini ascensione; nam suppositum, quod dixit: ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum, Joh. 20. Idem quoque dixit: ubi sunt duo, vel tres congregati, in nomine meo, ibi sum in medio eorum, Matth. 16. De quo dixit Petrus: quem oportet caelum suscipere, usque in tempora restitutionis omnium, Act. 3. is de se eodem dixit: ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. Magnum est hoc, quod ascendit super omnes caelos, & proximus est eis, qui adhuc versamur in terris. Haec vero non sunt contradicentia: Nam regnans in coelo, non carcere attinetur in coelo, adeoque praesentia ejus in coelo non derogat praesentiae ejusdem in Eucharistia, ut qui locis est eminentior, & eadem habet in manu sua. Si quilibet Sanctorum, ad tantam gloriam perventurus est, ut, ubicunque volet suus Spiritus, continuo sit & corpus, quis virtutem istam adimere ausit Christo, Deo & homini? Nonne Saulo, Damascum proficiscenti, adfuit in via? Nonne per visionem apparuit Ananiae, discipulo suo Damasceno? Nonne sedens ad dextram patris adest suo populo, militanti in terris?

Re-

Respondeat ad ista Strimesius, aut, si potest, redarguat & confutet, sin Christianus, sin non in pejus reformatus audire velit.

§. VI. Jeverenses Dypnosophistæ, verbis Christi testamentariis alienum sensum affingebant, eaque simpliciter, secundum literam, & propriam significationem, accipienda esse, pernegabant; contra, clarissima institutionis verba, verbis obscuris & figurativis, veluti fidiculis, in alienam, & cum *præ* pugnantem significationem detorquebant, quo ipso promissionem Servatoris, de præsentia corporis & sanguinis sui, in verbis eucharisticis expressam, vel plane tollebant, vel certe evacuabant. Hunc vero errorem, inveteratum plane & antiquum, jure hodiernum tribui *Ryssenio, Turretino,* aliisque novellis Reformatorum scriptoribus, ex allegato *compendio Bernensi, p. 734.* ad oculum dispalescit. Illud certe verisimile non est, Christum, morti jam vicinum, data opera, ejusmodi obscuro dictionis genere, & quidem in definiendo mysterio, salutem ecclesiæ vel maxime concernente, uti voluisse, ut vix divinando assequi licuisset, quæ propria & genuina verborum Testatoris esset mens atque sententia. Nihilofecius *Nicolaus Gurtlerus,* Daventriensium Professor, in Dialogis suis eucharisticis p. 30. verba coenæ *inter emblematicas, & hieroglyphicas orientis doctrinas,* non sine ingenti scandalo, refert, totamque adeo doctrinam testamentariam, Anti-Scripturariis deridendam propi-

nat. Etenim, si Servator circa novum hoc, & universæ ecclesiæ ignotum Sacramentum, dictionis genere emblematico & hieroglyphico usus fuisset: certe ignorantis & erroris copiam, vel segetem potius uberrimam plurimarum in ecclesia dissensionum ipsemet posuisset. Quod absit, ut de Christo statuamus, aut saltem cogitemus. Ceterum, plura, atque alia loca, ex quibus istius erroris de tropologia Sacramentali, hodierni Reformati convinci possunt, passim occurrunt. Nam *Johannes Placette*, coetus Reformati, apud Hassnienses, Doctor, in tractatu *de cena Domini, cap. 10. pag. 544.* ad figuras & metaphoras, veluti ad sacram quandam anchoram, confugit, & *Fridericus Spanhemius*, libro, à nobis citato, pag. 307. à Reformatis negari, affirmat, quod verba institutionis eucharisticæ, *hoc est corpus meum, hic est sanguis meus*, proprie & literaliter, καὶ τὸ πῶς sint intelligenda, neque concedit, sensum verborum esse istum, *hoc, quod vobis do, est, vere & substantialiter corpus meum, naturale illud, quod pro vobis traditur*, sed sensum metonymicum fingit, quo scilicet rerum signatarum nomina, puta corpus & sanguis, signis ipsis & sigillis, sanguini & vino tribuuntur. Quo errore etiam infecta est *Fr. Burmanni Synopsis Theologiae*, quando cap. 14 §. 19. 22. *voculam est*, de qua præcipue contenditur, non de esse substantivo, sed de esse significativo, intelligendam inculcat, & locutionem hanc, pro metonymica habendam statuit, per quam
 fi-

signum substituatur pro re signata, quanquam & alio respectu, metaphoram & synecdochen adesse, scribat & propugnet. Nihilofanlius sentit *Johannes Braunius*, Christi locutionem, *hoc est corpus meum*, impropriam esse, signumque sumi pro re signata, loc. cit. §. 23. fingens, ita, ut sensus sit, hic panis significat corpus meum. Taceo alios, qui se ad verba institutionis adstrictos teneri nolunt, sed ea, cum ceteris Sacramentariis, in alienum, & ab illis abhorrentem sensum, nefarie detorquent.

§. VII. Affinis huic errori est, & ex priori sponte fluit, sequens error, quo Jeverenses Anti-Lutherani docebant, & omni studio in crustabant: virtutem, operationem, & meritum, longe absentis corporis Christi, non nisi fide, communicari, & per fidem, spiritualiter duntaxat, corpus & sanguinem Christi accipi. Neque ita Jeverenses solummodo docuerunt, sed ipsum iisdem fere verbis, hodiernum repetit, *Otto Philippus Victor*, l. c. pag. 402. & *Melchior Leydeckerus*, quando l. c. lib. 6. cap. 2. §. 48. 49. præsentiam sacramentalem, per corporis & sanguinis Christi efficaciam, & manducationem symbolicam, explicat, *quæ sita sit in fiduciali acceptione & receptione Christi, ut oblatis & datis, quasi in manu Dei, per fidem, in spirituali meditatione, & memoria mortis Christi, in applicatione reflexiva fidei, qua Christus quasi intime in animam demittatur, & cum ea uniatur.* Similia in scenam producit *Johannes Braunius*, loc. cit.

cap. 22. §. 17. confidenter admodum asserens, totam manducationem corporis Christi esse spiritualement, ac fieri per fidem, ut eam recipiamus mente, non corpore; fide, non ore. Accedit consensus Thomæ Gaurerii, qui l. c. inter alia scribit, corpus Christi, quod ascendit in cælos, non esse his in terris, in Eucharistia, præsentia reali, & proprie dicta, sed tantum mystica & spiritali.

§. VIII. Porro, Jeverenses Sacramentarios, veluti Duces suos, & antesignanos, adhuc sequuntur, quotquot ex Reformatis, iisdemque recentioribus, sacramentalem manducationem rejiciunt, & insectantur, & Capernaiticam quandam corporis Christi lanienam, & physicam sanguinis ingurgitationem, nostris ecclesiis affricant. Pertinet huc imprimis, D. Johannes Zvingerus, Theologus Basileensis, qui in libro, de festo corporis Christi, pag. 308. non tantum negat, carnem Christi ullo modo ore comedi, sed & oralem corporis & sanguinis Christi manducationem & bibitionem, Capernaisimo pejorem esse deblaterat, & Christianos, similes reddere Polyphemo illi Homérico, ac magis infames Scythis, & Scotis Hybernicis, Anthropophagis Sarmatis, Concanis & Charibibus apud Indos, qui carnibus hominum vescuntur, impio, & blasphemio ore, eructat: cui dum Strimesius supparasitatur, nostram doctrinam eucharisticam, ceu ἀνθρώποφαγίαν, & ἀναιτοποσίαν, Deo hominique abominabilem, in disputatione de cœna p. 173. exagitans, impieque & profane traducens,

ta-

talia certe scripsit & effutivit subdolæ unionis architectus, quæ nullo stylo anserino, sed pilo tartareo vindicanda judicantur. Sed mittamus hominem, ad ferendas calumnias, & morosam ecclesiæ nostræ infectionem prognatum, atque hinc, clarissimi, nobisque amicissimi Wittebergensium Theologi D. Wernsdorffii, iudicio, *alendo potius, quam componendo dissidio aptiorem.* Nominatissimum Genevensiū Doctorem, *Benedictum Pictetum* allegabo. Hic l. c. pag. 969. cum Strimesio easdem tibias inflat, & oralem manducationem impossibilem esse perhibet ac inutilem fingit, imo *Theod. Zwingerus*, calumniis nos onerat, *quod manducationem istam fieri, non crasso, & capernaïtico modo, summaq; ab iis, nos affici injuria vociferaremur, qui nos Capernaïtas ταρακοάγυες Thyestæ appellarent: dicant ergo, inquit, Syntagm. sel. exercit. pag. 179. quænam sit tandem & qualis illa manducatio? vocant manducationem corporalem & oralem, & religiosius, oralem sacramentalem, quæ quidem fiat corpore & ore, sed non corporali & orali, est invisibili, incomprehensibili, ineffabili, supernaturali, spiritali & prorsus miraculoso modo. Quis vero non videt, concludit Zwingerus, hos esse puros putos cothurnos.* Atque hinc est, quod *D. Johannes Simonis*, Professor Francofurtanus, in programmate Anti-Albertino, Reformatos à Lutherana ecclesia, in omnem æternitatem, se junctos permanere cupiat, quam ut manducationem sacramentalem, quæ oralis est, nobiscum defendant ac tueantur.

s. IX.

§. IX. Huc etiam pertinet universa disputatio Apufiatarum Jeverensium, quam, ore & calamo, adversus manducationem indignorum, magno conatu, & improbo labore, moverunt, hodieque, in recentissimis ecclesiae suae scriptoribus, movent. Etenim *Franciscus Burmannus*, l.c. cap. 12. pag. 389. expressis verbis affirmat, infideles nuda signa accipere, & *Melchior Leydeckerus*, apostolicam illam doctrinam, corporis Christi participes fieri omnes, qui panem manducant, adeoque etiam indignos & infideles, absurdum nominat, mordacissimeque traducit. Omitto Strimesium, qui propter hanc materiam, gravissimos errores nobis tribuit, qui si admittantur, totam eucharistiam è medio tollere, & efficacia sua spoliare queant. Omitto quoque alios, qui eadem scribunt, dicunt, promulgant, loquuntur, & propugnant.

§. X. Et haec tenus quidem, ex recentissimis Reformatorum Promachis, & Dogmatistarum scriptis, satis superque ostensum est, quod in majorum suorum erroribus adhuc persistant, atque nullam actualem, veram, realem & substantialem corporis & sanguinis Christi in coena praesentiam, corde, juxta & ore, statuant & credant, aut aliis credendam praescribant, sed famosam illam apusiam, absque circuitione, fateantur, mordicusque defendant. Nihil hic confinxi, nulli per injuriam aliquid adscripsi, sed fontes consului, & ex iis omnia munivi, & conceptis clarissimisque verbis & testi-

testimoniis corroboravi, atque illud, ut spero, evici, frustraneum plane & inanem esse Strimesii, aliorumque Reformatorum laborem, in commonstranda illorum, cum nostra ecclesia, quoad substantialem corporis & sanguinis Christi in sacra synaxi praesentiam, harmonia & consensu. Constat enim, mala omnino conscientia, causam illos suam agere, dum nostris phrasibus usi, interim falsas illis & erroneas suas opiniones affingunt. Haec dudum observavit eruditissimus Jeverensium Theologus *D. Alardus Vaekius*, quapropter l. c. hunc in modum commentatur: *Quoties Johannes Calvinus, & qui illum sequuntur magistrum, REFORMATI, tradunt, Christum ab Eucharistia non excludi, sed integrum Deum atque hominem à piis sumi, toties similia loquuntur cum orthodoxis, at dissimilia sentiunt. Nam non nativum Christi hominis corpus intelligunt, id enim caelo collocantes, loco uno contineri putant, praetextu verborum Petri, dicentis: quem oportet caelo capi usque ad tempora restitutionis omnium, Act. 3. sed corporis & sanguinis istius virtutem, beneficia & communionem fide obtineri, & ex carne Christi, per Spiritum ejus, in credentes derivari. Desine ergo, Strimesi, consensu tuo gloriari, & os ponere adversus veritatem, & ultimum Salvatoris nostri testamentum, horrenda impietate, cavillari: denique illud Augustini, contra Cresconium, probe considera, & expendere: Sicut laudabile est, à vera sententia non amoveri, ita culpabile est, persistere in falsa, quam nunquam tenere,*

prima lause est; secunda, mutare, ut aut ex initio vera permaneat, aut, mutata falsa, vera succedat.

§. XI. Quæ cum ita comparata sint, mirari satis nequeo, qui fiat, quod Jo. Josephus Wincklerus, Inspector & Canonicus Magdeburgensis, jactitet, & Reformatorem gratiam aucupaturus, in *detectione cordis sui* §. 3. p. 6. scribat, *hodiernos Reformatos in univèrsam, realem, veram & essentialem manducationem corporis Christi in cœna, credere & confiteri.* Affirmari, temerarium hoc asse tum à Wincklero, canonica quadam autoritate, non sufficit. Comprobare illud clarissimis testimoniis, & producere Reformatorem verba, & canonicas confessiones, eidem incumbit. Neque vero satis est, tantummodo grandia illorum verba afferre, & magnificas sententias, ingenti numero, allegare, sed & perpendendum accurate, quid sub involucris verborum intendant, & quemnã sensum splendidis suis phrasibus occultent. Noti enim sunt omnibus cothurni, in quibus de reali & substantiali præsentia corporis Christi in cœna, amplissime rhetoricantur, nec ipsi, nisi vehementer fallor, Wincklero, ignotæ erunt insidiosæ, & ambidextræ eorum phrasés & locutiones, quæ certe tales sunt, ut jurare quis audeat, esse eas Lutheranas, nec à sensu, & interpretatione ecclesiæ nostræ, alienas. Sed enim vero, si illas probe examinet Wincklerus, & operculum à testa dimoveat, ex iis plus non exterebrare potest, quam spiritualem manducationem & bibitionem.

nem: Hæc vero, uti constat, à Reformatis, sacramentali ita opponitur, ut satis appareat, sacramentalem, quæ oralis est, ab iis penitus negari. Neque ullum, quod spondeo, ex Reformatis Dogmatistis, Wincklerus allegabit, qui os humanum, ut fieri par est, pro requisito instrumento, & medio habet, quo corpus Christi vescentibus exhibeatur. Strimesium si conveniat, & ex fidissimo hoc suo Achate, sciscitetur & quærat, quid per verum corpus in sacra synaxi, ejusdemque realem manducationem, intelligat, is, *omnium nomine*, propalam respondebit, *nostram doctrinam, ob manducationem sacramentalem, ἀνεγνωστοφάγιστον & ἀνεγνωστοσίαν esse, Deo, hominibusque abominabilem; contra, sinceram hanc, & dilucidam Reformatorum de cœna Domini sententiam esse, quod corpus Christi, non sit in eucharistia, sed in cœlis.* Num vero talis, veram & realem manducationem corporis Christi credat & confiteatur, qui veram & realem corporis Christi in cœna præsentiam negat & impugnat, & Christi Servatoris corpus, superiori cœlo, tanquam ergastulo, includit, non tam V Wincklero, quam sapientioribus, & Lutheranae pietatis Viris, judicandum relinquo. Interim, pro vero, ut auguror, Wincklerus agnoscat, nullam esse manducationem sacramentalem veram, quin eadem sit oralis, cum Christus cœnam instituendo, non solum panem & vinum, sed etiam, cum pane & vino, corpus & sanguinem jussit sumere. At enim vero, omnes Reformati, iique hodierni, & recen-

tiores, sacramentalem manducandi modum, vero & reali modo, opponunt, neque aliam, nisi relativam & intentionalem, panem inter & corpus, vinum inter & sangvinem, unionem credunt & propugnant, adeoque illam, quæ per fidem est, manducationem & bibitionem, tantummodo confitentur & admittunt. Talia vero qui tradunt, aliisque tradenda præscribunt & inculcant, nullam veram & realem manducationem, uti quidem Wincklerus gloriatur, assensu suo prosequuntur, sed totam eucharistiam pertinaciter oppugnant, subruunt & evertunt, & in nescio quod vulgare, & cottidianum epulum, transmutant. Quam ob rem Winckleri est, si & pie eruditus, & erudite pius, adeoque nostræ doctrinæ, per Lutherum reformatæ, per strenuus assertor, & esse, & videri velit, ut reformatorum linguam intelligere probe discat: contra, illis adulari, & controversias sacramentarias, earumque Promachos emollire, & exculpate, & hostibus religionis nostræ, inepta lenitate, & facilitate, cedere, & illorum molitiones falsissimis elogiis efferre & ornare, dediscat, & Apostolo monente, accurate & circumspicte ambulet, non ut insipiens, sed ut sapiens: insuper, ut ambiguas Adversariorum locutiones, quibus subdolæ unioni subsidium parant, bene & sapienter consideret atque perpendat, nec ab iis se circumveniri patiatur, sed diligenter pensitet, quæ in solida, & nunquam satis de prædicata declaratione formulæ concordia p. 490. ad-

du-

ducuntur: *Eiſi Sacramentarii quidam, in eo elaborant, ut quam proxime, verbis ad Auguſtanam Confeſſionem accedant, & noſtrarum eccleſiarum formas loquendi uſurpent, ac fateantur, quod in cœna Domini corpus Chriſti vere à fidelibus accipiatur: attamen, quando ſerio urgentur, ut ſententiam ſuam ingenue, aperte, & perſpicue, profiteantur; uno ore omnes animum ſuum declarant, quod credant, verum & ſubſtantiale Chriſti corpus, ejuſque ſanguinem, à benedicto pane & vino, in cœna ſacra tanto locorum intervallo abeſſe, quanto ſummum cœlum ab inſima terra diſtet. Quare, cum de præſentia corporis & ſanguinis Chriſti in cœna loquuntur, non volunt ea in terris adeſſe, niſi reſpectu fidei noſtra, hoc eſt, fidem noſtram dicunt per viſibilia Symbola, perinde, ut per verbum, prædicatum commoneſieri & excitari, ut ſeſe attollat, atque omnes cœlos transcendat, & hoc modo præſens in cœlo corpus Chriſti, ejuſque ſanguinem, imo ipſum Chriſtum cum omnibus beneficiis ſuis, vere & ſubſtantialiter, ſed tamen ſpiritualiter tantum, ſumat, eoque fruatur. Sentiunt enim, uti panis & vinum hic ſunt in terris, & non in cœlo, ita corpus Chriſti jam in cœlis eſſe, & non in terra, quare in cœna Domini niſi aliud ore ſumi, quam panem & vinum. Spiritualem tantum præſentiam, credunt, hoc eſt, quod corpus tantum virtutis operationis & beneficiorum ſuorum per fidem nos participes faciat. Quare ſplendidis & magnificis verbis illis, multis, magnis & præclaris viris impoſuerunt, quando nimirum affirmarunt, atque jactitarunt, ſe plane nihil aliud ſentire, quam, quod Dominus Jeſus Chriſtus vere, ſubſtantialiter, vidus, in ſacra ſua cœna præſens ſit. Hoc autem intelligunt ipſi tantum de ipſius divina natura, non autem de ipſius carne & ſanguine: de his enim ſentiunt, ea tantum in cœlis, & præterea nullibi eſſe. Ex quibus patet, Reformatos ſubſtantialem Chriſti à ſacra cœna abſentiam ſtatuerè, & præſentiam inficiari, quocunque tandem minio & fucò errorem ſuum incruſtent atque pingant.*

§. XII. Hiſce vero contraria, dum tradit Wincklerus, atque controverſias Sacramentarias non tantum extenuat, ſed, vaniſſimo etiam conciliationis conatu, conſenſum quendam, Lutherum inter

& Calvinum, fingat, & hodiernos Reformatos, ab antiquis suorum erroribus discessisse, inculcat, manifestum est, eum fraternitatis dextram Reformatis porrecturum cum tripudio. Absit autem, & in aeternum absit, ut eos pro fratribus Christi agnoscamus, & in societatem ecclesiasticam suscipiamus, qui, cum Sacramentariis Reverentibus, in erroribus suis tam obfirmati sunt, ut eos retineant, nemini cedant, aut veritati locum relinquunt, nec inconsiderate dicta retractent, sed verba Christi testamentaria in paganas Orientis doctrinas profane commutent, interpretationes divinas turpiter convellant, & Salvatoris promissionem, de substantiali praesentia, vel plane negent, vel certe evacuent, & rem caelestem submoveant, & sacramentalem manducationem insectentur & rejiciant, & proinde totum articulum eucharisticum subruant & evertant, ac fundamentum fidei nostrae oppugnent. Equidem, & nos pacem volumus, & non solum volumus, sed & rogamus, scribimus, & in aula, & ecclesia Servestana cottidie praedicamus; sed pacem Christi, pacem veram, pacem veritati sociatam, pacem sine inimicitiis, pacem in qua bellum non sit involutum, denique eam pacem, quae cum veritate doctrinae caelestis sit conjuncta, expetimus, maximeque desideramus. De tali autem pace ineunda, frustra laborant Reformati, frustra quoque omne studium suscipiunt, & Henotica sua consilia miscent, quam diu, in veterum se volvunt revolvuntque; erroribus, & Dordracenorum placitis patrocinantur & assurgunt, eamque Theologiam, aleatorem certe, profitentur & exercent, quae verbis ambiguus, obscuris & flexilisque, & cujuscunque menti attemperatis, controversias inflectunt, variant & corrumpunt. Hoc enim est, ore & penna pacem ingeminare, corde autem simultates & odia, & alia multo tristiora meditari, una manu caduceum ostentare: altera, gladium vibrare. Quamobrem melius est & optabilius, pro veritate egregium atque sacrum bellum, pace impia, & à DEO distrahente, consociatione. Hinc bene & sapienter divus Lutherus monet, in cap. V. Epist. ad Galat. v. 6. *Maledicta sit pax & charitas, quae servatur*

cum

cum jactura doctrinae fidei, cui omnia cedere debent, charitas, Apostolus, Angelus è caelo, & quicquid fuerit. Idem Megalander, quoque alibi ad omnes, quæ hodie circumferri solent, Irenicorum, & Henoticorum exceptiones, ordine & decenter respondet: Sacramentarii, ait, inferunt, nos debere per patientiam aliquid condonare lapsis fratribus, & illorum errorem dissimulare per charitatem, quæ omnia credit, omnia sperat, omnia tolerat: non tanti momenti esse rem, ut, propter hunc unum, articulum dissuamus concordiam Christianam. Sic foaves homines se & suam causam ornant, & nos invidia apud multos gravant. Summa erat de omnibus articulis Christianæ doctrinae concordia, quæ duravit, donec prodirent sectarii cum suis opinionibus novis, non solum de Sacramentis, sed etiam aliis articulis. Sed facile possemus illius injuriæ oblivisci, & eos suscipere, & Spiritu mansuetudinis instaurare, si modo redirent in viam, & recto ordine nobiscum incederent, hoc est, si pie de cæna Domini, & aliis Christianæ doctrinae articulis sentirent & docerent. Quod autem solum amplificat charitatem & concordiam, & causam Sacramenti extenuant, quasi levis momenti res sit, quomodocumque de Eucharistia, à Christo Domino nostro instituta, sentiamus, hoc nobis non est ferendum. Sed, quantum ipsi concordiam vitæ predicaverint, tam nos predicare debemus concordiam doctrinae & fidei. Quam si nobis integram relinquunt, tum amplificabimus cum ipsis etiam charitatis concordiam, quæ longe postponenda est Concordiæ fidei, seu spiritus. Nam, si hanc amiseris, Christum amisti, illo amisso, nihil tibi proderit charitas. Contra, si unitatem Spiritus & Christum retines, nihil obest, si dissentias ab his, qui verbum corrumpunt, atque per hoc, unitatem Spiritus corrumpunt. Malo igitur ipsos cum toto mundo à me discedere, & mihi inimicos esse, quam ut ego à Christo discedam, & eum habeam inimicum. Id quod fieret, si, relicto ipsius simplici & manifesto verbo, vanis illorum somniis, quibus Christi verba ad suam sententiam detorquent, adbererem. Nec nos finimus extenuari causam hanc, quia is, cujus causa est, magnus est. Itaque non patiemur in ullo articulo verbum ejus ladi. In articulis fidei, nihil parum aut tenue nobis videri debet, quod remittere possi-

mus, aut debeamus. Remissio enim peccatorum, pertinet ad infirmos in fide & moribus, qui agnoscunt peccatum, & veniam petunt, non vero ad eversores doctrine, qui non agnoscunt suum errorem & peccatum, sed hostiliter defendunt, ea veritatem & justitiam esse. Hactenus magnus Lutherus, qui utramque virtutem, charitatem & veritatem, magis tamen hanc, quam illam commendat, & si utraque obtineri nequeat, sed alterutram missam facere oporteat, charitatem potius negligendam, & fusque deque habendam esse svadet & inculcat, ut veritas retineatur. Hæc enim unicum pacis, & charitatis, quinimo omnis concordia vinculum est, ab ea qui discedit, violat, turbatque unitatem, extra quam non nisi sacrilega conspiratio est. Quare, pacem ita diligamus, ne veritatem prodamus, aut negligamus, sed pro ea strenue decertemus, hancque colamus, promoveamus, factam rectamque retineamus, Dominumque rogemus, ut fideles operarios in messem suam emittat, qui causam Dei & pietatis, contra omnes veritatis hostes idoneis modis sustineant, tueantur, & defendant: nec fastidiamus doctrinam cœlestem, neque prurientibus auribus coarcervemus nobis Magistros, nec auditum à veritate avertamus, & ad fabulas convertamur: nec Sectariorum & errorum hypocrisi, aut pietatis prætextu, & flexiloquis locutionibus decipi nos sinamus: sed, pio & ardenti zelo, magno cum salutis nostræ desiderio, verbum Dei, tanquam lumen, humiliter sequamur.

Sic nos Dominus in vera sui agnitione ad vitam æternam conservabit.

ACTA

ACTA
COLLOQUII

JEVERENSIS,

CUM ANONYMI ANNOTATIONIBUS MS.

NUNC PRIMUM EDITA

A
JO. HENRICO FEUSTKINGIO, D.

I. N. J.

INTROITUS COLLOQUII JEVERENSIS.

Ancellarius JOHANNES ab HALLE, Doctor Jurisprudentiæ, * singulis Pastoribus prolixè proposuit, cur, ante semestre spatium, offerri curasset ipsis ORDINATIONEM ECCLESIASTICAM, à multis & Universitatibus, & Doctoribus Theologis, per ditiones Electorum & Principum in Saxonia, & alibi existentibus, approbatam: *inclutus & clementissimus COMES*, & ipsius Celsitudinem, ait, nunc quidem rursus in eum finem tandem ablegasse, & huc misisse OLDENBURGICOS suos CONSILIARIOS, & SUPERINTENDENTEM, ** ut singuli se declarent coram ipsis, *quid habeant, quod in ea desiderent, aut, ut singuli sua subscriptione eam comprobent, & in ecclesiis servandam promittant, quo unitas doctrine pie conservetur, &c.* Ibi quidem, omnes fere, exceptis admodum paucis, cum quidam eorum in nonnullis propositis dubiis instructi essent à Superintendente, subscripserunt huic ordinationi, interim, sic actum est, ut sequitur, cum quibusdam.

A 2

Jo-

* *Hic ob doctrinam, & agendi peritiam valde dilectus erat Comiti nostro, et war sein Schosling, und hatte Zähne, daß er um sich beißen könnte. Und hat Quantius solches gnug erfahren, den er braf eingetrieben. MS.*

** *Hermannum Hamelmannum, Licentiatum, magne lectionis virum, der viel Bücher geschrieben. Miratus saepe sum Domini Licentiatum vultum, qui divinum quid ostentabat. MS.*

JOHANNES HENRICUS JAPETUS * ita: *librum ordinationis quidem in omnibus approbo, tantum duo me movent, in quibus me erudiri peto, unum de EXORCISMO, alterum de SACRAMENTO ALTARIS.*

HERMANNUS HAMELMANNUS, Licentiatuſ Theologiæ, & Superattendens, reſpondet: libere proponas, in quibus inſtrui petis.

Ideo ſic JAPETVS incepit. *Multi reprehendunt Exorcifmum, adferentes quadam ex Scripturis, quæ omitto, & ſic dico: uſitatus quidem Patribus eſt Exorcifmus, non tamen Apoſtoliſ.*

HAMELMANNUS: Si eſt Scripturis conformis, cur non & Apoſtoliſ? Quia hunc probat Auguſtinuſ ex *Luc. cap. 11.* Ubi expreſſe legitur, Revertar in domum meam, unde egreſſuſ ſum, &c. ex eo concluditur, noſ domicilia Satanæ eſſe, ideo non potuit Apoſtoliſ improbari. At, multa utiliter ſunt juxta Scripturam, & ex Scriptura addita poſtea, quæ tempore Apoſtolorum non fuere, ut docere in templiſ, & alia,

JAPETUS. *Illa tantum de demoniaco dicuntur.*

HAMELMANNUS. Egreſſuſ ab homine dicitur in genere Satan: Atque ibi non additur, ab hoc homine. Et quia apud Deum non eſt reſpectuſ perſonarum. Ergo hoc non magiſ de uno, quam de omnibuſ poteſt dici.

JAPETUS. *Oſtende mihi Patrum locuſ.*

HAMELMANNUS. Auguſtinuſ de *Eccleſiaſt. dogmat. cap. 31.* ait, illud quoque circa baptizandos in univerſo mundo, ſancta Eccleſia uniformiter agit, ut ſive parvuli, ſive juveneſ veniunt ad regenerationiſ Sacramentuſ, non priuſ fontem vitæ adeant, *quam exorcifmiſ & ſufflationibuſ ſpirituſ immunduſ ab eiſ abigatur,* ut tum vere appareat, quomodo princepſ hujus mundi, mittatur foras, & quomodo priuſ alligetur fortiſ, & deincepſ vaſa ejuſ diripiantur, in poſſeſſionem translata autoris, qui captivam duxit captivitatem, & dona dedit

ho-

* Das war ein Prediger deſ Karpſelſ zu Schortenſen, bey Jeveriſcher Heilichkeit. *Diſertuſ erat, & egregie concionabatur. Domino Licentiatuſ tamen non potuit reſſtere. MS.*

hominibus, &c. Talia & similia habent *Optatus Milevitanus, Georgius Nazianzenus, & alii.*

Hic tacuit Japetus: *

DE SACRAMENTO ALTARIS SIC PERGIT JAPETUS.

Si sunt in sua significatione retinenda verba in Cœna, adferunt transubstantiationem panis & vini, aut necesse est, ut EST, explicetur per significat.

HAMELMANNUS. Est *singularis & sacramentalis* propositio, quæ exemplo declaratur, verbum caro factum est.

JAPETUS. *Ibi est copula personalis utriusque naturæ. Ergo & hic?*

HAMELMANNUS. Non, nam modum præsentia corporis & sanguinis Christi, novem Patres, ut, *Justinus, Cyprianus, Theodoretus, Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, Leo, Gelasius, & Eutbimus*, exemplo copulationis duarum in Christo naturarum declarant, ac docent, non minus mutari in Cœna substantiam panis & vini, quam simul adesse & vere exhiberi, tum panem & vinum, tum quoque corpus & sanguinem Christi, hoc est, duas esse res, teste *Ireneo* in Eucharistia, *lib. 4. cap. 33.* hoc est, terrestrem & cœlestem, sicut in Christo duæ naturæ divina & humana simul unitæ sunt. Neque tamen hæc collatio propterea adhibetur à Patribus, quasi inde sit statuenda personalis & indissolubilis quædam unio, quæ in Sacramento non est, sed ad utriusque substantiæ in Sacramento, veram & non figuratam, vel symbolicam præsentiam demonstrandam. Ideo Justinus, & alii, propositionem, *Verbum caro factum est*, conferunt cum verbis Cœnæ, hoc est corpus meum, eærenus, ut ostendant, rite congruere similitudinem, quia utrobique duæ naturæ integræ & non mutata, simul conjunctæ esse credantur, in persona Christi indissolubiles & perpetuæ: In Cœna DOMINI vero tantum in usu, cum videlicet accipitur, editur & bibitur.

A 3

JA-

* *Hæc in exemplari Wigandiano non habentur, in MS. nihilominus leguntur.*

JAPETUS. *Unio sacramentalis non est realis.*

HAMELMANNUS. Verum est, respectu unionis personalis in Christo, interim Sacramentum duo continet, ut ait Iraneus, *lib. 4. cap. 33.* panis, qui à terra est, percipiens vocationem Dei, jam non communis panis est, sed Eucharistia est, ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti, videlicet, pane & corpore Christi. Et *lib. 5.* Quando mixtus calix & fructus panis, percipit verbum Dei, fit Eucharistia sanguinis & Corporis Christi, &c.

JAPETUS. *Diversa uniri non possunt.*

HAMELMANNUS. Diversissima sunt creatura & creator, homo & Deus, & tamen unitæ sunt diversissimæ naturæ in una persona Christi ineffabiliter. *

JAPETUS. *Si est Sacramentum, Ergo non est corpus Christi.*

HAMELMANNUS. Dixi ex *Iraneo*, Sacramentum constare ex duabus rebus, &, ut Augustinus ait, *accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum*, & sic verbum institutionis ex præcepto Christi accedens ad panem affert hoc in suo usu, de quo Christus dixit & præcepit. Jam dixit de pane, *accipite & comedite, hoc est corpus meum: Ergo, &c.*

JAPETUS. *Ergo hoc quoque adfert, etsi corporis participes sumus, tamen non sequitur, nos hoc ore sumere debere.*

HAMELMANNUS. Dicit: *Accipite, edite, hoc est corpus meum*, dicit enim de externo esu, & addit, quid sit edendum: ideo, cum esus externus non aliter fiat, quam ore, necesse est, ut ita & nos credamus, quod etiam multi patres sic confirmant, ut *Augustinus, Chrysostomus, Leo, Gregorius, Theodoretus, Oecumenius, Bernhardus*, atque alii, dicentes, nos vere percipere corpus Christi: etsi non intelligamus, *quomodo fiat*, tamen volumus Christo honorem deferre, ut, cum ille ita in Evangelistis, & per Paulum locutus sit apertis verbis, idque in ultimo

* *Diversissima etiam sunt, respondebat Cancellarius, homo & S. S. Trinitas, & tamen diversissima hæc uniantur vere & realiter, ut Pater, Filius & Spiritus S. in nobis habitent.* Ist das nicht wahr, Herr Japetus? MS.

timo testamento, hoc non negemus, sed ei habeamus fidem. Hinc ait Chrysoft. *Homil. 83. super 26. cap. Matth. Tomo 2.* Credamus ubique Deo, nec repugnemus ei, etiam si sensui & cogitationi nostræ absurdum videatur, non alia solummodo aspicientes, quæ ante nos jacent, sed verba quoque ejus tenentes. Nam verbis ejus defraudari non possumus: sensus vero noster deceptu facilimus est: illa falsa esse non possunt, hic sapius atque sapius fallitur. Quoniam ergo ille dixit, hoc est corpus meum, nulla teneamur ambiguitate, sed credamus. Item Cyrillus *super 6. cap. Job.* Nos nunquam in sublimibus rebus & in mysteriis, quomodo aut cogitemus, aut proferamus, sed mysteriis firmam fidem adhibeamus, &c. quod exemplis probat.

JAPETUS. *Sed si est corpus, corpus etiam habet suas dimensiones, ideo necesse est, ut Christi corpus tantum in uno loco sit.* *

HAMELMANNUS. Hoc quidem intelligimus de corporibus hujus mundi, sed ipse Aristoteles corpora cœlestia, quæ extra hunc mundum sunt, eximit à loco, sic & nostra corpora in æterna vita non erunt ponderosa, aut tarda, & ita loco subjecta, ut *Augustinus* & alii Patres censent: Imo cœlum & terra, & omnia quæ sunt in eis, peribunt, ideo & hujus opificii perituri locus. Deinde Aristoteles non facit *proprium* creaturæ, esse in loco, sed potius videtur hoc referre inter *accidentia*. Jam quidem longe alia est ratio Christi corporis, quod est assumptum à Deo in unionem personæ, quod est exaltatum ad dexteram virtutis Dei, teste Scriptura, quod etiam Scriptura dicit, exaltatum ultra omnes cœlos, cœlis altius factum, etiam, ipsi Mariæ Filio, data est non solum omnis potestas in cœlo & in terra, sed etiam nomen super omnia nomina, ut omne genu cœlestium & terrestrium & infernalium flectantur ad hoc nomen. Hoc non fit titulotenus, sed revera, & in veritate.

JAPETUS. *Hoc est mysterium spiritus, & carnis.*

HA-

* Non potuit ad hoc argumentum tacere Tilingius, ideoque, divino quodam zelo accensus, in hæc verba erumpebat: Das würde statt finden, wenn Christi heiliger Leib, des unheiligen Japeti Leib wäre. MS.

HAMELMANNUS. Idem & nos dicimus, interim non sequitur, quod propterea non ore corporis sumantur corpus & sanguis Christi. Mysterium spiritus est Evangelium, tamen si aure non minus, quam fide hauriatur, fides enim ex auditu verbi est. *Rom. 10.* *

JAPETUS. *Quorsum opus est illa externa sumptione orali, quam vos urgetis, dicentes, ore corporis sumi corpus Christi?*

HAMELMANNUS: Iræneum, Martyrem adducam, qui ait *lib. 4. cap. 33.* Corpora nostra percipientia Eucharistiam, jam non sunt corruptibilia, sed spem resurrectionis habentia: Item, *lib. 5.* Quemadmodum vitis lignum depositum in terris fructificat suo tempore, & granum tritici decidens in terram, & dissolutum multiplex resurgit: Sic & corpora nostra, & carne & sanguine Christi nutrita, & reposita in terram, resurgent suo tempore, verbo Dei resurrectionem eis dominante, in gloriam Patris. Et Justinus ait *in sua 2. Apologia*, quod hæc sacrata alimonia corporis & sanguinis Christi nutriat carnes nostras & sanguinem nostrum, &c. Similia extant apud *Chrysostomum, Cyprianum, Augustinum, & alios Patres dicta.* **

JAPETUS. *Istis testimoniis acquiesco, & letus subscribo ordinationi Ecclesiasticæ Inchyti HEROIS nostri, & interim & vobis, Magnifici Domini, & imprimis Dn. Superattendenti, pro pia institutione gratias ago.* ***

Sic ille subscripsit, absque ulteriore disputatione.

CON-

* *Hæc instantia D. ab Halle, Cancellarium mire afficiebat, unde Tilingium alloquebatur: Es ist unser Herr Licentiat doch ein brafer Theologus, qui omnes sophisticaciones Calvinisticas potest retundere. MS.*

** *Ey, das ist eine unchristliche Frage. Wo keine leibliche Niessung ist, da ist auch keine sacramentliche. Opus est illa externa sumptione orali, ut corpus Christi cum Christianorum corporibus uniat. MS.*

*** *Semper triumphat veritas, Doctor ab Halle dicebat, & qui huic cedit, non suffunditur. Herr Japetus thut recht, das er in sich gängen. Denn recht muß doch recht bleiben. MS.*

CONRADI QUANTII * Argumenta, publice
proposita, præfidentibus, iisdem Consiliariis Oldenburgicis & Jever-
renfibus, & tunc soluta 13. & 14. Februarii in eodem loco urbis
Jeveræ, primo de

EXORCISMO.

ADMONITUS à CANCELARIO QUANTIUS, ut si quid in ordinatio-
ne desideret, coram *Superattendente* explicet.

QUANTIUS, *de Exorcismo, quod non sit licitus, probo sic, quia in-
fantes sunt sancti, & non à Diabolo obsessi. Ergo, non sunt exorcizandi.*

HAMELMANNUS. Infantes sunt in peccatis nati & concepti, *Pfal.*
51. & filii iræ, *Ephes. 2.* Ergo sunt morti subjecti, *Rom. 6.* & per conse-
quens, auctori mortis diabolo, *Hebr. 2.* subjecti sunt, ideo mysticè, non
quidem externo modo, obsessi sunt.

QUANTIUS. *Hoc Scriptura non dicit.*

HAMELMANNUS. Ex consequentia Scripturæ hoc deduxi, & id
aperte in Scriptura legitur, *Luc. 11.* Ubi homo *domus Satanae* dicitur.

QUANTIUS. *Verbum ADJURO, non est usitatum, quod est impiorum
Exorcistarum, Papisarum, Ariolorum & incantatorum. Ergo impie fit
ibi adjuratio.*

HAMELMANNUS. *Adjuro, est valde usitatum in verbo Dei, ut pro
impero, adigo, & cogo usurpetur, Matth. 26.* Adjurat per Deum Ponti-
fex Christum, & diabolum *Marc. 5.* Ergo non male usurpatur.

QUANTIUS. *Ergo diabolos & malos debemus imitari?*

HAMELMANNUS. Etsi hoc non reprehendatur à Spiritu sancto
in Scripturis, quasi id male factum sit ab iis, licet ipsi mali essent:
Tamen vide *3. Reg. 2.* ubi adjurat Salomon Simei, ut domi maneat.
Item, Paulus *1. Thef. 5.* Eos per Dominum adjurat, ut eam epistolam
coram omnibus legant.

B

QUON-

* Quantius war Prediger zu Wadwarden in den Jeverfchen. *Mirc favebat
Calvino, pro quo sanguinem voluit effundere.* Der Cantzler wolte ihn mit
guten gewinnen, und der Teich-Richter M. Tilingius auch, *sed maluit in
tenebris Calvinii, quam in luce ecclesie versari. MS.*

QUANTIUS. *Non est instituta Exorcizatio à Christo, Ergo non debet addi. **

HAMELMANNUS. Christus quoque non instituit in Cœnæ ordinatione, ut oratio Dominica adderetur, & illa tamen est ab Apostolis addita, ergo in illa re male factum? Ipsi *Cingliani* addunt Baptismo aliquot orationes, ergo, quia illas Christus non adjecit, male adjiciuntur? Vide igitur, *qualis sit consequentia*: Multa sunt, quæ quidem, per se in certis syllabis, in Scripturis non extant, & tamen ex Scripturis consequentia eorum deducitur, alioqui & Pædobaptismus non posset probari, ideo, si talia verba non extent in Scripturis, modo ibi eorum effectus adsit & extet, sufficit.

QUANTIUS. *Si opus fuisset, aut esset de substantia baptismi, non præterisset nec omisisset eum Christus.*

HAMELMANNUS. Nos non ita exorcismum censemus necessarium, quasi de *substantia Baptismi* sit, sed docemus, esse *declarationem quandam*, adjectam a veteribus Baptismo, ut inde cognoscatur, *in quanto malo, & nos, & nostri infantes hæreant*, & non impiam, sed utilem ceremoniam esse censemus.

QUANTIUS. *Nihil omiserunt, quod ad salutem spectet, Apostoli. At non usurparunt Exorcismum, quia de eo nullibi legitur. Ergo non est usurpandus.*

HAMELMANNUS. Non est dubium, quin Apostoli eo sint aut usi, aut effectum Exorcismi, quem ex scripturis deduxi, retinuerint, quia eum ex Scripturis etiam Augustinus comprobat, ut apud *Tertullianum, Nazianzenum & Optatum Milevitanum* similiter probatur, nulla ergo est disputatio de eo.

Vice Comes BORCHARDUS: Is non obscure prodit *Calvinismum* suis istis verbis, qui error est perniciosus.

DE

* *Tilingius*: Satis est, nullibi prohibitam esse. Si enim instituta esset, non res adiaphora, sed necessaria esset.

DE SACRAMENTO CORPORIS
ET SANGUINIS CHRISTI.

QUANTIUS. *Sententiam ordinationis de Cœna Dominica, non possum quoque approbare, ex multis causis. Articulus ascensionis impedit, quo minus credam, corpus Christi esse in Cœna.*

VICE COMES. Dixi, eum *Calvinistam* esse, quod jam manifeste prodit. *

HAMELMANNUS. Ille hoc maxime confirmat, quia ascendit ad dexteram majestatis & virtutis Dei, quæ dextera fuit, antequam ullus locus, vel cœlum, vel terra, aut omnis creatura esset, dextera illa est in Cœna, cur igitur ibi Christi corpus non esset?

QUANTIUS. *Dextera Dei est simpliciter ubique, Ergo & Christi corpus est extensum per omnia, ita & hac ratione non manet corpus verum.*

HAMELMANNUS. Non loquitur de crassa ubiuitate vel extensione corporis physica: propter majestatem, qua præditus est, & propter omnipotentiam etiam Christo homini datam, potest esse, si velit ubique, aut ubi vult, ineffabili modo. At, id quomodo fiat, nos in hac vita ignoramus, credimus propter verbum. Ita dicitur, *super omnes cœlos ascendisse, & cœlis altior factus*, quod etiam *Oecolampadius* de humana in Christo natura exponit cum omnibus veteribus Patribus, *supra cap. Hebr. 7.* imo *Ephes. 1.* dicitur, *super omnia, & supra id, quod potest dici & nominari, exaltatus esse*, quia secundum naturam divinam non exaltatur, sed super omnia exaltatus est & manet in carne. Si igitur ratione humanitatis est super omnia, quæ possunt dici, exaltatus, ideo articulus ascensionis non impedit, sed confirmat hoc ipsum, & interim manet homo, sicut hic fecit miracula, quæ nullus hominum facere potuit, & tamen homo erat.

QUANTIUS. *Sicut vidistis eum euntem, ita videbitis eum redeuntem, ait Angelus: Ergo non potest hic esse.*

HAMELMANNUS. Hoc est de visibili ratione, modo, eademque autoritate, ut abiit, (sine dubio exceptus à cœlesti exercitu, & cum

* Annuebat Dn. Cancellarius, & Licentiatu Hamelmannus. MS.

potentia per omnes Angelos, quod declarare videtur gaudium Apostolorum, teste Luca, quod reversi sint Hierosolymam cum gaudio magno, ut postea essent in templo, laudantes & benedicentes Deum) sic videbitis cum redeuntem cum potentia, majestate, & cum Angelis in gloria & triumpho, sicut etiam dicitur 1. Thess. 4. & 2. Thess. 1. de ejus glorioso adventu.

QUANTIUS. *Habere Christum corpus physicum, & palpabile, & visibile post ascensionem, Scriptura ostendit, Ergo non potest alibi esse, quam ita in loco. **

HAMELMANNUS. Ergo lento gradu abiit quoque ad cœlum: quomodo igitur tam immensum, & tam spaciosum, & tantum iter, quod Mathematici multis, imo propediem infinitis dimetiuntur miliaribus, hoc nudum physicum corpus perficere potuit? Tunc quoq; opus habuisset scala, & sic in physico corpore mansisset quantitas, crassities, qualitas, moles, & pondus corporis. Sed contra, Paulus vocat corpora resurrectionis spiritualia, gloriosa, immortalia, hoc est, ut exponunt Patres sancti, videlicet, Augustinus, Prosper, Chrysostomus, Oecumenius, Euthymius, Nicephorus, agilia, celeria, tenuja, absque mole & pondere, sursum tendentia, perfecta, absoluta, integra: ideo etiam multo reverentius de corpore Christi, quam de nostris cogitandum erit.

QUANTIUS. *Divinitas hoc effecit, ut subito raperetur per nubes.*

HAMELMANNUS. Si igitur ad momentum propter divinitatem potuit esse absque localitate, cur non semper posset? & eadem ratione, eo, quod Filius Dei hominem assumpserit in unam personam, & quod secundum humanitatem ei omnis potestas in cœlis & in terra data sit, potest hoc in cœna præstare.

QUANTIUS. *Interim post resurrectionem, fuit in certo loco, & habuit*

* *Vice Comes dicebat: Führt Quantii Vernunft das Präsidium, so würde dieses alles gelten. Sed corrupta Quantii ratio, non est norma explicandi articulum de Cœna. Ich sage es noch einmahl: Prodit Calvinismus suis verbis. MS.*

buit corpus visibile, locale & palpabile, ut Angelus ait: Non est hic, &c. sic & ante mortem similiter habuit locale, ut dicitur: Gaudeo, quod ibi non fuerim, cum amicus noster Lazarus mortuus est.

HAMELMANNUS. Cum sciret illum mortuum, nonne hoc homo Christus, ut tu ipse dicis, absens sciebat? videlicet, Lazarum mortuum, interim hoc homo Christus dicebat ore, videlicet, se hoc scire & gaudere propter Apostolos, quod ibi non fuerit: ideo, in ista historia duo sunt consideranda, Status exinanitionis, & forma servi, & rursus conditio majestatis: quia illa sunt diversa. Duos enim consideres, necesse est, status in Christo, formam servi, sive statum exinanitionis, quando nasceretur, esset puer, cresceret, laboraret, cum Apostolis conversaretur, dormiret, ederet, biberet, pateretur, fatigaretur, vestes haberet, moreretur: & deinde statum gloriæ & majestatis suæ, quando miracula faceret, resurgeret à mortuis, ascenderet in cœlum. Quod ad primam formam & statum attinet, fatemur, Christum secundum eum hic, ut hominem alium, in loco fuisse. Jam verò propterea esse debere quoque in loco Christum, ratione humanitatis semper, cum ex statu exinanitionis exemptus sit, non sequitur, postquam Scriptura contrarium dicat, & eum ab omni loci necessitate eximat.

QUANTIUS. *Interim etiam post resurrectionem habuit corpus organicum, dum diceret, se non esse spiritum, habere carnem & ossa, & diceret angelus: non est hic:*

HAMELMANNUS. Vide quæso argumentum, Angelus dixit, non est hic, ideo fuit in eo loco, & eatenus cogitur esse in loco semper? Tunc quoque ostendit manus, & pedes, & vestigia vulnerum, ergo semper illa retinet? tunc non nudus apparuit, quia Maria existimans hortulanum eum non nudum vidit, & dum peregrinum censerent illi euntes in Emaus, non habuerunt eum inter se nudum. Ergo in cœlo vestimentis utitur? Item edit cum Apostolis, ergo jam in cœlo edit & bibit? Sed Paulus ait, non esse regnum Dei escam & potum, sed pacem & gaudium in Spiritu S. Patres autem dicunt ta-

lia œconomix causa facta esse, ideo super istum locum Evangelistarum scribit *Chrysostomus*: Ut resurrectio crederetur, talem se exhibuit, & *Cyprianus* in serm. Paschali, ex dispensatione, non in debita corporis sui gloria, sed in prima figura cernebatur. Item, sed neque eandem gloriam, quam antea ostendit Apostolis, illico ostendit, sed quod videre consueverant, hoc viderunt, & dilata est claritatis plenitudo, quæ in se erat perfecta. *Euthymius, Theophylactus & Nicephorus Callistus* scribent, Christum ea omnia propterea fecisse, ut resurrectionis novæ fidem faceret, & phantasmatis opinionem aboleret. Ideo in oratione de resurrectione Domini ait *Gregorius Nyssenus*, cæterum quod nudus JESUS absque lintheaminibus resurrexit, significat, eum nequaquam posthac cibi potusve, aut indumentorum gestaminis atque operimenti egentem, in carne cognitum. Et si id quod decretum & dispositum, ac destinatum erat exequens & administrans, sponte sua se his rebus subjecit, &c. En sponte sua se his subjecit, ergo non ex necessitate & coactione quadam. Et super locum illum *Actor. 2.* Nubes eum suscepit, ait *Oecumenius*: Nubes Dominum suscepit, ut æqualem eum Patri significaret, quippe cum carnem assumpsit Deus, nubis vehiculo usus est: est enim DOMINUS, & propria potestate ascendens, nubem, quæ terrenum quiddam est, ac deorsum tendit, ad ascensionem assumit, quippe cum non magis vehatur, quam vehat. Et *Nyssenus, Orat. 2.* de resurrect. Christi ait, non est hic, ait Angelus, sed resurrexit, significans Angelus, ante suum adventum admirabiliter accidisse resurrectionem Servatoris, quam, ut Deus, propria virtute exequens in iis, quæ deposita & destinata erant peragendis, nullum angelorum auxilium desideravit. Nisi, cum hoc esset, dixisset, ecce resurgit, significans id, quod statim fieret, sed quoniam ante factum erat, præterito tempore utens, dixit, non est hic (in sepulchro) sed resurrexit. Et mox: Angelus primus resurrectionis annunciaticem vocem rupit, nudam designans ac majestatis plenissimam, Deoque maxime convenientem ejus, qui surrexerat potestatem, clamabat: Non est hic, sed resurrexit, &c.

Ad-

Adde, quod idem dicta illa, quibus explicat textum, Præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis, sicut dixit vobis, &c. explicet, ubi sic dicit: Ad hanc apparitionem tanquam propriam quandam & præcipuam respiciens Angelus, quam magis etiam eis per alia verba prædixerat, quæ in Evangelicis scriptis non continentur. Nisi cum hoc ita esset, non dixisset Matthæus, viderunt autem Apostoli, & abiierunt in Galilæam in montem, ubi constituerat eis JESUS, &c. Ideo inde nihil potest astrui, ex hoc, quod hic pater ibidem expresse, sicut & reliqui dicant, illum (CHRISTUM) clauso sepulchro per lapidem transiisse in resurrectione. Sic inquam, Patres dicunt, eum per clausas januas abiisse, & venisse ad Apostolos, sicut evanuit ex oculis discipulorum.

QUANTIUS. *Cum vespera esset, venit clausis januis, quia circa vesperam solent claudi fores, ideo forte per Angelum aperta est, ut alibi per fenestram penetravit CHRISTUS, nec etiam omnes Patres ita loquuntur.* *

HAMELMANNUS. Hæc est tua additio. Etsi nunc esset vespera, tamen octiduo post reversus, cum esset Thomas cum illis, & quando clausæ jam essent januæ, ibi non additur, vesperi: &, cur clausis januis sederint, colligitur ex eo, propter metum Judæorum, ideo propter Judæos id fiebat. Imò, omnes Patres sic hunc locum interpretantur, quod per clausas januas mirabiliter pertransierit Christus carne sua, ut *Justinus, Origenes, Cyprianus, Chrysostronus, Cyrillus, Augustinus, Hieronymus, Beda, Theophylactus, Damascenus, Euthymius, Epiphanius, Theodoretus.* Nec opinor, te Patrem proferre posse, qui contrarium expresse sentiat. Adde, quod in prædicta oratione D. Nyssenus aliter verbum vel dictum, vesperi, interpretetur, dicens: Non hic significat vesperum, qui post occasum Solis fuit, neque enim singulariter dixit vesperi Sabbati: sed pluraliter, vesperi Sabbatorum. Sabbata vero totam septimanam solent vocare Hebræi,

nam

* Tilingius: *Hæc contra Scripturam dicit, quippe quæ hunc introitum miraculum fuisse asserit. MS.*

nam ne longius abeas, Evangelistæ, uno Sabbatorum inquit, cum dicendum fuisset, primo die septimanæ: Non igitur dixit vesperi, aut sero Sabbati, ut vesperam illius diei significet, sed sero Sabbatorum, ut tardius & multum distans indicaret. Etenim aliquando nos quoque ita dicere solemus, sero vel tardius ad horam venisti, quam usus & necessitas postulabat, non vesperam, neque tempus, quod post occasum Solis est, significantes, sed tardius, & postquam usus & necessitas postulaverit, aut post tempus commodum & oportu- num, &c.

QUANTIUS. *Certum est, Salvatorem & nostrum Emanuelem, Dominum nostrum JESUM CHRISTUM, dixisse: Hoc facite in mei commemorationem. Ubi est memoria, ibi non est res ipsa. Ergo ibi non est corpus Christi. **

HAMELMANNUS. Negatur consequentia: Sed consideremus, quid verbum *memoria*, significet in scripturis, licet Paulus declaret, quid velit eo dicto Christus, dicens, *mortem Domini annunciate*, interim consideremus Phrases, *in memoria aeterna erit justus*, id est, ejus fiet mentio. Et *Exodi 23.* dicitur, deorum alienorum nominis ne mentionem quidem feceritis, ne audiatur ex ore tuo, hoc est, de iis non prædicabitis: sic dicitur, *facere alicujus memoriam in precibus*, id est, pro eo orare, & gratias agere *Ephes. 1. Roman. 1. Philipp. 1. Exod. 12.* Erit illa dies nobis *memoria perennis*. Deus instituit multa signa & festa in veteri Testamento, quæ debebant in sui memoriam celebrari. Ergo ille non ibi adfuit? non sequitur.

QUANTIUS. *Sed additur apud Paulum, donec veniat, ergo non ad- est, sed veniet.*

HAMELMANNUS. Tantisper hic celebrabimus mortem Domini, donec veniat solenniter ad judicium in secundo adventu, quia tunc ministerii Ecclesiastici usus, ut & ipsa fides ac spes cessabunt, & erit

* Cancellarius: *Si hoc sequitur, nec Christus in prima Cæna præsens fuit, quia & in ea discipuli cænarunt in memoriam Christi. Si ita velis concionari, vacillabit totum mysterium. MS.*

erit ibi DEUS omnia in omnibus. Hæc est veterum interpretatio, Theophylacti, Photii, Oecumenii & Chrysofomi. Interim per se Christus in carne per os locutus est, & dixit absque differentia & distinctione: *Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Et alibi: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Item *Johan. 14. Non relinquam vos orphanos, venio ad vos.*

QUANTIUS. *Interim, ut illa de divinitate intelligi debent, sic hæc quando dicit, Pauperes semper habebitis vobiscum, me autem non semper, de humanitate, quia carne recessit à nobis, intelligi debent.*

HAMELMANNUS. *Ista intelligenda sunt ex aliis dictis Johan. 16. Hæc vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.* Et tamen erat adhuc cum ipsis. Item *Lucæ 24. Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, & tamen ibi erat, hoc est, dum vobiscum in terris versarer, ederem, biberem, quiescerem, dormirem, docerem: de tali modo apud Johannem & Lucam intelligenda sunt dicta, ut & illa: Vado ad Patrem, & relinquo mundum.* Ita dicit, *Ego elegi vos de mundo, si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat, diligeret, & tamen Apostoli erant in mundo, sed non mundano more.* Ideo phrasæ Scripturæ sunt diligenter considerandæ & expendendæ.

QUANTIUS. *Veteres comedisse nobiscum eandem escam, & bibisse eundem potum, testatur Paulus. At illi non sumpserunt corpus & sanguinem Domini, ergo nec nos. 1. Cor. X, 4.*

HAMELMANNUS. Sic habet textus minime, sed comederunt Patres nostri inter se eundem cibum & eundem potum, non additur in textu, *Nobiscum.* Deinde adjicitur, spiritualement cibum & potum, non autem sacramentalem, pro ut ille usus nobis est institutus, ipsos comedisse. * Et mox ibidem ait Paulus, hæc autem figura fuisse, ergo longe est dissimile.

QUANTIUS. *Sed, si est eadem fides, tam in veteri quam novo Testamento omnium, ergo nos nihil magis accipimus, quam isti: at illi non acceperunt essentialem Christi corporis presentiam, ergo nec nos.*

C

HA-

* Nam eundem nobiscum sumere non potuerunt, quia Christus in V. T. nondum assumpsit sanguinem atque corpus. MS.

HAMELMANNUS. Negatur consequentia, quia Christus nondum apparuerat in carne, & homo natus erat. Illi in figuris, in involucris, in umbris, in tenebris, & in mysterio, nos in clara luce omnia habemus. Ergo habemus plura, quam isti. Nos Evangelium, quod dicit Paulus *Rom. 16.* æternis temporibus tacitum, revelatum autem per Christum, habemus. Nos habemus Epistolas Apostolicas, scripta Evangelistarum, tanquam explicationes veteris Testamenti & Prophetarum. Ergo plura habemus, quam isti. Ideo non valet tuum argumentum. Sed si est eadem per se utrobique ratio semper, absque ulla distinctione, tunc sunt utrobique simpliciter dona eadem & similia. Hoc pacto, non opus nobis fuisset Christi incarnatione, aut ut pateretur, post resurrectionem cum Discipulis conversaretur, aut nova Sacramenta institueret. Item, non opus fuisset, ut miracula faceret, Evangelium prædicaret, & in orbem terrarum Apostolos mitteret, ad prædicationem ejusdem. Vides, quot inde absurda sequantur? verum, CHRISTUS ait, *Luce 10.* *Multi Prophetæ & Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ vos auditis, & non audierunt.* Ideo plus est in novo Testamento, quam in veteri, ibi enim, ut inquit Epistola ad Hebræos, *cap. 10.* *erat umbra rerum futurarum, corpus autem est in Christo.* Et Paulus expresse vocat VETUS Testamentum *2. Corinth. 3.* *literam, vel mysterium literæ,* NOVUM verò Testamentum vocat *mysterium spiritus & vitæ.* Si mysterium legis fuit gloriosum, quanto gloriosius mysterium Evangelii, &c.

QUANTIUS. *Natura Sacramentorum hoc non fert, ut sit ibi præsens corpus Christi. Ergo non est.* *

HAMELMANNUS. Augustinus dicit: *Accedat verbum ad elementum, & sit Sacramentum.* Ergo jam accedens verbum, adfert & efficit hoc, quod promittitur in institutione, ut ibi vere corpus Christi exhibeatur, quia non sunt tantum *enunciativa,* sed etiam *exhibitiva*

ver-
* Tilingius. *Neque hoc fert scriptura, ut natura sacramentorum ex tuo cerebro explicetur.*

verba in hoc Sacramento, ratione institutionis. Nam nos hunc honorem habemus Christo, ut credamus verbis ejus, & nos movent circumstantiæ, quod istis verbis condiderit Testamentum, quod hæc, jamjam moriturus, instituerit: Et ita quidem solent testatores proprie loqui, non obscure, non ambigue, & ut simplicissime Baptismi formam instituit, sic & Cœnam Dominicam apertis verbis. Cum igitur novum Sacramentum instituere vellet, claris certe & debuit & voluit uti verbis. Et iisdem verbis hæc repetit Paulus, longe post institutionem primam, & eadem verba retinet. Etsi quædam aut unio inter Sacramenta, vel una aliqua Sacramentorum ratio sit, respectu instituentis & auctoris, aut quoad finem, tamen cujusque alia est materia & forma, itaque unumquodque ex sua institutione, considerandum est.

QUANTIUS. *Fides est hypostasis rerum sperandarum, & non apparentium, ergo non potest esse ibi Christi corpus præsens.*

HAMELMANNUS. Negatur consequentia, nisi forte tale argumentum facias, *Fides est hypostasis rerum sperandarum & non apparentium. Ergo nihil præsens habet fides, sed tantum futura expectat.* Hic rursus negatur consequentia, quia credimus, in nobis habitare Spiritum sanctum, & per eum nos duci, ergo non est præsens? non sequitur. Ibi loquitur textus Hebræorum *cap. XI. de promissionibus*, quas fides apprehendit, etsi nihil videamus, vel præsentem aliquid habeamus in conspectu. Item, Credimus Ecclesiam Catholicam, ergo non est hic præsens? Non sequitur, sed quia in Cœna apprehendimus promissionem in Sacramento nobis exhibitam, quæ adfert quod promittit, ideo reverenter credimus verbis Domini, quæ ille tanta constantia, & jamjam moriturus protulit in Testamento, & in novæ rei institutione, gravi cum judicio asseruit, quæ etiam tam diligenter ab Evangelistis tradita, & ab Apostolo Paulo repetita sunt. Ideo etiam hæc diligenter consideremus, quæ in libro mei Dn. Compatri, viri clarissimi, M. HENRICI TILINGII, * hic præsentis, ha-

C 2

ben-

* *Tilingius ea ubertate doctrina Juridica & Theologica, ea etiam in judicando sub-*

bentur scripta, à Doctoribus Theologis, propria manu. Sic scribit CYRILLUS super Johannem *libro 4. cap. 23.* Caro Christi non ad corruptibilem suam naturam junctum Dei verbum detraxit, sed ipsa ad melioris virtutem elevata est. Quamvis ergo natura carnis, ut caro est, vivificare nequeat, facit tamen hoc, quia totam verbi operationem suscepit. Et *cap. 24.* Quomodo autem id fiat, nec mente intelligere, nec lingua dicere possumus, sed silentio atque firma fide id suscipimus, &c. Ideo de modo, quomodo ibi esse possit præsens, non disputemus. Item ATHANASIUS, nostrum est credere, Dei est nosse. Hanc piam regulam in hac controversia de præsentia corporis Christi, sequamur, cum Filius Dei, qui mentiri non potest, dicat, Panem benedictionis in Cœna esse suum corpus, quod pro nobis dedit, nefas esse putemus, huic verbo diffidere. Quomodo vero verum & essenziale corpus, possit adesse præsens in Cœna, & manducari ore, novit ipse DEUS, cujus omnipotentia & immensa sapientia, hoc mysterium committamus, & fide obediamus. Et recte, inquit AMBROSIIUS, Aufer argumenta, ubi fides quæritur, in ipsis Gymnasiis suis jam Dialectica taceat, piscatoribus creditur, non dialecticis.

QUANTIUS. *Si tantum fide sumitur, quod vos creditis & docetis, ergo non ore?*

HAMELMANNUS. Negatur consequentia, sed hoc puto tuum esse argumentum, *omnis res spiritualis fide sumitur: Cœna Dominica, vel mysterium Cœnae, id est, corpus & sanguis Christi, est res spiritualis, ergo fide suscipitur & non ore.* Jam nego consequentiam, Evangelium est res spiritualis, at illud non solum fide, sed etiam aure corporis suscipitur & auditur. Ideo, cum reverentia decet nos ad verba Christi Salvatoris & Testatoris respicere. BASILIUS, ut habet *Theodoretus, libro*
subtilitate erat instructus, ut unus ille, omnibus Sophistis potuerit opponi. Inclytus noster Comes saepe dicere solebat: Ich habe an ihn einen Mann, der wohl rathen, wohl schreiben, und wohl reden kan. Præcipuum inter Titlingii dotes hæc fuit, quod in ingenium & linguam suam dominium absolutum exercuerit. Er war seiner mächtig. MS.

libro quarto capite 17. sua historia, cum alliceretur beneficiis & honore Imperatoris Valentis per Præfectum Modestum verbis assentatoriis ad subscriptionem Arianismi, respondit: Pueris hæc oratio convenit, si quidem illi, ac sui similes, ejusmodi verba accipiunt. At qui in sacris literis sunt educati & eruditi, nec unam quidem syllabam divinorum dogmatum perdi permittunt, sed pro eorum defensione si opus sit, nullum non mortis genus libenter amplecterentur, &c. Et nos tam perspicua verba in Evangelistis, & in Paulo tam clare expressa, debemus amittere vel invertere, quæ etiam fundamentum in omnium Patrum scriptis habent.

QUANTIUS. *Neque nos hoc dicimus, sed sicut Scriptura se explicat, ita dicimus, commode posse textum: HOC EST CORPUS MEUM, intelligi, ita sicuti alibi dicitur, Ager est mundus. Item, CHRISTVS est via, & CHRISTUS est ostium, Johannes est Elias, &c. Item, CHRISTUS est vitis, & similia, ita posse hic dici, panem esse corpus, &c. **

HAMELMANNUS. Magna est differentia inter hanc historiam, & verba institutionis Cœnæ Dominicæ, quæ sunt enunciativa, & deinde inter parabolam & similitudinem, quæ non probat sed illustrat, ideo circumstantiæ sunt considerandæ, quod in Cœna ultima Testamentum condiderit verbis apertis, & expresso mandato, quare longe est alia ratio verborum istorum, quam eorum, ubi ex professo coram plebe per similitudines & parabolas disserit Christus. Quando enim dicit: *Ager mundus est, &c.* ex professo parabolam explicat, ex rogatu discipulorum, ut textus *Matthæi decimo tertio* ostendit. Item, Christus est ostium, est via, ibi expresse de pastore, de ostio & de ovili loquitur, *Johan. decimo*. Ut textus indicat, quando ait, se esse viam. *Johannis decimo quarto*, mox se explicat, dicens, *Nemo venit ad Patrem nisi per me*. Et quando ait, *Ego sum vitis*, *Johannis decimo quinto*, mox se explicat dicens, *Vos palmites*, quatenus discipuli erant palmites, eatenus erat ille vitis. *Johannes est Elias, Matth. decimo se-*

C 3

pti-

* CANCELLARIUS: *Rogo Te, Domine Pastor, ut propositiones non confundas. Sacramentales asseras, libenter te audiemus. MS.*

primo, sed hoc explicat Christus, ipse scilicet. Helias, qui venturus erat, nempe, in virtute Helix, ut Angelus ait, qui in virtute Helix præcedet Dominum. Ideo, longe alia est ratio inter hanc institutionem, & verba Cœnæ, & ista, quæ ita parabolice dicuntur à Christo, consideratis circumstantiis. At hic, ut verba Cœnæ, & repetitio Pauli habent, non in parabolis agit. Et Paulus ait: *Panis quem frangimus est communicatio corporis*, ubi in sua significatione manet verbum, EST. Ideo reverenter cum circumstantiis consideremus, & expendamus verba hæc, & quo tempore, quomodo, in quem finem, hæc à Christo dicta sint, & coram quibus. Ideo expendamus hoc, quod dicit Spiridon, teste Sozomeno *libro 1. capite 11.* Nicephoro *libro 8. capite 42.* quando audiret Episcopum Ledrensem Triphyllium, virum doctissimum, in conventu publice coram plebe concionantem, & adducere volentem dictum Salvatoris ad Paralyticum recitatum, aliter, quam scriptum erat: *Tolle grabatum tuum, & ambula,* quando iste diceret mutato vocabulo pro grabato *scimpodem*, id est, lectum humilem, &c. *Tolle scimpodem & ambula, &c.* Spiridon iniquo illud ferens animo, *Tu ne*, inquit, *melior eris illo, qui dixit grabatum, nunquid te ejus verbis uti pudet?* Ideo, hic nihil temere debemus mutare.

QUANTIUS. *CHRISTUS sursum est ad dexteram Dei. Sursum, est ad verbum loci.*

HAMELMANNUS. Ergo est in loco, ratione corporis, non sequitur. * *Ecclesia canit: Sursum corda.* Item *Coloss. 3.* *Quæ sursum sunt, quærite, quæ sursum sunt sapite.* Ergo & ibi denotat locum, verbum *sursum*, quod sane ineptum esset. **

QUANTIUS. *Est in caelis, ergo est in loco.*

HA-

* *SURSUM, non negat à Calvinianis presentia, sed affirmat à Christianis Devotionis verbum est. MS.*

** *CANCELLARIUS: Magnus hospes es in scripturis, ut unicam voculam SURSUM non intelligas. Affer locum, ubi SURSUM opponatur omnipresentia in terra. Ego hæc scio, das droben, non notare locum, sed statum. MS.*

HAMELMANNUS. Scriptura dicit, eum ultra cœlos exaltatum, & supra id, quod nominatur, ideo & ultra locum elevatum: imo cœlis altiolem factum credimus, ergo non est in cœlis tantum localiter. Sed quæ est tua consequentia? Est in cœlis, ergo tantum est in loco. Nos oramus: *Pater noster, qui es in cœlis.* Ergo Deus Pater est in loco, &c. Non sequitur: ideo consideremus phrasas Scripture, quid *cœlum*, vel *cœli* significant, quando pro *Dei habitaculo* sumuntur.

QUANTIUS. *Impossibile est, ut, si sit corpus verum CHRISTI, quin sit in loco.*

HAMELMANNUS. Ergone statuis ita in certo cœli loco astringi, vel esse corpus Christi, ut non possit esse in terris?

QUANTIUS. *Ita.*

HAMELMANNUS. Et Christus homo apparuit Stephano hic in terris, ut etiam Paulo, *Act. 1. & 2. cap. item, cap. 22. item, capite 23.* sequenti nocte affuit Dominus Paulo, dicens: *Bono animo esto Paule, &c.* Et, ut *Ægesippus* scribit libro tertio cap. secundo. Venit Christus obviam Petro, & Petrus dixit, Domine, quorsum tendis, & respondit, Abeo Romam, ut iterum crucifigat, &c. Et omnes historici Ecclesiastici, EUSEBIUS, *lib. 1. capite 22. & 23. de vita Constantini.* SOZOMENUS, *libro primo, capite tertio.* SOCRATES *libro primo, capite primo.* THEODORETUS & NICEPHORUS testantur, quod Christus apparuerit Constantino, &c. Ergo illa testimonia sunt falsa, at non possunt esse falsa.

QUANTIUS. *Hoc fecit forte per visionem singularem, aut per angelum.*

HAMELMANNUS. Textus sunt clari, *Actorum 7. cap.* Video Filium hominis stantem ad dexteram Dei. Item, Dominus affuit mihi. Item, aperta sunt *Ægesippi* & Historicorum dicta, &c. Sed sancti Patres in erudita antiquitate senserunt, ne quidem nostra corpora, post resurrectionem fore in loco. Sic scribit AUGUSTINUS, *Tomo 9. libro de cognitione veræ vitæ cap. 45.* Corpus sanctorum resurget spirituale, quia velocitate, levitate, perspicuitate, spiritibus erit æquale,
& o-

& omne solidum erit ei penetrabile, sicut & corpus Domini, lapide clauso surrexit, & januis clausis intravit. Sicut igitur spiritus nunc nullo corporali loco sustentatur, ita quoque non est necesse, ut tunc spirituale corpus aliquo loco fulciatur. Non enim insensibile corpus spiritum, sed spiritus corpus vegetat. Igitur nullus locus, spirituale corpus fulcit, quod omni elemento subtilius erit, sed ut spiritus illocaliter in summo spiritu Deo subsistit, nisi forte hic pro loco accipiatur, quod substantialiter & personaliter circumscribitur. Amplius, aut in hoc corporeo mundo sancti manentes, Deum videbunt, aut extra mundum erunt. Si extra mundum fuerint, tum nulla elementaliter materia stantes vel sedentes sustentantur, quia nullum elementum extra mundum comprobatur. Qui enim terram, vel aquam ibi esse credit, nimis trrenus & fluidus desipit. Si autem aërem, vel ignem ibi esse arbitratur, graviter à mobilitate aëris & ignis ipse instabilis, irrisus conspicitur. Ergo extra mundum, nulla re materiali fulciuntur, ubi nulla materia invenitur. Si autem in hoc mundo erunt, similiter nulli elemento localiter stando vel sedendo inhærebunt, quia æquales angelis erunt. Cum igitur spirituales sint, in summo spiritu spiritualiter, non localiter manebunt. Porro, illorum corporum gloria non ratione, sed sola fide est contemplanda. Erunt quippe ipsa corpora agilia, ut animus, ut sol perspicua. Quam enim cito nunc animus ab oriente in occidentem cogitatione pervenit, tam cito tunc illud corpus illuc pervenire poterit. Hoc hinc colligitur, quod resurrectio in ictu oculi fienda legitur & c. quod & latius probat rationibus scriptura. Et mox *cap. 64.* Nos omnes tantum corpus (in vita æterna) Christi in claritate excedit, quantum creator creaturas transcendit. Unde & in dextera Dei Patris sedere scribitur, quia in gloria divinæ majestatis fulgere creditur. *Tomo 10. de tempore in sermone 167. feria 3. Pascha de resurrectione corporum contra gentiles, serm. 4.* Si dicamus, ait (gentilibus) nostra corpora in terra esse nova victura, & in cœlo non futura, audacter & temere, imo infideliter dicimus, credere enim debemus talia corpora

nos habituros, ut ubi velimus, quando voluerimus, ibi sumus. *De fide & Symbolo cap. 6.* Spirituale corpus intelligitur, quod ita spiritui subditum est, ut cœlesti habitationi conveniat, omni fragilitate ac labe terrena in cœlestem puritatem, & stabilitatem mutata atque conversa, &c. *Tom. 3. lib. 3. de mirabilibus Scripturæ cap. 8.* Resurrectionis corpora in tantum levigabuntur, ut non solum crassa aqua, sed etiam nubibus, & aëre sustineantur. *Lib. 13. cap. 20.* de civitate Dei dicit, detractam fore corporibus resuscitatis omnem tarditatem & corruptibilitatem. Item, *de civitate Dei lib. 22. cap. 30.* Qui motus corporum sunt futuri, temere definire non audeo, quod cogitare non valeo. Certe, ubi volet spiritus, ibi protinus erit corpus, nec volet aliquid spiritus, quod nec spiritum posset decere, nec corpus, &c. Ex istis locis Augustini, cum quibus multorum Doctorum sententiæ concordant, videre licet, quod rationibus & testimoniis Scripturæ doceat & confirmet, ne quidem nostra corpora fore in æterna vita, quasi in loco, postquam illa vita non sit localis futura, sed pax, gaudiumque in Spiritu sancto. Ideo NYSSENUS *in oratione de dormientibus*, ait, nos per mortem transire ad incorporale, & appropinquare illi naturæ, quæ ab omni corporali crassitudine separata est. Et mox, eam, quæ à sensu separata est vitam, qui cum sensu vivunt, nullo modo prorsus cernere possunt. Mox dicit, ibi omnem corporalem sensum extinctum iri, ubi nec color, neque figura, neque distantia, neque quantitas sit, & quod omnem conjecturalem præterit imaginationem. Item, multas qualitates natura corporis habet, quæ in præsentem quidem vitam, ad aliquam rem utilitatem conferunt, sed ad eam vitam, quæ posthac speratur beatitudo, prorsus aliena & inutilia sunt. Et rursus, quod si terrenum nostrum domicilium habitationis dissolutum fuerit, tunc id inveniemus ædificium, à Deo factum, domicilium non manu factum, æternum in cœlis, dignum habitaculum Dei in Spiritu. Et iterum: Nunc quidem quicquid crassum & durum est, natura deorsum fertur, tunc vero ad hoc, ut in sublime feratur transmutatio corporis sit, &c. Ideo corpora.

D

hic,

hic, ut sint crassa, ita loco astricta, sed ibi extra locum erunt. Et rursum: Omnia in diviniorem & angustiorem statum transformat mutatio illa, & ea bona, quæ per spem nobis proposita sunt, & oculum, & auditum, & mentem superare creduntur. Idem, *in Oratione: Quod uni fecistis ex his minimis, mihi fecistis*, ait, &c. Non ea, quæ circa fluxam naturam acciderunt, etiam perpetuo permanent. Idem *in Oratione de infantibus*, qui præmature abripiuntur, Angelica & incorporea natura, in supramundanis & supercœlestibus partibus domicilium habet, propterea, quod illa sedes conveniens sit ei & accommodata: Nam sicut natura intellectualis, tenuis quædam, pura, ponderis expers & agilis est, ita corpus quoque cœleste, tenue, leve & semper mobile est: terra autem, quæ extremum nimirum ex sensibilibus est, quum ad hoc apta atque accommodata non sit, ut in ea degant ea, quæ sola mente comprehenduntur (quam enim communionem habeat id, quod leve est ac sursum fertur cum eo, quod grave & ponderosum est?) ne terra penitus expers & vacua esset ab intellectuali & incorporea conversatione, idcirco providentia meliori, quum intellectuali divinæque animæ, naturæ portio circumdata & abducta esset, ajunt humanam conflata esse naturam, ut per eam, qua cum pondere corporis coaluit, conjunctionem, apte & accommodate viveret anima in elemento terræ, quæ nonnihil cognationis & affinitatis habet cum natura carnis. Et, *in oratione de dormientibus*, Beata illa Angelorum vita, corporis mole nihil indiget, &c. Ponderosa sunt hic localia, quæ levia sunt & sursum tendunt, extra locum sunt. Hinc veterum Theologorum sententiam refert NICEPHORUS CALLISTUS *lib. 1. cap. 32.* Christum levi & tenui, & corpore non crasso resurrexisse. Quam etiam EUTHYMUS aliquoties refert in commentariis suis super Evangelistas. Nos quoque similes erimus angelis, *Matth. 22.* in illa vita. Jam angeli stationem in cœlo, (si juxta adversarios Cingianos illic locus sit) suam non deserunt, & etiam hic per clausam januam angelus ad Petrum ingredi potest, & hic in terris esse, ergo uno tempore possunt duobus aut in plu-

pluribus esse locis angeli: Ideo hæc Nysseni dicta in timore Domini consideremus. Ita *Chrysofomus, Theophylactus, & ut dixi Euthymius, Nicephorus Callistus, atque Græci Doctores* docent, videlicet, Christi corpus, leve, agile & subtile fuisse post resurrectionem, & talia fore nostra corpora. Idem, apud Latinos docent cum *Augustino, Prosper, Bernbardus & alii*. Et cum ipse D. ALBERTUS HARTENBERGIUS, * dicat in positionibus, Brunsvigæ exhibitis Anno 1561. *se nolle cum quoquam disputare de localitate aliqua cæli, postquam in cor hominis non ascenderit, nec auris audierit, vel oculus viderit, quæ Deus præparaverit diligentibus eum:* Et cum hoc idem dicat hic NYSSENUS, & AUGUSTINUS expresse *lib. 22. cap. 21.* scribat sic: *Quæ sit autem, & quam magna sit spiritualis corporis gratia, quoniam non venit in experimentum; vereor, ne temerarium sit omne, quod de illo profertur eloquium. Et ibidem cap. 29.* Illa actio, vel potius quies, vel otium quale sit futurum, si verum velim dicere, nescio. *Et mox:* Ibi pax Dei, quæ superat omnem intellectum, quem? nisi nostrum? fortasse omnium sanctorum angelorum, &c. Merito hic quiescimus, & nunquam disputamus de immensa Christi in carne ad dexteram majestatis Dei, supra & ultra omnes cælos exaltatione. Et Græci commentatores, *Chrysofomus, Theophylactus, Oecumenius & alii, explicantes locum Ephes. I.* docent, excellentem esse magnitudinem in eo, quod terrigena terreaque natura, supra omne cælum sublimata sit, atque ab incorporeis ordinibus adorari ostensa, addentes hæc: Non simpliciter dicit Apostolus *ἄνω*, hoc est, supra duntaxat, sed ut nimiam declaret sublimitatem *ὑπερ ἄνω* dixit, quod dicere possemus valde eminentiusque supra, &c. *Et iterum:* Priusquam enim carnem as-

D 2

fu-

* Hoc autore & inventore, Bremensium Calvinista, cum Embdam se conferret, permulti Carlstadiano veneno inquinati libri conscribebantur, imprimebantur, & passim in terris Jeverensibus distribuebantur iis, qui sub Calvini vexillis stipendia mereri maluerunt, quam in castris Dei contra Calvinum depugnare. Hos inter fuerunt Quantius & Meppelensis, homines intus & in cute Calviniani. MS.

sumeret, æquam cum Patre potestatem habuit, ut nunc quoque cum assumpta carne habet. Et *Theodoretus* dicit, illum locum de homine Christo intelligi, quod sumpta ex nobis natura, ejusdem honoris cum eo, qui assumpsit, sit particeps, ut nulla videatur adorationis differentia. Qui hæc pie etiam in Scripturis & in Patribus non considerant, toto coelo errabunt. Et recte dixit *Ambrosius* super illum locum *Ephes. i.* sic scribens: Exemplum salutis credentium & gloriæ, in resurrectione Salvatoris consistere profitetur Apostolus, ut ex ea cognoscant fideles, quid eis promissum est. Simili enim modo extollentur supra coelos, futuri cum Christo, sicut ipse dixit, *Pater, volo ubi ego fuero, & ibi tecum sint, & videant gloriam meam.* Hoc propter incarnationem filii Dei, ut etiam homo factus super omnes coelos esse dicatur, & super cunctam creaturam sedens ad dextram, habens nomen Dei, &c. Quid clarius potest dici? Ubi igitur manet illa localis localitas corporis Christi in coelo, cum etiam nos extra & supra coelos, & ita ultra locum simus cum Christo futuri? Ut igitur conditio coeli, & qualis, vel quis sit absolutus ille coelestis gaudii status, captum nostrum, & intellectum omnem, sensumque superat, quia sicut viæ ejus sunt impervestigabiles, & profunditas sapientiæ ejus immensa, & inscrutabilia judicia ejus, ita quoque & habitatio Dei, & conditio coelestis, est inenarrabilis, & sicut pax Dei exuperat sensum nostrum, ita & regnum Dei. Ibi non amplius erit tempus quod in circumscriptione alicujus rei non minus, quam locus requiritur. Cur igitur localitati externæ obnoxium esset regnum Christi? Nam, si coram Domino erunt mille anni, ut unus dies, quomodo igitur erunt corpora nostra, an in loco corporali, cum sint spiritualia, futura, vel in Deo ipso, qui, ut ait *Augustinus*, erit ibi locus noster, quis audebit asserere? Raptus in tertium coelum Paulus, audivit verba inenarrabilia, quis igitur beatorum corporum conditionem, nec dum Christi super omnes creaturas præminentiam enarrare poterit? THEODORETUS ait alibi *in dial.* Nostrium est credere, illius est scire, ita hic quiescamus. Si enim omnia corpora erunt in circum-

cum

cumscripto loco, crasso quodammodo, & etiam resuscitata, tunc ita resurgent in die iudicii. Ubi igitur tot homines, qui singulis seculis in tot urbibus, pagis, regionibus, provinciis, & insulis fuere, existere possunt, quia eos vix tota terra capiet, & interim cœli incensi solventur, & elementa astuantia liquefcent, & terra cum omnibus, quæ in ea sunt, exuretur, ita ut novum cœlum & terra fiat, *2. Petr. 3.* Ubi interea existent, donec illa pereant, & novum cœlum & terra creentur? Et puto, illa non contentiosis satis esse & sufficere.

QUANTIUS. *Articulus ascensionis est clarus, qui habet, eum inde rediturum.*

TILINGIUS. Apud te nulla argumenta, rationes & testimonia, etiam probe expensa, valent, omnia videris furda aure præterire, quæ dicit Superattendens, & interim dilaberis ad idem, & hodie, sicut heri, præterdis articulum ascensionis, verba cœnæ? Num hoc bene sequitur, *ascendit, ergo non dat corpus & sanguinem suum juxta verba institutionis?* Aristoteles differit de loco, quod in eo omne sensibile corpus sit. Hoc num de exaltato & spiritali Christi corpore possit dici, tu perpende. *

QUANTIUS. *Si ascendit, & est ibi, ergo non est in cœna.*

TILINGIUS. Nunquid tu existimas, eum ita sedere ibi, ut nos hic sedemus, & ita, juxta tuam rationem, frustra instituisset coenam, nec vera essent, quæ dixit.

HAMELMANNUS. *Epist. ad Hebr. ait cap. 10. eum perpetuo sedere ad dexteram Dei. Si sessio est localis, ergo semper, & sapius sedendo fatigatus, habuisset hic meliorem conditionem in terris, quæ ibi in cœlis.*

QUANTIUS. *Sessio denotat gubernationem, & Christus non corporaliter, sed mystice & spiritaliter dat corpus suum.*

D 3

T r-

* *In Quantio cernere licuit discipline Calvinianæ formam, & profligatæ pertinaciæ exemplar, ad indolem veterum Hereticorum comparatum. Er wolte sich helfen, und konte nicht; Hinc modo hoc, modo illud pro desperatæ causa allegabat. MS.*

TILINGIUS. Christus non loquitur de mystico & spiritali corpore, sed de eo, quod pro nobis in mortem traditum est, & clarus est Evangelistarum textus, & perspicua repetitio Pauli. Interim miror vos dicere, hominis proprium esse, existere in loco: Sic ne tu sentis?

QUANTIUS. *Imo.*

TILINGIUS. Jam nihil differentiae inter reliqua animalia, & ipsum hominem constituis, quoniam & illa, quotquot hujus mundi sunt, existunt in loco. Sed, quia Aristoteles aliter definit *hominem*, & aliud *proprium hominis* constituit, videlicet, habere hominem animam rationalem, rectam faciens differentiam. Ideo, in loco esse, est, ut alia multa in homine, merum accidens, sicut sunt dormire, edere, jacere, bibere, &c.

QUANTIUS. *Et alia animalia habent animam.*

TILINGIUS. Habent animam *sensitivam*, ut & plantae *vegetativam*, sed non *rationalem*.

HAMELMANNUS. Plato definiens hominem dixit, *bipedem esse*, mox Diogenes *Gallum*, cui plumas detraxerat, projecit in scholam Platonis, dicens, *Ecce hominem Platonium*. Ideo in definitione, verum est quaerendum proprium. Sed, si omne corpus cogitur esse in loco, dicas mihi, in quo loco tam magnum corpus, scilicet caelum ipsum existat? cum Aristoteles non existimet, hoc in loco esse, *lib. 3. Meteor.* recita porro, in quo loco existat terra? &c. Des rationem, quomodo videas oculis, audias auribus, vivas & stes, naribus odoratum percipias? Si nihil horum percipimus ratione, quomodo igitur ista tam magna intelligemus?

TILINGIUS. Si est accidens, *Esse in loco*, ergo potest abesse vel adesse citra substantiae laesionem vel corruptionem: Et illa accidentia sunt hujus mundi.

QUANTIUS. *Paulus vocat panem κοινωνίαν corporis, non realem praesentiam.*

HAMELMANNUS. Ut alibi dicit Paulus de *κοινωνία* eleemosynarum praesentium reali, *Rom. 15.* & de *κοινωνία* spiritus praesentis & non absentis,

absentis, 2. Cor. 13. Item de Evangelii communionem præsentis, *Ephes.* 3. sic etiam dicit de *novicia* corporis & sanguinis, ibidem præsentis, ut etiam hoc Patres, *Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus & Oecumenius* explicant, dicentes, ibi in calice esse eum sanguinem, qui fluxerit de latere Christi.

QUANTIUS. *Cur tantopere vrgetis, ut realis præsentia corporis in Cœna retineatur.*

TILINGIUS. Quia CHRISTUS hoc instituit, dicens de pane: *Hoc est corpus meum,* & de calice: *Hic est sanguis meus.* Ibi, *EST,* denotat realem præsentiam, & ideo non aliud potest edi & sumi, quam quod promittit & dat Christus; Si vero hoc editur, certe id ore tenus fit.

HAMELMANNUS. Irenæus dat aliam rationem quoq; non incommodam. Ut enim dicit, duas esse in Eucharistia res, cœlestem & terrestrem, ita ait præcipue *lib. 4.* carnem credentium esse capacem vitæ æternæ propter usum corporis & sanguinis Christi, & deinde propterea quod membra simus de carne ipsius Christi, & os de ossibus ejus, *Ephes. 5.* ideo, ut ita pascamur tali nutrimento, hoc retinetur in Ecclesia.

QUANTIUS. *Si hoc fit propter resurrectionem, tunc illa ratio est nulla. Nam & Iobus credidit, se ad vitam resurrecturum, cum diceret: Scio, quod Redemptor meus vivit, & ego visurus sum eum in carne mea. **

HAMELMANNUS. Et M. Tilingii argumentum, & meum posterius omittis, atque unum, quod tibi ad cavillandum commodum videtur, assumis. *Justinus & Irenæus* has rationes, atque adeo etiam plures Patres, afferunt, interim tempore Jobi nondum venerat in carnem Christus, & nondum instituerat Cœnam, qua etiam Job nunquam usus est, sed juxta tuam rationem frustra instituisset Christus Cœnam. Ego hunc honorem defero Christo, ut ei credam, ideo fio per hunc usum Cœnæ Dominicæ certus, quod animo & corpore

* *Inepta est consequentia: Jobus non manducavit ore tenus corpus Christi, & tamen ad vitam resurget. Perinde enim est, ac si dicerem: Jobum non regeneravit Baptismus in V. T. Ergo nec Quantium regenerat in N. T. MS.*

pore munderi a peccatis, & quod debeam in utroque ita mundatus, vitam possidere æternam, & esse ac manere membrum Christi.

TILINGIUS. Credis etiam, nos aliquid ibi amplius sumere, quam panem & vinum?

QUANTIUS. *Imo.*

TILINGIUS. Quid igitur aliud ibi præter elementa daretur, quam illud ipsum, quod ibi promittit Christus, & de quo dicit in Coena?

QUANTIUS. *Sed hoc fide accipitur.*

TILINGIUS. Tu digrederis ab uno ad aliud, nec consideras *Superattendentis* solutiones, sic jam ad istud tibi antea responsum est. Hac ratione disputarem tunc in infinitum, & actum ageremus.

DN. CANCELLARIUS. Satis est cum illo actum, dicat, quid tandem statuerit, velitne ordinationem Inclyti COMITIS, & Domini nostri Clementissimi sua subscriptione approbare, aut in deliberationem totum negotium suscipere. *

TILINGIUS. Non petis spatium deliberandi? Oro, ut singula sumas in deliberationem, tempusque concessum tibi quoque sume, ut postea tandem respondeas: quia tibi æqua proponuntur: & pia vocatio non est temere deferenda.

RELATIO THEOLOGICA,
quid die XV. Februarii ante prandium actum sit, præsentibus iisdem Consiliariis, & præsentibus Pastoribus Jeverensibus
cum

JOHANNEM MEPELENSI.

Admonitus a Domino Cancellario Meppelensis, ** ut cum diu or-

* *Nec primum, nec secundum volo. MS.*

** *Non indoctus erat Meppelensis, Plebanus Sillenstedensis, sed Calvinismum noluit abjurare. Unde Consiliarios Oldenburgicos graviter offendit. Inclytus Comes dixit: Er muß entweder der Wahrheit weichen, oder gar vom Dienste weichen. MS.*

ordinationem Inclyti Domini COMITIS nostri habuerit & legerit, ut coram *Superattendente* in præsentia omnium referat, quid in ea desideret.

JOHANNES MEPELENSIS. *Ita nos astringimur ad Catechismum Lutheri, quasi alii non habuerint dona plura, quam unus Lutherus. Multa retinentur in eo Catechismo, quæ Papismum sapiunt, ut est signatura crucis: item, quod intermittit secundum præceptum: Non facies tibi sculptile. Ideo iste non potest, nisi cum læsione conscientie, suscipi.*

HAMELMANNUS. Ut certa forma & doctrinæ & Catecheseos breviter retineretur in Ecclesia, eaque una, ideo, cum primus fuerit Lutherus, qui veritatem Catechismi ex tenebris eruerit, merito is Lutheri succinctus & brevis Catechismus, in gratiam juventutis & rudis populi, cum nihil sit brevius & succinctius illo, quod possit pueris proponi, retinetur in templis. Quod ad *signaturam* attinet, est illa libera ceremonia, si removeatur abusus, & quidem per se non mala, etiam Augustini tempore in Ecclesia visitata. Vidit quoque *Constantinus Magnus*, Cæsar, in aëre signum crucis, cum aditis verbis, *in hoc vince*, quod postea ei apprensus Christus confirmavit: vid. Euseb. lib. 1. de vita *Constan.* cap. 22. Ideo certe malum per se non est. Quod ad illud, quod de præceptis Domini affers, attinet, scias, illam formam mandatorum, quæ a Luthero retinetur, Augustini tempore usitatam fuisse, & brevitatis causa tam succincte & tam paucis verbis comprehendere decem præcepta antiquitas erudita voluit, ut a rudibus tanto facilius possent memoriter disci. Verum, illa verba sub eo, Non habebis Deos alienos, comprehenduntur.

MEPELENSIS. *In vestro libro asseritur corporalis præsentia corporis Christi, quod ego quatuor argumentis impugno. 1. Est inutile, vel otiosæ mentis cogitationes sunt, dicere, præsentiam corporis, quod nullo argumento probatur. 2. Quia Christus habet corpus organicum, quod vos facitis ubique, ideo male facitis. 3. Confunditis naturas, quia ipse ante mortem dixit, Gaudeo, me illic non fuisse. Et post resurrectionem*

E

dixit

*dixit Angelus, Non est hic, & ibi videbitis eum redeuntem, ut abiit.
4. Hoc pacto ascensio vocatur in dubium. **

HAMELMANNUS. Si est inutile & otiosum, Ergo est otiosus & quasi inutilis, qui hoc instituit. Argumentum est a conjugatis: At hoc tu probare non poteris, ideo argumentum tuum est falsum. Christus enim emphatice, jam jam moriturus, in extrema Coena cum conderet Testamentum, in quo singuli aperta solent adhibere verba, hæc cum præmeditata constantia instituit, dicens de pane, cum eum porrigeret, accipite & comedite, hoc est corpus meum. Jam acceperunt & ederunt isti, & illa esca, annon ore corporis sumebatur? Et hoc quod porrigebat, an non ore sumebatur? Ideo hoc acceperunt & ederunt, quod Christus eis dedit, & ita hoc ore accipere, videlicet, Panem & vinum, atque corpus & sanguinem de quibus in textu dicitur.

MEPELENSIS. *Non est utilis illa corporalis manducatio, nec potest fieri. Deinde, Paulus ait, 2. Cor. 5. Si cognovimus Christum secundum carnem jam non cognovimus, ideo non ibi secundum carnem accipitur.*

HAMELMANNUS. Si tantum spiritualem, & quæ fide est, manducationem voluisset Christus, certe non hoc Sacramentum, vel hanc externam actionem instituisset. At instituit hanc. Ergo non absque causa. Secundum humunum intellectum quidem fieri illa nequit perceptio. Adde, quod tuum argumentum ex Paulo desumptum, non sit contra nos, neque nos dicimus, secundum carnem accipi corpus & sanguinem Christi in Coena, hoc est, carnaliter, & carnali more, vel a veteri Adamo. Novisti enim quid significet in Scipturis, vox, Caro. Ut: *Si secundum carnem vixeritis, moriemini. Item, Caro & sanguis non revelabit hæc tibi, &c. Rom. 8. Matth. 16.* MEP.

* Über diese Einwürrffe hat sich der Cantzler Halle sehr erboßt, und hielte er davor, es solte der Superintendentens solche Argumenta, und geistlose Dinge mit einem Stillschweigen beantworten; aber der Herr Superattendens sagte: *Refutabo, dum refutare possum. MS.*

MEPPELENSIS. *Si habetis Scripturam pro vobis, ego habeo quoque pro me.* *

HAMELMANNUS. Inspiciamus textum, ubi post hæc verba sic sequitur. Proinde, si quis est in Christo, nova creatura est, vetera præterierunt, & ecce nova omnia facta sunt. Ideo, caro & sanguis Adamicus non valet in Christi cognitione, sed nova creatura, homo secundum Deum genitus. Et est fallacia, plus enim subsumitur in consequente, quam est in antecedente. Hic non negatur sacramentalis carnis Christi manducatio in Cœna, sed præposterum nostræ carnis studium, & non ad carnem Christi, sed ad homines carnales respicit textus: ideo non secundum carnem, sed fide debemus noscere Christum in verbo, juxta voluntatem ejus expressam.

MEPPELENSIS. *Iste locus est pro me, & illum non potestis mihi eripere, qui quando dicit, hoc est corpus, id est, significat, vult denotatum: Ut arca fœderis dicitur Deus, Agnus est Pascha, Christus est lapis offensionis. Deinde, Christus habet corpus organicum nobis simile, excepto peccato.*

** Quæstor EUBICHTUS; Profecto ille textus Pauli tibi & tuo proposito nihil suffragatur.

HAMELMANNUS. Ostende, quomodo id probabis? Ut arca fœderis dicatur Deus. Agnus est Pascha Domini. Christus est lapis offensionis. Interea, quanquam de agno, vel de arca expresse ita nihil legerim in Scripturis, tamen, quod si hoc ita esset, quid quæso hoc, ad Eucharistiam? quia tunc arca improprie diceretur Deus, & agnus improprie transitus. Ergone propterea improprie panis est corpus Christi? Non sequitur. Christus est lapis offensionis qui-

E 2

dem,

* Nimirum, ut Diabolus pro se. Matth. 4. Apostolica allegabat Meppelensis, non Apostolice intellecta. MS.

** Erat ille ob eruditionem, & agendi prudentiam, illustri Comiti apprime charus. Und hat er manchen heimlichen Calvinisten aus dem Loch hervor gezogen. MS.

dem, verum hoc explicat Simeon, dicens, *positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum, cui contradicitur*, ostendens, quatenus sit lapis offensionis. Et sicut Petrus ait, *1. Pet. 2.* Accedentes ad Dominum, ut ad lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobaturum, apud Deum vero electum & preciosum, ut ipsi quoque, veluti vivi lapides, ædificemini domus spiritualis, sacerdotium Sanctorum, ad offerendum hostias acceptabiles Deo per Christum Jesum. Et consulatur totus locus, tunc apparebit, quomodo ibi Petrus in Metaphora maneat, & hoc explicet dilucide de hoc lapide. Ut enim nos sumus in ipso vivi lapides, domus spiritualis, talis & ille est lapis vivus. Vide ibidem, &c. Sed jam, quando Paulus explicat verba Christi de Cœna Dominica, fit omnibus perspicuum, quod verba Cœnæ nihil tale quid habeant, vel quod figuratum quid spirent, sed Paulus retinet verbum, EST, in sua significatione, ut quando dicit: Calix benedictionis, nonne est communio sanguinis Christi? Nonne panis fractus, est communio corporis Christi? Ubi verbum, Est retinetur in sua propria significatione, nec potest inverti. Quomodo igitur hic deberet aliter sumi & poni apud Evangelistas, quam ibi, quando de eadem materia agit Paulus?

TILINGIUS. Lucas, quando ait de poculo, non addit EST, sed sic habet, *hoc poculum novum testamentum in meo sanguine*. Ideo ibi non potest figurate sumi EST, quia non ponitur, & si in ea voce sita fuisset interpretatio, non omisisset ibi Spiritus sanctus illam voculam. Quare alius est istorum verborum sensus, quam tu affers.

HAMELMANNUS. Dicit de corpore organico, ideo ad istud modo respondendum est, cum hæc sit ejus altera vel tertia probatio.

MEPPELENSIS. *Articuli fidei hoc pacto labefactantur, quasi non vere ascenderit.*

TILINGIUS. Ad quem articulum fidei, tu refers Eucharistiæ Sacramentum?

MEPELENSIS. *Ego habeo apertum pro me articulum, qui impedit, quo minus credam, hic esse, & dari Christi corpus, quia duo contraria sunt cælum & terra.*

HAMELMANNUS. Regnum Dei & mundus, prout mundus in Scripturis, sunt quidem sibi contrararia, non quidem locorum separatione & distantia, sed contrariis actionibus, dominiis, & diverso fine, utriusque respectu. Et a terra quidem cælum materiale longe differt, sed in illud, non tam abiit, quam in regnum spirituale, quia abiit ad Patrem, sed responde Domino Magistro Tilingio.

MEPELENSIS. *Quorsum opus est corporali sumptione? **

TILINGIUS. Si nescis, dicam, pertinet ad articulum de Ecclesia Catholica. Jam tu proba articulos fidei sibi contrarios. At non possunt esse sibi articuli fidei contrarii, *ascendo ad cælos, & credo Ecclesiam Catholicam, &c.* Ergo, a te citatus articulus nihil tibi suffragatur.

HAMELMANNUS. Is delabitur ad secundum responsum. An tu vero, Johannes, non censes in Christi carne & sanguine longe plures esse prærogativas, quam in ullius hominis, vel etiam alicujus creaturæ carne vel corpore? *Nonne ejus caro vivificat, Johan. 6. sanguis ejus mundat a peccato? Nonne ille est agnus Dei, tollens peccata mundi? I. Johan. 1. Nonne ille est via, ducens ad Patrem? Joh. 14.* Et hæc nulli alii, quam soli Christo homini competunt. Interim habet corpus nobis per omnia simile, excepto peccato, quoad substantiam, non quoad majestatem & officium.

MEPELENSIS. *Ego non possum aliter, sitis vos vestri, & ego manebo*

E 3

nebo

* Cancellarius: *Jam audivisti, opus ea esse, ut per eam excitetur, confirmetur & augeatur spiritualis sumptio, quem in finem etiam sacramentalis proprie instituta est. MS.*

*nebo meus, quod oro, * sed oro, cur tantopere urgetis Christi hominis praesentiam, contra humane naturæ veritatem, quæ est, in loco esse, cum nobis vehementer illustret doctrinam de incarnatione contra Menno-
nistas?*

HAMELMANNUS. Imo, si cogitur Christus *ratione humanitatis* esse, ex necessitate corporis Organici, in loco, tunc ratione eadem non potest nos, Christus Dominus & frater noster, respectu humane carnis exaudire, quia ex eadem ratione sequetur, quod propter eandem necessitatem, tam procul a nobis remotus Christus in carne, non possit nos exaudire, quia si est in cœlo materiali, ut in loco, & illud est remotissimum a terra, non potest nos audire, quia procul se-
juncti homines per distantiam remotam loci, non se mutuo exaudire possunt, &c. Et ita redibit in Ecclesiam *dubitatio Papistica*, quasi tantum nos creaturæ a creatore, & peccatores a justo Deo in precibus audiamur, & non a Domino & fratre nostro in carne.

TILINGIUS. Ideo urgemus realem praesentiam, quod illam verba institutionis exhibeant.

D. CANCELLARIUS. Satis est. Mox vocantur Domini PRÆSIDES, & SUPERATTENDENS cum reliquis Pastoribus praesentibus ad prandium, interea clam discedit MEPELENSIS, non revertens, prout ex mandato Praesidentium jussus erat redire. **

* Tilingius: *Sic manebis hereticus, si Tuus manebis. Vide, quid ores? Oro autem Deum, ne in hora mortis à Deo irato audias! sis tuus, & ego manebo meus. MS.*

** Tilingius: *Satis quidem esset, Domine Doctor, si modo conversus esset. Doleo Meppelensis indolem, sed pertinaciam ejus deploro. MS.*

SEQVITUR
DISPUTATIO SECUNDA,

habita 4. Aprilis (qui fuit dies Ambrosii) anni ejusdem ibidem
ANNO M. D. LXXVI.

Cum in nova, & partim ex prioribus repetita argumenta, in scriptis contexta, duo Diaconi, & Belgæ, *Conradus Quantius, & Johannes Meppelensis*, per GERHARDUM HONNICHIIUM, Pastorem Jeveranum, offerri curassent Superattendenti HERMANNO HAMELMANNO, Theologiæ Licentiato, ex communi deliberatione remittitur ab inelyto, & illustri Comite & Domino, Dn. JOHANNE, *Comite in Oldenburg & Delmenhorst, Domino in Jever*, ipse Jeveram, ut adhuc semel cum iisdem ageret, & ad argumenta in scriptis proposita ab ipsis, responderet præfens.

Ibi 4. April. obtestatur eos SUPERATTENDENS, *ut in timore Domini dignentur attendere, & percipere, quid ad ipsorum argumenta respondeat.*

Illis, quibus est vera religio & pietas cordi, considerandum erit, quod neque Augustino, neque ulli veterum Patrum in mentem venerit, adeo naturam & proprietates humani corporis attribueri Christi glorificato & ad dexteram majestatis Dei exaltato corpori, ut nihil amplius, quam simplex nudi aut meri hominis corpus valeat aut possit, ac proinde in Coena neque adsit vere, nec adesse possit. Interim, illa unio personalis, postquam in Deum assumptus sit homo, facit, ut non verbalis, sed realis sit communicatio, ut etiam humanitati communicet divinitas, majestatem & inenarrabilem gloriam: Ideo recte veteres dixere: *Quicquid convenit Filio Dei per naturam, hoc convenit Filio hominis per gratiam*, testibus Nysseno, Theodoro, Cyrillo & aliis. Interim, maximum discrimen est inter essentielles proprietates, & accidentia. Substantiales proprietates in homine sunt anima, corpus, caro & ossa, sine quibus verus homo non subsistit. Accidentia sunt quantitas, qualitas, locus, & similia,

lia, ut corpus sit magnum vel parvum, crassum, album, nigrum, si in loco, sedeat, dormiat, edat, bibat, stet vel ambulet. Et diximus ex Augustino, omnia illa mutila & imperfecta, in altera vita deponi, & quod absolutum & perfectum erit, tum in nobis fieri incipiet, *1. Corinth. 13.* ut simus angelis similes. *Matth. 22.* Neque enim cogitandum erit, quod ita a terris in cœlum ascenderit Christus, quasi ab uno loco in alium abierit, sed jam regnet in gloria Patris, & inhabitet lucem inaccessam, & nobis inenarrabilem, in qua Deus ipse, quem nemo vidit unquam, *1. Tim. 6.* habitat. Hoc est, quod in Psalmis dicitur, Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. Item, Dominus collocavit eum a dextris suis. *Psal. 8. & 110.* Hæc sane de omnipotentia Christi intelligenda sunt, quæ de dextera majestatis explicat Paulus *Eph. 1. & 4. Hebr. 1.* Vadere se dicit ad Patrem, qui certe nullo loco circumscribi potest, & sicut Paulus dicit, Christum omnia implere, & ut ait Petrus, *1. Petr. 3.* Qui est ad dexteram Dei profectus in coelum, ubi subjectos habet sibi angelos, & potestates & virtutes: Ideo, cum nesciamus statum & conditionem celestium corporum, quid volumus temere Christi hominis gloriam & conditionem emetiri, ut temere *Beza*, & alii hodie faciunt? Recte ait Paulus, *2. Cor. 10.* Debemus captivare intellectum nostrum ad obsequium Christi. Si igitur omnia subjecit sub pedibus ejus, ita subjecti sunt humanitati Christi omnia, non quidem absenti, sed præsentis, ut pedibus ea quasi contingat. Et ipse *Beza* fatetur, quod omnia creata oculis suis Christus præsentia habeat, ideo dicitur, *Job. 3.* quod Pater dederit Filio omnia in manu: ita si omnia habet in manu, certe non absens, sed præsens habet. Sic alibi dicitur: *Dedit ei potestatem judicandi, quia Filius hominis est.* Sic apud *Danielem cap. 7.* dicitur, quod Filius hominis pervenerit ad antiquum dierum, qui dat ei potestatem, honorem & regnum, & ut omnes populi, tribus & linguæ serviant ei. Sic ipse Christus hoc explicat, dicens: *Matth. 28.* Data est mihi *omnis potestas* in cœlo & in terra.

terra. Hinc ipse Paulus *Ephes. 1.* ait, quod exaltatus sit super omne, quod nominari & dici potest, & donatum ei nomen super omne nomen, *Phil. 2.* ut ita vocetur nomen Dei, *Luc. 1.* Sic ultra cœlos est exaltatus, & ultra omnem locum, quod nemo piorum potest negare. Ideo dicitur, *Luc. 1. Filius altissimi vocabitur*, videlicet ille, qui ex te nascitur. Hæc non sunt inania vocabula, & nomina titulotenus, ut ei nomen non tantum, sed res ipsa Deitatis sit communicata. Ita Christus accepit Spiritum S. *non ad mensuram*, *Job. 3.* sed ut ait Paulus. *Col. 2. Omnes thesauri divinitatis habitant in eo*, id est, tota Deitatis plenitudo *σωματικῶς* corporaliter in eo, ita ut ejus caro sit ad plenum vivifica. Ideo ait CYRILLUS: Verbum humanitati conjunctum, totam in se ipsum ita reduxit, ut indigentia vitæ possit vivificare. Sic dicitur ejus infinitum imperium *Mich. 5.* Sic dicitur remittere peccata Filius hominis, *Matth. 9.* Illa sunt opera infinitæ potentia. Sic in nomine Christi crucifixi fecere Apostoli miracula *Act. 3. & 4.* Jam quidem necesse est, ut sit inter Petrum & Christum differentia, cum etiam in Petro tota habitet divinitas, quia illa nusquam, nisi tota est, nam ut ait AUGUSTINUS *lib. 22. de civitate Dei cap. 21.* Totus est Deus in cœlo & in terra. Et CHRYSOSTOMUS *Tom. 5. homil. 5. in symb. Apost.* ait: Totus Deus in cœlo, totus Deus in terra, totus Deus in cordibus Sanctis, &c. Jam quidem *Zwvingliu., Beza,* & alii dicunt, Personaliter esse unitam divinitatem humanitati in Christo, interim & in Petro est Deus, ut *Act. 17.* de omnibus dicitur, ratione communis creaturæ: Deinde, per Petrum facta sunt miracula, sed interim Christus in humanitate non minus, quam in divinitate adoratur, ideo differentia consideretur. ATHANASIUS *in lib. de Incarnat. Verbi,* dicit: Si adoras Deum hominem, eo, quod ibi inhabitet Verbum Dei, una opera adora quoque Sanctos ob Deum, in illis domicilium habentem. Ideo CYRILLUS ait, quod Christus Filius Dei humana sibi propria faciat. Quare hæc sit & maneat differentia, Petrum quidem in nomine Christi quædam potuisse, sed non omnia: Omnia autem & potuisse

tuisse, & posse etiamnum Filium Dei in carne: Etsi igitur tota Deitas in Petro quoque habitat, tamen non personaliter. Itaque hic considera, qui euectus est supra & ultra omnes creaturas, ad dexteram divinæ majestatis, is quidem non desit esse homo, licet sedeat in dextera majestatis Dei. Quomodo hoc fiat, non intelligimus. Si igitur corpori Christi est divinum aliquid (ut certe non aliquid, sed totum divinum ei est communicatum) impartitum, cur igitur vellemus eum ad necessitatem hujus mundi astringere, videlicet, ad locum certum, nobis nimis incertum?

NUNC RESPONDEBIMUS ad argumenta CONRADI QVANTIUS.

QVANTIUS.

Naturale Christi corpus non est in terris, sed in cælis, ad quos ascendit, ergo non dat suum corpus edendum in terris.

HAMELMANNUS. Non sequitur, ut quoque inde non sequitur, illud propterea esse in loco, quia probandum erit, cælos, hoc est, regnum Dei esse locale & mundanum, & omnipotentiam Dei esse localem, finitam & circumscriptam.

QVANTIUS. Tres illi articuli fidei, quod ascenderit ad cælos, sedeat ad dexteram Dei, & inde venturus sit ad judicandum, ostendunt, vos pugnantia docere cum his articulis, cum dicitis, quod corpus Christi sit hic in Cæna corporaliter & substantialiter.*

HAMELMANNUS. Contrarium dixi esse verum, quia isti articuli eam nostram assertionem confirmant, nec quidem cælum, in quo sit Christus secundum carnem, dicimus materialem locum, distinctum, & procul a terris remotum, ubi sint dimensiones & spacia corporalia in lata & corporali mansione, sed veram & cœlestem gloriam,

* Cancellarius: Imaginatur sibi Quantius, quod, quemadmodum dextra Mepelensis in sedendo locum dicit, sic in divinis quoque se res habeat, cum meminisse deberet, in humanis propterea inferri locum, quia ipsa hominis dextra locata est. MS.

riam, pacem & gaudium absolutum. *Ascendit in cœlum*, id est, ut ipse Christus interpretatur, vadit ad Patrem, & consequitur cum carne eam gloriam, quam ante habuit. *Johan. 20. & 17.* ideo *cœlum* non *intervallis & spatiis*, sed *majestate, gloria, gaudio & felicitate* definitur in Scriptura. Item, Sedet ad eam dexteram majestatis Dei, quæ fuit, antequam ullus locus esset. Sicut quoque illa dextera, vel illa majestas, est in nullo loco, sic nec cœlum, in quo est Christus, certus physicus aliquis locus esse potest, cum Scriptura dicat, eum esse cœlis altiorem factum, penetrasse cœlos, & ultra omne, quod nominari potest, exaltatum, supra omnes cœlos ascendisse, *Ephes. 1. & 4. Heb. 1. 5. & 7.* Ut igitur ascensio ad cœlum est profectio ad dexteram Dei Patris, sed dextera Dei non est in loco, ita nec corpus Christi ascendens in cœlum, & sedens ad dexteram Dei, est in loco certo & physico. Imo propterea dicimus, Christum revera hoc præstare & dare posse, quod promisit in Coena, quia sedeat ad dexteram majestatis & omnipotentiae Dei, ideo fatendum erit, ibi esse Christum cum corpore suo, ubi majestas, virtusque dexteræ Dei est, & sic pro modo dexteræ virtutis Dei, implet cœlum & terram. Interim tres sunt PRÆSENTIÆ in Christi corpore, juxta Scripturam considerandæ: unus est *physicus*, quando hic videbatur, palpabatur, qualis fuit hic in terris modus conversandi: Illum modum præsentiae in sacra Coena non statuimus. Secundus modus est, *qui est & erit in glorificatis cordibus*, ut sint spiritualia, perfecta, integra, agilia, levia, & ut in ictu oculi sint, ubi velint: quale fuit Christi corpus a resurrectione, quod ex oculis discipulorum evanuit, per clausas januas intravit, in altum subito ascendit, &c. Tertius modus est *majestatis*, quo nullus sublimior & excelsior & præstantior est, vel esse potest. Juxta hunc modum, & humanitas assumpta in Deum, & super omnia exaltata ad dexteram majestatis Dei, & hoc modo Filius Mariæ, coeli & terræ Dominus est, nomen super omne nomen, & omnium potestatem, quæ in cœlo & in terra sunt, consecutus est homo Christus. Ideo CYRILLUS ait, *quod verbum communes fa-*

*ciat tanquam cum carne sua divina suae majestatis operationes, &c. Ita juxta hunc modum, dicimus esse Christi corpus in Coena & in Ecclesia sua. Adde, quod reditus ejus, non ex dicto & voce INDE, ita concludatur, quasi ante adventum ad judicium, non sit hic futurus, vel non adsit in terris, cum & Paulo hic in terris visus sit, 1. Cor. 15. & ei astiterit Act. 23. in castris. Glorioso vero redibit, ut dixit angelus. **

QUANTIUS. Natura veri corporis hoc non patitur, quia verum corpus & organicum, finitum est, & loco continetur, Christi corpus est verum & tale, Ergo oportet esse in loco.

HAMELMANNUS. Concedimus, contra naturam esse, ut unum & purum ac simplex organicum ac finitum corpus, sit in pluribus locis, aut in diversis, uno ac eodem tempore: Minor est probanda, quod tantummodo nudum & physicum sit corpus Christi. Sed nos non dicimus naturali, sed divina & coelesti virtute corpus Christi, ratione verbi, esse in Coena. Est autem fallacia, quia corpus physicum per se, extra personalem unionem, & extra dexteram majestatis Dei consideratum, non posse nisi in uno loco esse, fatemur. Verum, in persona Christi est corpus unitum divinitati, super omnia exaltatum, & ad dexteram majestatis Dei collocatum. Quod igitur non potest corpus Christi naturali & physica proprietate, id potest & praestat divina virtute, cum ei a divina natura per hypostaticam unionem omnia communicata sint. Sed respondeo quoque per instantiam. Ex clauso sepulchro pertransiens resurrexit, per clausum Mariae uterum nascitur, per parietem ad Apostolos ingreditur, teste Nysseno, Augustino, & aliis Patribus. Jam non minus abhorret a penetratione dimensionum natura, quam a multitudine locorum unius

** Tilingius: Et me quoque audias Conrade, Saepius à vobis audivi istam cantilenam, quasi Corporis Christi in Coena praesentia cum ascensione Christi pugnet. Falsum autem hoc est. Nam Christus prius instituit Coenam, quam in caelum ascenderet, atque adeo sic ascendit, ut Coenae nihil decederet. Ergo ascensio ex institutione Coenae est limitanda & explicanda, non invicem opponenda, ut tu facis.*

nus corporis eodem tempore. Nunc vero Christi corpus trajecit lapidem, & per januam clausam ingreditur ad discipulos : Ergo non valet vestrum argumentum. Sed audiamus de ea re Patrum dicta. GREGORIUS NYSSENUS *oratione 1. de Resurrectione Christi*, ostendit, absque dolore peperisse Mariam Christum, & ejus Deiferam carnem esse: Item *oratione 2.* dicit, angelum in revolutione lapidis reperisse, Christum resurrexisse clauso sepulchro, sicut clausis quoque januis penetravit in domicilium ad discipulos. Videatur AMBROSIUS *in 24. cap. Luc.* CHRYSOSTOMUS *Tom. 3. serm. 9. de resurrectione, & homilia 90. in Mattheum, & super Johannem homil. 85. Tom. 3.* Idem asserit AUGUSTINUS *in sermonibus de tempore serm. 159. sermone 138. & in lib. de agone Christiano, cap. 14. & in tractatu 121. super Johan.* idem prolixè asserit *Epistola 3. ad Volustianum*, ubi quærit, quomodo hoc fiat? & sic ait: Virtus divina per inviolatæ matris virginea viscera, membra infantis deduxit, quæ postea per clausâ ostia juvenis introduxit: Hic si ratio quæritur, non erit singulare. Demus, Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigari non posse. In talibus rebus tota ratio facti, est potentia facientis. Et *serm. citat. de temp. 159.* Si per ostia clausa intravit, ubi est corporis pondus? Recedant paulisper pondus & moles: Ille fecit hoc, cui nihil impossibile, &c. Augustini verba retinet GREGORIUS, BEDA, THOMAS AQUINAS & BERNHARDUS, atque SEDULIUS. Et ipse THEODORETUS *in 2. Dial.* cum Eraniſtes ex eo, quod clausis januis ingrederetur Christus, quia hoc non erat humano corpori possibile, vult concludere, non fuisse verum Christi corpus, sic respondet: ingressus est clausis januis, quemadmodum egressus est ex utero, cum virginis claustra obsisterent, & sicut in mari ingressus est. Et CYRILLUS ait, *lib. 12. sup. Johan. cap. 53.* Christus omnipotentia sua rerum natura superata, clausis foribus cum corpore suo ingressus est. Nullus ergo quærat: quomodo clausis januis corpus Domini penetraverit? cum intelligatur, non de homine nudo, ut nos sumus, sed de omnipotente Filio Dei hæc scri-

bi, &c. Idem dicit de resurrectione Christi per clausum sepulchrum, & intrationem per clausas januas, THEOPHYLACTUS *super Matth. in 28. & Job. 20. cap.* & EUTHYMIUS super utrumque caput. THEODORETUS, citat quoque de eodem Amphilochem, in dialogis. JUSTINUS in quaestionibus, *questione 117.* quando quaerit, quomodo crassum corpus possit per clausas januas & sepulchrum transire, respondet: Sicut ambulavit in mari, & Petrum ambulantem fecit, ita ex divina potentia clauso sepulchro resurrexit, & clausis januis ad discipulos intravit. Et EPIPHANIUS in *Ancorato*: venit ad discipulos, cum fores clausae essent. Addatur quarto solutionis loco, non minus contra naturam est, ut corpus physicum sit in nullo loco, quam in pluribus locis, at corpus Christi ascendit super omnes coelos, ut Scriptura dicit, & est collocatum in dextera majestatis Dei, ut recte ex verbis *1. Cap. ad Hebr.* concluderit CHRYSOSTOMUS, extra omnem locum Christi carnem esse, ideo est in nullo loco. ARISTOTELES disputat, coelum juxta exteriorem suam superficiem, non ullo loco circumscriptum, & extra coelum nullum esse locum.

QUANTIUS. *Diversitas naturarum, & utriusque naturae proprietates, sunt retinendae in Christi persona. Jam proprietates humanae naturae, quas retinuit & ante & post mortem, sunt, esse in certo loco. Ideo adhuc retinuit.*

HAMELMANNUS. In statu exinanitionis sedit, edit, bibit, dormivit, verberari, caedi, flagellari, crucifigi & mori voluit, Ergone adhuc in sua carne vult idem? Sic post resurrectionem, Oeconomiae causa, vel per dispensationem (sicut sancti Patres loquuntur) in gratiam Apostolorum edit, vulnera ostendit, vestitu usus est, ut ceu hortulanus, nunc & peregrinus quispiam appareret, ergone cicatrices retinet in glorioso corpore, in coelo edit, & vestitu utitur? Non sequitur. Interim, non confunduntur naturae, postquam homo Christus assumptus sit in Deum, & non Deus in hominem, in tempore humana natura ceperit, divina ab aeterno fuerit, humanae naturae omnia

com-

communicata sint a Deo, ut humana ab ea sustentetur, & non econtra: Divina natura sit ipsa dextera & omnipotentia Dei, in humana sit exaltatus super coelos, cum Deitas nequeat exaltari, sed sit super omnia. Vides igitur, immensam esse differentiam. Interim diximus, multa ab illo Oeconomiae causa facta esse, cujus testem affero THEODORETUM, qui citat in 2. *Dialog.* Chryostomum, sic dicentem: *Hec de Christo humiliter dicta sunt & facta, non propter potentie imbecillitatem, sed propter varias & multiplices Oeconomiae rationes, & post resurrectionem: cum videret diffidentem discipulum, non recusavit ipsi vulnera & clavorum fixuram ostendere, & manus cicatrices contactui subjacere, &c.* Eadem habent super illa Evangelistarum dicta Nyssenus, Euthymius, Theophylactus ex Græcis, & etiam quidam ex Latinis.

QUANTIUS. *Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad Patrem. Item: Exivi a Patre, & veni in mundum, Relinquo mundum, & vado ad Patrem. Ideo, ubi est Christus corpore, ibi est palpabiliter & visibiliter, ut ait: Videte & palpate, quia spiritus nec carnem, nec ossa habent.**

HAMELMANNIUS. Etsi corpus Christi esset visibile & palpabile, & ante resurrectionem & ascensionem, tamen inde non sequitur, quod ita semper maneat. Quis nostrum audet dicere de piorum glorificatis corporibus & spiritualibus, quando erunt similes Angelis, & spirituales habebunt proprietates, inter quas sunt etiam: non videri, non palpari, fursum moveri, non mori, immortalem esse, &c. Quod debeant semper in mole corporis esse, videri & palpari, cum nesciamus illam claritatem regni coelestis. Multo igitur minus possumus Christi gloriam, collocati ad dexteram majestatis Dei, ultra omnes coelos emetiri? Quod vero Christi resuscitatum corpus, nunc hic, nunc illic, visum sit, & manibus attactum, non hoc, ut diximus, ob necessitatem, sed Oeconomiae & dispensationis cau-

fa

**Invisibilitas, & impalpabilitas cum corpore glorioso non pugnat, quod tamen verum corpus est. MS.*

sa factum est. Et ipse hic fateris, quod vadat ad Patrem. Si vadit ad Patrem, ut Christus dicit, ergo non abiit ad locum. Relinquere mundum, exire e mundo, sunt phrasæ Scripturæ. Significat enim perversitatem, & impios in his terris, mundus, ut Johan. 1. *Mundus non cognovit eum.* 1. Corinth. 6. *Sancti mundum judicabunt.* Joh. 17. *Non pro mundo oro.* Joh. 16. *Mundus gaudebit, & vos plorabitis, Mundus me odio habet, Mundus, quod suum est, diligit.* Item, *Princeps hujus mundi venit, & non habet in me quicquam.* Item, *confidite, ego vici mundum:* Sic pro potentia & opibus ponitur, 1. Johan. 2. *Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt.* Sic Paulus ait, *se mundo crucifixum,* 1. Cor. 2. *Nos non spiritum hujus mundi accepimus,* &c. Joh. 18. *Regnum meum non est de hoc mundo,* &c. Ideo isti loci nihil pro te faciunt. Quod ad illud dictum Angeli, *Non est hic, sed videbitis eum in Galilea,* &c. attinet, respondi ex Nysseno. Et Augustinus ait *ad Dardanum:* Quemadmodum ire visus est in coelum, in eadem carnis forma atque substantia veniet. Idem dicit *Epist. 46.* Sic veniet, quemadmodum eum vidistis euntem in coelum. Et alia solutio postea sequetur ex eodem Augustino. Et *Vigilius,* vester Patronus, ait, Corporeus namque per nostri generis speciem intuentium oculis, idem Dominus apparebat, sicut rursus in eadem corporis forma consurgentium oculis in consummatione temporis monstrabit se.

QUANTIUS. *Stephanus & Paulus viderunt etiam post ascensionem in terris Christum in carne. Ergo semper est ejus corpus visibile.*

HAMELMANNUS. Non sequitur, sed hoc potius sequitur, quia dexteram majestatis Dei non deseruit, nec coelum ipsum deseruit, & tamen in terris hic ab istis duobus est visus. Ergo, aut extra locum est, aut potest uno tempore in duobus locis esse: Antea vero probasti, *eum in coelo esse, & inde venturum.* Item, in primo argumento dixisti, *ejus corpus non esse in terris,* & jam fateris: *interris, in terris eum visum,* ideo es tibi contrarius. Et rursus hæc Oeconomix causa facta sunt, in gratiam utriusque, ideo, ut ait, *Oecumenius,* vidit eum

eum stantem ad dexteram majestatis Dei Stephanus, & non sedentem, videlicet, ut auxilium sibi paratum cognoscat, ut certatori auxiliatoris habitus & status promptitudinem magnam atque alacritatem adferat. Sic, teste eodem, excœcatur solus Paulus, & socii ejus non audiverunt vocem, cum ipso Saulo loquentis, ut ipse dicit *cap. 22. Actorum.*

QUANTIUS. *Augustinus tract. 50. in Johan. loquitur de presentia corporis, cum dicit: Pauperes semper vobiscum, me non semper habebitis.* Nam secundum majestatem suam, secundum providentiam, secundum ineffabilem gratiam, impletur ab eo, quod dictum est: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi: Secundum carnem autem, quam verbum assumpsit, secundum id, quod de virgine natus est, secundum id, quod a Judæis comprehensus, quod ligno affixus, quod de cruce depositus, quod linteo involutus, quod in resurrectione manifestatus, non semper habebitis me vobiscum, quare? quoniam conversatus est secundum corporis presentiam, 40. diebus cum discipulis suis & eis deducentibus videndo, non sequendo ascendit in cœlum, & non est hic, ibi enim sedet ad dexteram Patris, & hic est, non enim recessit presentia majestatis.*

HAMELMANNUS. Nos etiam *crassam ubi quitatem, vel extensionem corporis non asserimus, ideo libenter suscipimus dictum Augustini, ex 50. tractatu in Johannem, quod affers: Quia non physico modo hoc impletur, Ero vobiscum usque ad consummationem seculi, sed secundum Christi majestatem, & presentia majestatis, etiam in humana natura sua, non recessit a nobis, ut ibi dicitur. Ideo, in toto illo tractatu, respondet ad quæstionem. Quomodo absentem, & simul presentem, aut agentem in cœlis teneamus, & addit, corpus quidem suum intulit COELO, majestatem non abstulit MUNDO. Modo fide tenet Ecclesia Christum, & oculis non videt.* Sic ait *super Psal. 47. Tol-*

G

litur

* Bene, bene, Domine Pastor, Christum non semper habebitis vobiscum, nimirum ea presentia, qua habetis pauperes. Sed in Cœna non dicitur esse secundum istam pauperum presentiam. MS.

litur quidem corpus ab oculis vestris, non separatur Deus a cordibus vestris, Videte (Explicat paraphrasi verba Angeli) ascendentem, credite in absentem, sperate in venientem, sed tamen per misericordiam occultam etiam sentite presentem. Ille enim, qui ascendit in cœlum, ut tolleretur ab oculis vestris, promisit nobis, dicens: Ecce ego vobiscum sum, &c. Et *tractatu 29.* ait *super eundem Johannem*, quod, licet corporali presentia reliquerit discipulos, sit tamen cum omnibus suis futurus usque ad consummationem seculi, presentia spirituali, hoc est, secundum majestatem.

Quod ad *epistolam ad Dardanum* attinet, quam nobis objicis, hic quoque ipse de sua ipsius assertione dubitat autor, sic in fine scribens: Quicquid est utiliter elaboratum in opere styli nostri, Deo gratias age. Si quæ vitia mea perspicias, ut charissimus amicus, ignosce eidem scilicet, dilectionis mihi optans medicinam, qua concedis & veniam, &c. Hæc certe non scripsisset, si de doctrina sua certus fuisset, ut quando ad Petrum de fide scribit, sic ait, *crede, & nullatenus dubita.* Deinde, loquitur de corporibus hujus mundi, quia addit, *Tolle ipsa corpora qualitatibus corporum, & non erit, ubi sint,* &c. Et quidem hoc in loco corpora non sunt, nisi qualitatibus contemperentur, quod competit corporibus hujus conditionis & vitæ. Cæterum, de corpore Christi non dicimus, quod sit calidum vel frigidum, humidum aut siccum, neque tamen ob id corpus non est, sicut nec nostra corpora facta immortalia & glorificata, corpora esse desinant. Idem *in Psalm. 30. serm. 3. super versum, Abscondas nos:* vilesceat totum quicquid præter Deum est, quo tuetur nos in loco vitæ hujus, & ipse post vitam sit locus noster. Plura tibi nuper ex *Augustino* proposui. Idem, *in libro de fide, ad Petrum Diaconum cap. 2.* Quibus verbis explicabitur illius carnis excellentia singularis, cui divina ex ipsa sui conceptione persona, cujus origo nativitatis insolita, quæ sic verbum caro factum est, ut una persona esset cum carne sua unigenitus ac sempiternus Deus ipsa suæ carnis conceptus conceptione, &c. Quomodo nos volumus ad humilem locum astringere
car-

carnem Filii Dei, cum ejus excellentiam non intelligamus nec explicare queamus? *Epistola 3. ad Volusianum* ait sic: Nomen humanitatis ab eo dignanter assumens, divinitatis ei largiter tribuens. Item: totum omnino hominem in melius mutandum, nullo modo mutata (Deitas) cooptavit. Item: Homo Deo accessit, non Deus a se recessit. Idem, *in serm. 8. de verbis Domini, qui inter sermones de tempore est 48. sermo.* Quid pertinet ad ipsius hominis susceptionem, tota gratia, singularis gratia, perfecta gratia, Et mox: Quanta ista gratia? Christus in coelo & in terra, Christus apud Patrem, Christus in utero virginis, Christus apud inferos subveniens quibusdam, eo autem ipso die Christus in paradiso, cum latrone confitente. Idem, *serm. 3. de temp.* Implevit quidem Pater & Spiritus sanctus carnem Christi majestate, sed non susceptione. Et *serm. 30.* Non amisisse ait, quod erat, hominem quidem in se mutasse, non in hominem fuisse mutatum crede. Idem, *super Psal. 130.* Homo in illo (Christo) mutatus est, mutatus est homo in illo, ut melior fieret, quam erat, non ut ipsa substantia verbi converteretur. Item, *Tom. 6. contra Felician. cap. 10.* Glorificata est caro majestate. Et *cap. 11.* Novimus glorificatam carnem majestate Deitatis. Idem, *lib. 3. de symb. cap. 8.* Totus Filius apud Patrem, totus in coelo, totus in terra, totus in utero virginis, totus in cruce, totus in inferno, totus in paradiso, quando latronem introduxit. Non per diversa tempora, vel loca dicimus ubique totum, ut modo ibi totus sit, & alio tempore alibi totus, sed ut semper sit ubique totus. Idem, *in Psalm. 109.* Donavit, inquit Apostolus, ei nomen, quod est super omne nomen Christo, secundum hominem mortuo, Christo secundum carnem resurgenti, ascendenti donavit nomen, quod super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, coelestium, terrestrium, & inferorum. Ubi erit David, ut non ei Dominus sit? In coelo sit, in terra sit, in inferno sit. Dominus ejus erit, qui est Dominus coelestium, terrestrium, & inferorum, &c. Vides ex his claris testimoniis, si ea in timore Dei expendamus, Augustinum non sta-

tuere, quod sit in certo cœli loco, aut ita in quodam loco esse Christum oporteat, ut quasi majestate sua ineffabili utriusque naturæ non esse possit hic in terris. Quod vero ad veritatem corporis Christi attinet in Cœna Dominica, dicit *Epistola 118. & sermone de temp. 215.* Ore sumi corpus Christi & sanguinem. Et, in *sermone ad Neophytos*, hoc dicit, sumi in pane, quod pependit in cruce, hoc in calice, quod effusum est e latere Christi. Et *lib. 9. Confessionum cap. 13.* ait, in altari esse illam victimam, per quam deletum est chirographum, quod erat nobis contrarium. Et *tractatu in Johannem 28.* ait: Ex Domini mensa corpus Domini sume. Et *super Psalm. 119.* In ipsa carne ambulavit, & ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit. Et infinita dicta tibi proferre possem, cum contra tu, nunquam mihi ex Augustino probare possis, quod unquam dixerit, non esse corpus Christi in Cœna, non dari, non porrigi ibi vere, aut ita esse in certo cœli loco, ut non possit esse in Coena, aut alibi esse & existere.

QUANTIUS. *Vigilii testimonium adfert. **

HAMELMANNUS. Quod ad *Vigilium* attinet, quem contra nos profers, ingenue fatemur, quod ille dicat, *in coelo esse carnem Christi*: verum recentior est junior Augustinus, & vix dignus Martyris nomine. Nam, dum ille ex intempestivo zelo violenter idololatrarum simulachra frangeret, est ab illis occisus, cum satis ei fuisset, si contradixisset, ut Paulus, certans verbis contra ignotum Deum. *Act. 17.* Similiter illud in Episcopo Persiæ Auda reprehendit THEODORETUS *lib. 5. cap. 38. Historia Ecclesiastica*, dicens, Non oportuno zelo destruxit templum, Paulus reclamavit ignoto Deo, non destruxit statuas: Ideo sibi ipsi malum peperit Audas, non imitatus Apostolum. Deinde, ibi Eutyichis, asserentis in Christo tantum unam naturam, & humanitatem esse in substantiam divinam quasi absorptam, opinionem refutat. Ideo ibi progrediens disputatione contra ipsum, ita quidem

* *Qui Vigilium audit, Calvinum audire se putet, aut enim in Calvino Vigilium revixit, aut Spiritus idem prius Vigilium, deinde Calvinum afflavit, MS.*

dem distinguere conatur, ut tu adfers, utramque naturam, sed colore disputationis seducitur. Interim ipse ait *lib. 3.* Cum carne Christum aut cum corpore coelestia penetrasse, &c. Sic videtur sibi contrarius. Et *lib. 2.* ait: Quicquid est proprium verbi, esse ei commune cum carne, &c. Deinde, habet dicta admodum incommoda, &, ut apparet, Scripturis contraria. *Per formam servi*, ait, *quam abstulit a nobis in coelum, absens est nobis, per formam Dei praesens est nobis.* Jam nihil certius, quam Christum in resurrectione sua deposuisse formam servi, & impetrato nomine & honore super omnia eminente, factum Dominum omnium. Hinc *Cyprianus* ait in sermone Paschali, *Angeli delectantur in eo, quod servi forma reversa sit in Dei formam, & exinanitio humilitatis ad depositae altitudinis redierit majestatem.* Sic ait quoque inconvenienter *Vigilius*: *Quando in terra fuit, non erat utique in coelo, & nunc, quia in coelis est, non est utique in terra.* Certe, si *Paulus*, positus in mortali corpore, tamen raptus est in tertium coelum, & ibi audivit verba ineffabilia, quis negaret, tunc Christum, dum ageret in terris, in coelis non fuisse? dum ipse etiam *Stephanus* in hoc mortali corpore adhuc paulo ante mortem viderit gloriam Dei in coelis, & caelos apertos, & Filium stantem ad dexteram Dei? Si igitur *Stephanus* vidit gloriam Dei in coelis, adhuc haerens in mortali corpore, quis hoc negaret de Christo? Et *Nysseus*, in oratione de *S. Stephano* ait, eum oculis puris vidisse sibi portas coelestes apertas, & id, quod intra abdita apparebat, vidisse & divinam gloriam, tum gloriae splendorem conspicatum esse. Quis igitur hoc de Christo negaret, cum etiam ipse vitae aeternae specimen Apostolis praerberet in monte, quando ibi vox Patris audiretur, & immutatio quaedam coelestis in eo conspiceretur, qualis erat etiam in *Helia* & *Moyse*, *Matth. 17. Marc. 9. & Luc. 9.* Quis igitur auderet cum *Vigilio* dicere, eum non in coelis fuisse, cum hic in terris esset? Ita quoque locutus est Calvinista *Hartenbergius*, secutus *Vigilium*. Sed ipse *Christus* ait de se, *Johan. 3. Filius hominis, qui est in coelo.* Et hoc explicat *Augustinus Tom. 10. serm. 14.* de verbis Domini ajens: O

homo, noli, inquit Christus, separare, quem volo copulare. Parum est, quia Filius hominis descendit, Christus enim descendit idemque Filius hominis, qui Filius Dei est, sedet in coelis, qui ambulavit in terra, in coelo erat, quia ubique Christus, idemque Christus, & Filius Dei, & Filius hominis. Propter unitatem personæ in terra filius Dei, propter eandem unitatem personæ, præbavimus filium hominis in coelo. Ex his verbis Domini, Filius, inquit, hominis, qui est in coelis. Propter unitatem personæ, nonne in terris constituto atque conspicuo, ait Petrus, Tu es Christus filius Dei vivi. Et paulo ante dixerat: Quis nostrum, qui parum advertimus, aut parum sapimus, non potius ita vellet distinguere, Filius Dei in coelo, & filius hominis in terra? Sed ne sic divideremus, & ita dividendo duas personas induceremus. Nemo ascendit, inquit, in coelum, nisi qui de coelo descendit filius hominis. Ergo filius hominis descendit de coelo, &c. Similia postea referemus ex Cyrillo. Sed redimus ad Vigilium. Idem Vigilius dicit, Christum minorem angelis, per naturam carnis suæ, quod de Christo in carne jam super omnia exaltato valde incommode, improprie & impie dicitur, cum etiam eum in carne adorent angeli, ut hoc quoque cap. 2. ad Hebræos docet scriptura. Et super 2. cap. ad Hebr. testatur hoc Chrysostomus, dicens: Admirabile & stupore plenum est, carnem nostram rursus sedere, & adorari ab angelis & archangelis, & Cherubin & Seraphin. Idem Vigilius errorem Stanckari confirmat, dicens: *Christum secundum carnem esse mediatorem, & non secundum deitatem*, quod prolixius probat. Sed Theodoretus ait in 2. dial. Nomen intercessoris & divinitatem & humanitatem denotat, & intercessor dictus unione naturarum, divinitatis inquam & humanitatis est. Interim sæpe ipse dicit in scripto suo, quod Christus abierit ad Patrem, quod in dextera magnificentie Dei sedeat secundum carnem, ut quasi sibi contrarius videatur.

QUANTIUS. *Hæc verba expende. Cyrillus lib. 6. in Johan. cap. 14. Etsi Dominus corporis sui præsentiam, inquit, hinc subduxerit, majestate tamen*

tamen divinitatis semper adest. Idem lib. 9. cap. 21. Vario tempore una cum discipulis fore se Christus ait, non quia penitus ab eis recessurus erat, nobiscum enim semper est usque ad consummationem seculi, sed quia non erat, sicut prius cum eis convicturus. Prope enim jam tempus erat, ut etiam in caelos ad Patrem iret. Credere autem oportet fideles, quamvis à nobis corpore absit, virtute tamen omnia & nos gubernare, adesseque semper ipsum nobis omnibus, qui eum diligunt. Idem lib. 11. cap. 21. habet.

HAMELMANNUS. Cyrilli verba nostram sententiam plane confirmant. Majestate enim divinitatis, qua etiam, ut ex Augustino audivimus, fuit ornata & glorificata caro Christi, adest nobis. Interim dicitur, corporis sui presentiam SUBDUXIT. Illud verbum subduxit ostendit, eum de visibili presentia dicere. Nec illud dictum: Quamvis corpore absit a nobis, virtute tamen omnia & nos gubernari certum est, nobis potest esse contrarium. Et idem in libro de vera fide cap. 3. Meminimus eum dicentem: Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis. Descendisse autem dicimus Filium hominis de coelo, per unitatem dispensatoriam verbo tribuente propriae carni, gloriae suae & divinae majestatis claritudinem, &c. Hac dicta pugnant cum opinione Vigilii, & faciunt cum Augustino. Ibidem scribit *Cyrillus*: Sua quidem ducit Deus verbum, ea, quae sunt carnis, propria, quia ipsius est corpus, & non alterius, ita communes facit tanquam cum sua carne divinae majestatis operationes, ut posset etiam vivificare mortuos, & infirmos sanare. Ibidem cap. 11. Descendens ad nos Deus verbum in id se, quod non erat, immisit, ut & hominis natura id, quod non erat, fieret divinae majestatis dignitatibus per adunationem nitescens, quae sublevata magis est ultra naturam, &c. *Ibidem*: Semel factus juxta nos ascendisse dicitur, & cum carne in gloriam Deitatis. *Et mox*: Dominus enim omnium creditur, & cum carne &c. Et talia multa habet *Cyrillus*, quae brevitatis causa omittimus. Praecedentia si expendamus, confirmabunt nostram sententiam. *Idem in Job. lib. 4. cap. 13.* dicit,
Nos

Nos carnem illam Christi & gustare & manducare. Et *lib. 10. cap. 13.* An fortassis putat ignotam nobis mystica benedictionis virtutem esse, quæ cum in nobis fiat. Nonne corporaliter quoque facit communicatione carnis Christi, Christum in nobis habitare, &c. *Et mox.* Unde considerandum est, non habitudine solum, quæ per caritatem intelligitur, Christum in nobis esse, verum etiam participatione naturali, &c. Hæc sunt clara & perspicua.

QUANTIUS. *Theodoretum adfert. **

HAMELMANNUS. Theodreti testimonia adfers, qui quidem in Dialogis videtur asserere circumscriptam manere, aut esse in Christo humanam naturam, sed propterea non leve certamen est inter ipsum & Cyrillum coortum, ita, ut hic anathematismos contra ipsum scriberet, quia videbatur gratificari *Jobanni*, Episcopo Antiocheno Theodoretus: interim expresse dicit, explicans verba Pauli *1. Cor. 10.* de reali communicatione corporis Christi. Qui sacra mysteria percepimus, nonne ipsi Domino communicamus, cujus corpus & sanguinem esse dicimus, quandoquidem omnes unius panis sumus participes. *Et mox:* Quomodo fieri potest, ut Domino communicemus per pretiosum ejus corpus & sanguinem, & rursus dæmonibus per ejus, quod idolo est immolatum, nutrimentum, &c.? Idem *in II. cap. 1. Cor.* ait: Non solum undecim Apostolis, sed etiam Judæ proditori, pretiosum corpus & sanguinem impertit. *Et mox:* Erit reus corporis & sanguinis, hoc est, quemadmodum ipsum Judas tradidit, ipsi autem insultarunt, & eum probris & conviciis affecerunt Judæi, ita etiam ignominia & dedecore afficiunt, qui sanctissimum ejus corpus immundis manibus accipiunt, & in impollutum ac incoestum os immittunt, &c. Interim

*Tilingius: *Sæpius audiui, Domine Pastor, non audiendos esse Patres, cum Christum in verbo loquentem habemus, qui est ante omnes Patres. Hoc sane turpiter negligis. Christo sine Theodoro credo, Theodoro autem sine Christo non item. MS.*

rim ipse ait *super 1. cap. ad Hebr.* Ut Deus quidem, erat universorum Dominus, ut homo autem accepit gloriam, quam habuit, ut Deus. Hoc autem dixit in Evangeliiis: Pater, glorifica me gloria, quam habui apud te, antequam mundus esset. Idem dicit *super 2. cap. Philipp.* Accepit ut homo, quæ habebat ut Deus. Et *super 2. Psal.* Ut Deus innatum habet regnum, ut homo decreto accipit. *Item:* Regnum habet ut Deus, & accipit ut homo. Et ibi locum Pauli *Philipp. 2.* per totum, de humanitate intelligit & explicat, inter alia dicens: & Filii Dei nomen vel nuncupationem ut homo suscepit; ut homo igitur & hanc vocem (Filius meus es tu, videlicet, ut dicatur Filius Dei) recepit. *Et mox:* Cum Dominus sit natura, ut Deus etiam ut homo universorum accepit imperium. Et longe clarius *super Psal. 8.* hæc ostendit, docens, humanam naturam in Christo eum accepisse honorem, ut ei omnia, tam visibilia, quam invisibilia creata sibi subjecta habeat. Et *super Psal. 24.* Cum Deus verbum factus homo primitias humanitatis assumpsisset, sustulit eam in cælos, & collocavit in dextera majestatis in excelsis, super omnem principatum & potestatem & dominationem, &c. Idem *super Psal. 110.* ait, Ut homo accepit, quod ut Deus habebat. Nunc pergitur ad dialogos. In *2. dialog.* cum vult orthodoxus probare, verum corpus habuisse Christum, postquam dixerit, accipiens symbolum, *Hoc est corpus meum,* non autem hæc est Deitas mea, ait. Et cum *Eranistes* inferret, hæc esse vera, mox iterum infert orthodoxus: si vera sunt, ergo Christus corpus habuit. Ex quibus apparet, quod *Theodoretus* crediderit, verum Christi corpus exhiberi, & esse in cœna Domini, quia inde vult veritatem corporis humani in Christo probare, docens, non posse Christum nobis in cœna promittere, & dare suum corpus, si verum corpus non haberet. At jam dat in cœna, ergo verum corpus habet. Hoc est ejus argumentum. Sic in *2. Dial.* dicit aliquoties, Christi corpus, corpus quidem esse, sed divina gloria glorificatum, vel divina gloria impletum. Et mox deificatam esse carnem Christi, probat a simili, sicut ferrum igni conjunctum candens, ignitum-

que redditur, per totam ejus substantiam, & interim illa unio non mutat ferri naturam, licet per totum corpus procedat: ita dicamus & de hac unione, quod caro sit deifera, &c. Plura si opus sit, ex Theodreti scriptis adferre possumus. Sic ibidem fatetur præsentiam corporis & sanguinis in coena. Quærit Eranistes: *Quid vocas donum, quod offertur ante invocationem sacerdotis?* Orthodoxus: Id quod fit ex hujusmodi feminibus nutrimentum. Eranistes: Aliud autem signum quomodo nominas? Orthodoxus: Commune etiam hoc nomen, quod potius speciem signat. Eranistes: Post sanctificationem quomodo ea appellas? Orthodoxus: Corpus & sanguinem Christi. Eranistes: Credis te fieri participem corporis & sanguinis Christi? Orthodoxus: Ita credo, &c. Hæc sunt aperta & perspicua. Ideo, ut dixi, sic quoque in dialogis ait, ex Hilario: Nostrum est credere, illius est scire.

QUANTIUS. *Expende hæc verba Fulgentii. Beatus Fulgentius, Africanarum Ecclesiarum Episcopus, ad regem Trasimundum, lib. 2. Joban. 3. explicat illud Domini, nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit, Filius hominis, qui in cælo est. Non hoc dixit Dominus, quia humana Christi substantia fuerit ubique diffusa, sed quoniam unus idemque Filius Dei, atque hominis filius, verus Deus ex Patre, sicut verus homo ex homine, licet secundum veram humanitatem suam localiter tunc esset in terra, secundum divinitatem tamen, quæ loco nullatenus continetur, cælum totus imple-ret & terram. Dicimus proinde, Christum verum Deum & hominem, licet à nobis in cælum sublatus, ad dexteram Patris residentem corporaliter in terris non esse, adesse tamen nihilominus sua Ecclesia, tanquam caput vitale corpori videnti, utpote in quo operatur vitam & salutem, &c. Igitur non physica, corporalis, sive carnalis, sed spiritualis in Coena manducatio intelligitur. Probat hoc Chrysostomus, ubi in Joban. homilia 46. scribit. Quid est (inquit) carnaliter intelligere simpliciter, ut res dicuntur, neque aliud quicquam intelligere, non enim ita judicanda sunt, quæ videntur, sed mysteria omnia interioribus oculis consideranda sunt. Quod objicitur nobis omnipotentia Dei, Respondetur. Ex omnipotentia*

tia Dei non colligi quilibet: nam verbum Dei modum nobis omnipotentia Dei ostendit, & ait: Omnia quaecunque voluit, fecit. Unde Tertullianus: erit aliquid & difficile Deo, id scilicet, quodcunque non fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit.

HAMELMANNUS. Fulgentii verba, quæ adferuntur, nihil contra nos faciunt, nam illa concedimus; interim ille *lib. 3. ad Trasimundum Regem* ait: Verum Deum & plenum, veris divinisque virtutibus in homine clarere assumpto, & verum plenumque Deum pleno & vero homini unitum. *Item:* Nec homo Christus a sua divinitate, nec homo Christus a sua potest humanitate disiungi, &c. *Cingliani* vero & *Calvinista* eum divellunt. *Lib. 1. ad Momium* ait: Christi corpus nobis offerri in coena, quod mox probat ex dicto Pauli *1. Cor. 10.* Calix cui benedicimus. Idem dicit contra *Cinglianos*, *in serm. de laudibus Mariae ex partu Salvatoris*, absque dolore peperisse Mariam, quod, illæsa & integra ea existente, natus sit ineffabiliter Christus. De omnipotentia Dei alibi diximus.

QUANTIUS. *Chrysofomus in Matth. 26. cap. homil. 83. figura, symbolum ac signum hoc sacrificium est. **

HAMELMANNUS. Chrysofomi vel centum locos de veritate corporis & sanguinis Christi in coena adferre possum, & is argumentum de localitate vestra plane rejicit. Si placet, adferemus quædam. *Bernbardus* (quem quoque contra nos, *Conrade*, adfers) totus est noster, ut alibi probatum est, & jam probari potest. Idem & de *Isidoro* dicatur.

QUANTIUS. *Signa appellantur rerum signatarum nominibus, ut Christus dicitur agnus, Pastor, ostium, angularis lapis.*

H 2

HA-

* *Tilingus: Patres non sunt contra filios, sed nobiscum faciunt. Signa & figuras dicunt esse in sacramento eucharistico, sed hoc ita explicant, figuram & signum esse id, quod exterius sentitur, panem & vinum; veritatem vero, & rem internam, corpus & sanguinem Jesu Christi. Habent ergo, Conrade, mentem sanam in corpore sano. Si tu aliter illorum verba explices, injuriosus es in Patrum manes. MS.*

HAMELMANNUS. Ad hæc respondimus nuper, & non opus est illa rōpetere, nisi id placet vobis.

QUANTIUS. *Tertullianus, Nazianzenus, Augustinus, alique, vocant signum & figuram corporis, ideo non est ibi verum corpus, quia omnium Sacramentorum natura est, ut in iis nomen rei signata, signo attribuat. Sed hic corpus pro signo corporis sumitur.*

HAMELMANNUS. Major negatur, quæ quidem non potest probari, quod omnium Sacramentorum natura sit talis, &c. Adeo, ut si in circumfisione valeret Major, sequeretur, eam vel iustitiam, vel gratiam Dei oportere vocari, quia, teste Paulo *Rom. 4.* Signum fuit iustitiæ gratuitæ Abrahæ dandæ, & agnum paschalem oporteret vocari Christum, quem significabat. Sed, ut hoc nullibi legitur, ita est absurdum. Patres vero isti omnes, veritatem corporis Christi in cœna suis testimoniis demonstrant, quod si opus sit, probari jam hoc potest. At Augustinus *ad Adamantium* ait: Caro ejus est, quam forma panis opertam in Sacramento accipimus, & sanguis ejus, quem sub vini specie & sapore potamus. *Item: Corpus Christi & veritas & figura est. Veritas quidem, in quantum virtute Spiritus sancti ex substantia panis & vini corpus efficitur; Figura vero illud est, quod exterioribus sensibus subjacet. Sic quidem in simili argumento Theodor. et. citatis, quando ait, Christum permutasse nomina, & corpori quidem tribuisse nomen symboli, symbolo vero nomen corporis, interim committitis fallaciam divisionis: omittuntur enim verba ibidem apud Theodoretum adjuncta in dialogis, perinde cum pane esse corpus Christi in coena, sicut cum divinitate est humanitas in ipsius persona. Ea ratione vere adest Christi corpus in Sacramento non minus, quam panis. Ad Bertramum quum recentior sit, & videatur Berengarii præceptor, nolumus respondere: nec opus tibi fuisset, *Conrade*, illius testimonium adferre.**

QUAN-

* *Bertramus, Cancellarius dicebat, nihil potest Christo prescribere. Ad legem & testimonium respiciendum est, non ad Bertramum. MS.*

QUANTIUS. *Ambrosius, in lib. de his, qui initiantur mysteriis, sic scribit: In illo sacramento Christus est, qui corpus Christi est, non ergo corporalis esca, sed spiritualis, unde & Apostolus de typo ejus ait: Quia patres nostri escam spiritualem manducaverunt, & potum spiritualem biberunt, corpus enim Dei spirituale, est corpus Christi, corpus est divini spiritus. Quod etiam Eusebius Emissenus confirmat de cons. dist. 2. Et rursus scribit S. Ambrosius, in epist. priora ad Cor. super his verbis: mortem Domini annunciante, &c. dicit, Quia enim morte Domini liberati sumus, hujus rei memores in edendo, & potando carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus. Adde, quod Cyprianus in sermone de coena Domini ait: Sicut in persona Christi humanitas videbatur, & latebat divinitas, ita Sacramento visibili ineffabiliter divina se infundit gratia. Ineffabiliter dicit, igitur non corporaliter, quia omne corporale est effabile. Huic consentit Cyprianus, cum ait, Nec carnalis sensus ad intellectum tantæ profunditatis penetrat.*

HAMELMANNUS. *Ambrosius citatur, sed ibi per verbum significamus, nihil aliud intelligit Ambrosius, quam exprimimus. Verum, is & Cyprianus, toti sunt nostri, confitentes veram, in Coena Dominica, corporis præsentiam, & quidem, majestatem carnis Christi, ipsi non minus, quam alii Patres confirmant & comprobant. AMBROSIVS, in libro de resurrectione: Non est despicienda carnis humanæ natura, quæ in sanctæ Trinitatis substantiam ac consortium per Dominum Christum ingredi meruit, &c. Quomodo igitur divisa a divinitate in loco caro Christi esset? CYPRIANUS ait, de ascensione Domini: Elevatis manibus hæreditatem eis benedictionem relinquens, non manufacto vehiculo, nec auxiliaribus carpentis evehctus Christus, sed naturæ divinæ propria usus virtute carnem cælo intulit, & corpus glorificatum Patris conspectibus præsentavit. Item, mox scribit: humilitatem carnis nostræ throno judiciario honoratam, paternæ placuisse altitudini. &c. Et super symbolum sic scribit: ut corpus non in terrenis, (nota qualis sit locus,) sed in coelestibus, & in Patris dextera collocaret. Item, Ambrosius, in lib. de incarn. verbi sacra, Unigenitus*

nitus Filius si quæritur, in sinu Patris reperitur. Quod ad Sacramentum Eucharistiæ attinet, uterque aperte nobiscum sentit. Ambrosius in lib. de sacris mysteriis, ait: Hoc, quod accipimus corpus, ex virgine est. Et *lib. 4. de Sacramentis cap. 4.* Didicisti, quia quod accipis, corpus Christi est. Et *antea cap. 2.* ait, Corpus Christi in altari est. Et Cyprianus, *in serm. de Coena Dom.* ait, Panis iste, quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus, omnipotentia verbi factus est caro, & sicut in persona Christi, &c. hæc tua ibi sequuntur verba. Ideo tu, & alii istum textum pervertunt. Et *in lib. 3. epist. cap. 2.* ait: Quos excitamus & adhortamur ad prælium, non inermes & nudos relinquimus, sed protectione corporis & sanguinis Christi munimus. Et dicit *sermone 5. de lapsis*: Sanguinem Christi in os infundi, &c. Sic ex *Oratione de Paschate.* Nazianzenus male citatur, quia ibi ait: Ede ibi accedens audacter corpus Domini. Et *super 1. Cor. 11.* Ambrosius ait: Hoc debet apud se quilibet judicare, quia Dominus est, cujus sanguinem in mysterio potamus. Et nota sunt verba apud Theodoretum in historia Ecclesie, quomodo, alloquens Theodosium Imperatorem, dicat: Ore sumi sanguinem Christi.

QUANTIUS. *Theophylacti testimonium attulit.*

HAMELMANNUS. Theophylactum adfers, aliquid differentem de *6. capite Johannis*, quod non pertinet ad cœnam, sed tantum ad illam Christi sumptionem & esum, qui est solius fidei. Sed is, & *super Matthæum & Marcum* ait: Dominum dixisse, Non, *hoc est symbolum*, sed *Hoc est corpus meum*, quod sumitis. Et *super Paulum* ait, id esse & sumi in calice, quod fluxit de latere Christi.

QUANTIUS. *Ecclesie ignota est oralis sumptio.*

HAMELMANNUS. Quod adfers, quasi in antiquissima Ecclesia nemo dixerit, *veram carnem & sanguinem Christi sumi in Eucharistia*, falsum est. Imo, cum veteres asseruerint, ore sumi corpus Christi, & esse in Cœna, & nunquam legerim contrarium apud ullum Patrem, qui dicat, non dari ibi corpus Christi, non esse & porrigi ibi illud, vel

vel etiam ita esse corpus Christi in certo coeli loco, ut non porrigatur in Coena, ego acquiesco in vera sententia, & aliis suasor sum, ut idem faciant, quia cuperem probari ex patribus, num tale aliquid dicant: nam fateor ingenue, me nihil istorum observasse in erudita vetustate.*

QUANTIUS. *Rem esse fidei, & non oris, dico.*

HAMELMANNUS. Si in fide situs est usus Sacramenti, tantum ex eo, quod veteres dicant, *Crede & manducasti*, tunc aboleatur externa actio, quam Christus instituit? Ibi loquitur Pater de Capernaïtica corporis Christi sumptione, super Psal. 85. &c.

QUANTIUS. *Adfert argumentum de natura Sacramentorum.*

HAMELMANNUS. Simile est hoc tuum argumentum. Sacramentum est testimonium divinæ gratiæ; testimonia non sunt hoc ipsum, de quo testantur, ergo nec hic panis est hoc ipsum, quod dicitur: Hoc isti est simile. *Sacramentum est signum rei sacrae, ergo non res ipsa, ita panis est Sacramentum corporis Domini.* Respondeo: Externa elementa sunt testimonia in oculos incurrentia, testantia juxta verba institutionis, non de absente gratia, sed præsentem, & de re sacra præsentem. Deinde, tota actio significat integrum Sacramentum, & duo in se comprehendit Sacramentum. Sed respondeo per instantiam: *Arca foederis erat signum, vel testimonium gratiæ divinæ, aut signum sacrae rei, ergone gratia divina, aut ipse Dominus, non adfuit arca? Ideo rectius argumentari posses: Sacramenta sunt signa rei sacrae, aut testimonia divinæ gratiæ. Tota actio, descripta in coena Dominica, quæ constat distributione ac sumptione panis ac corporis vini ac sanguinis, est Sacramentum. Igitur, tota actio est testimonium divinæ gratiæ, & signum divinæ rei, vel memoriale: & sic argumentum tuum contra te, pro nobis est. Signa fuere etiam duplicia, alia enim signi-*

* Cancellarius: *Tu ipse hesternum die Domino Superattendenti laudem & testimonium eruditiois Patristicæ attribuisti, cur ergo erudito Viro non credis? cur Patres inique allegas? cur illos contra Christum nobis objicis? cur cælum cum terra confundis? Demiror tuam, Conrade, audaciam. MS.*

significativa, ut vellus Gideonis, & multi typi in veteri testamento; alia *exhibitiva*, ut columba fuit signum exhibitivum Spiritus sancti. *

QUANTIUS. *Paulus ait, Panis quem frangimus, est communicatio corporis Christi, & poculum, cui benedicimus, est communicatio sanguinis Christi. Ergo, non est panis essentielle corpus Christi, nam alicujus rei communicatio, non est res ipsa? ***

HAMELMANNUS. Domino JAPETO, Pastori in Schortensen, explicuimus, singularem esse propositionem, ut dicatur, *Panis est corpus*, sicut est & illa, *verbum caro factum est*, & quidem contra te, & Meppelensem, deduxi ex his Pauli verbis obtineri, cum in eadem causa Paulus agat, Est, manere in sua significatione propria, & sic probari essentialem præsentiam ex eo. Sed, si communicatio alicujus rei non est res ipsa, tamen communicatio rei præsentis est, ut, quando dicitur de *Kovavia* Spiritus sancti, Evangelii, & eleemosynarum in Scripturis, num tunc dicitur de absente Spiritu sancto, Evangelio & eleemosynis? Minime, hoc enim fieri nequit. Et hic super illa verba dicit Theodoretus: Quia sacra mysteria percipimus, nonne ipso Domino communicamus, cujus corpus & sanguinem esse dicimus?

QUANTIUS. *Dissentiunt Evangelistæ in verbis, Ergo absque tropo non possunt intelligi.*

HAMELMANNUS. Etsi sit variatio quædam, tamen idem manet sensus, ut etiam in aliis locis Scripturæ. Lucas cum Paulo clarius expli-

* Tilingus: *Si hæc observes, Conrade, facilis est responsio ad loca Patrum, quando sacramenta signa vocant. MS.*

** Cancellarius: *Aut non intelligis ob incitiam, aut non vis intelligere ob pertinaciam, sensum verborum. Dicit Apostolus, quod panis benedictus sit kovavia corporis Christi. Si hoc est verum, ut certe est, tunc panis benedictus est organon, seu medium, per quod corpus Domini communicatur, & cum quo corpus Domini mystice est unitum. Quando ergo in actione Cæne manduco panem benedictum, manduco corpus Domini. Manducatio enim sacramentalis responderet unioni sacramentali. MS.*

explicit, quæ Matthæus & Marcus habent, addens, calicem novum Testamentum esse, (ut isti dicunt sanguis novi Testamenti) non ratione suæ vel materiæ vel formæ, sed sanguinis Christi, qui in eo continetur, id est, propter sanguinem. Ut enim veteres dicebant in antiquo testamento: Hic sanguis testamenti, &c. ita vere aderat sanguis ijs, quibus aspersio fiebat. Quod vero alii censent, ibi tropuminesse, dum putant, continens pro contento sumi: Respondemus, communem loquendi formam esse; *Adferatur vinum*, id est, non sine cantharo, aut continente. Item, *Damibi vitrum*, hoc est, non vacuum, sed & contentum. In Paulo & Luca non est tropica communicatio, quia in tropicis prædicationibus vel subjectum, vel prædicatum, aut etiam interdum utrumque, a propria & nativa sententia ac significatione in aliam immutatur. Id ipsum hic non fit, quia poculum aut calix retinet suam propriam ac nativam significationem, sic & testamentum. Per præpositionem IN, tantum ratio datur, cur poculum dicatur novum Testamentum. Ideo non ibi tropica locutio est.

QUANTIUS. *Philippus in multis privatis scriptis ad Bullingerum, ad Electorem Palatinum, ad Johannem Baptistam Hencelium, ad Cratonem, ad Christophorum Statmionem &c. facit nobiscum: Ergo vos erratis?*

HAMELMANNUS. Extant Philippi publica scripta, quibus se refert semper ad Augustanam confessionem, Smalcaldicos articulos, & adducit testimonia Patrum pro vera doctrina, nec quicquam aliud in editis ab eo scriptis reperitur, sicut & Cinglii localitatem refutat, ut videre licet in epistolis ad *Fridericum Myconium, ad Martinum Carolitium, ad Jacobum Probst, ad Oecolampadium, ad Bernhardum Rothmannum, &c.* Sic Philippum Philippo opponimus, qui in epistolis ad prædictos datis, damnat sententiam Cinglii, &c. Si privatim quid aliud fecit, ipse responderit, & rationem Christo & Ecclesiæ reddiderit. Nos privata imbecillitas non movet, ad mutationem veritatis immotæ.

QUANTIUS. *Qui fidem non habent, Christo non communicant, ideo nec corpus & sanguinem edunt vel bibunt impii.*

HAMELMANNUS. Antecedens non est perfectum: addendum fuisset, non vere Christo communicant, quia Judas fuit in externa communione cum Christo aliquandiu, ut Saul in Ecclesia Israelitica, Sed tale est: Quotquod baptizantur, in mortem Christi baptizantur, hoc est, Christo communicant. At Simon Magus est baptizatus vere, ergo etiam Christo communicavit. Hoc fecit ad tempus, & postea defecit. Impii non communicant Christo ad salutem, sicut Evangelium, quod audiunt, odor ipsis ad mortem est. Sed paulo post prolixius respondebo. Interim, quod dicis, incredulos & impios in Christo manere, non admittimus.*

QUANTIUS. *Quotquot edunt corpus Domini & sanguinem bibunt, manent in Christo, Job. 6. & Christus in eis, quia illi habent vitam aeternam. At in Christo non sunt, nec manent impii, Ergo carnem Christi non edunt, & sanguinem ejus non bibunt.*

HAMELMANNUS. Simile est priori. Deinde, non recte assumitur. Major dicit de *spirituali* esu, Conclusio de *sacramentali*, ideo sunt quatuor termini. Est fallacia secundum quid. Loquitur Major de spirituali sumptione, non de sacramentali, & in conclusione plus assumitur, quam in praemissis. Impii spiritualiter non edunt nec bibunt. Loquitur enim Christus ibi de *spirituali* esu & potu, qui est fidei, non de *sacramentali*. Ideo posset argumentum concedi. Interim Paulus dicit de iis, qui sacramentaliter edunt & portant, quod quidam sibi iudicium edant & bibant. Sed tale tuum ARGUMENTUM est: *Caro Christi est cibus vitae spiritualis. Impii sunt destituti vita spirituali, ergo carnem Christi non edunt.* Hic RESPON-

*Tilingius: *Contra scripturam loquitur Conradus, & in faciem Apostolo contradicit. Hic enim clare affirmat, fieri impios reos corporis & sanguinis Christi, non simpliciter male tractando, sed manducando, additque, fieri eos reos non simpliciter Christi, sed corporis & sanguinis. Ergo non partem accipiunt sacramenti, sed integrum sacramentum. MS.*

SPONDEO, sic debet assumptio fieri: Impii destituti cibo vitæ spiritualis, verum ita est Minor falsa. Non enim destituuntur impii cibi spiritualis sumptione, sed vita spirituali. Uterque enim sumit carnem Christi, quæ, ut istis est ad vitam, ita impiis ad damnationem, sicut credentibus Evangelium est odor vitæ ad vitam, sic incredulis odor mortis ad mortem, licet uterque audiat.

QUANTIUS. *Duo contraria non sunt in uno subjecto, Diabolus habitat in impiis, & eos captivos ducit: Si igitur Christi corpus acciperent in Sacramento, essent duo contraria in eis, ideo non accipiunt Christi corpus.*

HAMELMANNUS. Est argumentum, habens non suos legitimos terminos. Ita Major est in Theologia falsa, ut in homine caro & spiritus, peccatum & justitia, mors & vita, novus & vetus homo, sunt contraria. Sic etiam interdum in Philosophia, ut in Aethiope album & nigrum, in homine anima immortalis, & corpus mortale sunt. Nec Minor recte assumitur, quod simili modo fuerit Christus & Belial in impiis. Licet enim in Deo vivant impii, tamen & organa diaboli sunt, quoad peccatum, defectionem & mundum; etiam si quoad substantiam vitæ, sint organa Christi, quia vita est ab illo. Deinde isti corpus sumunt ad iudicium, ut increduli audiunt verbum Dei ad iudicium. Ideo, valde insulse adfertur, quasi posset esse inde participatio aliqua inter duo contraria, in eodem existentia subjecto.

QUANTIUS. *Inter Christum & Belial nulla est communio. Impii sunt filii Belial, ergo impii non edunt carnem Christi.*

HAMELMANNUS. Plus sumitur in conclusione, quam fuit in præmissis. Illud enim tantum sequitur, *Ergo impii non habent communionem cum Christo.* Deinde, est fallacia æquivocationis in voce COMMUNIONIS, quæ duplex, spiritualis & corporalis, externa &

I 2

interna

* Tilingius: *Accipiunt quidem impii vivificum cibum. sed non vivificat eos ob incredulitatem. Male ergo concludis, indignos vivifico cibo, si illud acciperent, vivificari. MS.*

interna est. Et externa, & corporalis est impiis communis, secundum Paulum, qui dicit etiam indignos comedere corpus Domini, quia istius rei fiunt. *Spiritualis & interna Christi communio, ad solos pertinet credentes.*

QUANTIUS. *Nemo potest bibere calicem dæmoniorum, & sanguinem Christi. Impii bibunt sanguinem dæmoniorum, ergo impii non bibunt sanguinem Christi.*

HAMELMANNUS. Est fallacia secundum quid. Major loquitur de *salutari* sanguinis Christi communione, quæ non tribuitur iis, qui ex calice dæmoniorum bibunt. Verum, si conclusio intelligatur de salutari usu sanguinis Christi, qui est spiritualis, tunc concedimus argumentum. Si vero addatur in conclusione, etiam eos non ad iudicium edere, tunc plus subsumitur, quam est in præmissis, & prorsus falsum est argumentum.

QUANTIUS. *Augustinus ait, Apostolos manducasse panem DOMINUM, Judam vero panem DOMINI contra Dominum.*

HAMELMANNUS. In eo loco, ex *tractatu in Job. 59.* nullam facit Augustinus differentiam inter Sacramentum, quod Judas, & inter Sacramentum, quod Apostoli in prima coena sumpserunt, sed facit inter vivificantem vel spiritualementem esum, atque eum usum, qui cedit ad iudicium. Apostoli ederunt panem Dominum, id est, in eum crediderunt, quia panem vivum sumpserunt, descendentem de cælo. Judas vero panem Domini, hoc est, sacramentalem, videlicet, in quo etiam corpus Christi est juxta institutionem Sacramenti, sed contra Dominum, id est, ad iudicium. Alibi, in multis locis nostram Augustinus confirmat sententiam, ut *in tract. 7. in Epist. Johan. & contra Donatistas post collationem cap. 20. in lib. contra Fulgent. & tract. 50. super Johan.* ait, De uno pane & Petrus & Judas accepit, & tamen quæ pars fideli cum infideli? Petrus enim accepit ad vitam, Judas ad mortem. Et *in epist. 162. ad Glorium*: Tolerat Dominus Judam, diabolum, furem, venditorem suum, sinit accipere inter innocentes discipulos, quod fideles norunt pretium suum. Et *super Psalm. 10.*
Quid

Quid vobis fecit Christus, qui traditorem suum tanta patientia pertulit, ut ei primam Eucharistiam, confectam manibus suis, & ore suo commendatam, sicut cæteris Apostolis, traderet? Talia multa & apud reliquos Patres, *Chrysostrum*, *Cyprianum* & alios reperiuntur.

QUANTIUS. *Exorcismus, & alia ceremonia olent Papismum, quia sunt sine mandato Christi, ideo istæ usurpanda non sunt.* *

HAMELMANNUS. Ad hoc argumentum est antea responsum Quicquid suis syllabis non extat in Scripturis ita expressum, hoc, inquit, olet Papismum. Mulieres debere communionem Eucharistiæ uti, illis syllabis non extat ita scriptum, ergo est Papismus, &c. Sed jam satis tibi, CONRADE, ad argumenta est responsum.

HAMELMANNI RESPONSIO

Ad scripta argumenta

JOHANNIS MEPELENSIS.

MEPELENSIS. *Verba institutionis ad fidem refero.*

HAMELMANNUS. Hoc potest concedi ita, ut etiam Christi institutionem non ad nostram fidelitatem, vel infidelitatem astringamus, quia modus præsentia ex verbis Christi & Apostoli percipitur, sed in fide & spiritu, in fide videlicet, quatenus fides est ex auditu, auditus per verbum Dei, sicut omnia fidei debent esse analogæ. In spiritu, hoc est, juxta Spiritus sancti auctoritatem, qui juxta Petrum & Paulum locutus est in scripturis sanctis.

MEPELENSIS. *Per spiritum Domini, unimur mensæ Domini accubantes.*

I 3

HA-

* Cancellarius: *Male argumentaris, Conrade, ab exorcismo Papistico ad Lutheranum. Quid ad nos Exorcisme Papistarum? Nos adhibemus Exorcismum, ut picturam tyrannidis Diaboli & efficacie baptismalis. Esto, quod talis ritus non sit à Christo mandatus, ostende autem, quod sit prohibitus, si non est prohibitus, ergo est res Adiaphora, & testimonium libertatis Oldenburgicæ.*
MS.

HAMELMANNUS. Ergo non per Sacramentum? Ideo, ut antea dictum est, inter sacramentalem conjunctionem, & spiritualem, est distinguendum.

MEPPELENSIS. *Caro Christi non est hic nunc in terris. Ergo nec in coena.*

HAMELMANNUS. Hoc antea est explicatum in Vigilio, & aliis, & expressa Scripturæ dicta contradicunt, ut diximus.

MEPPELENSIS. *Si est ibi substantialis communicatio corporis Christi, est Capernaitica & animalis.*

HAMELMANNUS. Nego consequentiam. Capernaitica & animalis est, quæ tangitur, videtur, digeritur, deglutitur. At hæc est insensibilis communicatio, juxta verbum Sacramentalis, & realis Christi communicatio ratione institutionis. Sed hoc est tuum forte argumentum: Si Christi corpus substantialiter in Coena exhibetur, sensibus externis apprehendi potest, ut palpabatur & videbatur etiam post resurrectionem. At hoc non potest fieri, ergo non est in Coena. Respondeo per instantiam. Corpus Christi etiam post resurrectionem aliquando comedit, licet nullo cibo indigeret, interim inde non sequitur, quod semper comedat. Sic non nudus sed vestitus apparuit, ergone jam utitur veste in coelo? Deinde, est fallacia causæ, quia si semel atque iterum visibilis & palpabilis in glorioso suo corpore apparuit, num igitur semper? Non sequitur, quia accepit spirituales proprietates, inter quas sunt immortale, gloriosum, tendens sursum, non videri, non palpari, sic evanuit ex oculis discipulorum.

MEPPELENSIS. *Multa dicit de spirituali manducatione ex 6. cap. Johan.*

HAMELMANNUS. Illa omnia non spectant ad Sacramentum Eucharistiæ sed ad spiritualem, quæ est tantum fidei, & non sacramentalis, manducationem. *

MEP-

* Tilingius: *Considera textum, Domine Johannes. Manducatio carnis Christi*

MEPELENSIS. Ego doctrinam de orali manducatione Eucharistiæ, vel potius Christi corporis, rejicio. Secundo, Manducationem corporis Christi in impiis damno. Tertio, aliquot constitutiones de ritibus repudio. Voseam doctrinam urgetis, quæ nec fide, nec spiritu consistit, ut est de orali manducatione, ergo male facitis, quia inde nihil fructus accedit.

HAMELMANNUS. Tertullianus & Irenæus, cum viderent Marcionem & Valentinianos dicere, animam tantum mundari per Christum, & participem fore vitæ æternæ, illi contra argumentantur ex usu Eucharistiæ certificari, quod etiam corpora nostra percipientia Christi corpus, vere in Christo habeant remissionem peccatorum & resurgant. Tu vero plane excludere videris corpus a spiritu, quasi corpus non sit hic capax Spiritus sancti. Sed, si sumus templa Spiritus sancti, & caro mortificatur, ut Scriptura dicit, per spiritum, cur non habitaret Spiritus sanctus in corpore?

MEPELENSIS. Omnia habemus ex spiritali manducatione perfectius, quam ex externa. Ergo, est inutilis externa & oralis perceptio corporis Christi.

HAMELMANNUS. Negatur consequentia. Auditum cordis melius percipimus Evangelii doctrinam, quam externa aure, ergo illud ex externa aure non audimus? Nisi igitur illa media, quæ sunt Evangelium & Sacramenta, excludere velis tua voce SPIRITUS, cum Schvverackfeldio hic quiesce. *

MEP-

sti apud Johannem, fieri nequit ad iudicium. Nemo enim credere potest ad iudicium. At in cæna, ut contra Quantium, Belgam, evictum est, manducant increduli ad iudicium. Ergo. MS.

* Tilingius: Audi, Meppelensis, quid Apostolus dicat. Afferit, panem, seu externum Symbolum, esse communionem corporis Christi. Ergo, non soli fidei id est acceptum ferendum. Porro ait, panem esse communionem corporis Christi. Ergo, non tantum beneficiorum corporis Christi. Tandem, distinet nominat corpus & sanguinem. Ergo, non intelligit participationem fidei. Nam fides uno actu totum apprehendit Christum. MS.

MEPPELENSIS. *Membra in Ecclesia non corporaliter, sed spiritualiter Christo conjunguntur. Ergo, per spiritum, & non sumptione corporali conjungimur Christo.*

HAMELMANNUS. Hoc de *spirituali* conjunctione, quæ est fidei, non de *sacramentali*, & externo usu & perceptione intelligimus. Judas audivit Christi verba, aliis retulit, & miracula fecit, & tamen spiritualiter non erat Christo conjunctus.

MEPPELENSIS. *Articulos fidei hæc doctrina obscurat, imo etiam impugnat, ergo non est vera.*

HAMELMANNUS. Et illustrat & confirmat hæc doctrina nostros articulos fidei, quod antea probavimus. Probes tu, illud cælum certū & externum locum esse, a terris ita separatum, & aliis dimensionibus distinctum, ut in terris Christus, qui in cælum ascendit, esse non possit. Sed quæso, ubi Scriptura de tali cælo loquitur, in quod Christus ascenderit? Contra, Scriptura dicit, Christum carne cælis altiorem factum, ultra cælos elevatum ad dextram majestatis Dei. Quid vero sit dextra Dei, abunde explicuimus. Quid autem sit supra coelos exaltari, discitur ex his scripturæ phrasibus, ut *Psal. 57.* Exaltare super coelos Deus, Et *Psal. 8.* Gloria ejus super coelos. Et *Jobus* ait *cap. 11. & 22.* Excelsior cælis Dominus. Ideo dicit CHRYSOSTOMUS super Ephes. serm. 11. *Ascendit super omnes coelos, ultra quos nihil est aliud, hoc est, potentia & dominationis.* Et PRIMASIUS super 7. cap. ad Hebr. ait in verba illa, Excelsior cælis factus est, quando super omnes coelos, & super omnes ordines cælestium spirituum elevatus est ad consessum paternæ majestatis, ubi nunc sedet in plenitudine honoris & gloriæ, &c. Probes tu, corporalem dimensionem, & localem esse mansionem coeli, in quo Christus homo separatus a *λόγῳ* qui est in sancta Trinitate, hæreat & manere cogatur. Ascendit in cælum ad dexteram Dei, hoc est, translatus est in cælestem gloriam, ad majestatis & omnipotentia divinae honorem assumptus, ut jam omnia impleat. *Eph. 4.* Hæc ita, ut in articulis fidei traduntur, aut tu proba dexteram Dei, quæ fuit, antequam

quam ullus locus esset, esse externum locum, vel circumscriptum spacium, in quod Christi caro sit recepta. Ideo, contra te sic concludo: *Ascensio ad cœlum est profectio ad gloriam Patris, & ejus solium, Jam dextera Patris & solium ejus, non est certus locus, nec in certo loco. Ergo, corpus Christi, quod ascendit in cœlum ad dexteram Dei, est in loco.* Ita ascensio, nec sessio dexteræ Dei, ex articulis fidei nostram doctrinam infringit, sed confirmat. Deinde, nec reditus ad judicium infringit, quia is ita non potest, nec debet intelligi, quasi redire in terram non posset, sicut captivi perpetuo sedent vel hærent, donec dimittantur. Jam sedet quidem Christus ad dexteram Dei perpetuo, ergone ita externo modo hæret, ut hic non sit? Sed hic est dextera majestatis Dei, ubi cœna peragitur, cur igitur non Christi caro sedens in dextera gloriæ Dei adesse posset? Et antea probavimus, Stephano & Paulo aliquoties apparuisse, ut & aliis, hic in terris. Et ita redibit, ut vidistis eum, quod ex Patribus solvi, videlicet solenniter.

MEPPELENSIS. *Unus est immensus, nullum est secundarium immensum.*

HAMELMANNUS. Per se nullum est secundarium: Interim, ut solus Deus vivificat, peccata remittit, exuscitat mortuos, & est omnipotens, ita propter personalem unionem, & realem communicationem, etiam Christo in carne hæc communicata sunt, imo ipsi Apostoli talia multa præstiterunt. Ideo hæc suo modo intelligenda sunt, ut dicunt Patres, *Filium Dei hoc habere ex natura, quod Filius hominis ex gratia.*

MEPPELENSIS. *Marcioniticum, quod dicitis, phantasticum corpus, hoc est, supernaturale exhiberi, ergo male.*

HAMELMANNUS. Non sequitur, nostra corpora fore phantastica, cum sint supernaturalia futura. De vero corpore humano loquimur, non de phantastico.

MEPPELENSIS. *Stabilit papisticum idolum, & artolatriam. Ergo est abolenda vestra doctrina.*

HAMELMANNUS. Ostendit verum usum sacramenti ex institutione. Deinde, propter abusum non tollitur res ipsa. Neque nos docemus, substantiam panis & vini annihilari, vel ita converti in corpus & sanguinem, ut solæ species & accidentia maneat, ut Papistæ dicunt, sed mysticam & sacramentalem unionem esse, panis & corporis, vini & sanguinis, quæ quidem durat in usu & actione Sacramenti: ideo, nihil Papistici dogmatis traditur a nobis. Pontificii adorant panem, id extra mandatum fit Dei, ex propria superstitione, ideo hæc sola, non autem realis præsentia, est reprobanda. Nec sequitur: ubicunque est Christus præsens, ibi adorari statim id, in quo est, debere. Est enim in sanctis & piis præsens, quia ipsius templi sunt, ergone Sanctos adoramus? Deinde, a nostris, non ad hostias, vel ad elementa dirigitur oratio, sed ad Christum, qui invocatur pro salutari corporis sui usu, ad Accedentium fructum & salutem.

MEPPELENSIS. *Si oralis fit manducatio, fit separatio Filii Dei & hominis. At, in æternum conjuncta sunt: ergo non vera est illa manducatio.*

HAMELMANNUS. Necessè est, ut Majorem probes, quia falsa est propositio. Vos autem sejungitis duas naturas; asserentes Christi carnem in certo cœli loco esse, & λόγον cum Deo super omnia ubique. Ideo, non posse esse in cœna corpus Domini. Nos vero contra, deferimus Christo honorem, cum promiserit, se daturum in Cœna suum corpus, & sedeat in dextera majestatis suæ, quod possit id præstare juxta promissum, propterea, quod inseparabilis sit utriusque naturæ conjunctio, & quod homo assumptus sit in Deum.

MEPPELENSIS. *Sed sicut visibiles aures, verbum in impiis percipiunt visibile & vocale, ad suam damnationem, ita quoque visibile verbum, hoc est, Panem & vinum Domini percipiunt ad judicium, ut sit eis odor ad mortem.*

HAMELMANNUS. Concedo totum argumentum: percipiunt visibile & vocale verbum impii externis auribus, & tamen verum & salutare per se: idem & de corpore Domini dicamus.

MEP-

MEPPELENSIS. *Ritus a Christo comprobati, sunt retinendi: exorcismus ab eo non est institutus, ergo non est retinendus.*

HAMELMANNUS. Respondi antea, & negatur consequentia: quia, quicquid est fundatum in sacris literis, id retineri debet. Exorcismus habet fundamentum in Scripturis, ergo non debet rejici.

ARGUMENTA CINGLIANA,

ex secundo scripto

JOH. MEPPELENSIS, ubi sic ait:

Non est nudum signum in Coena, sed efficitur ibi nobilius quoadam corpus, ut videlicet nos Christi membra & unum corpus siamus, & ita quidem Christum in Coena esse dicimus.

HAMELMANNUS. In secundo usu, de quo ait Paulus, *quod multi unus panis & unum corpus siamus*, hoc concedimus. Si vero Christus non abest a Coena, ergo etiam non aliter adest, quam se patefecit. Jam tradit, se uno corpore adfuturum, ergo adest.

MEPPELENSIS. *Non auferimus alimentum vitæ a Coena Domini, videlicet carnem & sanguinem Christi, ut sint animo pabula. Ergo ibi corpus non pascitur.*

HAMELMANNUS. Negatur consequentia. Etsi evangelium sit cibus animæ, quo pascatur, tamen etiam corpus aure auditur, sicut & aliæ multæ promissiones Dei, quæ sunt dona Dei, & corpore accipiuntur, ut valetudo, panis quotidianus, divitiæ, bona. Si tantum populus Dei fide, & non corpore, accipiunt Sacramenta, cur igitur corpore circumcisionem olim accepere, & hodie Baptismum?

MEPPELENSIS. *Excitat fidem, ergo non adest corpus, quod est in caelo, ut hic non sit, licet divinitas hic sit.*

HAMELMANNUS. Quicquid fidem excitat, non est præsens. Multæ promissiones excitant fidem: ergo non sunt præsentibus nobis in Evangelio. Spiritus sanctus excitat fidem, ergo non præsens est?

Et dixi jam multoties, *sessionem Christi hominis, non esse localem in caelo, sed ad dexteram Dei*, ut dixere, qui ex stirpe Davidis citabantur ad Domitianum Imperatorem, quando interrogabantur de Christo: quodnam ejus regnum esset, & quando, & quo loco existeret (notetur hoc in interrogatione, quo loco existeret, quia humana ratio in homine & sua existentia, vel in suo esse, quærit locum) illud, respondebant: non mundanum & terrestre esse, sed cœleste & angelicum, quod ipsa seculi consummatione declarandum foret, quando Dominus cum gloria & majestate e caelo descendens, de vivis & mortuis esset sententiam dicturus, &c. Vide Eusebii *historiam, lib. 3. bist. Eccles. cap. 15.* qui hoc ex *Egesippo* recitat. Vide etiam Nicephorum Callistum, *lib. 3. cap. 10. bist. Eccles.* Nos vero hic consideramus responsionem commodam ad interrogationem: quo in loco, & quando esset futurum regnum Christi, quod respondeant, dicendo: hoc non mundanum vel terrestre, hoc est, tempore & loco esse subjectum, ut sunt hujus mundi regna & reges, sed angelicum & cœleste, id est, quod superet nostrum intellectum, & revelari debeat adhuc in consummatione seculi. Si non est declaratum, cur igitur tu vis hoc tua imaginatione indagare & explicare?

MEPPELENSIS. *Dissidium est de presentia modo, non de presentia ipsa. Ergo omitatur disputatio ista de orali mundicatione.*

HAMELMANNUS. Non aliter Christus vult adesse, quam se patefecit. Ideo, qui Christiani sumus, ut nuper de Basilio diximus, *non patimur nobis vel syllabam eripi ex apertis Christi testimoniis, si vel animam millies effundere deberemus*, postquam sic Deus præceperit, & Christus ipsa sit veritas.

MEPPELENSIS. *Si est panis corpus Christi, ut corporaliter sumatur, tunc in os stomachi transmittitur. Sed, nos non dicimus, Panem esse corpus Domini, quasi in eum honorem sit elementum evectum, ideo sequuntur absurda.*

HAMELMANNUS. Nos non dicimus, transsubstantiari panem, sed sacramentaliter uniri corpori, juxta institutionem, quoad usum.

In-

Interim, nos non dicimus in os stomachi trajici corpus Domini, hoc enim pacto Capernaitico more sumeretur, hoc est, dentibus contereretur, & in frustra dilaniaretur. Nos contra, *sacramentaliter* ore quidem sumi corpus Christi, &, juxta verba institutionis, comedi dicimus, sed tamen sine sensu & consequentibus physicis actionibus, idque fieri mirabiliter, fatemur. Neque hic dicere poteris, omne, quod per os sumitur, vadit in stomachum & in secessum, quia respondeo: Cum Christus in glorificato corpore, cujus natura non patitur, ut edat & bibat, ederit: dic mihi, an hoc in stomachum, & ita per secessum, ab eo discesserit? Hic si hæreas, & in altero hærebis. Nec est opus ita argumentari: *Omne quod ore sumitur, est cibus ventris. Sed corpus Christi non est cibus ventris: Ergo non ore sumitur.* Major non habet sufficientem connexionem, ideo est fallacia causæ, quia non docetur, esse carnalem ac transitorium, aut oralem cibum, sed sacramentalem. Nam quicquid masticatur dentibus, in ventrem transmittitur ad alendam carnem, & ossa in homine. Sacramentalis sumptio fit ore, videlicet, ut corpus ore sumatur juxta verba institutionis, sine consequentibus physicis actionibus, motibus atque transmutationibus, quod ex eo ostenditur, cum Christus de pane dixisset: *Hoc est corpus meum, accipite, edite*, quatenus comedi velit hoc, quod porrigitur. Unde vetus dictum: *sumit unus, sumunt mille, quantum isti, tantum ille, nec sumptus absumitur.*

MEPPELENSIS. *Ciceroniani erubescunt aliquid dicere, quod non sit à Cicerone profectum: & vos Christiani dicicis, quod à Christo non est profectum, videlicet: IN pane corpus esse, vel SUB pane, aut CUM pane corpus Christi sumi, &c. Ergo male facitis.* *

K 3

HA-

* Tilingius: *Quantum ego intelligo, vi Vocabulorum, In, Cum, & Sub, corpus Christi cum pane, in pane aut sub pane esse præsens: nihil aliud est, quam præsentem pane benedicto, & accedente usu eucharistico, simul etiam corpus Christi, modo tamen inenarrabili, præsens reddi communicantibus, ut uno actu manducandi, simul cum pane, licet insensibiliter, vere tamen manducetur corpus Christi. MS.*

HAMELMANNUS. Nos nihil loquimur, nisi quod Christus locutus sit. Lucas cum Paulo habet, *Calix novum testamentum in meo sanguine*, & utitur uterque voce IN, quia, ut ad declarationem majorem in Nicena Synodo excogitata est vox Homousios olim, cum in Scripturis fundata sit, ita & a nostris hæ voces excogitatæ sunt, propter vitandam transubstantiationem, & Cinglii opinionem refutandam. Et *Patres* his vocibus usi sunt. IN. Augustinus ait, Hoc sumitur in pane, quod pependit in cruce, &c. Et Chrysostomus ait, Hoc quod est IN calice, ex latere ejus fluxit. cap. 10. prioris Epist. ad Cor. Et Cyprianus ait, Sanguis ejus videri non potest, quo redempti & vivicati sumus IN calice. Epiphanius: Cibus quidem panis, sed IN pane est efficacia ad vivificationem. Theophylactus: IN carne & sanguine Christi nihil cruentum, nihil corruptibile mens humana concipit, sed vivificatricem substantiam atque salutarem IN pane & vino, &c. SUB. In sententiis Prosperi, ait Augustinus, sanguinem Christi SUB vini specie potamus. Cyprianus de Cœna Domini, Panem Angelorum SUB Sacramento manducamus hic in terris. Et Hilarius ait: Naturam carnis suæ ad naturam æternitatis, SUB Sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit: & iterum, Nos vere SUB mysterio carnem corporis ejus accipimus. CUM. Chrysostomus ait: CUM calice inenarrabilia Dei beneficia alimus, cap. 10. Ep. ad Cor. Et talis est forma: ut dicitur apud nos, affer vinum, id est, Vinum in cantharo, vel cum cantharo, ita quoque dicitur, cum, vel in pane corpus sumi, & in calice, aut cum calice sanguinem, ut in forma columbæ apparet Spiritus S. vel descendit. Ut utriusque sic opinio, tam *Papistarum*, quam *Cinglii* refutetur. Sic veteres locuti sunt, sic & nos loquimur. Sed si hic dicas: *ergo τὸ ἐν-τὸν non in propria significatione manet, sed figuram admittit?* Respondeo, ut sunt diversa, vinum & cantharus, & tamen est vinum in demonstratione aperta, & eadem utriusque significatio: Ita panis in Sacramento non tantum pistorum panem, sed adjunctum corpus quoque, propter evidentem demonstrationem, a Christo factam, exhibet.

hibet. Ratio: Quia semper duæ res in his de Eucharistia myste-
riis, teste Irenæo & Justino adsunt. Quatenus igitur panis habet rem
adjunctam, totum in illa Cœna cibum exhibet, ut etiam dicatur, *Pa-
nem esse corpus, & corpus cum pane sumi*. Si vero per panem in actio-
ne Eucharistiæ solum elementum, & pistorium panem respicimus,
remoto verbo, tunc videtur aliquid figuratum habere, ut, aut
synecdochice, aut sacramentaliter explicetur, hoc est, ut sit ibi sa-
cramentalis prædicatio, quod de elemento id dicatur, quod ei sacra-
mentaliter est adjunctum. Et supra diximus, similem suo modo es-
se propositionem, Homo est Deus, &c. ut veteres dixerent.*

MEPPELENSIS. *Edere carnem Christi, & credere, sunt synonyma: ita etiam fides & manducatio carnis Christi erunt synonyma, ideo, non nisi fide, caro Christi sumitur.*

HAMELMANNUS. Syllogismus habet quatuor terminos. In ma-
jori edere carnem Christi, sumitur pro spirituali esu tantum, at in
Minori pro sacramentali. Sed, juxta tuum argumentum sequeretur
hoc potius, si verus esset syllogismus, ut aboleretur esus sacramenta-
lis: quo tendunt argumenta vestra.

MEPPELENSIS. *Omnes promissiones fide accipiuntur. Hic est pro-
missio. Ergo fide accipiuntur verba Cœnæ.*

HAMELMANNUS. Antea est ad hoc responsum: Sunt promissio-
nes Dei corporales, quæ corpore accipiuntur, & promissiones Evan-
gelii aure externa percipiuntur. Interim, promissio non est pro-
prie causa efficiens hujus actionis, sed Christus, eam instituens.

Dein-

* Tilingius. *Ex his, quæ dicit Dominus Compater meus, innotescit, magnam esse
differentiam inter vestram, & nostram propositionem. Quando vos dicitis,
panem esse corpus Christi, intelligitis verba de signo, aut significatione corpo-
ris Christi, aut, quod panis sit medium, quo virtus & efficacia corporis Christi
nobis exhibeatur. Nos vero, propositionem ita explicamus, ut corpus Christi
cum pane sit realiter præsens, & sacramentaliter unitum. Sicut ergo, pro-
pter personalem unionem naturarum in Christo, hæc prædicatio personalis
vera est: Deus est homo; ita, propter unionem sacramentalem, de pane eu-
charistico similem in modum recte dicitur, quod sit corpus Christi. MS.*

Deinde, causæ & efficiens & finalis, vel effectus, non semper similitudine correspondent.

MEPPELENSIS. *Cyprianus & Augustinus prohibent dentem acui, & ventrem preparari: ergo ibi non est corpus Christi.*

HAMELMANNUS. Non sequitur, quia illi de Capernaitica, non de sacramentali sumptione carnis Christi loquuntur.

MEPPELENSIS. *Quod editur a nobis corporaliter, non diu herere potest. Corpus Christi juxta vos corporaliter editur. Ergo non diu apud nos heret.*

HAMELMANNUS. Sunt in eodem quatuor termini, & est amphibologia in voce *corporaliter*, quia in Majori dicitur de physico & Capernaitico esu, in Minori corporaliter denotat rem ipsam, quæ veraciter cum signo sumitur, quod opponitur imaginario, falso, absenti, &c.

MEPPELENSIS. *Quod ingreditur in os, id & in album & secessum transit.*

HAMELMANNUS. Ad hoc responsum est. Capernaitice enim loqueris recte, secundum Sadduceos & Epicuræos: Christiane autem non item.

MEPPELENSIS. *Manducatio, quæ facit hominem meliorem, & extra controversiam, est omnium optima, & inprimis urgenda. Spiritualis est talis. Ergo illa, & per consequens non corporalis, urgeatur.*

HAMELMANNUS. Ideo sacramentalis, quæ est etiam corporalis, aboleatur, ut Christi institutio sit frustranea. Sed, per instantiam respondeo. Si, tempore Arii, fides, quæ erat extra controversiam, & quæ simplicissima fuit, debebat propter varias controversias vitandas suscipi, melius fuisset dicere: *credo in Deum*, ut sic disputationem de filii persona omitteremus: & similia multa possumus proferre.

MEPPELENSIS. *Manducatio corporalis nihil differt à Capernaitica.**

HA-

* Tilingius. *Erras, & tota via erras, quod corporalem manducationem & Capernaiticam, pro synonymis habeas. Illa enim denotat manducationem cum*

HAMELMANNUS. Proba, quia sacramentalis, & Capernaitica, longe differunt.

MEPPELENSIS. *Patres absque Capernaitica manducatione salvati sunt, ergo & nos absque corporali salvamur manducatione corporis Christi.*

HAMELMANNUS. Negatur consequentia: de alia enim manducatione antecedens, & de alia, videlicet *sacramentali*, conclusio loquitur. In veteri Testamento sua habuere Sacramenta, pro captu istius Testamenti & populi, eaque alia & propria a Moyse instituta, vel descripta. Sic in novo Testamento Christiani, nova & propria, atque adeo sua a veteribus distincta habent Sacramenta, a Christo accepta.

MEPPELENSIS: *Paulus vocat carnem Christi, 1. Cor. 10. escam spiritualem, ergo est etiam nobis cibus spiritualis.*

HAMELMANNUS. Negatur consequentia, si maxime hoc ita esset: At Paulus ibi non appellat carnem Christi spiritualem esum.

MEPPELENSIS. *Caro Christi vocatur cibus, non naturalis, sed spiritualis. Ergo non est corporalis sumptio.*

HAMELMANNUS. Consequentia negatur rursus, sed spiritualis potest etiam dici sacramentalis, videlicet ratione verbi, quod est fructus & efficacia spiritus.

MEPPELENSIS. *Circumcisio externa, incurrebat in sensus, & sentiebatur, at interna fide apprehendebatur: Ergo ita est Cœna Dominica sumenda.*

HAMELMANNUS. Circumcisio erat Sacramentum vulnerans, & affligens homines, ergone talis est Cœna Dominica?

L

MEP-

cum connotato organo oris, estque idem, quod manducatio organo oris peracta, sive peragenda, sive cibus, in quem fertur, & manducationis modus physicus seu naturalis & sensibilis; sive supernaturalis & insensibilis sit. Hec vero importat præterea objectum, sive cibum, ut & modum manducandi physicum, sive naturalem & sensibilem, estque idem, quod manducatio cibi physici sive naturalis, ore corporis naturali, & sensibili modo peracta aut peragenda.
MS.

MEPELENSIS. *Manducationem carnis Christi ratio non percipit, sed mens fidelis: Ergo in sacramento ore non sumitur corpus.*

HAMELMANNUS. Ratio mysterium & actionem circumcisionis, (quæ propterea apud gentes ridebatur,) non satis intellexit. Ergone corpore non debebat assumi?

MEPELENSIS. *Si est modus ineffabilis, ergo non est realis & substantialis.*

HAMELMANNUS. Præsentia Spiritus sancti in Sanctorum cordibus, est ineffabilis: Ergo non substantialiter adest? Deinde, si redigatur in formam syllogismi, Major est falsa: Quicquid ineffabiliter adest, id non adest corporaliter, quia apud Deum est possibile omne verbum, & quia Christus hoc verum edi a nobis corpus, quod pendit in cruce, præcipit, ergo is modum præsentiae realis & corporalis nobis incognitum, potest invenire. Et vox *Ineffabilis*, sumitur hic pro eo, quod ratione non percipitur. Paulus fuit in tertio cælo, & ineffabilia verba audivit, ergo non aliqua verba substantialia audivit? Non sequitur. Ineffabili modo adest promissio Evangelii in concionibus sacris. Ergo non est realis, vel externo modo non accipitur? Non sequitur.

JOH. MEPELENSIS

de ubiuitate,

DUBIA ET ARGUMENTA.

MEPELENSIS. *Aliqui ubiuitatem volunt esse fundamentum præsentiae Christi in Cæna, quod minime est concedendum.*

HAMELMANNUS. Non asserimus crassam & extensam corporis Christi per omnia ubiuitatem, sed tres antea posui modos loquendi de corpore Domini, in quibus acquiesco.

MEPELENSIS. *Quæcunque sunt separata locis, non sunt ubique: Corpus & anima fuere tempore mortis separata locis in Christo: Ergo non sunt ubique.*

HA-

HAMELMANNUS. De tantis mysteriis ego tam temere differere non audeo. Nos inter statum exinanitionis & gloriae distinguimus. Antea dixisti, illa dividi non posse. Sic es tibi contrarius. In primo statu, qui erat servi, semel est mortuus & crucifixus: Ergone semper crucifigitur? Non sequitur. Item: Rex & regina, sunt separatae personae locis, ergo per sua regna non simul regnant? Non sequitur.

MEPELENSIS. *Augustinus ait, secundum id, quod Deus est, ubique est, secundum id, quod homo est, in caelo est: Ergo corpus Christi in certo loco caeli est, & ita non potest esse in terris.*

HAMELMANNUS. Nego consequentiam, prius proba ex Augustino, quod ita intelligat caelum, ut tu ex Minori inferas. Et quae sit sententia Augustini, supra ostendimus.

MEPELENSIS. *Cyprianus ait, quod humanitas coeperit esse in loco, ubi antea non fuerit.*

HAMELMANNUS. Non memini, me legere, nec opinor, tale quid haberi, sed sic: *Ibi coepit esse, ubi ante non fuit*, videlicet, humanitas in dextera majestatis Dei. Sic Ambrosii locus confirmat nostram sententiam, quod nusquam desit per praesentiam majestatis suae, quam etiam nos tribuimus homini Christo.

MEPELENSIS. *Vigilius vobis est contrarius.*

HAMELMANNUS. Ex Vigilio antea] Quantio respondi, quae hic repeti possunt.

MEPELENSIS. *Nulla creatura potest in multis locis esse. Christi corpus est creatura. Ergo non potest in multis locis esse.*

HAMELMANNUS. Nec nos localiter, sed majestate sua adesse in Coena, & coetu credentium Christum, ratione carnis, dicimus: Interim in multis locis & distinctis simul, sunt angeli, videlicet in caelis, (quos vos a terris distinguitis) videntes semper faciem Patris, & non deferentes regnum Dei, & tamen stant quoque in terris ministrantes Sanctis, aut Simsonis Patri, aut Mariae & Zachariae stant, *Jud. 13. Luc. 1.* & per januas clausas intrant, ut ad Petrum, *Act. 12.*

MEPPELENSIS. *Si Christi Corpus est ubique, ergo in inferno est.*

HAMELMANNUS. Majestate sua, non localiter, est in inferno, ut ad ejus nomen contremiscant etiam, & flectant genua, ipsi adeo infernales, ut ait Paulus *Phil. 2.* quod non titulotenus, vel propter absentem, sed majestate præsentem Dominum inferni & Diaboli fit, *Ephes. 4.* ideo enim captivam duxit captivitatem. Præsentia localis est infima omnium, & non conferenda cum aliis duobus modis præsentia, de quibus dixi.

MEPPELENSIS. *Si corpus Christi est ubique, ergo ubique est conceptum extra ventrem Mariae, est extra Bethlehem ubique natum, extra Hierosolimam ubique passum, & extra hortum ubique sepultum.*

HAMELMANNUS. Sequitur minime: Et est tale argumentum, Si Deus est ubique, ubique uno modo est: At est cum gratia & in Sanctis, ut miracula faciant, Ergo ita ubiq; est in omnibus creaturis, & eatenus in Diabolis? talis est ratiocinatio tua, videlicet: Natus est in Bethlehem: si jam est ubique, Ergo ubique natus est. Dico autem, nos facere & constituere differentiam in Christo, inter statum exinanitionis, & humilem servi formam, & deinde, inter statum gloriæ, quando nomen Dei, quod est super omne nomen, ei tribuitur, quando exaltatus est ad dexteram majestatis Dei. Ad statum exinanitionis pertinet, hominem fieri, nasci, crescere, edere, bibere, dormire, ambulare, mori, pati, &c. Ad statum gloriæ pertinet, resurgere, ad cœlos ascendere, ad dexteram Dei sedere, super omnia elevari & exaltari, omnia gubernare, omnem cœli & terræ potestatem habere, omnia replere vel implere, majestate sua ibi esse, ubi vult esse, uno in loco, pluribus in locis, ubique, vel extra omnia loca.

MEPPELENSIS. *Nos ibi erimus, ubi Christus erit. Nos erimus in cœlis Ergo corpus Christi est in cœlis.*

HAMELMANNUS. Omnino antea probavi, ne quidem nostra corpora fore tunc, ut in loco. Sed Christus est in dextera majestatis Dei, super omnia creata elevatus, Ergo & nos ita erimus in dextera Dei, ut Christus? An nulla erit inter nos & ipsum Christum, & nostram & ejus sessionem differentia? Hieronymus ex eo, quod Sancti, (ut in Apocalypsi *cap. 14.* dicitur,) sequantur agnum, quocunque ierit & fuerit, concludit, *Sanctos cum agno esse, ubicunque velit agnus, vel ubicunque sit.*

NOVÆ PROBATIONES
JOHANNIS MEPELENSIS.
Quod manu ministri Ecclesiæ non porrigatur
verum corpus Christi.

MEPELENSIS. *Substantia carnis non est nisi in cælo: Manus ministri non est in cælo, Ergo substantia carnis Christi non est in manu ministri.*

HAMELMANNUS. Utraque propositio est falsa. Millies probatum est, Christum ita non esse in cælo, ut simpliciter, & tantum in physico loco, quasi ibi in aliqua cæli particula circumscriptis loco & tempore, tanquam captivus hæreat, quod est Scripturæ contrarium. Minor est falsa, quia, ut ait Christus: *Regnum Dei intra vos est.* Item, *regnum Dei ad vos pervenit,* Ergo, quia minister est membrum Ecclesiæ, est in cælo, hoc est, regno Dei, quod non locorum distantis distinguitur, nec est esca & potus, sed pax & gaudium in Spiritu sancto.

MEPELENSIS. *Si manu ministri porrigitur, necesse est, ut sit cum, vel sub, vel in pane, sed non est in pane, vel sub aut cum pane, Ergo non exhibetur manu ministri.*

HAMELMANNUS. Diximus antea, cur illa voces à veteribus sint addita, & si velis Pauli textum explicare, *Panis fructus est communicatio corporis,* tunc sic fiet, hoc est, cum pane corpus sumitur. Ut enim sub specie columbæ vere descendit Spiritus sanctus super Christum,

Matth. 3. ita vere sub, vel cum pane, in sacramentali unione, exhibetur ratione institutionis Christi apertæ, corpus cum pane, sicut *Joban. 1.* dicitur: *Verbum caro factum est*, h. e. Verbum cum carne unitum est, velem sibi adjunxit in unam personam, &c. ut, sicut ibi fit declaratio per propositiones *Cum*, vel *In*: ita & hic fit.

MEPPELENSIS. *Sed Baptista ait, se baptizare aqua, Christum Baptismo ignis & spiritus: ergo ministri manus nihil, nisi panem præstat.*

HAMELMANNUS. Conceditur ratione *ministri*, sed ratione *institutionis*, quæ a Christo est facta, per illud ministerium porrigitur *corpus Christi*, quia per illa media vult Deus esse efficax, sicut Spiritus sanctus arguit mundum de tribus, videlicet, per ministerium, ita est efficax Christus per ministerium juxta verbum. Chrysostrabus, aliquoties dicit corpus Domini manu ministri atrectari. Et alii Patres, eodem modo loquuntur.

JOH. MEPPELENSIS, Contra manducationem indignorum Proposita Argumenta.

MEPPELENSIS. *Qui non est capax novi testamenti, nec est sanguinis Christi capax. Impii non sunt capaces novi testamenti. Ergo nec sanguis Christi.*

HAMELMANNUS. Quoad gratiam & salutem non sunt capaces, sed quoad judicium: *Major* dicit de spirituali capacitate simpliciter. *Minor* de sacramentali, quia multi indigni & clam impii, sæpe sacramentaliter accedunt ad bibendum in Sacramento sanguinem Domini. Adde, quod *Major* pugnet cum sententiis Patrum, & cum ipso Theodoro, qui omnes dicunt, ut videre est ex Luca, *quod Judas bonum corpus Domini sumserit*, & cum ipso Paulo, qui expresse scribit: *Indigne comedentes, reos fieri corporis & sanguinis Christi.*

MEPPELENSIS. *Misericordia Dei sola fide accipitur. Communio carnis Christi est opus misericordie, Ergo sola fide accipitur.*

HA-

HAMELMANNUS. Major est falsa, Misericordiæ Dei opus sunt, divitiæ, valetudo, esus & potus, & illa corpore accipiuntur. Est opus misericordiæ Dei Evangelium, quod & aure simul & fide percipitur.

MEPELENSIS. *Inter Filios Belial, & inter Christum, nulla est communio.*

HAMELMANNUS. Ad hoc respondi antea *Quantio.*

MEPELENSIS. *Quicumque edunt carnem Christi, in illis habitat Spiritus sanctus: At ille non habitat in impiis. Ergo non edunt carnem Christi.*

HAMELMANNUS. Sunt quatuor termini. Plus subsumitur in conclusione, quam in præmissis. Major loquitur de esu spirituali tantum, & in conclusione de esu carnis Christi Sacramentali dicitur.

MEPELENSIS. *Nemo potest calicem Demoniorum, & calicem Christi bibere.*

HAMELMANNUS. Respondi ad hoc *Quantio.*

MEPELENSIS. *Quicumque sunt rei corporis, non fiunt ejus participes: Impii fiunt rei corporis Christi, ergo non fiunt participes.*

HAMELMANNUS. Major tantum vera est particulariter, de *spirituali* participatione, non de *corporali*, vel *Sacramentali*, ut sensus sit: qui fiunt rei corporis Christi, non fiunt participes corporis Christi, videlicet spiritualiter ad salutem. Nam spiritualis participatio liberat credentes a judicio, & reatu iræ ac pœnarum Dei. Sed, si indigni & impii participant, & accipiant corpus Christi, rei fiunt corporis indigne sumpti.

MEPELENSIS. *Mortui non edunt. Impii sunt mortui (quia sunt in peccatis mortui.) Ergo non edunt.*

HAMELMANNUS. Concedo argumentum: sed addis in Minore, sunt mortui in peccatis, ergo sunt ibi quatuor termini. An eos, qui peccatis mortui sunt, non comedere opinaris? Hac ratione ne peccant quidem, quod falsissimum est: mortuos in peccatis ais mortuos. Ergo aliter mortem intelligis in Minore, & aliter in Majore.

Jo-

Johannes, commendans cuidam Episcopo adolescentem, qui post, ex negligentia Episcopi, fiebat latro, rediens, repetiit commendatum ab Episcopo adolescentem, & respondit is, eum mortuum esse. Interim ille mortuus, tamen postea reductus ad Ecclesiam a Johanne, edit corpus Christi. Tuo sensu, posset quidem argumentum concedi, sed plus est in conclusione, quam in præmissis, quia impii, etsi animali vita vivant, tamen edant ore corpus Christi ad iudicium, teste Paulo, veluti alia dona ingrati animo percipiunt in corpore, ut novem leprosi fecere.

MEPELENSIS. *Caro Christi est cibus spiritualis. Impii destituuntur spiritu: ergo & eo cibo.*

HAMELMANNUS. Concedo ita argumentum, ut Evangelium est res spiritus: Spiritum impii non habent, Ergo Evangelium non audiunt? non sequitur: interim audiunt aure, & non fide. Sic edunt carnem Christi impii, licet non in spiritu & fide.

MEPELENSIS. *Qui edit carnem Christi, manet in Christo, impii non manent in eo Ergo, &c.*

HAMELMANNUS. Hæc ex 6. cap. Johannis allegas, ubi nihil de Sacramento agitur, sed de spiritali tantum esu carnis Christi in Majori agitur, & sic potest concedi. Interim non sequitur, quod propterea sacramentaliter non sumant impii corpus Christi.

MEPELENSIS. *Melius est, uti phrasibus Scripturæ, & non cum pane, & in pane, quas phrasés Scriptura non habet.*

HAMELMANNUS. Ergone male conclusum est in synodis, Filium consubstantialem Patri, Mariam Deiparam dici, &c. Quia hæc vocabula non reperiantur in Scripturis?

MEPELENSIS. *Agnus est pesab, sacrificia dicuntur expiationes. Ergo & hic ita.*

HAMELMANNUS. Quanquam hoc nusquam legatur, tamen ad hæc antea Quanto respondi.

MEPELENSIS. *Moses, accepto vituli sanguine, aspersit filios Israel, dicens: Hoc est testamentum, quod apposuit Dominus ad vos: Ergo non est hic sanguis Christi.*

HA-

HAMELMANNUS. Ergo est sanguis Christi in Cœna. Si enim ibi, in testamento veteri, fuit verus sanguis, quia de vero ibi sanguine dicitur, cur hic in novo testamento minus esset, & is non adesset sanguis, de quo dicitur? & observes hoc, cum tres sint hic in terris testantes, ut Johannes ait, 1. cap. 5. SPIRITUS, AQUA & SANGUIS, hoc est, Spiritus per ministerium, aqua in Baptismate, & sanguis in Cœna Dominica, aliter hunc locum non posse explicari, quam quod sanguis Christi in terra sit, videlicet in Cœna.

MEPPELENSIS. *Augustinus ait: Christum figuram dedisse corporis sui discipulis. Tertullianus, panem appellat figuram corporis, & alii: Ergo non est ibi corpus verum.*

HAMELMANNUS. Appellatione signorum & figuræ, tantum respererunt Patres ad unam partem Sacramenti, videlicet ad externa & visibilia elementa, panis & vini: non autem ad corpus & sanguinem Christi, quod contra QUANTIUM nuper probavi. Ideo HILARIUS ait: *Corpus Christi, quod in altari participamus, figura est, quatenus panis & vinum exterioribus apparent sensibus. Veritas autem est, quatenus corpus & sanguis in veritate cordis creditur.* Cum igitur veteres, & sancti Patres, in materia Cœna utuntur vocabulis signi, figuræ, typi: separatim tantum de elementis loquuntur, ut *Augustinus* alibi dicens de secundo usu Eucharistiæ, inquit: Nos multi unus panis sumus, sicut ex granis diversis tritici contritis & mola diminutis, & elaboratis manu pistorum, ac per ignem adustis fit panis, sic nostri multi ex diversis sumus, & tamen, unimur sive uni sumus in Christo, veluti ex diversis racemis uvæ colliguntur in unum botrum, ut in unum vas colligatur diversarum uvarum vinum. Ita nos colligimur in Christo per unam fidem, Sacramenta & confessionem. Et sic intelligunt, signis, figuris & typis, Patres elementa, quod ea sint externa, & visibilia signa, quæ testificantur de invisibili præsentia, & exhibitione atque sumptione corporis & sanguinis Christi, &c.

MEPPELENSIS. *Canon Nicenus, vocat panem & vinum, nostra resurrectionis symbola.*

M

HA-

HAMELMANNUS. Falsum est. Sic enim inter cætera ibi habetur: Ne humiliter intenti simus ad propositum panem & poculum, sed atollentes mentem, fide, (nota fide) intelligamus situm in sacra illa mensa, agnum illum Dei tollentem peccata mundi, &c. Hæc verba tu, quæso, expende, & considera, si quid sit pietatis, vel etiam mica in te?

MEPPELENSIS. *Eusebius scribit in historia Eccles. lib. 9. cap. 9. Panem dici signum Dominicæ mortis.*

HAMELMANNUS. Falsum est, Et ostende quæso mihi locum in Eusebio hic præsentem.

MEPPELENSIS. *Ego suscipio Augustanam Confessionem, sicut autor. Ergo non est corpus Christi in Cœna.*

HAMELMANNUS. Sic illam in conventu Wittebergenfi, ubi Theologi superioris, & inferioris Saxonix, convenerunt, & in Schmalcaldica Synodo, & in Ratisbonensibus duobus colloquiis, atque in Wormatiensibus duobus colloquiis explicuit, ut nos, & se autor cum Theologis adjunctis retulit semper ad verba Augustanæ Confess. & Apologia. Et, in ultimo Wormatiensi colloquio, vix triennio ante mortem ejus, celebrato, Cinglii dogma damnavit, & semper se in publicis scriptis ad istas actiones retulit, atque ita nostram sententiam confirmavit, quicquid sane præterea allegetur.

MEPPELENSIS. *Augustana Confessio non docet corpus Christi ubique, vel in multis locis esse: Ergo vestrum dogma non est verum.*

HAMELMANNUS. Non divellimus Christum. Nullam etiam extensionem corporis fingimus. Confessio autem Augustana docet, *substantialiter* adesse corpus Christi in Cœna.

MEPPELENSIS. *Sub nomine Augustanæ Confessionis nulla ceremonia ullis Ecclesiis obtrudi possunt, & sub ipsius capitibus, non fit mentio Catechismi Lutberi: ergo non ceremoniæ istæ in Ecclesiis, nec Catechismus Lutberi observari debent.*

HAMELMANNUS. In sacris literis non fit mentio concilii Niceni, & Ephesini, & Chalcedonensis. Ergo, tuo sensu, quicquid in illis est utili-

utiliter conclusum juxta Scripturam, non debet observari. Multæ ceremoniæ post Apostolos utiliter sunt in Ecclesiam introductæ.

MEPPELENSIS. *Augustana Confessio, non vocat pios viros SCHWERROS. Ergo nemo ita vocandus est.*

HAMELMANNUS. Pios viros nemo ita vocat. Sed *Schwermeros* appellamus, qui recedunt, ut Apostatæ & periuri, a Scriptura & Augustana Confessione, malo studio & obstinate, ut est *Cinglius, Calvinus, Beza, & similes.*

MEPPELENSIS. *Qui nunc edunt Augustanam Confessionem, non sunt autores ejus: ideo, non possunt ejus esse interpretes.*

HAMELMANNUS. Nulla est consequentia. Ipse Lutherus tam est ejus autor, quam Philippus, & neuter eam edidit, sed est intercepta & publicata a Typographis. At dixi, in Apologia, & in publico Wittenbergensi conventu, in Schmalcaldicis articulis, in colloquiis Imperii quatuor, in publicis confessionibus, & publicis scriptis, se, videlicet autorem, quem tu facis Philippum, semper explicuisse, quod vere & substantialiter cum pane sumatur corpus Christi in Cœna, nec unquam huic sententiæ contradixisse, vel publice eam revocasse, imo contrarium dicentes, rejecisse, paulo ante mortem, Imperii colloquio, Wormatiæ habito, anno 1557.

MEPPELENSIS. *Panis in Synaxi frangitur. Corpus Christi in Synaxi non frangitur. Ergo panis non est essentiale corpus Christi.*

HAMELMANNUS. Est fallacia dictionis. *Frangi* verbum in Majori Metaphorice pro *dividitur* sumitur, juxta Scripturas. In Minori, pro *simplici fractione* in litera: Scriptura dicit: *Frangite panem, esurienti.* Esaïæ 58. Thren. 4. & Marci 8. Non meministis, quod quinque panes fregissem inter homines quinquies mille, id est, *divisissim?*

MEPPELENSIS. *Omnes hæreses, ex literalis sensu oriuntur. Ut Ariannorum, ex eo, Pater major me est, &c.*

HAMELMANNUS. Scriptura se ita explicat, ut facile videre sit, quomodo hoc intelligi debeat, videlicet: non tam ratione humani-

tis, quam officii, quia natura filius subest patri. Et, quamvis filius regis primogenitus ei subsit, tamen dignitate ei æqualis est. Interim, tuum argumentum est blasphemum, quia rejicis Scripturam.

MEPPELENSIS. *Unde hæresis Origenis, quam ex literalis sensu? Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt? Unde hæresis Helvidiana? ex literalis sensu, cum Christi fratres dicuntur in Evangelio. Unde hæresis de manducatione indignorum? nonne ex literalis sensu verborum, hoc est corpus meum?*

HAMELMANNUS. Ergo tu concludis, *literalem sensum nihil esse? si ex una particula, male detorta, vellet aliquis concludere aliquid, cum alibi manifesta Scripturæ testimonia, vel repugnarent, vel aliter hoc declararent, id male fieret. Sic fecere Origenes, Mennonita, & Helvidius, quia quod Origenes asseruit, manifestis Scripturæ dictis refutatur, sicut abunde Hieronymus ex Scripturis, Helvidium refutavit aperte & perspicue. Ideo, miror tuam dementiam, aut superbiam, vel ignorantiam, quod hæresin voces sententiam & doctrinam veram, quæ ex verbo Dei constat, quam constanter divinus ille Lutherus, bona & pia conscientia, defendit, quæ in tot synodis nostratium Theologorum, vero pietatis zelo præstantium, in tot Imperii colloquiis, contra adversarios est defensa & comprobata. Hoc nostris nomen nunquam Cingliani tribuere ausi sunt, sed Martyr eos profratribus agnoscit & celebrat, ut etiam Cinglius & Oecolampadius. Et vere possum probare, ipsos Cinglianos de sua sententia esse incertos: De fructibus malis, quos dicis ex nostra doctrina sequi, cum non sint argumenta, sed calumniæ, nihil dicam. De MATTHIÆ SYLLII, hominis non admodum clari, sententia, nihil quoque dicam, cum nihil probet, sed potius calumniam adferat, quasi voces *In, Sub, Cum*, quibus usi Patres sunt, ex inferno profectæ sint. Ideo, ad hoc nihil jam respondebo. Quæritur ita tandem a reliquis Pastoribus præsentibus: *An approbent solutiones? vel, an habeant, quod in eis adhuc desiderent?**

HER-

HERMANNUS ACCUMENSIS, ait reliquorum nomine, post habitam deliberationem, se nihil desiderare, sed solutiones per omnia approbare communi consensu.

HAMELMANNUS. Cum igitur vos, CONRADE QUANTI, & JOHANNES MEPELENSIS, videatis viros doctissimos, & primarios Pastores hujus ditionis, approbare nostram responsionem: quid est quaeso, quod vos moretur, quo minus velitis subscribere ORDINATIONI ECCLESIASTICÆ, fatis jam a multis Academiis Augustanæ Confessionis approbatæ, cum profecto nihil proferre possitis, quod juste reprehendi possit?

Quæstor ZEIBICHIUS, & STATIUS REINKINGIUS, Consiliarii: Cur vos vultis a communi fratrum, & Patrum hic præsentium, & aliorum Pastorum, se submittentium justæ censuræ ordinationis, consensu discedere? Annon & illi habent conscientiam? Aut habetis, quod adhuc desideretis, vel reprehendere possitis?

QUANTIUS. *In ordinatione illa babentur: Daß es dennoch gleichwohl geschehe warhafftig/ auff übernatürliche himmlische Weise/ cum contra, Christus habeat naturale corpus. Ideo, illa verba approbare non possumus.*

HAMELMANNUS. Illa sunt ita intelligenda, quod hæc non naturaliter, & physico modo, sed hyperphysice & supernaturaliter, contra & præter, imo & supra naturam, fiant, & tamen adsint cœlesti & ineffabili modo ea omnia, quæ Dominus & promittit, & dare se dicit: Et hic *supernaturaliter*, ponitur pro eo, quod non fit naturali, hoc est physico, locali & Capernaitico more.

QUANTIUS. *Si est ibi verum corpus, est naturale.*

HAMELMANNUS. Verum quidem est corpus Christi, licet supernaturaliter natus sit ex virgine, & licet in naturali corpore multa supernaturalia fecerit miracula, passus & sepultus sit atque resurrexerit, & ascenderit supernaturaliter.

CONSILIARII. Annon adhuc quiescis?

QUANTIUS. *Non acquiesco.*

HAMELMANNUS. Discedam paululum, ut interim cum istis amice agatis.

Ibi, et si graviter a Dominis Consiliariis, & D. Pastoribus admoniti, & rogati essent, tamen perstiterere pertinaciter in proposito. Revocatur igitur Hamelmannus.

HAMELMANNUS. Doleo vestram vicem, & pertinaciam deploro, & interim coram magnificis CONSILIARIIS, & reverendis PASTORIBUS vos obtestor, per CHRISTUM JESUM, & ejus vulnera, cum nihil amplius habeatis, quod opponere possitis, ut cedere veritati dignemini, & eum largiri Deo honorem, quia dixi, & dico: me ex omnibus CINGLIANORUM scriptis, & ipsius Cinglii, Oecolampadii, Carlstadii, Rothmanni, Calvinii, Ochini, Hartenbergii, Bezae, & aliorum scriptis probare posse, quod dubitent de sua causa.

QUANTIUS. *Ubi est memoria rei alicujus, ibi non est res ipsa. At memoria corporis Christi, teste ipso, & Paulo, est in cœna: ergo illud ipsum non potest adesse.*

HAMELMANNUS. Majorem antea negavi, quia dixi in veteri Testamento, instituta esse Festa ad memoriam Domini: ergone in ipsis non adfuit? non sequitur. Non celebramus in die Pentecostes festum Spiritus sancti, ergone ipse Spiritus sanctus non adest?

QUANTIUS. *In primo festo Pentecostes, visibiliter Spiritus sanctus adfuit.*

HAMELMANNUS. Christus etiam in prima cœna visibiliter adfuit, sed, ut propterea non sequitur: Spiritum sanctum modo non adesse, quia tunc visibiliter adfuit, ita nec quoque sequitur, quia Christus tunc visibiliter adfuit in prima cœna, ergo jam eum non adesse?

QUANTIUS. *Paulus explicat hoc, Mortem Domini annunciate, donec veniat. Ergo, qui venit, non adest.*

HAMELMANNUS. Verbum *veniet*, habet plerumque in Scripturis singularem emphasin. Angelus ait *Act. 1.* Hic Jesus sic *veniet*, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, videlicet in gloria & pom-

& pompa divina. Christus ait, *Joan. 6.* Paracletus, cum venerit, arguet mundum de peccato, &c. Et tamen *adfuit*, nusquam *defuit* Spiritus sanctus, & tamen *venire* dicitur ibi *Spiritus sanctus*, videlicet emphatice, & singulari modo, in adventu solenni, ut etiam hæc dicta denotant, Tu es, qui venturus est, an alium expectamus? *Matth. 21.* Item: Qui venturus est, veniet, & non tardabit. *Hebr. 10.* Illa dicta, de *singulari, & solenni adventu*, ex quo nulla Christi absentia potest concludi, loquuntur. Sic dicitur *Joan. 14.* Si quis diligit me, sermonem meum servaverit, & Pater meus diliget eum, & ad eum *veniemus*, & mansionem apud eum faciemus. Et interim non sequitur, quod Pater propterea absit, & adesse nequeat. Verum dixi, talia dicta de singulari, & solenni adventu esse intelligenda. Antea autem explicui tuum argumentum, & respondi, & in responso adhuc acquiesco.

CONSILIARIUM. Satis censem esse responsum, & putamus idem judicare Dn. PASTORES præsentis: tantum dicant suam sententiam, quid fieri velint.

HERMANNUS ACCUMENSIS. Satis est cum ipsis actum, ac etsi per multos dies cum illis ageretur, tamen frustra omnia tentarentur.

QUANTIUS. *Verum est. Ego enim non possum bona conscientia subscribere, & libenter discedam, si saltem mihi communicetur testimonium, quod non alia de causa dimissus sim, ideo peto dimissionem.*

HAMELMANNUS. Vis & tu Meppelensis subscribere?

MEPPELSENSIS. *Nolo, sed cum simili testimonio cupio dimitti. Et, si tu HAMMELMANNE, ires Genuam, vel Tigurum, vel Heidelbergam, & ibi cum Doctoribus, & Professoribus, ac Pastoribus disputares, haberes, qui tibi respondere possent.*

HAMELMANNUS. Facerem, si, istis mediis, ad talem disputationem vocarer, vel pertraherer, sicut ad hanc vobiscum habendam vocatus & ordinatus sum. Nam, non pudet me Evangelii.

Se-

Sequuntur

VIGINTI ARGUMENTA,

prolata,

SACRAMENTARIIS QUIBUSDAM
IN COLLOQUIO JEVERENSI,
& soluta

ab

HERMANNO HAMELMANNO.

I.

*U*Na est ratio omnium Sacramentorum.

HAMELMANNUS. Nos debemus singula Sacramenta considerare, ex propria eorum institutione, & ex verbis institutionis potius, quam ex collatione.

II.

Cum non minus sit Baptismus novi testamenti sacramentum, a Filio Dei institutum, quam cœna Domini: ideo, in uno nihil amplius poterit esse, quam in alio. Sicut igitur Christum induimus in baptisinate fide, ita EST in cœna Corpus Domini sumimus.

HAMELMANNUS. Si Baptismus est lavacrum regenerationis, jam quæro: annon totus homo regeneretur tam corpore, quam anima? Si totus homo regeneratur, ergo etiam totus Christum induit. Distinguendum est autem, inter *substantiam* sacramenti, & *usum* ejus. Paulus loquitur de usu Baptismi, & non de substantia. Substantia baptismi, pendet a verbis institutionis, *quando enim venit verbum ad elementum, fit sacramentum.* Jam quæro: si, institutione baptismi, manet & debet manere verbum *baptizate*, in sua genuina significatione, tunc quoque debet manere, in sua propria significatione, verbum, *edite & bibite.* Jam, edere & bibere non potest aliter fieri, quam ore, & eo medio, quod ad hoc ordinatum est in homine. Et, quemadmodum in dicto Pauli, Baptismus est lavacrum regenerationis, manet EST, in sua propria significatione, ita quoque oportet

oportet manere verbum EST, in verbis cœnæ, quod magis conficit Paulus in his dictis, in eadem materia Eucharistiæ, quando ait, *Calix, quem benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* Ubi EST, manet in sua propria significatione.

III.

Hoc modo sequetur Papistica transsubstantiatio, & Paulus ibi non loquitur de reali manducatione corporis, sed de communionem, quæ est fidei. Et ex aliis potest ostendi: EST, poni pro significat.

HAMELMANNUS. Non inde sequitur Papisticam transsubstantiatio, nisi & ibi esset Papistica transsubstantiatio, quando ait, *Baptismus est lavacrum regenerationis*, id est, mutatur, quod non admittit textus, sed, sicut Evangelium est potentia omni credenti ad salutem: ita & in hac propositione manet verbum EST, in sua propria significatione.

IV.

Dicitur in textu, omni credenti: credentibus igitur est ad salutem corpus Christi, & ideo fide percipitur, sicut Evangelium eis est potentia, &c.

HAMELMANNUS. Nos digredimur a proposito ad locum Pauli, an ibi sit *κοινωνία* realis vel verbalis? Nunc dico, sicut in dictis Johannis, *Verbum caro factum est*, *EST*, manet in sua significatione, ut ibi duo existant: videlicet, *Verbum & caro*, cur similiter in sacramentali locutione non posset *est*, retineri in sua significatione, testibus veteribus, qui hoc urgent, ut Cyprianus, Damascenus, Emissenus, Theophylactus, Euthymius, Nicephorus, Aquinas, & alii? Si vero jam, *Edere verbum*, & *EST* verbum, in sua manent significatione in verbis cœnæ, ut probavi. Ergo ore sumitur non minus substantiale & essentialia corpus Christi, quam panis & vinum.

V.

Quorsum ille corporalis esus utilis esset? & si esset ille, certe Capernaiticus videretur.

HAMELMANNUS. Irenæus, Justinus, Tertullianus, ut vetustissimi, hanc reddunt rationem, quod propterea faginetur caro nostra Christi carne, ut ita nostra caro vivificata, possit resurgere ad vitam æternam. Et deinde, nos non dicimus, Capernaiticam esse sumptionem, sed sacramentalem, quæ ita fit, ut verba institutionis testantur.

VI.

Fide & ore sumi unum & idem corpus, quomodo hoc potest utrobique fieri?

HAMELMANNUS. Non hoc tibi novum sit. Dixi, totum hominem in baptismo regenerari & innovari, & in Evangelio prædicato consideremus, illud percipi aure & fide. Ideo, per *media* semper operatur Deus. Si illud concedimus, quis igitur non crederet, nos tam in corpore, quam in animo, cum totus homo tam in carne quam in animo peccaverit, consequi remissionem peccatorum, habere propitium Patrem, habere salutem, resurgere ad vitam, ingredi in vitam æternam? Cur igitur illis mediis, de quibus loquitur institutio Christi, nos etiam non minus in corpore, quam per fidem in animo faginaremur? Aut, quorsum utilis esset institutio Christi hujus Sacramenti, tam serio & tam diligenter conscripta, quam in ultimo Testamento claris verbis instituit Christus, & diligenter commendavit, & Paulus repetiit?

VII.

Maxime utilis est institutio Sacramenti illius, ut ita obsignetur fides, quod ostendit natura sacramentorum, ut, sicut corpus ore sumit & bibit panem & vinum, ita anima per fidem,umat corpus, & sanguinem Christi.

HAMELMANNUS. Dixi, per media operari Deum in Evangelio, in Baptismo, & in Eucharistia, ut & corpore & animo homo istis foveatur, & ad vitam æternam alatur. Si tantum *signaculum* esset, cur addit verba illa, *Hoc est*. Eatenus in omnibus cœnis dicemus

mus

mus, posse fieri, ut ita sumptione panis *obsignarèmus* fidem, si cum gratiarum actione sumeremus, & mortis Domini memores essemus.

VIII.

Nos non docemus nuda esse symbola, & abesse corpus à cœna simpliciter.

HAMELMANNUS. Tamen Beza dicit, tam procul a cœna abesse corpus Christi, atque cœlum a terra. Miror vos talia effugia quære-
re, cum omnes istius opinionis patroni, ut Berengarius, Carlstadius, Cinglius, Oecolampadius, Calvinus, Martyr, Hartenbergius, in hac sua opinione dubitaverint, ut ex eorum scriptis probare possim. Tanta est verborum institutionis vis, ut ita eludi non possint. Consideremus circumstantias, consideremus verborum gravitatem, harmoniam Evangelistarum, & repetitionem Pauli, & quomodo hoc, ut a Domino acceperit, toti Ecclesiæ commendaverit. Et jam illa omnia essent frustranea, si ibi tantum panis exhiberetur & vinum, & non hoc ipsum, de quo institutio refert & pronunciat. Diximus, verbum accedere ad elementum, & fieri Sacramentum. Jam vero accedente verbo ad elementum in suo usu, ut sit Sacramentum, nunquid ibi nudæ sunt literæ, vel verbum in sua efficacia, juxta genuinam institutionem, non est & erit ibi revera? Si verbum verum est, ergo hoc adesse oportet, quod verbum pronunciat.

IX.

Adesse quidem Christum dicimus, sed non corporaliter, sed spiritualiter, prout Spiritus est in Baptismo.

HAMELMANNUS. Nihil tale habemus in baptisate, quod talis fiat prædicatio de elemento, sicut hic pronunciat de pane, quod sit corpus Christi. Vestri dicunt, corpus Christi tam procul esse a cœna, ut cœlum a terra, ideo faciunt vacua symbola. Quomodo igitur potest ibi Sacramentum verum esse, ut verbum ibi verum cum sua efficacia sit, & in suo usu maneat, non minus quam elementum.

X.

Christus, sedens ibi in prima institutione, cum nondum dedisset corpus suum in mortem, nec dum effudisset sanguinem, quomodo tunc vere dare potuit suum corpus & sanguinem discipulis, edendum & bibendum, cum ibi integer maneret?

HAMELMANNUS. Et si hoc non videretur, quomodo fieret, tamen hoc damus ejus omnipotentia, utpote cui secundum hominem data est omnis potestas in cœlo & in terra, quod potuerit, juxta suam institutionem, id quod promisit, efficere. Quod vero dicit, *nondum datum in mortem, licet diceret, quod pro vobis effunditur*, hic consideremus coram Deo omnia esse presentia, ut ait: *Sum qui sum, & mutor minime.* Esaias, centenis aliquot annis prior Christo, dixit tamen, *Puer nobis natus est, Puer nobis datus est.* Item, *Attritus est propter peccata nostra, & in livore ejus sanati sumus*, ideo ejus fidei & oculis spiritualibus, tam fuit presentis meritum Christi, atque si sub cruce stetit cum Johanne. Sic ait Johannes Baptista: *Ecce agnus Dei, qui tollit, (ecce in presenti) peccata mundi Job. 1.* Item: *Sanguis J. su Christi emundat nos ab omni peccato.* Item, ipse est propitiatio pro peccatis nostris. *1. Joan. 1. & 2.* Vides omnia ibi in presenti poni ad denotandam efficaciam, quod omnia ut Deo, ita & fidei veræ sint Dei promissiones presentes. Sic jam quoque erat passio Christi in fieri. Hinc est, quod ait, *quod pro vobis effunditur*, in presenti, &c. Sed quaro ex te: an non valeret, & in sua institutione efficax manere deberet post passionem & resurrectionem Christi, quod ante passionem & mortem instituit & confirmavit? Tunc enim abolendæ essent omnes promissiones & miracula Christi, &c.

X.

Cur tantopere oralem manducationem urgetis, cum sint multa impedimenta, nec hoc fieri queat, videlicet, quod si ore, ergo non aliter, opinor, quam Capernaitico more sumi. Item: si ibi ita corporaliter & essentialiter sumitur, ergo, quia in multis locis administratur cœna, perit veri-

veritas Christi corporis, & videtur absurdum, etiam impios & incredulos edere vivificum Christi corpus.

HAMELMANNUS. Ego demonstravi ex collatione utriusque Sacramenti novi testamenti, & ex verbis institutionis, quando ait, *Accipite, comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis datur.* Quia verum ejus corpus pro nobis in mortem datum est, quod non phantasticum, sed verum corpus accipiatur & edatur a nobis ad vitam retinendam, tam animo, quam corpore. Ut igitur Christo, qui est veritas, tribuamus istum honorem, conscientia nos urget ex verbo, ut hoc verum credamus, illum quoque hoc posse ultra & supra nostrum intellectum, cum omnia ejus facta, conceptio, nativitas, miracula, dicta, passio, mors, resurrectio & ascensio, sint supra nostrum captum. Ideo hoc ita credimus ei, cui omnia sunt possibilis. Ne vero credatur Capernaitico more nos sumere, quod omnino negamus, dicimus sic: quia, ut est ad dexteram majestatis Dei Christus homo, ultra & supra omnes coelos elevatus, in gloriam Patris, ita, inquam, dicimus, eum ibi esse præsentem, & nobis vere dare corpus suum edendum, juxta verba institutionis. Scriptura enim affirmat, Christum esse supra omnes coelos elevatum, coelis altiorem factum, omnia, quæ nominantur, ei esse subjecta, & quod ad dexteram majestatis Dei ascenderit, & ad eam Dei dexteram, quæ, antequam mundus & ullus locus esset, sedeat, & in ea maneat. Quid? quod ne quidem nostra corpora erunt in vita æterna, ut in loco, quia erunt spiritualia, & cum sint omnia ibi nova, & novum coelum, & nova terra, imo cum sit tunc Deus omnia in omnibus: ideo, non est quicquam certi in Scripturis de loco physico, quem ratione nostra in hac vita assequi possimus. Ut igitur Christo secundum hominem non adimamus veritatem, omnipotentiam & majestatem, conscientia nos cogit, ut ita credamus, illa vere fieri. Quod ad indignos attinet: censeo, vere illos participes fieri corporis Christi, quia Christi sacramentum & ejus institutio, non pendet a nostra dignitate, vel indignitate, a nostra fide, vel infidelitate.

XII.

Johan. 6. habetur: Qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, vivet in æternum. At impii non vivunt in æternum: Ergo non edunt.

HAMELMANNUS. Nego Majorem loqui de sacramentali sumptione, nam cum ibi nondum instituisset sacramentum Altaris Christus, nec loqueretur de sacramentis, sed de efficacia fidei veræ, apprehendentis Christum in suis meritis: Ideo sicut *sequenti capite, & 4. cap.* ait: Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Quatenus igitur illa aqua bibitur, ut nulla sit mystica sitis, eatenus caro & sanguis sumitur spiritualiter & in fide. Ideo distinguendum erit inter sacramentalem sumptionem, & eam, quæ est tantum spiritualis & fidei. Adde, quod si Christi verba *Johan. 6.* sint de sacramento Eucharistiæ intelligenda, ut omnes, sacramentaliter edentes, salventur: ergo mentitus est Paulus, dicens, *quosdam indigne sumere hoc Sacramentum, & quidem ad judicium.* Loquitur enim Paulus de sacramentali pane emphatice, & de poculo Domini, & mox ait: Reus erit (indignus) corporis & sanguinis Domini. Si nudus ibi panis, si nudum vinum ibi esset, quomodo fierent ibi indigne sumentes rei corporis & sanguinis Christi? Et sequitur: Qui manducat & bibit indigne, judicium sibi manducat & bibit, non judicans corpus Domini. Quomodo sibi aliquis judicium in solo pane & vino ederet?

XIII.

Non potest demonstrari, quod res spiritualis, & res fidei aliter accipiatur, quam fide. Impii non habent fidem: ergo ejus fieri participes non possunt.

HAMELMANNUS. Major est falsa, quia Evangelium est res fidei & spiritualis, attamen non tantum fide, sed etiam externa aure auditur, quia fides ex auditu, auditus per verbum Dei, *Rom. 10.*

XIV.

Alia est res Evangelium, & alia sacramentum Altaris, quia Evangelium

gelium dicit Paulus, esse odorem mortis ad mortem incredulis, & credentibus odorem suavitatis ad vitam, hoc non dicitur de Eucharistia.

HAMELMANNUS. Etsi idem sit, quia eodem modo alii comedunt ad iudicium Eucharistiam, & alii ad vitam: Tamen, quæro ex te, *an non Eucharistia sit pars Evangelii?* Si igitur totum & genus, id est, Evangelium ipsum, suscipitur externo aliquo organo non minus, quam fide, ergo certe etiam aliqua ejus pars vel species, eodem modo non minus corpori, quam animo applicatur.

XV.

Evangelium ab incredulis auditum, est litera mortua, & à fidelibus auditum, est promissio salutaris.

HAMELMANNUS. Quæro ex te, an non illud verbum vocale a te pronunciatum ex doctrina Christi, sit & maneat Evangelium, licet percipiatur a dignis & indignis, a credulis & incredulis? Idem quæso censeas in Sacramento Altaris. Si enim Sacramentum consistit ex verbo & elemento, nunquam ex nostra incredulitate annihilatur verbum. Ut incredulis est Evangelium litera occidens, sic quoque est Corpus Christi, sumptum a malis, operatio ad iudicium. An non Julianus, Judas, & Nicolaus, unus ex septem Diaconis, recte baptisati sunt? vel etiam Simon Magus? si recte baptisati sunt, & verum acceperunt baptismum, sed ad iudicium, quis igitur negaret, non accepisse vel accipere verum & totum Eucharistiæ sacramentum impios, hoc est, non minus corpus & sanguinem, quam elementa, sed ad iudicium.

XVI.

Augustinus ait, quod Judas panem Domini sumpserit, sed non panem Dominum.

HAMELMANNUS. Panem Domini, hoc est, verum Sacramentum, non Dominum in gratia. Alioquin sæpius se aliter declarat, *ut lib. 2. contra epist. Petiliani cap. 55.* Ei dicturi sunt, in tuo nomine corpus & sanguinem tuum manducavimus & bibimus, & audituri sunt, non novi vos, qui corpus & sanguinem ejus in Sacramento manducant

&

& bibunt, & membra ejus in toto orbe diffusa non agnoscunt. Item in *Johan. tract. 5.* In bonis sancta ad salutem insunt, in malis ad judicium. Et quod ait Apostolus, Qui manducat & bibit indigne, &c. non ait, quia res illa mala est, sed quia ille malus male accipiendo ad judicium accipit. Non enim mala erat buccella, quæ tradita est Judæ a Domino. Medicus non daret venenum. Salutem dedit medicus, sed indigne accipiendo ad perniciem accepit, quia non paratus accepit. Idem *ex lib. contr. Donatist.* post collationem *cap. 6.* De ipso quippe pane, & de ipsa dominica manu, & Judas partem & Petrus accepit, & tamen, quæ societas Petro cum Juda? *Et mox:* Cum boni & mali simul audiunt verbum Dei, & simul Dei Sacramenta percipiunt, & tamen habent dissimiles actuum suorum causas, & dissimiles gerunt voluntatis diversitate personas, eundem cibum sanctum aliis manducantibus digne, aliis indigne, nec causa causæ, nec persona personæ præjudicat. Idem, *in lib. contra Fulgent. Donatist.* Judas proditor bonum corpus, & Simon Magus bonum baptisma percepit, sed quia bono non bene usi sunt, mali male utendo deleti sunt, &c. Antea dixi ex Luca, probari Judam interfuisse cœnæ. Et idem dicit THEODORETUS *super 1. Cor. ii.* super illa verba. Qui sumserit indigne &c. Et Judam corpus Domini indigno ore sumpsisse. Ad omnes præsentem ait Christus in genere, absque exceptione, Accipite & edite. Item, accipite & dividite inter vos, bibite ex hoc omnes. En! omnes ait, ibi includitur etiam Judas. Et additur, & biberunt ex eo omnes.

XVII.

Semper ipse Christus diligenter distinxit inter corpus & divinitatem. Loquitur de sua divinitate: (antequam Abraham esset, ego sum) & humanitate, (pauperes semper habebitis vobiscum, me non semper. Item Angelus ait, non est hic) in quibus dictis expresse ponit ad certam mensuram & locum, humanitatem suam Christus.

HAMELMANNUS. Joh. 14. ait: *Mundus me jam non videt, vos autem me videtis.* Et si vero esset præsens & videretur a mundo, sed erat

erat præsens, & non præsens mundo, tamen videbatur a mundo externo modo, & a mundanis hominibus, sed non ita, ut ab Apostolis videbatur, de quibus ait, *Luc. 10.* Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis. Multi Prophetæ & Reges, voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt. Et *Luc. 24.* dicitur: Hæc sunt verba, quæ locutus sum vobis, dum adhuc essem vobiscum, & tamen illis aderat præsens, sed alia ratione. Ipse promisit, *Matth. 28.* se nobis adfuturum, usque ad consummationem seculi. Hoc homo Christus ore locutus est, & mentiri nescit. Præsentem Christum non ita, ut pauperes, habebimus, ut ipsi præstemus officia, velut tunc fecit Martha, *Joh. 11.* Et Marcus hoc explicat *cap. 14.* Semper pauperes habetis vobiscum, & cum volueritis, potestis illis benefacere. Vides hic clariorem explicationem? Dicimus, illum hominem Christum non localitate, sed majestate mirabiliter & ineffabiliter adesse. Quod ait Angelus, *Non est hic*, præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis, ipse explicat: Surrexit, sicut dixit, videte locum ubi positus erat Dominus. Ubi notemus Emphasin in verbis, *venite, & videte locum.* Matth. & Marc. ult. Quod ex verbis Lucæ *cap. 24.* explicatur, quando ibi dicitur, *Quid queritis viventem cum mortuis?* Quasi utrobique dicere velit: non est hic amplius in loco, & statu mortuorum, vel in sepulchro, ut mortuus, &c. Sed, si præcessit localiter in Galilæam, ut ibi, & non in Judæa fuerit, quomodo subito, mox & eodem die & tempore potuit in Judæa, imo Hierosolymis se Magdalenæ & Petro, atque euntibus in Emaus exhibere, & apparere, & rursus ex oculis eorum evanescere? An potuit localiter, cum Galilæa ab Hierusalem ad multa milliaria distet, tantum iter tam subito conficere? Ideo, non semper ista secundum literam unius dicti, sed secundum contextum Evangelistarum sunt intelligenda. Quod vero de Galilæa dicit, & de singulari ibi futura apparitione, id antea Matth. 26. prædixerat, quia ibi cum ipso potuerunt in tuto esse, ut etiam ibi eum denuo Joh. 21. viderunt.

Cœna Domini est sacramentum: ergo est sacramentalis locutio. Sacramenta aliquid denotant. Proprium sacramenti est, symbolicè aliquid representare.

HAMELMANNUS. Concedo, quod aliquid denotent, an propterea igitur non hoc exhiberent, præcipue in novo Testamento, de quo institutio refert? Hoc necesse est, ut probetur. In secundo usu, quando nos excitat ad charitatem cœna Domini, potest *symbolica representatio* admitti, ut, quod multi unus panis sumus, &c. Interim, non sequitur, quod propterea *figura corporis absentis* sit cœna Domini tantum.

XIX.

Scatet tropis scriptura, ut nondum erat Spiritus sanctus, quia Christus nondum erat glorificatus. Interim tamen semper fuit Spiritus sanctus. Item, arca est Deus, vel Dei presentia. Circumcisio vocatur fœdus: pascha est transitus: petra erat Christus: Johannes est Elias: Ego sum vitis, & Pater meus agricola. Ut enim in istis verbis est tropus, & EST, sumitur pro SIGNIFICAT, ita & in verbis Cœnæ fieri censemus, quia commodior sensus non potest dari.

HAMELMANNUS. Non sequitur hoc, quia argumentum a particularibus ad universale non valet. Aliquot dicta scripturæ abundant tropis, ergo omnia? Vel, ergo in cœna erit tropus, ut ibi EST, pro *significat* usurpetur. Non sequitur. Nos multi unus panis & unum corpus sumus, ait Paulus, quod latius interpretatur 1. Cor. 12. quæ dicta quidem de mystico corpore, & de mystico pane intelliguntur. Interim, & in talibus etiam manet, *Est* verbum, in sua significatione, nec potest pro *significat* sumi. Quod ad illud: *Nondum erat Spiritus sanctus.* Si, erat verbum substantivum, ibi poneretur in propria significatione pro essentia Spiritus sancti, impia sequeretur sententia, & tunc prima origo statueretur Spiritus sancti in resurrectione Christi, & ita negaretur æternus & verus esse Deus Spiritus sanctus, quod additur: *Quia Jesus nondum erat glorificatus.*
Sed

Sed jam Scriptura ostendit illum verum & æternum Deum. Deinde non hic, ly *Erat*, pro *significaverat*, potuit sumi. Et ibidem *Job. 7.* ait: Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum, &c. nota explicationem. Ita nondum erat, videlicet visibiliter datus credentibus. Item, nullibi Scriptura ita expresse loquitur, *Arca est Deus*, vel est præsentia Dei. Dicitur quidem in scripturis de arca illa, tanquam de Dei præsentia, ut: Vocabitur nomen ejus, nomen Zebaoth, & David ludebat cum omni populo *coram* Domino, quia ludebat coram arca. Item David saltabat *ante* Dominum, *1. Sam. 6. & 2. Sam. 6.* Et *Num. 11.* dicebat Moyses proficiscente arca, *Exurge Domine, & dissipentur hostes, & reposita arca, revertere Domine.* Hæc non tam ad arcam, quam ad præsentem Dominum referuntur. Sed, sit arca dicta Dei præsentia, videlicet, propter promissionem, ideo erat symbolum Dei vere præsentis, & non figura absentis, & ita hoc confirmat nostram sententiam. De circumcissione legimus *Gen. 17. Circumcide omne masculum octavo die, ut signum sit inter te & me.* Concedimus vocari pactum, vel signum pacti, vel, ut Paulus vocat, signaculum fidei, circumcissionem: ergo tantum in cœna panis est signum, ibi & vinum signum est, & nihil præterea? non sequitur. Sacramenta ex propria cujusque institutione consideranda sunt, quia nihil tale dixit Christus de pane, quod de circumcissione ibi dicitur. Et interim, quando ait, *ut sit signum inter te & me*, manet sane in sua significatione verbum *Est.* Concedimus, cœnam posse dici signum, sed non solum, & nudum signum, quia ut circumcisio habebat annexam promissionem, & erat signum fœderis in carne præputii, ita cœna Domini est signum fœderis & salutis pignus in sanctissima carne & sanguine vivifico Christi. Quod dicitur *agnus, pesab Domini*, si totum textum *Exod. 12.* inspicimus, nullibi expresse ponitur, pro *significat illud EST*, quod ego agnoscere potui. Quod vero nonnulli ita legunt, *est enim pesab Domini*, non ad agnum, sed ad totam actionem & ritum refert, qui ex mandato Dei observabatur in edendo

agno, quia dicitur, cum dixerint, quæ est illa religio? dicetis, vltima transitus Domini est: & videamus totum contextum, & quod ait: *Est pascha Domini*, potest ad festinationem, & non ad agnum referri. Deinde Moyses vocat pascha, id est transitum, propter rei gestæ memoriam, quia additur, *habebitis hunc diem in monumentum, & celebratis eum solennem Domino, & custodietis diem istum ritu perpetuo, &c.* Ideo videamus verba institutionis, & consideremus mandatum Christi in cœna ex verbis, & rursus institutionem agni, in isto textu Exodi, qui agnus erat figura & typus veri agni Christi, qui est verus agnus tollens peccata mundi, & pascha nostrum Christus, qui immolatus est Christus, quæ consideremus in figura ibi, & hic in veritate, ubi etiam *Est*, non ponitur pro *significat*. Christus verus est ille agnus, tollens peccata mundi. Neque etiam sequitur, *Petrus est Christus*, ergo *significat* Christum. Paulus addit rationem: Bibebant de petra spirituali, comitante populum in deserto, ideo, non externa illa petra, sed comitans & spiritualis petra erat Christus revera, & per se, ut ibi *Est*, maneat in sua significatione. Interim petra externa, fuit figura Christi. Ut enim ex percussa petra emanavit ibi aqua populo sitienti, ita ex Christi latere percusso exivit sanguis & aqua, ad denotationem novorum Sacramentorum in Ecclesia Christi, sub novo Testamento, quia per aquam Baptismus, & per sanguinem cœna Dominica exprimitur, ut omnes Patres loquuntur. Baptismus enim innovat & mundat totum hominem, sanguis quem in cœna potamus, nobis offert remissionem peccatorum. Ibi erat figura, hic veritas est. Deinde, quod dicitis, *Johannes est Helias*, id est, Johannes *significat* Heliam, est insulsum: Sed in textu *Mattb. 11.* habetur, *Est ille Helias*, qui venturus erat, videlicet, de quo Prophetæ dixerant, ideo revera est ille, ut maneat verbum *est*, in sua significatione. Idem dicamus in dicto, *Ego sum vitis*, id est, ego *significo* vitem? hoc esset ineptum, sed ego sum vitis vera, vos credentes palmites estis fructiferi in vera vite, me Christo,

sto, & Pater meus est agricola, purgans palmites. Non dicit, se corporalem vitem esse, sed veram, in qua sunt palmites discipuli & credentes, & Pater agricola purgans, eos. Ideo, in singulis dictis circumstantiæ sunt considerandæ. Ita Christus dicitur *Via, Veritas, Vita, Lux, Agnus Dei*, tollens peccata mundi, ergone significat viam, veritatem, vitam, lucem, & agnum illum tollentem peccata mundi? Ipse est vera via, quæ ducit ad vitam, ait enim: Nemo venit ad Patrem, nisi per me: *Joan. 14.* Est ipsa veritas, quæ mentiri nescit, & patefecit veritatem, ut liberemur ex mendacio. Est lux illa vera illuminans omnem hominem venientem in mundum. Et Christus vita est, nos vere vivificans ad vitam æternam. Christus est ostium, per quod nos ingredimur & egredimur ad Patrem. Christus est agnus ille, tollens peccata mundi, ubi τὸ est, manet in sua significatione? Quod vero dicitur *Joan. 8.* de dicto: *Antequam Abraham foret, ego sum*, hoc ex contextu necesse est intelligi de divinitate, quia tunc nondum erat Christus incarnatus, sed interim erat. Et hic est facilis regula: *Christus Deus est ASSUMENS, & Christus homo est ASSUMPTUS.* Ideo, quicquid habet Christus Deus ex *natura*, id Christus homo habet ex *gratia*, exceptis iis, in quibus ante exprimitur unio, aut includitur negatio. Ideo in hoc dicto, SUM verbum, non potest referri ad humanitatem, sic enim includeretur negatio, quia Christi humanitas, vivente Abrahamo, nondum erat. Ubi vero dicit: Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi: Ibi, τὸ ego, non minus refertur ad humanitatem, quæ tunc erat & extabat, quando hæc ore diceret, quam ad divinitatem, quia hæc non de se, ut partiali, sed de toto loquitur Christo.

XX.

Rationem ex Irenæo, quod propter resurrectionem corporum ore sumatur corpus Christi, nullam esse constat, cum veteris Testamenti populi hoc non sumpserint, attamen resurrecturi sint.

HAMELMANNUS. Veteris Testamenti populi, habebant sua Sacramenta, & interim suo modo participes fiebant Sacramentorum

novi Testamenti, videlicet *sub figura*. Nam, ut nos circumcissione, non manu facta per Christum sumus circumcisi, quando exuimus corpus peccatorum carnis per circumcissionem Christi, &, ut Pascha nostrum est Christus, immolatus pro nobis, ita & illi sub nube per mare transientes, in mari & nube baptisati sunt, & omnes eandem escam spiritualem comedebant, & potum spiritualem bibebant. Item, ut illi habuerunt externum verbum, ita quoque externa sacramenta & sacrificia, quæ futurum Christum, & hæc mysteria magna præfigurabant. Sed, quid volumus de illis disputare, cum Christus jam venerit, & hæc Sacramenta ita instituerit, cur non credimus? cur jam volumus cum populo veteris Testamenti excipere?

A P P E N D I X

De
 POST-COLLOQUIO JEVERENSI,
 inter
 HERM. HAMELMANNUM
 &
 WEMPONEM OITENSEM
 instituto.

UNum adhuc scire te, pie Lector, volui. Venit quidam vir juvenis WEM-
 PO OITENSIS, hoc puto illi nomen fuisse, forte subornatus ab aliis, ad
 Hamelmannum, die 6. Oct. eodem anno, & primo petiit conditionem,
 & tandem prolabitur in disputationem, atque prolatis *Oleviani & Petri Rami*
 libris in re Sacramentaria, prolixius cum eo commentatur, eadem repetens
 quidem argumenta, quæ hic in præcedentibus disputatis habentur, ad quæ si-
 miles, ut antea, solutiones dedit Hamelmannus. Mox iste, cum nihil haberet,
 quod opponeret, dicebat: *se nolle Augustana confessioni subscribere, sibi suffi-
 cere scripturam sacram.* HAMELMANNUS respondit. Ergo tu nullam
 admittis methodum, &, hac ratione, non sunt tria symbola admittenda, nisi
 vel in illis habeas aliquid, quod reprehendas. Mox iste rursus cum urgere-
 tur

tur dictis Pauli, nec effugere posset, dixit: τὸ ἔστιν in dictis Pauli: *Evangelium est potentia Dei, omni credenti ad salutem.* Item: *Baptismus est lavacrum regenerationis.* Panis fractus est *Κοινωνία* corporis, &c. intelligi debere, pro significat. Item, *Naturam signorum esse, ut rem non presentem, sed absentem denotent, Sacramentum Eucharistiæ esse signum, &c.* Respondit rursus ad ea HAMELMANNUS. Si omnia Sacramenta sint signa absentis rei? hæc est tua Major, Arca fœderis fuit signum presentis Domini, Ergo Deus non adfuit, sed abfuit, quod non potest concedi, ideo tuum argumentum solvi per instantiam. Quod ad tria illa dicta Pauli attinet, si ita semper debet, *ἔστιν*, intelligi: Ergo quando dicitur, homo est animal, sumatur quoque pro significat in definitione. Nam, quando Paulus ait: *Evangelium est potentia Dei omni credenti ad salutem*, Rom. i. non minus definit Evangelium, quam homo definitur ab Aristotele, cum inquit: *Homo est animal rationale.* Item, in Baptismo, quando dicitur à Paulo ad Titum 3. *Baptismus est lavacrum regenerationis ac renovationis Spiritus sancti*, non minus est definitio Baptismi, quam illa, homo est animal rationale. Et quod ad locum Pauli attinet: Fractus panis est *Κοινωνία* corporis, & calix benedictus est communio sanguinis Christi, si ibi τὸ ἔστιν, debet pro significat sumi: Ergo ibi nulla plane est communio, & nequidem illa spiritualis, de qua vestri loquuntur, & quam urgent, quorsum igitur verba Pauli conducunt, aut quomodo possunt commode intelligi? Et eatenus Eucharistia esset inutilis. Hic ille rursus ait: *Dic Hamelmannne, cur est oralis & corporalis presentia utilis & necessaria?* Respondit HAMELMANNUS: quia Christus illam instituit, nam spiritualem Christi presentiam & communionem, quæ fidei tantum est, possumus ex solo verbo percipere sola fide. Curigitur tanto conatu, & tam serio, & tam diligenter singularibus, & exquisitis verbis, in solenni testamento jamjam moriturus, instituit hoc Sacramentum, & diligenter discipulis Christus commendavit, ut tres Evangelistæ, & Paulus diligenter omnia describentes, testantur? Sed, cum multa aliis, iste Wempo, protulisset, partim absurda, partim antea in his disputatis ventilata, ad ea commode respondit Hamelmannus, & cum ad extremum redactus esset, ut nihil haberet, quod opponeret amplius, dixit: *Omnes Cinglianos & Calvinistas, aut alios Sacramentarios, esse homines sanctos, & in vita modestos, pios & doctissimos, ideo illos errare non posse: ergo illos rectius sentire, quam Lutheranos.* HAMELMANNUS respondit: Etiam Anabaptistæ longe sanctius dicuntur vivere, quod etiam nobis JEVERÆ quidam Anabaptista objecit. Adde, quod Satan se in Angelum lucis transferat, & quod veniant hæretici

hæretici in vestitu ovium, teste Christo: Novimus, tales Hæreticos exstitisse, qui non solum doctissimi erant, sed in primis sanctitati vitæ studebant, Arius, Apollinaris, Eunomius, Semiariani, inter quos erat Basilius Anchyranus, hi fuere doctissimi & acutissimi viri. Deinde, scribunt historici Ecclesiæ, Socrates, Sozomenus & Nicephorus de Macedonianis, quod ita vitæ pietati studuerint, ut moribus spectatis se populo probari conati sint. Philippus Melancthon solebat *Bernhardum Rotbmannum* vocare, *virum doctissimum & acutissimum*, & is interim non solum Anabaptista factus est, sed tandem, rejecta scriptura, se somniis dedit, & Polygamiâ defendit, imò uno tempore ipse sex conjuges, sub suo impio Rege Monasteriensi *Johanne Leidense*, habuit. Servetus, Blandrata, Ochinus, Gentilisq;, à vestris deficientes, primum *Anabaptistæ* facti sunt, & postea *Ariani*, & tamen fuere viri doctissimi. Ochinus defendit etiam Polygamiâ publicis scriptis. Turcæ sunt quoque spectatæ vitæ, & per tres horas quotidie orant, & vinum non bibunt. Pharisæi apud Judæos, & Monachi in Papatu, vitæ inculpatae specimen præbuere, & adhuc præbent, ut in Jesuitis videre est. Hic rursus dixit: *nos exilia propter nostram doctrinam patimur, hinc inde ejicimur, & nullum locum habemus, sicut vos Lutherani ubique estis accepti.* Respondit HAMELMANNUS. Idem hodie Anabaptistæ, & novi Ariani objiciunt nobis, & olim Samosatenus & Arius, Photinus, Nestorius, & alii hæretici in exilium acti sunt. Ergone propterea vera docuere? Tandem, ille tacuit & dixit: *se ad navem properare, atque manere in sententia sua.*

INDEX I.

HISTORIÆ COLLOQVII JEVERENSIS,

Qui est Caputum.

DE COLLOQVII JEVERENSIS AUTORE	CAP. I.
DE OCCASIONE ET CAUSA INSTITUTI COLLOQVII	II.
DE LOCO UBI HABITUM COLLOQVIUM, URBE JEVERA	III.
DE IIS, QUI COLLOQVIO JEVERENSI INTERFUERUNT	IV.
DE ARGUMENTO ET PROCESSU COLLOQVII	V.
DE FINE ET FRUCTU COLLOQVII	VI.
DE POST-CLLOQVIO JEVERENSI	VII.
DE CONSENSU RECENTISSIMORUM REFORMATORUM CUM SACRAMENTARIIS JEVERENSIBUS	VIII.

INDEX II.

HISTORIÆ COLLOQVII JEVERENSIS,

Qui est Rerum & Verborum.

Prior numerus caput, alter capitis sectionem notat.

<i>A</i> cumensis (Herm.) Pastor Jeveranus	IV. 11	Bremensis Archiepiscopus Henr.	I. 8
Ἀλλογενεσιονοπία Cancellariorū	IV. 8	Bremensis turbator Hardēberg.	II. 6. IV. 9
Altenburgum	I. 4. VI. 2	Brunovicense Colloquium	IV. 9
Amlingius turbat ecclesias Anhalt.	VI. 2	Burenus (Dan.) Consul Calvinianorum	IV. 9
Anabaptiste Jeverenses, & Lemgovioneses	I. 8. IV. 11	Burmennus (Fr.) Theol. Ultraj. & notatur	IIX. 4. 6. 8
Andrea (Jacob) laudatur	II. 10. VI. 2. 6	Burnettus (Gilbertus) Episcopus Salisburienfis notatur	IIX. 4
Anhaltinatus	I. 4. III. 1	Calviniani Jeverenses	IV. 1. 6
Anhalt. Princeps Georgius V. 16. Carolus Wilhelmus	I. 3. II. 11	eorum emblemata	V. 6
Anton Guntberus, Com. Oldenb.	I. 4. III. 1	percinacia	V. 7. 8. 9
Arnold. (Gottfried) notatur	IV. 11. VI. 6	σημασία	V. 10
<i>B</i> ackmeisterus (Lucas) Rostochiensis Theologus	I. 5	Cancellarii ἄλλογενεσιονοπῶντες	IV. 8
Braunius (Joh.) Theol. Groning. notatur	IIX. 4. 6. 7	Carol Wilhelmus Princ. Anhalt.	I. 3. II. 11
		Chemniti (Mart.) Judicium de corpore	do-

INDEX

<i>doctrina Philippi II. 10. disputat cum</i>	<i>burgensis</i>	<i>IV. 10</i>
<i>Amlingo</i>	<i>VI. 2</i>	<i>Emblemata Calvinianorum Jever. V. 5</i>
<i>Colloquium Jeverense, vide Jeverense</i>		<i>Evangelistarum consensus in verbis Eu-</i>
<i>Colloquium.</i>		<i>charisticis</i>
<i>Colloquium Herizbergense</i>	<i>VI. 2</i>	<i>V. 10</i>
<i>Colloquium Servestanum</i>	<i>II. 10</i>	<i>Exorcismus, testimonium libertatis Ol-</i>
<i>Colloquium Brunovicense</i>	<i>IV. 9</i>	<i>denburgice</i>
<i>Colloquium Lemgoviense</i>	<i>IV. 11</i>	<i>V. 2</i>
<i>Consensus Evangelist. in verbis cœna</i>	<i>V. 10</i>	<i>Fabricius (Joh.) Theologus Helmsia-</i>
<i>Comites Frisonum</i>	<i>l. 2. 3</i>	<i>diensis notatur</i>
<i>Comites Oldenburgici</i>	<i>l. 2. 3.</i>	<i>IV. 11</i>
<i>Conciliatio religionum præpostera</i>	<i>l. 9</i>	<i>Fanaticorum nota</i>
<i>Corpus doctrina Melanchthonis multos</i>		<i>VI. 6.</i>
<i>habet errores</i>	<i>II. 10</i>	<i>Flacius (Matth.) laudatur ab Hamel-</i>
<i>laudatur a Selneccero</i>	<i>ibid.</i>	<i>manno</i>
<i>taxatur a Chemnitio</i>	<i>ibid.</i>	<i>V. 24</i>
<i>Crellius (Nic.) Cancell. Dresdenfis</i>	<i>IV. 8</i>	<i>Fides volatilis</i>
<i>Delmenborstii derivatio</i>	<i>l. 4</i>	<i>V. 9</i>
<i>Dextra Dei quid involvat</i>	<i>V. 13</i>	<i>Gauterius (Th.) Theol. Marburg. no-</i>
<i>Dippelius notatur</i>	<i>VI. 6.</i>	<i>tatur</i>
<i>Dipsosophiste Jeverenses</i>	<i>V. 0</i>	<i>II. 4. 5. 7</i>
<i>Disputatio Christi cum Phariseis</i>	<i>VI. 1</i>	<i>Georgius Anhaltinus, Princeps Theolo-</i>
<i>Lutheri cum Zwinglio</i>	<i>VI. 2</i>	<i>gus & Theologus Princeps</i>
<i>Philippi cum Pontificiis</i>	<i>ibid.</i>	<i>V. 17</i>
<i>Chemnitii, Andrea, & Selnecceri cum</i>		<i>Gerike (Barth.) Cancellar. Servest. IV. 8</i>
<i>Amlingio</i>	<i>ibid.</i>	<i>Gurtlerus (Nic.) Theol. Darentriensis</i>
<i>Hamelmanni cum</i>		<i>notatur</i>
<i>VVempone</i>	<i>VII. 1</i>	<i>II. 9, 6</i>
<i>Edo VVimmekenensis, Dominus Rû</i>		<i>Halle (Johannes) Cancellarius Olden-</i>
<i>stringie. l. 1. transfert imperium in</i>		<i>burgicus laudatur</i>
<i>sororem virginem Mariam</i>	<i>l. 1</i>	<i>IV. 8. V. 2</i>
<i>Edzardus Comes Frisia, Mariam Jever-</i>		<i>Hallenses Theologi notantur</i>
<i>ensem odit.</i>	<i>l. 2. 3</i>	<i>IV. 11</i>
<i>Edzardus (Iodocus) Antistes Jever. III. 5</i>		<i>Hamelmannus (Hermannus) ordinati-</i>
<i>Menno Eibenstockius, Anabaptista Je-</i>		<i>onem ecclesiasticam conscribit</i>
<i>verensis</i>	<i>II. 2</i>	<i>II. 4. &</i>
<i>Eibichius (Theod.) Consiliarius Olden-</i>		<i>librum de dictis Patrum</i>
		<i>V. 24. nec</i>
		<i>non de liturgia Calvinianorum</i>
		<i>VI. 7</i>
		<i>laudatur ab inexhausta eruditione</i>
		<i>IV. 11. felici memoria, Zelo & dispu-</i>
		<i>tandi peritia</i>
		<i>IV. 5. 11. laudatur etiam</i>
		<i>ab hostibus</i>
		<i>IV. 11. Antwerpiam</i>
		<i>proficiscitur</i>
		<i>V. 24. eum VVinols-</i>
		<i>kius allatrat</i>
		<i>VI. 7. pugnat contra</i>
		<i>Anabaptistas</i>
		<i>l. 8. IV. 11. & Calvinia-</i>
		<i>nus</i>
		<i>IV. 5. 11. V. 24</i>
		<i>Alb Hardenbergius, turbator Bremensis</i>
		<i>II. 6. IV. 9. V. 17. & Jeverensis</i>
		<i>IV. 5.</i>
		<i>rele-</i>

INDEX.

<i>relegatur ex urbe Bremensi</i>	IV. 9	<i>Magdalena Oldenburgensis</i>	l. 4
<i>Harmonia Evangelistarum in verbis Ev- charisticis</i>	V. 10	<i>Maria (Vvinmekenenensis) Virgo, Domina in Jeveren. l. 1. religionem Lutheranam amat & promovet</i>	l. 2.
<i>Johann. Honnicbius, Antistes Jeveren- sis</i>	III. 5. IV. 11	<i>moritur</i>	l. 3
<i>Hulsius (Henr.) Theol. Duisburgensis ob calumnias notatur</i>	II. 9, 4	<i>Mariana religio</i>	l. 2
<i>Jada Fluvius</i>	l. 2	<i>Melanchthon (Phil.) Jesus corpus doctrina multos habet errores II. 10. primum Luth. tandem Calv. patrocinatur</i>	V. 17
<i>Japetus (Joh. Henr.) Turbator Je- verensis</i>	IV. l. 3. V. 3	<i>Melch. (Joh.) Theol. Herb. notatur</i>	II. 9, 4
<i>Jeveera urbis descriptio</i>	III. 1. seqq.	<i>Memoria est rerum presentium</i>	V. 14.
<i>Jeverense colloquium a Johanne Comite indictum l. 8. 10. ejus occasio</i>	II. 2. 6	<i>in Hameln. & Varenio stupenda</i>	IV. 11
<i>Jeverensum turbatores Hardenberg</i>	II. 6	<i>Meppelensis (Joh.) Turbator Jeveren- sis</i>	IV. 1. 6. V. 6.
<i>& Quantius, Japetus & Meppelen- sis</i>	IV. 5. V. 3. 6	<i>Morus (Thomas) rebus sacris se immis- cet</i>	IV. 8
<i>Jeverensum quorundam Pastorum re- censio</i>	II. 11. III. 5	<i>Nazianzenus excusatur</i>	VI. 1
<i>Johannes Comes Oldenburgicus Succes- sor virginis Mariae l. 3. ex stirpe VVi- rekindi ortus l. 4. ejus educatio, stu- dia, & in ecclesiam & politiam meri- ta l. 5. 6. 7. ejus adagia l. 9. & obitus 10. Colloquium Jeveera indixit</i>	l. 8. 10.	<i>Nota Fanaticorum</i>	VI. 6
<i>Johannes Princeps Anhaltinus</i>	l. 4	<i>Ostensis (Wempo) turbat ecclesiam Jeveeranam IV. 6. occasionem post- colloquio Jeverensi subministrat</i>	VIII. 1
<i>Langius (Joh. Mich) Theol. Altorsf- nus notatur</i>	IV. 11	<i>Oldenburgum</i>	l. 4
<i>Lemgovienſe Colloquium</i>	IV. 11	<i>Oldenburgensis Schola</i>	l. 7
<i>Leydeckerus (Melch.) Theol. Ultraje- ctinus notatur</i>	II. 9, 4	<i>Oldenburgensis ordinatio ecclesiastica</i>	II. 3. 7. IV. 4. V. 12
<i>Licentiatum Theologiae nomen quid impor- tat</i>	IV. 11	<i>Oldenburgica Magdalena</i>	l. 4
<i>Lutherus laudat Philippi corpus doctri- nae II. 10. adversarium habet Thomam Morum</i>	IV. 8	<i>Oldenburgensis Cancellarius</i>	IV. 8
<i>Lutherana religio in Dynastia Jeve- renſi</i>	l. 21	<i>Olevianus (Caspar) notatur</i>	VII. 3
		<i>Oralis manducatio pungiur a Calvinia- nis V. 18. precipue a VVendelino ibid.</i>	
		<i>Patres primitiva ecclesiae, non sunt contra filios</i>	V. 16
		<i>Particulae in, cum, sub, quid involvant</i>	V. 12
		<i>Pertinacia Calvinianorum</i>	V. 7. 8. 9.
		<i>Amlingii</i>	VI. 2
		<i>Philippiste Jeverenſes</i>	V. 17. VI. 6
			Picte-

I N D E X.

<i>Pictetus</i> (Bened.) <i>Theol. Genevensis</i> notatur	IIX. 4. 8	<i>Theologi Rostochienfes</i>	I. 5. IV. 11
<i>Pietista</i> describuntur	VI 6	<i>Theologi Hallenfes</i> obtemporem notantur	IV. 11. VI. 6
<i>Post colloquium</i> Jever. IV. 6. VI. 1. 2. seq.		<i>Theologica moderatio</i>	V. 6
<i>Placette</i> (Joh.) <i>Theol. Ref. Hafnienfis</i> notatur	IIX, 6	<i>Tilingius</i> (Henr.) <i>Consiliarius Oldenburgicus</i>	IV. 9. <i>Adversarius Hardenbergii</i> <i>ibid.</i>
<i>Propositiones Sacramentales</i>	V. 5	<i>eius judicium de Patribus</i>	V. 16
<i>Quantius</i> (Conradus) <i>Turbator Jeverenfis</i>	IV. 1. 6. V. 6.	<i>Tilk</i> (Salomon van) <i>Theol. Leidenfis</i> notatur	IIX, 4
<i>Ramus</i> (Petrus) <i>seductor Wemponis</i>	VII. 3	<i>Varenius</i> (Augustus) <i>stupenda memorie Theologus</i>	IV. 11
<i>Hugonottis</i> faber	<i>ibid.</i>	<i>Vackius</i> (Alardus) <i>Antistes Jeverenfis</i> laudatur	III. 5. IIX. 5. 10
<i>Re. nkingius</i> (Stadius) <i>Consiliarius Oldenburgicus</i>	IV. 10	<i>Veritatis hostes sunt redarguendi</i>	VI. 16
<i>Rosenroth</i> (Christ.) <i>Cancellar. Sultzb.</i>	IV. 8	<i>Victor</i> (Otto Phil.) <i>Theol. Casselanus</i> notatur	IIX. 4. 7
<i>Rostochienfes Theologi</i> l. 5.	IV. 11	<i>Wangeroge insula descriptio</i>	III. 2
<i>Ryssenius</i> notatur	IIX. 4. 6	<i>Wangerogensium mores correpti</i>	III. 2
<i>Schenckius</i> (Tileman) <i>Theol. Marpurg.</i> notatur	IIX. 4	<i>Wendelinus</i> (Marc. Frid.) <i>Calvinian. Prof.</i>	V. 18
<i>Selneccerus</i> (Nic.) <i>Ordinationem Ecclesiasticam Oldenburgi</i> conscribit II. 3 <i>eius liber de unione personali</i> II. 6 <i>laudat corpus doctrinae Philippi</i> II. 10. <i>disputat cum Amtingio Herzberga</i>	VI. 2	<i>Werensfelsius</i> (Petrus) <i>Doct. Basileensis</i> notatur	IIX. 4
<i>Serbestani Principes</i>	I. 1. 3. II. 11	<i>Wernsdorffius</i> (Gottl.) <i>Theol. Witteb.</i> laudatur	IIX. 8
<i>Serbestanus</i> <i>Eranista</i>	VI. 2	<i>Wesenerus</i> (Gebh. Henr.) <i>Cancellarius Rhueticus</i>	IV. 8
<i>Serbestanum colloquium</i>	II. 10	<i>Carolus Wilhelmus</i> , <i>Princeps Anhaltinus</i> ,	<i>ibid.</i> <i>Carolus.</i>
<i>Sessio ad dextram Dei</i> <i>quid insolvat</i>	V. 13	<i>Wimmekenensis</i> , <i>Dominus Rustringia</i>	I. 1
<i>Signa gratiae.</i>	V. 11	<i>Wincklerus</i> (Joh. Joseph) <i>Syncretista</i>	I. 9.
<i>Spanhemig</i> (Frid.) <i>Theol. Leid.</i> notatur	IIX. 4. 6		IV. 11. IIX. 11
<i>Steinberg</i> (Barckhardus) <i>Præses Colloquii Jeverenfis</i>	IV. 7	<i>Winolskii</i> (Stanislai) <i>Calumnie in Hamelmannum</i>	VI. 7
<i>Strimesius</i> (Sam.) <i>Prof. Francof.</i> notatur	V. 9	<i>Zerbestani Principes</i>	I. 1. 3. II. 11
	IIX. 3. 4. 5. 8	<i>Zerbestanum colloquium</i>	II. 10
<i>Subscriptiones Ordinationis ecclesiasticae</i>	II. 6	<i>Zerbestani Gymnasii Prof. Wendelinus</i>	V. 18
<i>in Dynastia Jeverenfis</i>	II. 11	<i>Zerbestanus</i> <i>Eranista Amtingius</i>	VI. 2
<i>Syllius</i> (Maith.) <i>Alastor Jeverenfis</i>	V. 12	<i>Zbßingerus</i> (Joh.) <i>Theol. Basileensis</i>	IIX, 8

SOLI DEO GLORIA.

